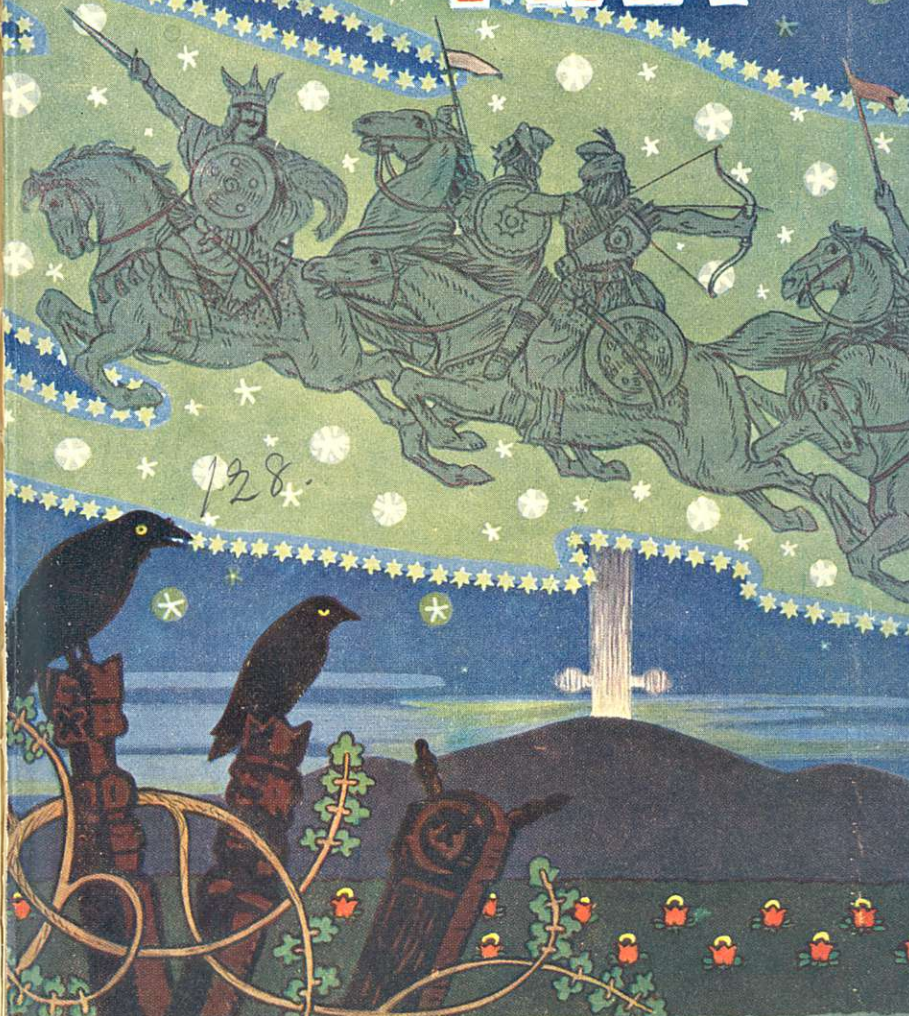

ARVI JÄRVENTAUS

SAVUAYA MAA

1928.

SAVUAVA MAA

ARVI
JÄRVENTAUKSEN
teoksia:

- MAAN HILJAISET.** Lapin romaani. 25:—, sid. 40.
RUNOILIJA AATAMI KUUSKOSKEN ELÄMÄ. Leikillinen romaani. 20:—, sid. 32:—.
RISTI JA NOITARUMPU. Romaani lappalaisten käännättämisestä kristinuskoon. 2. p. 45:—, sid. 55:—.
TAIVAALLINEN PUUSEPPÄ. Valtion palkinnon saanut romaani. 2. p. 45:—, sid. 55:—.
TIE SELVÄ. Valtion kirjallisen palkinnon saanut romaani. 70:—, sid. 80:—.
RUMMUT. Suur-romaani Suomen sodasta 1808—1809. Saanut valtion palkinnon. 4 osaa (yht. 1180) sivua. 3. ja 2. painos. Yht. 145:—, sid. 185:—.
MAAHANTULO. Romaani Unkarin muinaisuudesta. 2. painos. 35:—, sid. 45:—.
MIEHEN KUNNIA. Ajankohtainen romaani. 40:—, sid. 50:—.
KETTUSEN KOMPANIAN LAPINMATKA. Koululaisromaani. 25:—, sid. 35:—.
ERÄMAAN MATKAAJILLE. Kirkkovuoden alkupuoliskon saarvoja. 20:—.

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ.

ARVI JÄRVENTAUUS

SAVUAVA MAA

HISTORIALLINEN ROMAANI UNKARIN
TUHOSTA VUONNA 1526

PORVOO * HELSINKI
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA, PORVOOSSA
1932

UNKARIN VELJESKANSALLE

omistaa tämän teoksensa

tekijä.

SUOMALAISELLE LUKIJALLE.

Unkarilaisia nimiä ja sanoja lausuttaessa on otettava huomioon seuraavat seikat: *cs* = *tš*, esim. *Mohács* (Mo-haatš); *gy* = *dj*, esim. *György* (Djördj); *ly* = *j*, esim. *székely* (seekäi), *Erdély* (Ärdeej); *ny* = *ń*, esim. *Tárkány* (Taarkaan); *s* = *š*, esim. *Lajos* (Lajoš); *sz* = *s*, esim. *Ország* (Orsaag); *z* = *z* (pehmeä *s* kuten saksan sanassa *sie*), esim. *Zápolyai* (Saapojai); *zs* = *ž*, esim. *Dózsa* (Dooža); *c* (myös *cz*) = *ts*, esim. *Aczél, martalóc* (Atseel, mortoloots). Lyhyistä ja pitkistä vokaaleista on huomattava: *á* on pitkä, esim. *Báthori* (Baatori), *a* taas lyhyt (ääntyen puolittain kuin *o*), esim. *Katalin* (Kotolin); *é* on pitkä, esim. *Pécs* (Peetš); *e* taas lyhyt (ääntyy kuin *ä*), esim. *Imre* (Imrä); *ő* on pitkä, esim. *Győr* (Djööör), mutta *ö* lyhyt; *ü* pitkä, *ü* lyhyt; *í* pitkä, mutta *i* lyhyt; *ó* pitkä, mutta *o* lyhyt. Korke on aina ensi tavulla niinkuin suomenkielessäkin.

Unkarilaisista ristimänimistä on

<i>Ágost</i> = August	<i>István</i> = Tapani
<i>Balázs</i> = Blasius	<i>János</i> = Juhani
<i>Bálint</i> = Valentin	<i>József</i> = Josef
<i>Dezső</i> = Desiderius	<i>Jenő</i> = Eugen
<i>Ferenc</i> = Frans	<i>Lajos</i> = Ludvik
<i>Fülöp</i> = Filip	<i>László</i> = Ladislaus
<i>György</i> = Yrjö	<i>Mátyás</i> = Matias
<i>Imre</i> = Emerik	<i>Sándor</i> = Aleksanteri
<i>Miklós</i> = Nikolai	<i>Ulászló</i> = Vladislaus
<i>Pál</i> = Paavali	<i>Zsigmond</i> = Sigismund

ENSIMMÄINEN KIRJA.

I.

Vuonna 1526 jälkeen Jumalan lihaksitulemisen ratsasti Unkarinmaassa, hyvässä Pozsony'in kaupungissa, muutamana elokuun alkupäivänä Mikaelinkatua pitkin nuori, noin 26 vuoden vanha mies. Voimme olla aivan täsmällisiäkin ja mainita, että se oli perjantai, elokuun 3. päivä, kolmantena päivänä *Vincula Petri*-päivän jälkeen.¹ Miehellä oli yllään tavallinen fransiskaaniensa harmaa kaapu, mutta päässä baretti, jota tähän aikaan hyvin yleisesti käytettiin Saksassa. Tuosta päähineestä haiskahti hiukan harhaoppisuus — varsinkin, kun se oli fransiskaanin päässä. Se viittasi Wittenbergiin, johon yhä useampia Unkarinkin nuoria miehiä näihin aikoihin oli matkustanut kuuntelemaan mainiota kerettiläistä, tohtori Martinus Lutherusta. Hyvään Pozsony'in kaupunkiinkin oli hänestä jo lähes kymmenkunta vuotta sitten maine levinnyt.

Nuoren miehen ilmestyminen ei siis sen suurempaa huomiota herättänyt. Tässä kaupungissa oli totuttu

¹ Pietarin vankeus, elok. 1. päivä.

Wittenbergistä palaaviin. Kunnon pozsony'ilaisia kiinnosti tänä päivänä paljon suurempi tapaus. Jälleen oli joukko böömiläisiä — saksalaisia ja tšekkejä sekaisin — luutunut läpi kaupungin. Ne olivat matkalla Budaan liittyäkseen siellä kuninkaan armeijaan. Sillä nyt oli sota, ja Turkki uhkasi niellä kitaansa koko vanhan Unkarinmaan.

Tätä kysymystä pohti parhaillaan mestari Wenzla Pfefferwein pyyhkiessään pöytiä ja asetellessaan laseja ja haarikoita paikoilleen viinituvassaan Mikaelinkadun ja Pyhän Martin Kirkkokujan kulmassa. Kapakan varsinaiset kantavieraat, »kurakuningas» Pál Trinksaus ja entinen P. Martin kirkon kuoripappi, György Fekete, olivat menneet satamaan katsomaan böömiläisten ylimenoa. Oli se silläkin miehellä virka — Pälillä nimittäin — tyhjenteli talojen käymälöitä ja kurpoi kaupungin haisevissa kanavissa! Eikä ollut toveri parempi — isä György — virkaheitto pappi, joka oli menettänyt paikkansa liiallisen naisten lähen- telyn vuoksi... niin ainakin juoruttiin. Taisi olla isäkin puolelle tusinaa mukuloita ympäri kaupunkia... naapurin, veitsiseppä Linhartinkin, nuorimalle...

»Ei toki minun kuitenkaan», ajatteli mestari Wenzla tyytyväisenä. »Olen toki vielä saanut omani pitää.» (Mestari Wenzlalla oli nuori vaimo.) — »*Mi az Isten nyila!*»¹ kirosi hän sitten unkariksi. »Kilistävät niin innokkaasti, että rikkovat lasitkin... kirotut böömit!»

¹ Mitä hittoa!

Mestari Wenzla ei koskaan kironnut saksaksi — se olisi ollut hänestä synti. Mutta — unkariksi saattoi napsauttaa... se ei tuntunut niin törkeältä — vierasta kieltä kun oli. Vaikka kyllä mestari Wenzla sitäkin osasi — huihai! Se kun se vain oli sellaista... arkipäiväisempää... talonpoikien ja tomppelien kieltä.

Oli niitä ollut tässä hänenkin viinituvassaan... upseereja ja »söldnereitä» — palkkasotureja. Ja — maksaneet olivat — ihme kyllä. Vaikka — tavallisesti joiivat kaupungin laskuun... ja hän, Wenzla, sai sitten riidellä pormestarin, herra Jacobus Korblerin, kanssa maksusta. Mutta — omansa piti kunkin saada — ei auttanut. »Hei, pois siitä!» huiski Wenzla karpäsiä, jotka pakkasivat makkaroiden kimppuun.

Ovelta kuului kolinaa, mutta mestari ei kiinnittänyt siihen huomiota. Sieltä toverukset varmaankin tulivat... pappi ja kurakuningas. Mutta — sitten hän ikäänkuin vaistomaisesti käännähti ympäri.

— *Jónapot!*¹

— *Isten hozta!*²

Kukas se näin unkariksi? Fransiskaani... päässä saksalainen baretti... ja kupeella aimo hukari...

Mestari Wenzla Pfefferwein astui lähemmäs, punareunaisia silmäluomiaan räpytellen. Sitten hän iloisena huudahti:

— Herra Andreas!

— Aivan oikein! Tunsittepas vielä!

¹ Hyvää päivää!

² Tervetuloa!

Mestari Pfefferwein osoitti vieraalle paikan ikkunan luona, pöydän ääressä, ja puhua pajatti koko ajan. Hänen pozsony'ilaissaksansa ilmeisesti huvitti tulijaa, koska tämän totisille, hiukan haaveellisille kasvoille levisi lempeä hymy. Vai että vielä näki veli Andreaan, joka myöskin painui sinne länteen . . . Wittenbergiin. Hänen korkeajalosuokuisuutensa suokoon anteeksi, että hän näin . . . vanhalla luostarinimellä — häneltä, mestari Wenzlalta, se tahtoi väkistenkin mennä — entisyyden mukaan . . . niinkuin isä György'ikin meni välistä »György'iksi» — vaikka — se nyt oli aivan eri asia . . .

Tulijan mielenkiinto oli herännyt. György Feke-teäkö mestari tarkoitti? Vieläkö se ukkeli eli?

— Vielä toki! Eikähän se niin vanhakaan — vastaan se tässä syntymäpäiväänsä vietti. Tuota — mitäs . . . neljäkymmentähän se vasta —

Mestari ihan hengästyivät paljosta puhumisesta. Hän oli lihava mies, tuossa kuudenkymmenen paikkeilla. Leveä nahkaesiliina vain heilahteli, kun hän toimekkaana hääräsi milloin tiskin tuolla, milloin tällä puolen.

Herra Andreas tunsivat hyvin isä György'in. Neljä vuotta sitten, kun hän oli lähtenyt Wittenbergiin, oli tämä ollut samanlainen — juopotellut ja remunnut. Hänkin oli entinen fransiskaani.

— Mutta . . . on sillä sentään kurssiakin, jutteli mestari Wenzla edelleen. — Tarkan huolen se pitää, etten minä vain työnnä kylttiä ulos sunnuntaisin, ennenkuin pyhä muuttuminen Martin kirkossa on

tapahtunut. Ja hyvinhän minä sen tiedän, sillä isä György lähtee heti kirkosta, kun kello on kolmannen kerran kilahtanut ja pappi kohottanut hostian (tässä mestari Wenzla risti silmänsä vanhasta tottumuksesta). Tänne se tyyrää heti suoraa päätä!

— Mistä sillä rahoja riittää?

— Mistä riittänee... mutta aina sillä vain on — jollei muuta niin tuopin hinta. Eiköpähän tuo välistä autelle Trinksausiakin.

— »Kurakuningastako?»

— Niin. Sekin äijä on samanlainen — on kurassa päivällä, mutta illalla siisti ja pesty. Tänään ne ovat juhlineet böömiläisten läpikulkua.

Mestari Wenzla nauroi ja leväytti käsiään.

— Kaikki täällä on niinkuin ennenkin, rakas herra Andreas! Ei mikään ole muuttunut. Vanha kaupungin pyöveli vain on kuollut. Ja sotakin on jokapäiväistä — Jumala armahtakoon! Iso Turkki taitaa meidät vallan niellä.

Ja mestari Pfefferwein jutteli huolestuneena sotaväen läpikulusta ja majoituksesta. Milloin tuli puolalaisia, milloin tšekkejä... milloin taas itse keisarin väkeä. Ja kaikille piti olla! Pyhä Tapani! Syödä ne osasivat... olivatpa sitten mistä maasta tahansa — syödä ja juoda. Viiniä, makkaroita ja sämpylöitä, ennen kaikkea viiniä!

Herra Andreas arvasi sen hyvin. Itse hän Itävallan pääkaupungista lähdettyään oli ollut niiden jaloissa jok'ikinen päivä. Maantiet tulvillaan jalka- ja ratsu-

väkeä. Itävallan puolella olivat muutamat heittiöt ryövänneet häneltä rahat . . . tšekkiläislurjuksia — mitä lienevät olleet. Yhtä hän oli haavoittanut sape-
lilla päähän. Hengen meno siinä kohta olisi ollut, jollei eräs saksalainen upseeri olisi päässyt väliin. Mutta — rahat olivat menneet.

Tästä häntä kohdanneesta vastoinkäymisestä hän yht'äkkiä muisti hevostaan. Se ei ollut saanut ruokaa. Hän mainitsi siitä isännälleen, joka heti lupasi ottaa eläimen korjuuseensa.

Isännän mentyä jäi herra Andreas katselemaan kadulle. Pieni, ahdas kuja oli melkein autio. Aukkaat olivat rientäneet Tonavan rantaan. Vain joku juutalainen kulki hiipien ravintolan ohi. Herra Andreas pani merkille, etteivät nämä enää käyttäneet tavallisia, laissa määrättyitä pukujaan. Tuollakin, joka tuossa hiipi ohi, ei näkynyt enää kauhtanan vasemmalla puolella keltaista vaatetilkkua, josta juutalaiset ennen tunnettiin. Mutta ruuvikiehkurat ohimoilla ja pieni kalotintapainen musta lakki ilmaisi, mitä kansallisuutta hän oli. Tuulenpuuska vain heilautti hänen kauhtanansa liepeitä.

Siinä heilui ikkunan pielessä viinituvan kyltti: puuseipään nenään ripustettu heinätukko, jossa oli toinen puoli höylänlastuja. Se merkitsi, että täällä tarjottiin kaksivuotista viiniä, makeaa ja hapanta. Mitä jos hän tilaisikin malvasier'tä? Mutta — sitten hän yht'äkkiä muisti rahattomuutensa.

Pitäisi lainata Wenzlalta . . . tai ehkä kastellaanilta. Yli-isaani tunsu hänet kyllä. Tai — ehkäpä isä Gre-

gorius, luostarin apottikin, lainaisi siksi, kunnes hän pääsisi Budaan ja voisi lähettää takaisin.

Nämä mietteet keskeytti oven käynti. Puoli tusinaa miehiä työntyi sisään. He juttelivat isoäänisesti — pari heistä oli hyvänlaisesti humalassa. Herra Andreas tunsu Trinksausin ja isä György'in.

— Pahus vieköön böömit! reuhasi viimeksimainittu. — Niistä ei ole muuta kuin vastusta!

— Älähän puhu! Minun isoisäni tuli Böömistä . . . mutta puolusti tätä hyvää Pozsony'in kaupunkia vähän monet kerrat. Oo taivaan pyhimykset! Se äijä oli leikissä ollut!

Ja kurakuningas, joka puhuessaan läpsytti mukavasti, katseli herra Andreasta kuin tunteakseen.

— Puolustaneet sitä ovat muutkin, mutta ei silti tarvitse pikkuserkun serkkujen syödä puhtaaksi meidän kaupunkiamme! pauhasi isä György. — Jos minä olisin pormestari —.

Samassa hänkin huomasi vieraan ja keskeytti. Humalaisen röyhkeydellä hän astui askeleen herra Andreaan pöytää kohti ja kuiskasi:

— Ahaa . . . täällä haisee Wittenberg!

Mutta Trinksaus suhautti hänelle jotakin, joka sai isä György'in höröstymään.

— Mitä minä näen! huudahti hän. — Teidän korkeajalosuksuutennehan se on! Tervetuloa vanhaan Pozsony'iin! Minä saan sulkeutua teidän jalosukuisuutenne suosioon.

Ja isä György kumarsi syvään.

— Kuka täällä puhuu jalosukuisista? räpäsi römeä

ääni viereisestä pöydästä. — Eihän nykyään enää tapaa juuri muita kuin Béla IV:n aatelismiehiä, entisten maaorjien poikia!

Se oli kyllä loukkaus, jonka jokainen tajusi. Kuninkas Béla IV oli korottanut suuren määrän sotureitaan aatelisiksi, niinkuin niin moni muu Unkarin kuningas. Mutta varsinkin pienaateli oli Béla kuninkaan aikana päässyt jaloilleen. Sitä eivät taas suuraateliset jaksaneet unohtaa. Herra Andreas iski silmänsä puhujaan. Tämä oli joku saksalainen, puoleksi humaltunut aliupseeri — mikä lie ollut.

— Teidän korkeaylhäisyytenne on kai magnaatti? kysyi hän.

Isä György pärähti nauramaan.

— On se sellainen magnaatti, että nostelee herra kastellaanin hevosten häntiä! Terveeksi, herra Hännetyri!

— Kukas tämä vieras sitten on? kysyi saksalainen, joka ilmeisesti oli mennyt noloksi.

— Hänen esi-isälleen antoi jo Árpád aatelistarvon, ettäs tiedät! rähisi isä György. — Mene sinä sitten puhumaan aatelistarvoista! Hevosten häntiä sinä saat nostella . . . senkin siankuono! Tiedätkös, ketä sinä olet loukannut? Hänen korkeajalosuuttansa, parooni Andreas Tárkány'ia!

— *Mein Respekt!*¹ pyyteli saksalainen anteeksi. — Mistä minä tiesin, että magnaatti mahtuu tällaiseen murjuun.

— En minä ole mikään magnaatti, huomautti herra

¹ Kunnioitukseni!

Andreas, jonka mielestä isä György teki asiasta aivan liian suuren numeron. — Minä vain, että jokaisen täytyy saada ruokarauha.

— Oikein! huudettiin pöydistä. — Ruoka- ja juomarauha!

— No niin, sanoi saksalainen, — missäs se isäntä sitten on?

— Hän on minun hevostani ruokkimassa, pisti herra Andreas, jota saksalaisen hävyttömyys oli jonkin verran kuohuttanut. — Kyllä palveluspoika tarjoaa teille niinkuin muillekin.

Hänellä oli edessään höyryäviä makkaroita, ja hän söi hyvällä ruokahalulla. Saksalainen luimisti.

— *Mein Respekt!* kumarsi hän uudelleen, eikä herra Andreas päässyt selville, tarkoittiko tämä häntä vai hänen hevostaan. Häntä nauratti.

Viinitupa oli vähitellen täyttynyt, kun mestari Wenzla vihdoin ilmestyi. Hän lähetti pojan kellariin hakemaan lisää viiniä.

— Ai, ai, kun oli laihtunut teidän ratsunne, herra Andreas, jutteli hän. — Hyvän appeen minä sille laitoin . . . ja kylläpäs se rupesi maistumaan.

— Saako kysyä teidän korkeajalosuudeltanne, mitä Wittenbergiin kuuluu, tiedusteli keski-ikäinen, tukevaharteinen mies, jolla oli iso syytä nenän päässä. Se oli veitsiseppä Linhart, mestari Wenzlan naapurista.

— Wittenbergistä viisi! pauhasi isä György. — Nyt on tärkeämmät asiat esillä. Hän ei suvainnut kerettiläisiä, vaikk'ei uskaltanutkaan ruveta näitä soimaan herra Andreaan läsnäollessa.

Mitäpäsinne. Siellä Martti-tohtori vain antoi paa-ville sellaisia paukkuja, että Vatikaani vapisi.

— Eläköön! hikkaisi mestari Linhart. — Martti-tohtorin malja!

— Minä juon böömiläisten läksiäisiä, murisi isä György.

— Mutta — me juomme puhtaan opin menestykseksi!

— Kuule, leikkaa sinä tuo syylä pois nenäsi päästä! nauroi isä György. — Siitä priimas sinut tuntee ja nappaa kiinni!

— Hiiteen priimaket! Me emme tarvitse kardi-naaleja!

— No, no... älähän suutu, Linhart! lepytteli isä György. — Teroitatkos minulle sapelin?

— Miks'en... kun maksat.

— Maksan, maksan. Ja isä György kaiveli taskujaan. Mutta — ei hänellä ollutkaan rahaa.

— No... mitenkäs nyt kävi! naurettiin. — Kukas nyt maksaa?

— Teroita ilmaiseksi. Minä lähden sotaan!

— Vai Jumalan maksun päälle? tuumi veitsiseppä, joka oli tunnettu saituriksi.

— Kyllä minä maksan, läpsytti Trinksaus. — Niin! Me lähdemme sotaan isä György'in kanssa! Maa tarvitsee miehiä!

— No — mutta kukas meidän kanavamme ja käymälämme puhdistaa? huudettiin. — Mehän hukumme lokaan!

— *Inter arma silent leges* — se on niin paljon kuin, että: Pozsony ei huku perkkeisiin!

— No . . . mihinkäs sitten!

— Turkkilaisen sapeliin!

— Pyhä Tapani!

— Niin se on! karjui isä György. — Turkkilaisen sapeliin! . . . Ja siksi minä lähdän . . . jottei se tapahduisi! Minä juon unkarilaisten aseiden voitoksi!

— Eläköön! Unkarilaisten menestykseksi ja sulttaanin häviöksi!

Mestari Andreas kuunteli ympärillään kaikuva melua. Kaupunkilaiset olivat hyvillään, että muukalaiset oli saatu onnellisesti Tonavan toiselle rannalle. Uusia vieraita ilmestyi viinitupaan vähä väliä. Tuossa tunkeutui laiha, harmahtava mies pöytien välistä, katsellen vapaata paikkaa. Herra Andreas huomasi, että häneen suhtauduttiin jonkinlaisella inholla. »Hyi raatoa!» kuului sieltä täältä, eikä kukaan halunnut antaa hänelle tilaa pöydässään.

Mies yritti jo pyörtää pois, kun herra Andreas yhtäkkiä lausui niin kovaa, että se kuului yli koko huoneen:

— Älkää menkö, kunnan mies. Minun pöydässäni on kyllä tilaa.

Syvä hiljaisuus seurasi näitä sanoja. Kaikki katselevat ihmeissään herra Andreasta. Tosissaanko tämä oikein —? Hän ei nähtävästi tiennyt, kuka vieras oli.

Asianomainenkin oli pysähtynyt ihmeissään. Hän empi.

— Käykää tänne vain, kehoitti herra Andreas, ja vieras totteli.

Mutta — nyt nousi isä György pöydästään, missä

oli istunut Pál Trinksausin ja veitsiseppä Linhartin kanssa.

— Teidän jalosukuisuutenne ei varmaankaan tiedä, kuka tämä mies on. Hän ei ole juutalainen — isä György oli huomannut herra Andreaan levottomuuden — mutta minä luulen, että jos teidän jalosukuisuutenne tietäisi . . .

— Kuka hän sitten on? kysyi herra Andreas hiukan äkäisesti.

— *Carnifex oppidi* — kaupungin pyöveli.

Herra Andreas tunsi kylmän väreitä selässään. Oli pas tämä! Mutta — samassa hän ajatteli, että tässä jollakin tavoin oli kysymyksessä hänen arvovaltansa. Jos hän nyt perääntyisi, tulkittaisiin se arkuudeksi ja taikauskoiseksi peloksi. Eikä hän saanut olla taikauskoinen.

— Pyöveli taikka Paavali . . . kunhan on hyvä unkarilainen! sanoa jämäytti hän ja ryyppäsi tuopistaan. Pappi ei saanut kammoksua kuolemaa edes pyövelin muodossa.

— Eläköön! kajahti ympäriltä, ja Pál Trinksaus osoitti kaikkein innokkaimmin suosiotaan. Hänen mielestään ei miestä koskaan saanut sekoittaa hänen virkaansa.

— Ei hän sinua tarkoittanut! nauroi isä György. — Sinun yläpuolellasi on vielä monta herraa, vaikka oletkin kuningas *in regno stercoris!*¹

Uusi naurunremakka seurasi tätä sutkausta. Isä György nauroi kaikkein äänekkäimmin, sillä hän

¹ Sonnan valtakunnassa.

rakasti huomiota ja esiintyi mielellään oppineena latinan taitajana.

— Ja sitäpaitsi, teidän jalosukuisuutenne, ei tämä *sector collium* — tämä kaulojen katkaisija — koskaan esiinny virantoimituksissa paljain käsin, vaan kaupunki ostaa hänelle säämiskähansikkaat, niinkuin vanhana pozsony'ilaisena tiedätte.

— Se on totta! Muuten tuskin mestari Wenzla sallisi hänen kajota kippoihiinsa.

— Eivätpä taida mestari Bartholomeuksen käpälät olla sen saastaisemmat kuin kurakuninkaankaan, vastasi mestari Pfefferwein.

— Eivät totisesti! Virka kuin virka!

Pyöveli ei ollut sanallakaan ottanut osaa keskusteluun, vaan kaikessa hiljaisuudessa ryypännyt viinilasinsa, maksanut ja lähtenyt. Herra Andreas tunsijonkinlaista vapautumusta. Eipä hän ollut ennen istunut pyövelin kanssa samassa pöydässä!

— Jos sallitte, teidän jalosukuisuutenne, niin minä istun vapaaksi jääneelle paikalle? haasteli isä György ja siirtyi tuoppeineen herra Andreaan pöytään. Hän joi olutta.

Mutta — nyt hän kohtasi yleistä vastarintaa.

— Älkää istuko, isä György!

— Miks'ei?

— Älkää istuko!

— *Mi az Isten nyila?*

Herra Andreas ei käsittänyt. Minkävuoksi ei isä György voisi istua hänen pöytänsä?

— Jos hän istuu pyövelin paikalle, ennenkuin mestari Wenzla on pyyhkinyt sen, joutuu hän itse pyöveliksi tai pyövelin kirveen alle.

Isä György empi hetkisen, mutta sitten hän pärähti nauramaan.

— Mitä niitä houkkia! Taika ei pysty vihittyyn mieheen. Joka kerran on muuttanut leivän ja viinin Kristuksen ruumiiksi ja vereksi, muuttaa pyövelin tuolin piispanistuimeksi!

Ja rentona hän istahti vapaaksijääneelle paikalle.

Jonkinlainen vapautuneisuuden tunne seurasi näitä sanoja, vaikka yksi ja toinen huolestunut katse suuntautui isä György'iin. Hänestä yleisesti pidettiin, sillä remuilevasta elämästään huolimatta hän oli pohjaltaan kunnan mies eikä hänestä ollut protestanteille kiusaa, vaikka haukkuikin näitä humalapäissään.

— Sotaanko tuli lähtö? kysyi hän, kun oli hetkisen istunut äänettömänä. Ravintolayleisön äskeinen vastarinta oli kuitenkin pannut hänet ajattelemaan: entä jos sittenkin —. Mutta — hän karisti päältään tuon vastenmielisen tunnelman ja antautui rentoon keskusteluun.

Sotaanhan tässä oli pakko — mikä auttoi. Herra Andreas oli saanut kirjeen veljeltään, joka palveli Kalocsan arkkipiispan lippukunnassa. Nyt oli isänmaa vaarassa, jotenka jokaisen kunnan unkarilaisen oli lähdettävä.

— Se on oikein! jämytti isä György jäykin leuoin. — Mekin lähdemme Trinksausin kanssa.

Ja tuo Pyhän Martin kirkon entinen kuoripappi

nousi hiukan huojahdellen, kohotti maljansa ja kääntyi ravintolayleisön puoleen.

— Elääkö vielä vanha magyarien henki? huusi hän, niin että kaikki siinä paikassa vaikenivat. — Tiedätekö, että turkkilainen kohta tallauttaa hevosillaan Brückenauelein, Alberwerdin ja Einsingin — kauniit Tonavan saaremmet! Kautta pyhän Lászlón . . . se on sentään liikaa, sanon minä! Olemme päättäneet herra Andreaan kanssa lähteä ja antaa Isoa Turkkia kuoon. Ja minä kysyn nyt: kuka meitä seuraa tästä hyvästä Pozsony'in kaupungista?

— Minä lähden, sehän on jo päätetty! huusi Trinksaus. Siihen vastattiin muutamasta nurkasta naurulla. Mutta — isä György löi nyrkkiä pöytään ja huusi:

— Nyt ei ole kysymys siitä, mitä me olemme . . . tai mitä olemme olleet — vaan siitä, miksi me tulemme! Minäkin olen ennen palvellut ovenvartijana *in domo Dei* — minun Jumalani huoneessa — mutta —

— . . . saanut potkut, täydensi mestari Linhart ja iski silmää ympärilleen.

— Niin, jatkoi isä György kyyneleet silmissä, — saanut potkut, mutta . . . en senvuoksi, mistä kaupungilla kohistaan! Saat huoletti panna nukkumaan eukkosi viereen, Linhart, minä en ole sinun osaasi varastanut. Mutta — Unkari, *Mater omnium nostrum*¹, on kuolemaisillaan . . . ja minä luulen, että se ottaa vielä avun vastaan tästäkin kädestä, joka ei enää saa kohottaa pyhää hostiaa.

¹ Kaikkein meidän äitimme.

— *Éljen, vivat!*¹ kajahti pienessä kapakassa, ja yleisö, joka äsken oli irvistellyt isä György'ille, oli nyt täynnä pyhää innostusta.

Mutta — siitä huolimatta ei ilmaantunut useampia tarjokkaita. Pozsony oli ostanut itsensä vapaaksi asevelvollisuudesta. Hullu siis, joka lähti. Mutta — olihan hauska huutaa ja innostua. Isä György odotti aikansa melun taukoamista, kohotti sitten haarikan huulilleen, nyökkäsi kurakuninkaalle ja sanoi:

— *Trink's aus!*²

Hän kumarsi herra Andreaalle, ja juhlallisina kohotivat nuo kolme miestä maljansa ja joivat Unkarin pelastukseksi.

II.

Seuraavana päivänä läksi herra Andreas kaupungille. Hän oli nukkunut hyvin ja tunsu itsensä matkaväsymyksestä vapaaksi. Tuoppi malvasier'ta oli antanut hyvän unen.

Hän halusi ennen matkansa jatkamista käydä fransiskaanihuostarissa, jossa oli viettänyt seitsemän vuotta. Paikka oli hänelle rakas, eikä hän voinut vastustaa kiusausta käydä tervehtimässä vanhoja tuttuja.

Hän kulki Mikaelinkatua pitkin, kohti samannimistä

¹ Eläköön!

² Juo pohjaan!

porttia, joka sijaitsi kaupungin pohjoislaidassa. Siellä täällä näkyi vielä kymmenkunta vuotta sitten raivonneen tulipalon jälkiä, mutta yleensä oli kaupunki hyvin korjannut vaurionsa. Nunnienkadun ja Mikaelinkadun kulmassa seisoi vanha raatimies Protesserin talo entisessä asussaan. Tämän talon oli aikoinaan ostanut itselleen P. Martin kirkon pappi, herra Peter Mikael, mainitulta Protesserilta ja tehnyt siitä pappilan, kun entinen oli tulipalossa tuhoutunut. Nyt sen omisti P. Martin seurakunta, ja siinä asui tuomiorovasti, kuoriherroja ja kappalaisia — oli ainakin asunut neljä vuotta sitten, kun herra Andreas lähti Saksaan. Isä Györgykin oli aikoinaan elänyt tuossa talossa . . . silloin, kun hän vielä hoiti P. Martin kirkon kuoripapin virkaa.

Vastapäätä, kadun toisella puolen olevasta synkännäköisestä rakennuksesta kuului veisuuta. Siellä klarissat lauloivat — talo oli nunnaluostari. Herra Andreas kuunteli tuokion, ja tuttuja kuvia niiltä ajoilta, jolloin hän vielä oli ollut kirkon uskollinen poika, vilahteli hänen muistissaan. Mieli jonkin verran haikeana hän käänsi selkänsä Protesserin talolle ja luostarille, jatkaen matkaansa.

Olisi ollut hauskaa käydä katsomassa, oliko Sianurkkauksessa, Nunnienkadun päässä, vielä yhtä paljon roskaa kuin ennen. Se oli kuuluisa likaisuudestaan. Kaupungin muuri kulki sieltä, ja muurin juurelle kerääntyi helposti kaikenlaista törkyä.

Miksi nämä . . . tällaiset ajatukset . . . nyt tänä päivänä häntä niin erikoisesti kiusasivat . . . kaupungin

likaisuus, Siannurkkaus ja klarissojen laulu? Symbolisoivatko ne jollakin tavoin valtakunnan ja kansan hätää — ulkonaista ja sisällistä? Vai tulkitsevatko ne vain hänen omaa, epävakaa mieltään, jonka rauha nyt jollakin tavoin oli häiriintynyt? Eikö hän ollut protestantti? Oli kyllä . . . mutta — sittenkin hänestä tuntui, kuin ei hän täällä . . . kotoisella pohjalla . . . olisi liikkunutkaan yhtä rauhallisesti kuin Saksassa, Wittenbergissä, missä häntä oli ympäröinyt vahva samanmielisten seura. Klarissojen laulussa oli jotakin puoleensa vetävää. Miksi? Siksi, että se kohtasi häntä täällä . . . kotona, kotimaassa. Sekin ikäänkuin vetosi hänen isänmaanrakkauteensa. Ja Siannurkkaus . . . siinäkin oli jotakin niin aito pozsony'ilaista, joka omalla tavallaan tehoi . . . kuin olisi tuo haiseva kadunkulmakin muistuttanut, missä hänen juurensa olivat: täällä, täällä . . . missä lemusivat tunkiot mätänevine kurpitsan- ja meloninkuorineen . . . yhdessä karpinruotojen kanssa . . .

Hän oli matkannut toivorikkain mielin kohti kotimaata . . . halki Saksan, Tšekkienmaan ja Itävallan. Vain yksi ajatus oli kannustanut häntä: päästä auttaamaan valtakuntaa ja kuningasta. Katolisuus ei ollut häntä kiusannut, hän oli ollut vahva uskossaan. Mutta nyt tämä kaikki vetosi häneen aivan toisella tapaa . . . klarissojen laulu, Siannurkkaus ja viimeisen tulipalon jäljet. »Mekin kuulumme tänne . . . ota meidätkin huomioon.» Hm . . . Siannurkkaus — se oli varmaan-kin puhdistuksen tarpeessa . . . ja tulipalon jäljet — ne tuntuivat ikäänkuin varoittavan häntä jostakin . . .

Herra Andreas mennä viuhtoi Satulaseppienkatua Päätorille käsin ja kohautteli olkapäitään.

Siinä oli Grün Stübl... Satulaseppienkadun ja Uudenkadun kulmassa. Viimeksimainittu yhdisti Mikaelinkadun jatkon, Venturkadun, Päätorin kanssa. Herra Andreas vilkaisi kilpeä Grün Stüblin oven päällä: kaksi israelilaista vakoojaa kantoi vartaassa suunnattoman suuria viinirypäleterttuja todistukseksi Luvatun maan rikkaudesta.

Luvattu maa — se oli protestanttinen Saksa, missä tohtori Martti Luther nyt jylisi, niin että koko maailma kuunteli. Nyt katkottiin kahleita... vuosituhannen vanhoja kahleita, jotka olivat pitäneet kansoja kytkeymässä: roomalaiskatolisen kirkon muureihin iskettiin nyt valtavia aukkoja. Sen perustukset vapisivat. Paavi lähetti Roomasta bulliaan... mutta niille naurettiin. Erikoisen rohkea, valoisa ja vapauttava mieliala oli vallannut laajat yhteiskuntakerrokset. Se löi leimansa jokapäiväiseen elämään: oli tultu niin huiuman rohkeapuheisiksi. Hekin... siellä Wittenbergin unkarilaisessa *mensassa*¹ vetelivät toisinaan pilkkalaulua katolisista papeista:

»Vaivaa varsin vähän,
rahaa riittämähän.
Käskyt niinkuin hirret,
vähänlaiset virret.
Sametissa renki
mustakaapuisenki.»

¹ *Mensa*, latinal. sana = pöytä, tässä: osakunta.

Niin . . . sellaista siellä oli . . . huimaa ja reipasta. Mutta sen pohjana oli uskonpuhdistuksen kirkas kevät, joka synnytti ihmiset uudesti. Sitä kevättä hän oli tullut julistamaan . . . vaikka ensin oli täytettävä tämä kiireellisempi velvollisuus: mentävä taisteluun isänmaan perivihollista, Turkkia, vastaan . . .

Herra Andreas jatkoi matkaansa Päätorin halki, poikki n.s. Leipätorin, joka sijaitti vanhan raatihuoneen kupeella. Hän tarkkaili kaupungin liikettä, joka ei mitenkään muistuttanut sota-ajasta. Kaupustelijat huutelivat tavaroitaan entiseen tapaan. Kaivon luona, keskellä toria, turisivat miehet päivän tapahtumista, tekivät kauppoja ja inttivät. Kerjäläinen ammensi altaasta kämmenellä vettä suuhunsa ja heitti nauraen jonkin sanan riitelevien joukkoon. Ne olivat slovakkeja, jotka siinä kaivon vieressä kiistelivät.

Kaikki oli niinkuin ennenkin — mikään ei muistuttanut sota-ajasta. Pozsony oli kaukana pohjoisessa, aivan Itävallan rajalla. Mitäpä nämä . . . saksalais-syntyiset ja slovakit välittivät valtakunnan vaaranalaisesta tilasta.

Herra Andreas pysähtyi Schneeweissinkadun kulmaan, entisen kaupungintuomari Jakob Diepontin talon eteen. Hän halusi nähdä, oliko kirjoitus tornin kyljessä paikallaan. Olipa kuin olikin! *Optima sapientia meditari mortem.*¹ Ennen . . . luostariaikanaan hän oli usein pysähtynyt tähän . . . noita sanoja lukemaan ja jatkanut sitten keventynein mielin matkaansa kaupungille. He, luostariveljet, ajattelivat

¹ Paras viisaus on kuoleman ajattelevinen.

sitä joka päivä . . . ainakin heitä harjoitettiin siihen. Tuo pysähdys oli ollut kuin toteamus, että eihän minulta vain ollut mitään unohtunut. Ja siitä johtui keventynyt mieli. Tuo kuoleman ajatteleminen oli ollut huolettoman, melkeinpä iloisen huolettoman munkkielämän ensimmäinen ehto. Ja kun huomasi sen joka päivä täyttäneensä, niin saattoikin olla huoleton.

Mutta — nyt oli toisin. Nyt hän ei enää kuulunut tuohon hyvin järjestettyyn luostariyhdyskuntaan, jossa ikäänkuin toinen valvoi ja huolehti tästäkin asiasta — aivan kuin toisen puolesta. Nyt hän oli yksin . . . yksin lähdössä avaralle merelle. Nyt oli hänen itsensä tarkistettava kompassi: *meditari mortem*. Uskalsiko hän nyt ajatella sitä iloisella huolettomuudella? Ei ainakaan iloisella. Hänen elämälleen oli nyt muodostunut toinen pohja . . . paljon ankarampi ja velvoittavampi. Ja — tuntui siltä, kuin olisi kuolemakin nyt saanut entistä ankarammat ja tuomitsevammat piirteet. Johtuiko se siitä, että hän oli matkalla sotaan . . . hän, lukumies, joka viimeisten kymmenen vuoden aikana oli käsitellyt vain kynää ja kirjoja? Vai siitä, että hän nyt . . . tällä hetkellä . . . tunsii jonkinlaista eriskummallista yksinäisyyttä —?

Luostarin kirkonkellot helähtivät soimaan, ja niihin yhtyivät vähitellen kaikki kaupungin kirkkojen kellot: P. Martti hänen takanaan, P. Nikolaus ja monet muut. Se oli puolipäivänsoitto, joka oli saanut alkunsa siitä, että János Hunyadi v. 1456 oli niin urhoollisesti puolustanut Belgradia ja pannut sulun turk-

kilaisten etenemiselle. Koko katolinen maailma vietti sen muistoa tällä tavoin.¹ Kellojen iloinen helinä kiiri yli kaupungin — ja herra Andreasta virkisti erikoisesti niiden iloisuus.

Hän oli niin ajatuksiinsa vaipunut, ettei kuullut, että joku häntä puhutteli. Se oli fransiskaanien harmaaseen kaapuun puettu nuori, hontelon ja kalpean näköinen mies. Tuollaisesta kellertävän kalpeasta kasvojen väristä alettiin näihin aikoihin käyttää nimitystä *pápista színü* — paavilaisvärinen. Nuorukaisen suuret, vedenharmaat silmät, joita valkoiset ripset reunustivat, näyttivät kuvastavan alituista nälkää. Oliko se sitten ruumiillista vai henkistä laatua — sitä oli vaikeampi sanoa. Pikemminkin saattoi kuvitella ensiksimmäintä. Nytkin hän ahnaasti katseli käsivarrellaan olevassa korpissa kimaltelevia karppia, samalla kuin uteliaasti päyili Diepontin talon tornin juurella seisovaa, mietteisiinsä vaipunutta miestä.

— Herra Andreas!

Nyt tämä kuuli. Hän räpytteli silmiään. Kas, siinä hän oli vanha tuttu: veli Vidor!

Hän tervehti ystävällisesti, ja hänen haaveellisille kasvoilleen levisi lempeä hymy. Silmät pyörivät joka taholle, ja veli Vidor huomasi, että herra Andreaalla oli paljon puhumista.

— Kaupungiltako tulet?

Niin — hän oli käynyt torilta ostamassa kalaa.

Oliko nyt paasto?

¹ On vieläkin tapana Unkarissa.

Ei . . . mutta isä Gregorius piti kalasta. Hänellä oli niin heikko vatsa.

Isä Gregorius! Herra Andreas ilostui. Hän oli siis kotona?

O-li. Hän oli jo saanut kuulla herra Andreaan tulosta.

Kuinka ihmeessä? Vastahan hän eilen oli saapunut.

Joo . . . veli Dezső, luostarin pääkokki, oli illalla pistäytynyt Wenzlan majatalossa, ja siellä oli kerrottu.

Dezső! Herra Adreaan mieleen muistui turpea, lihavakasvoinen miehen pallero, joka lyllersi pitkin luostarin käytäviä ähkien ja puhkuen. Ääni hänellä oli käheä . . . mutta siitä huolimatta hän puhua pajatti aamusta iltaan. Vidoria hän oli huudellut: »*Garabonciás diák*; Missä se *Garabonciás* teini on?» Dezső oli nimitellyt Vidoria siten, kun tämä iltaisin oli kertonut mahdolltomia juttuja *Garabonciás* teinistä ja tämän viisaudesta. Niille olivat luostariveljet hyväntahtoisesti naureskelleet.

— Kuinka ihmeessä te uskalsitte, herra Andreas . . . ?

Puhuteltu pani merkille, että veli Vidor edelleenkin kutsui häntä »herra Andreaaksi». Vaikka luostarisääntöjen mukaan kaikki olivat veljiä keskenään, ei veli Vidor ollut koskaan oppinut puhuttelemaan häntä veljeksi. Siihen kai vaikutti tieto herra Andreaan ylhäisestä syntyperästä.

— Mitä sinä tarkoitat?

— . . . istua pyövelin kanssa samassa pöydässä.

Vai sekö se taas oli . . . tuo pikku juttu eilispäivältä! Herra Andreas naurahti:

— Se on taikauskoa . . . sellainen.

He olivatkin jo perillä. Vanhasta, tutusta holviporista astui herra Andreas sisään ja tuli pitkään käytävään. Ruoan haju tuoksahti häntä vastaan. Veli Vidor oli pyörähtänyt keittiön puolelle, ja herra Andreas oli luvannut pistäytyä häntä katsomassa ennen lähtöään.

Nuoria noviiseja juoksenteli hänen ohitse. He tarkastivat häntä uteliaasti. Wittenbergiläinen barretti herätti huomiota. Jotkut rupesivat keskenään kuiskimaan. Herra Andreas oli erottavinaan sanan: *haereticus* — kerrettiläinen! Hän hymähti ja jatkoi matkaansa.

Aivan outo munkki, joka esitti itsensä kirjastonhoitajaksi, opasti häntä apotin ovelle. Eipä silti, ettei hän olisi tietä tuntenut — mutta apotin luo ei sopinut mennä ilmoittamatta. Herra Andreas tiedusti, missä János Surdaster, entinen *bibliotecarius*¹, oli.

Saattaja luihautti häneen kulmainsa alta.

— *Lapsus est.*²

Hän ei kysynyt enempää, hänhän tiesi sen. János Surdaster toimi Erdély'issä, Siebenbürgenissä, uuden opin julistajana. Sen kun hän vain oli muuten kysäisyt . . . jotakin sanoakseen.

— Kenet saan ilmoittaa?

— Parooni Andreas Tárkány'in.

Saattaja kumarsi ja hävisi apotin huoneeseen. Herra Andreas hymyili hiukan ylenkatseellisesti. Hän ei

¹ Kirjastonhoitaja.

² Hän on langennut.

tavallisesti käyttänyt tuota arvonimeään, mutta — toisinaan, kun ei voinut muuten rangaista tylyä lähimmäistä, oli se kuin jonkinlainen ojennuskeino. Saattaja-munkki oli käyttäytynyt hyvin yliolkaisesti.

Sieltä se nyt palasi . . . kumarrellen ja pitäen ovea auki hänen edessään. Herra Andreas asteli hänen ohitseen pää pystyssä.

Kirjoituspöydän äärestä nousi vanha, ystävällisen näköinen mies ja tuli häntä vastaan avosylin, kädet levällään.

— Andreas, poikani, rakas poikani!

Hän syleili tulijaa.

— Käy istumaan, rakas poikani! Kuulin jo illalla, että olit tullut. Kauan olet ollutkin poissa . . . ja nyt luultavasti jätät meidät ainiaaksi?

Apotin ääni värähteli hiukan. Herra Andreas huomasi, että hän ontui tavallista pahemmin. Hän tiedusteli syytä siihen.

— Vanha, Leipäkentällä saatu ruhjevamma on vanhemmuuten ruvennut vaivaamaan.

Ja isä Gregorius sively jäykistynyttä polveaan.

Niin — isä Gregorius oli ollut mukana jo vuonna 1479, kun kuuluisa Pál Kinizsi oli Leipäkentällä, Erdély'issä, lähellä Kolozsvária, lyönyt turkkilaiset ja siten auttanut István Báthorin, nykyisen palatiinin, pintehestä. Turkkilaiset oli verisesti lyöty, ja Kinizsi oli illalla leiritulen ääressä tanssinut, roikuttaen kaatuneen vihollisen ruumista hampaissaan kuin leijona saalistaan. Herra Andreas muisti, kuinka monta kertaa isä Gregorius oli näistä asioista jutellut luostarin re-

fektoriossa, illallisen päätyttyä. Vanhat muistot valtasivat hänet, eikä hän osannut sanoa mitään.

Isä Gregorius liikkasi edestakaisin, mumisten itseksseen. Sitten hän yht'äkkiä pysähtyi vieraansa eteen ja kysyi:

— Sinä olet menossa sotaan?

Niin.

— Hyvä on, hyvä on. Ai, ai sentään . . . kun nyt olisivat taas miehet tarpeeseen! Mutta — huonosti ovat asiat . . . huonosti.

Ja apotti istahti kirjoituspöytänsä ääreen, jonka yläpuolella riippui ristiinnaulitun kuva.

— Tuli tämä uskonriitakin vielä . . . Jumala armah-takoon.

Ja vanha apotti nyökytteli päätään, mumisten itseksseen, niinkuin hänen tapansa oli, kun jokin erikoinen asia painoi häntä.

— Olen arvannut, että sinäkin olet luopunut meistä. Muuten ei aika kuluisi Wittenbergissä.

Herra Andreas painoi päänsä alas. Hän tunsi jonkinlaista syyllisyyttä tämän vanhan miehen edessä, joka oli ollut hänelle kuin isä. Hänen oma isänsä oli kaatunut György Dózsan kapinassa kaksitoista vuotta sitten. Hän oli silloin ollut neljäntoista vanha ja muisti hyvin nuo veriset ajat. Dózsa, siebenbürge-niläinen pienaatelinen, jonka oli pitänyt lähteä ristiret-kelle Turkkia vastaan . . . ristiarmeijaa johtamaan, oli-kin kääntänyt aseensa herroja vastaan. Silloinen prii-mas, kardinaali Tamás Bakács, oli valinnut hänet talonpoikien päälliköksi, ja suuria laumoja oli vir-

rannut ympäri maan keskitysleiriin Budan lähistölle. Jostakin syystä olivat valtakunnan herrat ruvenneet epäröimään ja pelkäämään — ja päättäneet lähettää osan talonpojista takaisin näiden kotipaikoille. Oli nim. ollut kiireimmän sadonkorjuun aika. Mutta — syytä tähän toimenpiteeseen ei oltu kyllin selvästi selitetty, vaan talonpoikia oli väkisten koetettu saada palaamaan. Heitä oli ruoskittu ja pahoinpidelty. Siitä oli kapina puhjennut, ja se oli ollut vähällä hukuttaa koko Unkarin tuleen ja vereen.

Kuin olisi apotti arvannut hänen ajatuksensa virkoi hän yht'äkkiä:

— Tamás Bakácsia minä syytän. Hänen kunnianhimonsa vuoksi joudumme nyt perikatoon.

— Kuinka niin?

— No, hänelle meni valta päähän. Hänhän kuviteli ensin pääsevänsä paaviksi, mutta kun se toive meni myttyyn, korvasi sen toisen täyttyminen: pyhän istuimen edustajana Keski-Euroopassa hän luuli olevansa paavin veroinen. Ja tästä hurmaantuneena hän tahtoi ajaa turkkilaiset tiehensä . . . ja niin syntyi Dózsán kapina.

Apotti naputteli pöydän reunaa, toinen käsi poskella.

— Ja nyt minä pelkään, etteivät talonpojat lähde.

Niin — sitä oli syytä pelätä. Heitä oli niin monta monituista kertaa petetty. Unkarin herrat olivat käyttäytyneet heitä kohtaan pahemmin kuin pedot. Talonpoika oli muuttunut nurjamieliseksi. Se ei ehkä enää tottelisi edes kuningastakaan.

— Mitäpä me näistä . . . surullisista asioista. Puhukaamme muusta. Kuulehan — oletko sinä todella jättänyt ainoan autuaaksitekevän kirkkomme?

Kyllä. Hän oli löytänyt totuuden tohtori Martti Lutherin opista.

— Onko nyt niin välttämätöntä vaihtaa uskoa? haasteli apotti edelleen. — Eikö Kristusta voi palvella siinä kirkossa, johon on lapsuudestaan asti kuulunut?

Ehkä — herra Andreas ei osannut sitä varmasti sanoa — tai hän ei halunnut loukata vanhaa miestä. Siksi suuresti hän tätä rakasti ja kunnioitti — uskon eroavaisuudesta huolimatta.

— Et vastaa suoraan, poikani.

Nyt herra Andreas kohotti katseensa ja katsoi isä Gregoriusta silmiin.

— Suokaa anteeksi, isä, jos olen toista mieltä. Minun mielestäni on välttämätöntä astua ulos Baabelista, jos mieli pelastua.

Apotti räpytti silmiään kuin olisi jotakin heitetty hänen kasvoilleen.

— Baabelista? Hyvä Jumala! Sanotko sinä ainoaa autuaaksitekevää kirkkoa Baabeliksi?

Kyllä. Hänen täytyi vastata suoraan, koska kerran suoraan kysyttiin.

— Voi, eksynyt poika! huokasi apotti. — Ja mihin sinä perustat väitteesi?

— Ilmestyskirjan 18. luvussa puhutaan . . .

— Rakas poikani! Ilmestyskirja on hyvin vaikeasti tulkittavissa. Jos teidän oppi-isänne Lutherus raken-

taa oppinsa Ilmestyskirjan perustukselle, niin silloin se on hyllyvällä suolla.

Kyllä oli muitakin perustuksia — evankeliumit . . . niin — koko pyhä Raamattu.

— Koko pyhä Raamattu . . . hm! Ja Lutherusko sitten yksin luulee ymmärtävänsä pyhän Raamatun?

Herra Andreas ei halunnut jatkaa. Minkävuoksi hän tekisi vanhan miehen levottomaksi? Eihän hän ollut tullut tänne väittelemään, vaan katselemaan vanhoja, tuttuja paikkoja. Hän halusi jättää hyvästit tälle talolle ja isä Gregoriukselle, jos sattuisi sodassa kaatumaan.

Keskustelu siirtyi jälleen valtakunnan vaaralliseen tilaan. Tuskin milloinkaan aikaisemmin oli Unkari vaappunut sellaisen kuilun partaalla kuin nyt. Rajalinnoitukset olivat sulttaanin käsissä — ennenkaikkea luja Nándorfehérvár. Turhaan olivat János Hunyadi ja Capistrano taistelleet.

Siltä näytti. Italialainen munkki Johannes Capistrano oli saarnannut ristiretkeä edellisen vuosisadan puolivälissä turkkilaisia, skismaatikkoja ja yleensä kaikkia keretteläisiä vastaan ja nostattanut valtavan innostuksen. Jos Capistrano nyt eläisi, hän rinnastaisi protestantit turkkilaisten kanssa. Herra Andreas tunsivat omituista ahdistusta ajatellessaan tätä uskon sankaria. Ja kuitenkin hän ei voinut kieltää munkin ansioita isänmaansa palveluksessa.

Hän ei kumminkaan tästä huomauttanut, jottei onnellisesti päättynyt keskustelu uskon asioista olisi uudelleen virinnyt. Hän huomautti vain, että unka-

rilaisissa vieläkin eli isänmaanrakkaus ja että se oli sentään pääasia.

— Kunpa eläisi! huudahti isä Gregorius ja nousi kävelemään. — Mutta — niin ei ole, rakas poikani. Magnaatit ovat aikoja unohtaneet sanan »isänmaa». He sortavat häikäilemättä kansaa, ajatellen vain omia etujaan. Ja minun täytyy sanoa, että kirkon johtomiehetkin tekevät samoin. Priimas, kardinaali Szalkay, hoitelee vain raha-asioitaan... miettien, mistä saisi korkeimman koron, se kiskuri! Jumala minulle anteeksi antakoon, mutta — sen verran on se teidän Lutherinne minuakin ravistanut, että olen huomannut tämän.

Herra Andreaan poskille oli kohonnut puna. Isä Gregoriusko noin puhui — uskollinen kirkon poika?

Mutta apotti, joka oli huomannut tämän punan, riensi lisäämään:

— Älä käsitä väärin vanhaa miestä, poikani! Minä tuomitsen Lutherin ja hänen oppinsa... mutta en voi rehellisenä miehenä salata totuutta näistä valtakunnan sisällisistä asioista. Surkealla kannalla ne ovat.

Ja isä Gregorius pysähtyi keskelle lattiaa ja rupesi hieromaan jäykkää polveaan. Hänen kasvonsa kirkastuivat.

— Jollen olisi näin vanha... ja jos tuo polvi olisi terve, niin lähtisin mukaasi, poikani! puhui hän. — Haluaisin vielä kerran iskeä turkkilaista niinkuin ennen Pál Kinizsin aikaan. Oi, hyvä Jumala!

Ja apotti lähti harppaamaan huoneessa edestakaisin, niin että kaapun helmat vain hulmahtelivat.

— Kun me Leipäkentän tappelun jälkeen pidettiin juhlaa, niin se oli eri menoa! Olisitpa nähnyt Kinizsin, tuon myllärinpojan, joka kaatuneen turkkilaisen ruumis hampaissaan roikutti sitä ympäri ja tanssi! Niin juuri: tanssi! En ole koskaan rakastanut jumalatonta menoa, mutta sillä kertaa — niin täytyy sanoa — se oli komeaa! Olin nuori, vasta papiksi vihitty, mutta vedet silmissä minä nauroin tuota näytelmää. Ja täydynpä sanoa, että pöytänä oli minullakin tapettu turkkilainen, kun söin. Oi, hyvä Jumala!

Vanhan apotin silmät säteilivät. Niistä loistivat nuoruusajan muistot. Hän palasi jälleen kirjoituspöytänsä ääreen ja kysyi:

— Koska aiot lähteä?

— Huomenna tai ylihuomenna — riippuu siitä, koska kastellaani lähtee.

— Ylihuomenna lähtee, sanoi isä Gregorius. — Tiedän... täällä kävi äsken mies linnasta.

Herra Andreas nousi. Hänellä oli vielä muutamia asioita toimitettavana. Oli ollut hauska käydä täällä... vanhassa kodissa. Eihän sitä tiennyt, palaisiko hän koskaan...

— Se on Jumalan kädessä. Mutta toivokaamme, että palaat.

Apottikin oli noussut. Hänen silmäkulmassaan kimalteli kyynel.

— Hyvästi, poikani—ja kiitos, että muistit vanhaa miestä.

Herra Andreas oli langennut polvilleen. Apotti hämmästyi. Mitä... mitä hän nyt tarkoitti? Oliko hänen

omallatunnollaan jotakin? Mutta — ei ollut. Herra Andreas pyysi vain siunausta entiseltä opettajaltaan ja kasvattajaltaan... vaikk'ei hän enää kuulunutkaan tämän uskoon.

Apotin leuka vavahti. Hän tarttui pöydän reunasta kiinni. Siunausta? Kuinka kerettiläinen voi pyytää siunausta ainoan autuaaksitekevän kirkon palvelijalta? Apotti ei käsittänyt.

— Onhan Jumala kuitenkin sama... ja Unkari yksi. Herra Andreaan ääni tukehtui nyyhkytykseen.

Aivan niin! Jumala oli sama, ja Unkari yksi. Tulkoonpa nyt vaikka synti, niin isä Gregorius ei voinut olla täyttämättä entisen kasvattinsa pyyntöä. Kuoleman synti se ei ainakaan voinut olla. Ja sitäpaitsi: Unkari tarvitsi nyt jokaisen poikansa... kerettiläisetkin.

— *Benedico te in nomine Patris, Filii, Spiritusque Sancti! Amen.*¹ lausui hän juhlallisesti, kohottaen kätensä siunaukseen ja tehden ristinmerkin herra Andreaan pään päälle.

— Amen! vastasi tämä kuuluvasti ja nousi kirkastunein kasvoin. — Hyvästi, isä!

Hän syleili apottia kyynelsilmin ja kääntyi menemään taaksensa katsomatta.

¹ Siunaan sinut Isän, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen!

III.

Kun herra Andreas laskeutui yläkerran portaita alas, oli veli Vidor häntä odottamassa portaiden juurella.

— No, kysyi hän, — mitäs sinulla oli asiaa?

Veli Vidor tarttui häntä käsipuolesta.

— Ottakaa minut mukaan, herra Andreas! rukoili hän. — Ei minun aikani kulu täällä. Ottakaa minut mukaan!

— Mutta — mitä isä Gregorius sanoo?

— Isä Gregoriuksen ei tarvitse tietää.

— Mitä? Aiotko karata? Herra Andreaan otsalle kohosi pilvi.

— Voinhan kysyä isä Gregoriukselta. Haluan lähteä sotaan!

Herra Andreas tuumi. Mitä jos hän ottaisi nuorukaisen asepalvelijakseen? Hänellä ei ollut sellaista — ja hän tarvitsi välttämättömästi. Hän oli aikonut ostaa itselleen uuden hevosen. Wenzla oli lainannut hänelle rahaa. Hän oli aamulla antanut siitä velkakirjan. Siinä tapauksessa, ettei hän palaisi, olisivat hänen omaisensa velvolliset maksamaan velan. Hän oli vahvistanut paperin nimikirjoituksellaan ja sukunsa vaakunasinetillä.

Pojan ehdotus ei siis ollut niinkään hullu. Veli Vidor voisi ratsastaa Pejköllä . . . ja sitäpaitsi — Budassa, äitinsä talossa, hän, Andreas, voisi vaihtaa hevosta. Mutta . . . Vidorin oli välttämättä pyydettävä apotilta lupa.

— No . . . jos saat isä Gregoriuksen suostumuksen, niin — samantekevä, virkkoi hän viimein. — Voit tulla minua tapaamaan Wenzlan majataloon.

Nuori luostariveli vinkaisi ilosta. Hän ihan säteili. Mutta — mitenkäs oli . . . osasiko veli Vidor ratsastaa? Poika punastui.

— Isäni on myllärinä Somorjassa. Kyllä minä ratsun selässä pysyn!

Hyvä, hyvä! Herra Andreas taputti Vidoria ystävällisesti olalle. Sitten ei ollut hätää. Kuten sanottu — niin hänet tapaisi Wenzlan majatalosta.

— Minä tulen! vastasi veli Vidor ja jäi portille katselemaan herra Andreaan jälkeen, joka reippain askelin marssi Fransiskaanientoria alaspäin. Sitten hän nopeasti pyörähti luostarin portista sisään ja huusi mennessään portinvartijalle:

— Keitto haisee!

Tämä katseli hänen jälkeensä, ihmetellen, mitä poika tarkoitti. Senkin Garabonciás teini! Portinvartija oli jo syönyt. Mutta — ehkäpä oli Vidoriilta ruoka vielä koskematta.

Herra Andreás asteli Fransiskaanientoria alaspäin ja poikkesi ns. Lihapenkkién torille. Se oli saanut nimensä siitä, että kaupungin teurastajat möivät siellä lihaa kaikkina muina paitsi paastopäivinä. Siinä sijaitsi oikealla kädellä uusi raatihuone, jonka torni muistutti tavallista kirkontornia. Sen vieressä oli

püispan talo. Esztergomin priimas majaili siinä kaupungissa käydessään. Herra Andreas tarkasteli rakennuksen juhlallista päätyä. Se oli synkän näköinen talo ja näytti autiolta.

Priimas!

Herra Andreas lausui tämän sanan puoliääneen, ja hänen suupielensä venähtivät hiukan. Hänen korkearvoisuutensa kardinaali ja arkkipiispa László Szalkay oli kiivas protestanttien vastustaja — peljättävä mies. Kansan syvistä riveistä nousseena — hän oli suutarin poika — hän oli lahjakkuudellaan raivannut itselleen tien kirkon korkeimpiin virkoihin. Pari vuotta sitten hän oli toiminut kanslerina, mutta nimetty sitten Esztergomin arkkipiispaksi. Kuninkaan jälkeen hän nyt oli ensimmäinen mies valtakunnassa.

Alussa kun uskonpuhdistus oli ruvennut leviämään Unkariin, ei kirkon johtomiesten huomio ollut siihen kiintynyt: he olivat olleet liiaksi valtiollisissa asioissa kiinni. Mutta kun kuningas hovineen oli neljä vuotta sitten oleskellut Böömissä, olivat muutamat magnaattit siellä tutustuneet uuteen oppiin ja ruvenneet sitä suosimaan. Se oli nostattanut kardinaali Szalkayn raivoon. Hän oli saanut kuninkaan julkaisemaan ankaraita rangaistusmääräyksiä protestantteja vastaan, mutta yleisen valtiollisen sekasorron vallitessa ei niitä ollut noudatettu. Näin oli uusi usko kaikessa hiljaisuudessa päässyt leviämään kaupunkeihin ja maaseudulle — varsinkin Erdély'iin. Veljeltään Imreltä, joka palveli Kalocsan arkkipiispan joukoissa, oli herra Andreas näistä asioista kuullut. Veli oli sil-

loin tällöin kömpelösti kyhätyissä kirjeissään kertonut kotimaan kuulumisia hänen oleskellessaan Wittenbergissä.

Valtiopäivillä Rákos-kentällä oli kolme vuotta siten julkaistu asetus protestantteja vastaan. Kardiinaali Szalkay oli saanut kuuluisan lainoppineen Verbőczyn puolelleen, ja yhdessä he olivat laatineet lain: jokaisen kerettiläisen oli hengen ja omaisuuden menettämisen uhalla palattava ainoan autuaaksitekevän kirkon helmaan. *Amissio rerum et capitum!* Saarnatuoleista oli tämä asetus sitten julistettu ympäri koko valtakunnan, mutta sekin — samoin kuin kuninkaan uhkaukset — oli jäänyt seurauksia vaille. Sodan riehuessa ei kukaan ollut joutanut panemaan sitä täytäntöön — ei Szalkaykaan, jonka aika kului koronkiskonnassa ja valtiollisten kannujen valannassa. Veli Imre oli häntä varoittanut Szalkaysta: »Ole varovainen, ettet pistä päätäsi paulaan!» Nyt oli arkkipiispa luultavasti Budassa, kuninkaan seurueessa, ja tuskinpa hänellä oli aikaa ajatella sellaista henkilöä kuin Andreas Tárkány'ia — siitä huolimatta, että tämä oli parooni. Parooneja oli Unkari täynnä.

Herra Andreas poikkesi Ursuliinienkadulle ja kääntyi sitä alaspäin Tonavan rantaa kohti. Siinä sijaitsi oikealla kädellä kaksi vanhaa taloa: Kymmenyshovi, jossa piispan kymmenyksiä kannettiin, ja ns. Preternhaus. Lujine muureineen teki ensiksimmäintu sängen jyrkän ja turvallisuutta herättävän vaikutuksen. Kuningas Mátyás oli itävaltalaisen sotaretken aikana säilyttänyt siinä kalleuksiaan, jotka sitten myöhem-

min oli vaunuilla viety Hainburgiin, Tonavan toiselle puolen. Ja olipa siinä kerran vietetty häätkin ja tanssittu — siihen aikaan, jolloin Pozsony'in yli-ispääni, herra Rozgony, oli mennyt naimisiin. Sekin oli tainnut tapahtua edellisen vuosisadan loppupuolella.

Preternhaus taas oli saanut nimensä siitä, että se oli rakennettu laudoista. Aikoinaan se oli ollut asuttu, mutta nyt se seisoi autiona. Omituista, ettei se ollut palanut . . . mutta kaipa ei vuoden 1514 tulipalo ollut tänne saakka ulottunut. Herra Andreas kääntyi nurkasta Pitkällekadulle, jonka alaosa kutsuttiin Lorentzinportinkaduksi, ja jätti taakseen samannimisen portin, joka aukeni itäänpäin, sekä Leipurintornin kaupungin kaakkoisnurkassa. Siinä sivulla, vasemman käden puolella, juoksi kaupungin muuri, ja sen ja kadun välissä suikkelehti ns. Zwinger — ahdas kuja, josta sotamiehet pommituksen aikana hakivat suojaa. Edempänä, samoin vasemmalla puolen, aukeni Kalastajaportti suoraan etelään käsin. Siitä johti laskusilta yli vallikaivannon vanhaan kaupunkiin.

Ns. uuden kaupungin puoli oli jo hyvällä alulla kaupungin muurin ja Tonavan välisellä alueella. Pieniä tiilikattoisia taloja näkyi sieltä tuuheiden lehmusten ja poppeliryhmien lomasta. Täällä sijaitsivat myös kaupungin varsinaiset ulkovarustukset, ns. *táborit*, joissa sodan syttyessä otettiin vihollisen ensimmäiset rynnäkököt vastaan. Nyt oli osa *táboreita* jo koko lailla rappiolla.

Herra Andreas jatkoi matkaansa. Tämä katu oli todellakin nimensä arvoinen, sillä se ulottui yhtä pai-

noa aina Wöritzinportille asti. Se sijaitsi vastapäätä Lorentzinporttia, kaupungin lounaisnurkassa. Pitkänkadun ja Venturkadun kulmassa kohosi komea kivitalo, johon väkisinkin kulkijan huomio kohdistui. Sen omisti herra Aleksius Thurzó, kuninkaan nykyinen *tavernicus* — rahastonhoitaja.

Herra Andreas tarkasteli taloa erikoisen uteliaasti. Se ei johtunut rakennuksen goottilaisesta tyylistä eikä sen tavattoman sievistä räystääskoristeista, joita kyllä niitäkin saattoi ihailta, vaan kokonaan toisista syistä. Herra Aleksius Thurzó oli protestantti ja äärettömän rikas.

Hänen isänsä oli nainut upporikkaan pankkihuoneen omistaja Fuggerin tyttären Augsburgista — saman, joka oli vuokrannut Saksan anekaupan paavilta. Herra Aleksiuskin oli perinyt suuren omaisuuden. Hänen isänsä oli jo omistanut kaivoskaupunkeja Unkarissa. Mutta — ei tämäkään seikka erikoisemmin saanut tuota taloa tarkastelemaan, vaan se, että herra Thurzó oli protestantti.

Siis kuninkaan hoviinkin oli uusi usko jo levinnyt! Sellaiset miehet kuin Georg Brandenburg, markkreivi, ja Aleksius Thurzó olivat sen tukipylväitä. Ja Johannes Henkel — kuningattaren hovikappalainen. Hänkin oli protestantti — vaikka salaa.

Herra Andreas veti ilmaa keuhkoihinsa. P. Martin kirkon puistossa, pienen matkan päässä, lauloivat tiklit. Se olikin rauhallinen kolkka, sillä siellä sijaitsi vainajien lepopaikka. Kadun oikealta puolen, Venturkadun kulmauksesta ylöspäin, nousivat sinne por-

taat. Välillä olivat vain Kristuksen ruumiin kappeli ja ns. Munkkihoivi.

Mikäs oli oikeastaan hätänä, kun kaikki näytti niin valoisalta — ainakin mitä uuteen uskoon tuli. Se oli vähitellen vallannut tämänkin kaupungin . . . tämän vanhan Pozsony'in, jossa ei protestanteilla kyllä vielä ollut yhtään kirkkoa, mutta tulisi kyllä olemaan, kunhan aika joutuisi. Herra Andreas ei nyt ajatellut valtakunnan ahdistettua asemaa. Se oli siirtynyt jonnekin tajunnan taka-aloille. Tuo Thurzón talo tuossa kadun suussa oli kuin lupaus siitä, että vielä kohoaisivat evankelisenkin kirkon muurit tässä hyvässä Pozsony'in kaupungissa.

Hän loi vielä silmäyksen talon kauniisiin räystäskoristuksiin, joissa auringon valo nyt leikki. Muratti kiersi rakennuksen Pitkänkadun puoleista päätyä, ja sen sisästä pilkistelivät pienet lyijypuitteiset ikkunat kuin ystävälliset silmät. Herra Andreas jatkoi matkaansa katua ylöspäin Wöritzinporttia kohti ja poikkesi Munkkihovin pihaan.

Talo oli saanut nimensä paulikaanimunkeista, joille edellämainittu pozsony'ilainen valtaherra Rozgony oli aikoinaan puolet siitä pantannut. Sitä kutsuttiin myös Valkoisten munkkien taloksi — paulikaanien valkoisen vaipan mukaan. Piha oli hiljainen. Muratti kiipeili vanhoja muureja pitkin, reunustaen pieniä ikkunoita. Rivi kanuunoita oli suojassa erityisen katoksen alla, pihan perällä. Herra Andreas meni niiden luo ja tarkasteli tykkien ryhmyisiä putkia. Monesti olivat ne jyrisseet Pozsony'in kaupungin puolesta. . .

sylkeneet suustaan tuliterveisiä uhkaavalle viholliselle — milloin hussilaisille, milloin saksalaisille. Ja nyt hänen mielessään vilahti sota.

Niin — sota! Se raivosi nyt valtakunnan etelärajalla, missä Kalocsan arkkipiispa Pál Tomori taisteli turkkilaista vastaan. Siellä oli Imre-velikin — keskimäinen heistä kolmesta. János, vanhin, oli Turkissa . . . paennut sinne Erdély'in vajdan¹, nykyisen palatiinin, veristä vainoa. János oli aikansa puolustautunut . . . mutta lopulta joutunut heittämään maansa ja pakenemaan perheineen Turkinmaalle.

Tämä se oli kipeä kohta heidän, Tárkány'ien, perheessä: vanhin poika verivihollisen palveluksessa. Isä oli sortunut talonpoikaiskapinassa . . . ollessaan sitä kukistamassa. Hän ei ollut kuulunut talonpoikien hirttäjiin . . . mutta yhtäkaikki oli hänkin päänsä menettänyt niinkuin Csanádin piispa Miklós Csáky ynnä moni muu . . .

Herra Andreaan mieleen tuli lapsuuden koti tuossa Munkkihovin pihalla seistessään. Siellä se oli sijainnut . . . Maros-virran varrella, lähellä Csanádin linnaa ja kaupunkia. Siellä hän oli lapsuutensa viettänyt, katsellen kuninkaan suolalaivoja, jotka hiljalleen lipuivat virtaa alas . . . Kaupungin tornit sopivat parahiksi näkymään heille. Se oli Alföldiä, Unkarin alamaata, jossa asui voimakas talonpoikaisväestö, arkaa vapaudestaan. György Dózsán kutsu oli tavannut sieltä herkän kaikupohjan. Suuret laumat olivat rien-

¹ Voivodi — käskynhaltija.

täneet hänen lippujensa alle. Ja niin se oli alkanut tuo verinen leikki, missä kymmenet tuhannet aatelismiehet ja sama määrä talonpoikia oli saanut surmansa. Kotona kerrottiin, että Pista, heidän isäntärenkinsä, olisi tappanut oman herransa.

Vanhin veli János oli silloin asunut Erdély'issä, lähellä Ikafalvaa. Tarina kertoi, että heidän kanta-isänsä olisi maahantulon aikana asettunut sinne. Hän olisi ollut kotoisin vieraasta maasta — sukutarun mukaan kaukaa pohjoisesta — vaikka oli joutunutkin unkarilaisten leiriin Konstantinopolista käsin. Niin kerrottiin perheen keskuudessa, mutta minkäänlaisia todistuskappaleita ei siitä löytynyt. János oli perinyt esi-isien hurjat veret eikä — kuten sanottu — ollut jäänyt István Báthorin hirttotuomioita odottamaan. Hän oli ollut aito *székely*¹, ylpeä ja kunniastaan arka. Ja niin hän oli paennut — kuten sanottu — Turkkiin.

Herra Andreas muisteli isä Gregoriuksen sanoja: »Magnaatit sortavat häikäilemättä kansaa.» Niin oli ainakin István Báthori, Erdély'in vajda, tehnyt. »Haisevat raadot ovat paremmat kuin elävät *székely*-läiset.» Niin puhui unkarilainen ylimys ja menetteli sen mukaan! Kummakos sitten, jos sellaiset miehet kuin György Dózsa, joka myös oli ollut *székely*, oli noussut omia herrojansa vastaan!

Kun koti oli kapinassa tuhoutunut, oli hän äitinsä kanssa paennut Budaan. Äiti omisti siellä talon, perintönä isältään . . . Vuoden perästä muuton jälkeen

¹ Siebenbürgenin (Erdély'in) unkarilaisia kutsutaan *székely*'iksi.

oli hän pyrkinyt noviisiksi Pozsony'in fransiskaani-luostariin, suorittanut pappistutkinnon ja vihitty papiksi. Seitsemän vuotta luostarissa oltuaan hän sitten oli lähtenyt Saksaan . . . ja neljä vuotta siellä opiskeltuaan ja kääntäytyään evankeeliseen uskoon nyt palannut, seisoen nyt tässä, Munkkihovin pihassa, missä vuossadat tuntuivat nukkuvan ja kuiskivan hänelle menneistä ajoista tässä muistorikkaassa kaupungissa . . .

Vanhat tykit! Herra Andreas siveli niiden ryhmyisiä putkia. Ne makasivat nyt tässä, tämän matalan katoksen suojassa . . . mutta pian kai niiden vuoro tuli taas laulaa kaupungin valleilla. Ne olivat niin monesti paukkuneet oikeuden ja vanhurskauden puolesta. Jumalan ääni oli jylyssyt niiden kitojen kautta. Mutta — ne saattaisivat myös paukkua väkivallan ja vääryyden puolesta . . . niinkuin Erdély'issä, István Báthorin ja nyt, János Zápolyain aikana. Jumala tiesi, missä niitä kulloinkin käytettiin . . . mutta käyttäjät vastaisivat niistä kerran iankaikkisen Jumalan tuomioistuimen edessä.

Ja näiden jonkin verran ristiriitaisten tunteiden vallassa jätti herra Andreas Munkkihovin pihan ja palasi kadulle. Taas soivat kellot yli kaupungin. Herra Andreas nousi kadulta johtavia portaita ja tuli P. Martin kirkon kalmistoon.

Se oli muurilla erotettu Pitkästäkadusta, ja sinne päästiin rautaristikkoisen portin kautta. Herra Andreas kulki pitkin hiljaisia käytäviä, kuunnellen tiklien laulua. P. Martin kirkko kohosi hautuumaan keskellä,

torni länttä kohti. Se tervehti Pozsony'in linnaa, joka pohotti tuolla . . . kaupungin sisämuurin ulkopuolella korkealla mäellä. Useampia pieniä kappeleita oli rakennettu tähän hiljaiseen vainajien pyhättöön, kuten P. Gotthardin ja Andreaan sekä Ägidiuksen kappelit. Viimeksimainitussa kävijöille oli Esztergomin arkkipiispa toistakymmentä vuotta sitten luvannut 40 päivän aneen, ja tätä lupausta olikin lukuisasti hyväksikäytetty — päättäen pyhiinvaeltajien jälkeensä jättämistä monenlaisista seppeleistä.

Herra Andreas seisoi kappelissa ja katseli kuihtuneita kukkavihkoja, joita oli siellä täällä pitkin seiiniä ja alttaria. »Pyhä Ägidius! Muista palvelijaasi Pál Patakia», luki hän eräänkin seppeleen nauhoista. Ummehtunut ilma ja lakastuneista kukista jäänyt lemu vaivasi häntä. Hän läksi pois.

Oi, kuinka ulkoilma oli sentään virkistävää! Herra Andreas seisoi kappelin portailla ja veti ilmaa keuhkoihinsa. Siellä . . . pienen matkan päässä oli P. Gotthardin ja hänen kaimansa kappelia vastapäätä rintakuva ja sen edessä penkki. Herra Andreas ohjasi askeleensa sinne ja istahti penkille.

Siinä oli lähellä Jumalan ruumiin veljeskunnan luhuone. Herra Andreas oli täällä katolisten muistomerkkien keskellä. Kalmistossa vallitsi syvä hiljaisuus. Vain näkymättömien tiklien hopeanheleät äännähtelyt häiritsivät sitä. Mutta sekin sekaantui niin somasti tähän elokuiseen rauhalliseen iltahetkeen, että herra Andreaan mieli lämpeni,

ja hän syventyi uudelleen ajattelemaan eroaan katalisesta kirkosta.

Tuntui, kuin olisi tämä hiljaisuus ollut jossakin erikoisessa mielessä tilille vaativaa. Tiklien laulu soinahteli puiden latvoista kuin säestäen hänen ajatuksiaan. Ovatko kaikki nämä täällä lepäävät autuaasti nukkuneet? Pi-ii, pi-ii! Se kuulosti melkein kuin *pii*, *pii* — hurskaita, hurskaita.¹ Mitä? Enkelitkö ne näin vastasivat...? Herra Andreas hymähti.

Niin... siinäpä se juuri oli: mikäli olivat hurskaina nukkuneet. Jumala ei vaatinut heiltä enempää kuin minkä he omistivat... kunhan vain olivat olleet vilpittömiä uskossaan. Nuo aneiden ostajat — mikäli olivat hurskaina pyhiinvaelluksensa P. Ägidiuksen kappeliin tehneet — eivät olleet sillä sieluaan vahingoittaneet. Niin — mikäli... siinäpä se juuri oli — taikka (mikä oikeastaan oli sama): jos olivat hurskaasti uskoneet pyhiinvaelluksen kautta voivansa ostaa synninpäästön, niin — miksei. Mutta — niille, joille Jumala oli antanut suuremman valkeuden, oli tuo kaikki muuttunut taikauskoksi ja jonkinlaiseksi kristillisyydellä sekoitetuksi pakanuudeksi. Ja se suurempi valkeus oli tässä: ihminen tuli vanhurskaaksi uskon kautta ilman lain töitä. Siis ilman aneita ja pyhiinvaelluksia, ilman sielumessuja ja suitsutuksia.

Mutta — jospa Unkarin heikkouteen oli lisäksi syynä se, että täällä nyt oli ruvettu taistelemaan uskostakin? Jospa valtakunta olisi ollut vahvempi kaikkien omistaessa vain yhden, yhtäläisen uskon?

¹ Monikkomuoto latinalaisesta sanasta *pious* = hurskas.

Isä Gregorius oli puhunut maan eripuraisuudesta, ja siinä hän oli ollut oikeassa. »Tuli tämä uskonriitakin.» Jospa hänkin, Andreas Tárkány, oli tuota eripuraisuutta omalta osaltaan lisännyt luopumalla lapsuutensa uskosta? Niin . . . mitenkähän mahtoi olla?

Tämä oli tärkeä kysymys, jonka paluu kotoiselle maaperälle oli tehnyt polttavaksi. Niin pian kuin joku vastaleiristä esiintyi vastustamassa, oli helpompi olla, kun sai puolustautua — niinkuin äsken isä Gregoriuksen työhuoneessakin. Mutta täällä . . . kalmistossa ei vastustanut kukaan, täällä nukkuivat vainajat. Täällä vallitsi hiljaisuus ja tiklien laulu . . . Pi-ii, pi-ii!

Aurinko oli kiertänyt kohti Hainburgia ja paistoinyt pitkin Tonavan laaksoa. Joki ei sopinut näkymään tänne, mutta kyllä Pienet Karpaatit, joiden kaltaita laskeva päivä nyt punasi. Viinitarhoista, kaupungin ulkopuolelta, kohosi kevyttä auerta, joka asetui auringon eteen kuin hienonhienoksi harsoksi. Sen läpi päivän säteet nyt niin somasti siivilöityivät. Kalmiston muurin seinämät peittyivät hämyyn. P. Martin kirkon hahmo tummeni, ja sen pienissä torninikunnoissa kimalteli ja kipinöi. Linna seisoi jyrkävänä mäellään. Kruununtornin huipulla riippui lippu tankoa pitkin. Koko ympäristö näytti jääneen odottamaan, mihin ratkaisuun herra Andreas sielussaan pääsisi. Mutta tämä istui leuka penkin kaidepuuhun nojaavan käsivarren varassa ja tuijotti etäisyyteen.

Tulevaisuus sen oli näyttävä. Jos Unkari menestyisi nykyisessä kamppailussaan, niin se olisi merkki

siitä, että vanha usko —. Mitä? Uskalsiko hän ajatella niin? Sehän oli kauheaa... ikäänkuin toivoa maan perikatoa! Mutta — jos valtakunta todellakin joutuisi häviöön — (niin täytyi ajatella, jos yleensä ajatteli) — ei vanha usko kykenisi sitä kohentamaan — se olisi varma! Ihmiset eivät jaksaisi luottaa vanhaan... messuihin ja pyhiinvaelluksiin, latinalaisiin rukouksiin ja pyhien kuvien suutelemisiin. Tarvittiin uutta viiniä uusiin leileihin. Se parantaisi ja pelastaisi.

Mutta — jospa Jumala sallisikin tappion tulla juuri siksi, että oli luovuttu vanhasta —? Herra Andreas muisti yht'äkkiä luostarin kirjastonhoitajan. *Lapsus est*. Niinhän tämä oli sanonut János Surdasterista. Jospa onnettomuus johtuisikin siitä —?

Hyvä Jumala! Tämähän oli hirveää... joutua tällaisten kysymysten eteen! Herra Andreas nousi ja läksi kulkemaan läpi pimenevän kalmiston Mustakaapujenkadulle aukenevaa porttia kohti. Mustakaapujenkatu — kammottava nimi! Miksi se nyt tuntui niin kammottavalta? Mustaa kaapuahan käyttivät protestanttisetkin papit. Hyvä Jumala! Miksi tällaisia ajatuksia taas..?

Mutta — Mustakaapujenkadulle johtava portti olikin lukittu. Herra Andreas ei päässyt sen kautta. Hän rynkytti — ikäänkuin olisi hänen sielunsa pelastus riippunut siitä, että hänen oli päästävä juuri tämän kautta. Kaiku vastasi voimakkaasti lähellä olevista taloista. Jossakin aukeni ikkuna, ja pelästynyt ääni kysyi Pozsony'in murteella: »Mikä hätänä?» Herra

Andreas lähti juoksemaan takaisinpäin Pitkällekadulle aukenevaa porttia kohti. Hänen askeltensa kopina kajahti kolkosti kirkon kiviseinistä. Hänestä tuntui, että joku juoksi hänen jäljessään. Portilla hän oli törmätä pahki fransiskaanimunkkia, joka juuri nousi portaita ylös. Hän säikähti pahanpäiväisesti.

— Herra Andreas!

Mitä? Veli Vidorko se oli? Joko hän tuli ilmoittamaan?

— Joo . . . minä kävin Wenzlalla, mutta kun ette ollut siellä, niin arvasin teidän olevan täällä, selitti poika hengästyksissään.

— Mitä isä Gregorius sanoi?

— Lupasi! Sanoi, että joka pekka uskon ja Unkarin puolesta!

Herra Andreas hymähti. Noin ei isä Gregorius ollut sanonut. Tuo vastaus osoitti, että poika valehteli. Mutta — hän ei ruvennut ojentamaan.

— Pääsenkö minä siis? hätäili Vidor.

»Tuokin osoittaa, että hän valehtelee . . .» vilahti herra Andreaan mielessä. Mutta — hän ei puhunut mitään, astui vain katua alaspäin.

— No . . . jos isä Gregorius kerran lupasi, niin mikäs siinä sitten . . . vastasi hän, kun he olivat ehtineet Kristuksen ruumiin kappelin kohdalle.

— Lupasi se! sanoa jämäytti poika ja teki hätäisesti ristinmerkin.

He kääntyivät Venturkadulle.

— No — mikäpäsi siinä sitten. Ole ylihuomenna valmiina.

He kulkivat *Academia Istropolitana*n ohi vaieten. Herra Andreas vilkaisi sen porttihalviin. Hänkin oli tässä talossa opiskellut, ja paikka oli tuttu. Veli Vidor vilkuili kuninkaallisen kuurian puistoon. Se oli tuuheaa ja kaunis — paljon harvinaisia puita. Illan kosteus lehahti sieltä kadulle.

— No niin . . . jos isä Gregorius —, jankutti herra Andreas edelleen, kun he olivat ehtineet P. Martin Kirkkokujan ja Mikaelinkadun kulmaan, — niin ylihuomenna sitten . . .

Mutta — nyt ei poika enää jaksanut itseään hillitä. Hänen talonpoikaisverensä kuohahti.

— Lupasi tahi oli lupaamatta, niin minä tulen! puuskahti hän. — Hyvää yötä!

Ja hän lähti kättä heilauttaen, puoleksi juoksuaskelein, kiitämään pitkin Mikaelinkatua luostaria kohti.

IV.

Maanantaiamuna, elokuun 6. päivänä, oli herra Andreas valmis jatkamaan matkaansa. Veli Vidor oli jo aamulla varhain ilmestynyt majataloon matkakuumeesta vapisten. Herra Andreas ei ollut viitsinyt ottaa selkoa, millä tavalla tämä oli luostarin jättänyt. Hän oli melko varma, että poika oli poistunut omin lupinsa.

Puolenpäivän tienoissa he siis jättivät kaupungin. Veli Vidor oli hermostunut Tonavan yli kuljettaessa. Kukaties jos vielä täällä, kaupungin rajalla, hänet

pidättäisivät ja palauttaisivat luostariin? Olisi ollut noloa asepukeisen miehen heittää yltään tuo sotainen komeus ja pukea päälleen luostarin kaapu.

Mutta — kukaan ei ilmestynyt pidättämään. Lauturit vain nyökäyttivät päätään miehillemme ja toivottivat onnea matkalle. Virran toisella rannalla veli Vidor kääntyi satulassa ja virkahti naurussa suin:

— No . . . nyt saa joku toinen listiä punajuuria ja porkkanoita. Minä listin turkkilaisten päitä!

Herra Andreas hymähti ja kannusti ratsuaan. Hauska veitikka tuo Vidor . . . tietty somorjalainen. Kaupunki jäi, ja pitkä maantie oli edessä.

Häntä harmitti hiukan, ettei ollut ehtinyt kastellaanin, herra István Aczélin, matkaan. Tämä oli lähtenyt sunnuntaina serkkunsa, herra Zsigmondin, kanssa, ja heidän seurueeseensa olivat liittyneet isä György ja Pál Trinksaus. Kurakuningas oli lähtenyt kuin lähtenytkin. Mestari Wenzla oli laskenut leikkiä, että Pozsony'in kunnan kaupungin kävi nyt huonosti, kun yksi sen tärkeimpiä virkamiehiä jätti toimensa. Mutta siihen oli isä György vain vakuuttanut: *Inter arma silent leges.*

Niinpä niin. Herra Andreas mietti, missä hän kastellaanin saavuttaisi. Tällä oli kuulemma ollut kiire, kun määräaika oli jo aikoja sitten mennyt umpeen. Ja muutenkin hänen oli pitänyt joutua kuninkaallisen kamariherran tehtäviä täyttämään. »Kukas hänen majesteetiltaan housut riisuu!» oli hän laskenut leikkiä. Hm! Jos herra Aczél oli ainoa sitä lajia, niin taisipa

majesteettiparka saada nukkua vaatteet päällä tavalista pitemmän ajan.

Jo heinäkuun 2. päiväksi oli sotajoukkojen käsketty kokoontua Tolnaan, Budan eteläpuolelle. Mutta — mikäli herra Andreas oli kuullut — ei sinne vielä silloin ollut ilmestynyt ketään, ei niin ristin sielua. Kuningaskin oli vielä heinäkuun puolivälissä ollut pääkaupungissa. Nyt hän oli tainnut sentään jo lähteä. Huonosti olivat asiat Unkarinmaassa, kun näin välinpitämättömästi suhtauduttiin yleisiin määräyksiin.

Hänen laitansa oli toisin. Hän oli saanut veljensä kirjeen vasta heinäkuun puolivälissä ja melkein heti lähtenyt. Mutta — hän tulikin ulkomailta, kun omassa maassa asuvilla sitävastoin oli paljon lyhyemmät matkat.

Nyt oli sentään hyvä kulkea, kun tiet olivat vapaat. Sitten perjantailisen apujoukon saapumisen ei ollut uusia ilmaantunut. Mutta jäljessäpäin kuului tulevan suuret joukot saksalaisia ja tšekkejä herra Stefan Schlick'in johdolla. Niin olivat kaupunkiin saapuneet kuninkaalliset kuriirit kertoneet.

Tie kulki Tonavan vartta. Se oli roomalaisaikainen sotatie, joka Eszékistä lähtien ulottui aina Wieniin saakka. Herra Andreas oli laskenut, että hänen illaksi pitäisi ehtiä Győriin. Sinne oli kyllä matkaa . . .noin kymmenen penikulmaa.¹ Mutta tie oli hyvä ja hevoset levänneet. Ainakin ennen puolta yötä heidän pitäisi olla perillä.

¹ Vanha Unkarin penikulma = 8353 metriä.

Herra Andreas kannusti ratsuaan. Hevonen tuntui hyvältä menemään. Hän oli ostanut sen sunnuntaina muutamalta saksalaiselta. Se oli laukkipää tamma.

Veli Vidorista tämä matka oli hauskaa. Siitä oli jo puolikymmentä vuotta, kun hän oli saanut kunnolla ratsastaa. Kolmentoista vuotiaana hän oli tullut luostariin. Isä, somorjalainen mylläri, oli halunnut pojastaan pappia. Mutta eivät olleet isän toiveet toteutuneet. Vidor oli oppinut vain hätäisesti lukemaan ja kirjoittamaan, ja siihen olivat opinnot pysähtyneet. Sen jälkeen hän oli autellut luostarin tallissa ja keittiössä. Ulkoa hän sentään osasi muutamia latinankielisiä rukouksia, ja se sai riittä.

Mutta hän ei ollut suinkaan tyhmä sanan tavallisessa merkityksessä. Hänellä oli terve talonpojan järki — se ei vain taipunut kirjatietoa vastaanottamaan. Mutta hevosen hoidon hän osasi. Jo poikasena hän oli kotona, Somorjan myllyllä, hoitanut isänsä hevoset. Silloin hän oli jo haaveillut Pál Kinizsistä, joka myös oli ollut mylläripoika ja kohonnut suureen arvoon. Nyt, tällä matkalla, hän uskoi saavuttavansa samanlaisen päämäärän: kukaties hänkin vielä komentaisi armeijaa . . . tahi istuisi kuninkaan neuvostossa. Hänhän osasi sentään lukea. Ja — mitä miekan mitellyyn tuli — niin kaipa senkin taidon tällä retkellä oppisi.

Innoissaan hän tempoi hevosta ohjaksista, niin että herra Andreaan täytyi torua. Veli Vidor häpesi ja jättäytyi jälkeen. Mutta ei hän kauan malttanut perässä ajaa, vaan karahutti herransa viereen ja rupesi haastelemaan.

— Onko siinä perää, että Lutherus on pirun sikiö? kysyi hän.

Herra Andreas hörösty. Kuka sellaista oli sanonut?

— Veli Dezső.

Herra Andreaan täytyi nauraa. Satuja ne olivat . . . sellaiset jutut.

Vidor muikisti suutaan. Veli Dezső oli hänelle kuis-kannut, että herra Andreas oli kerettiläinen. Se oli häntä suuresti arveluttanut matkalle lähtiessä. Nyt hän todella olisi toivonut omaavansa Garabonciás teinin taidot. Olisi pystynyt varaamaan itsensä kaikilta mahdollisilta viettelyksiltä. Sillä hänellä oli sellainen vaistomainen tunne, ettei hänen luostarissa saamansa oppi riittäisi herra Andreaan oppia vastustamaan. Garabonciás oli käynyt 13 koulua ja 13 toverin kanssa mennyt muutamaan luolaan, jossa piru oli opettanut heille salaisia taitoja. Ilmojakin ne pojat olivat tehneet niinkuin ei mitään! Kyllä olisi tälläkin matkalla ollut sellainen taito tarpeeseen, sillä nyt oli oikea vesikesä . . . vaikka täksi päiväksi oli sattunutkin kaunis ilma.

— Minä tunnen Lutheruksen mieskohtaisesti, jut-teli herra Andreas. — Olen monesti hänen pöydässään syönyt.

Nyt Vidor hämmästy. Veli Dezső oli siis puhunut totta. Hän pysäytti hevosesensa ja katseli isäntäänsä pitkään. Hänen paavilaisväriset kasvonsa kävivät entistä kalpeammiksi. Eipä ollut sitten ihme, että herra Andreas oli uskaltanut istua pyövelin kanssa samassa pöydässä!

Asianomaisen täytyi nauraa.

— No... joko sinua rupeaa peloittamaan? kysyi hän. — Voit palata luostariin takaisin, jos tahdot.

Se ratkaisi asian. Vidor oli päässyt vapauden makuun, saanut nousta ratsun selkään ja oli nyt matkalla sotaan. Pál Kinizsin kunnia houkutteli häntä. Eipä hän niinkään vain palaisi. Ennemmin hän sitenkin matkustaisi vaikka pahalaisen seurassa... kuin lähtisi luostarin keittiön hajuja nielemään.

— En minä palaa, vastasi hän jurosti. — Minä seuraan teitä. Mutta kun herra Andreas nykäisi hevonsensa liikkeelle, teki Vidor hänen selkensä takana nopeasti ristinmerkin.

Ja samalla hän rupesi muistelemaan, mitä kaikkia ihmeitä Jumala oli aikaisemmin tehnyt pyhän kirkkonsa palvelijoiden kautta. Hurskas László-kuningas oli kerran sotakirveellään kolahuttanut kallioon, kun sotajoukko oli kärsinyt janoa. Ja valtava puro mitä puhtainta vettä oli puhjennut vuotamaan. Kerran taas olivat unkarilaiset kärsineet nälkää. Silloin oli pyhä László rukoillut ja katso: suuri joukko mitä erilaisimpia metsänotuksia oli ilmestynyt unkarilaisten leiriin, niin ettei miesten ollut tarvinnut muuta kuin ampua napsutella. Erään toisen kerran taas oli vihollinen heitellyt kultarahoja unkarilaisten keskuuteen houkutellakseen nämä niitä poimimaan ja sitten äkkiarvaamatta hyökätäkseen heidän kimppuunsa ja tuhotakseen heidät. Mutta László-kuningas oli huomannut vaaran, rukoillut ja katso: kultarahat olivat muuttuneet kiviksi, niin etteivät miehet olleet niistä

välittäneet vaan viskanneet pois ja kääntyneet vihollista vastaan. Ja Tordan luona, kun vihollinen oli jo ollut saamaisillaan kuninkaan vangiksi, oli tämä rukoillut, että Jumala hänet pelastaisi. Ja mitenkäs oli käynyt: kallio oli haljennut kahtia hänen edessään ja siihen halkeamaan oli kuningas pujahtanut kuin kettu kiven koloon ja pelastunut ihan vihollisen nenän edessä!

Ja veli Vidor rupesi rukoilemaan, että Jumala vieläkin tekisi ihmeitä, niin ettei kerettöisyyttä eikä mikään muu vaara voisi häntä vahingoittaa. Hän rukoili pyhää Lászlóta ja muita pyhimyksiä. Nämä, jotka elämänsä aikana olivat olleet täällä vaaroissa, voisivat huomauttaa Herra Jeesukselle, miten he kulloinkin olivat pelastuneet. Tämä voisi sitten lähettää samanlaisen avun, uhkasipa vaara sitten pahojen silmien, suloisen puheen, turkkilaisen tapparan tai minkä muun sota-aseen muodossa. Ja rukoiltuaan tunsin hän itsensä täysin turvallisiksi myös herra Andreaan seurassa.

Päivä oli helteinen. Kärpäsiä ja paarmoja surisi matkamiesten ympärillä, heti kun he vain laskivat hevoset käymäjalkaa kulkemaan. Veli Vidor muisteli, mitä kotisaarella, Somorjassa, oli kerrottu kärpäksistä. Piru oli ensin luonut mehiläiset, koska P. Pietarikin oli sellaisia luonut. Pirun oli käynyt kateeksi . . . ja hän oli päättänyt luoda yhtäläisiä. Mutta — kun hän sitten oli sanonut mehiläiselle: *Itt légy!* (jää tähän) — oli mehiläinen muuttunutkin kärpäseksi. Sillä kärpänen oli unkariksi *légy*.

Veli Vidor oli vain kahdeksantoista vuotias, ja luostarissa-olo oli jättänyt hänen talonpoikaisuonteensa koskemattomaksi. Hän oli herkkäuskoinen äärimmäisyyteen saakka, piti totena kaiken kuulemansa. Toiset luostariveljet, jotka itse olivat kansasta lähtöisin, olivat tätä herkkäuskoisuutta kasvattaneet kaikenlaisilla ihmekertomuksilla. Lapsuuden perintö ja kirkon perintö sopivat siis hyvin yhteen.

Hän siis hosui kärpäsiä ja paarmoja noiduskellen itseksensä. Mielellään hän taas olisi ollut Garabonciás . . . olisi nostattanut sellaisen tuulen, että olisivat tietäneet — pirun mehiläiset. Samalla hän mietti, miten voisi rakentaa oikein avomielisen ja ystävällisen suhteen herransa ja itsensä välille. Sillä hän oli vain palvelija — sen hän hyvin käsitti — ja se olikin luonnollista, sillä herra Andreas oli ylhäistä sukua. Mutta entisinä luostariveljinä hän arveli heidän kuitenkin tulevan keskenään paremmin toimeen kuin tavallisen herran ja palvelijan. Sillä niiden suhde ei tavallisesti ollut parempi kuin isännän ja koiran.

Eikä hän siinä erehtynytäkään. Herra Andreas ei ollut ylpeä luonne. Hän oli jo luostariaikanaan päässyt pitämään veli Vidorista, joka oli huvittanut heitä kaikkia merkillisillä jutuillaan. Senvuoksi hän nyt — kun he olivat hyvän tovin ajaneet äänettöminä — huomautti, nyökäyttäen päätään tien mutkaa kohti:
— Tuolta tulee pappi.

Aivan oikein. Sieltä ratsasti vastaan pappi, käymälä jalkaa kuten hekin. Hänen ehdittyään kohdalle tempasi veli Vidor lakin päästään, kumarsi syvään ja lausui:

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!

— Iankaikkisesti, vastasi tulija. Mutta herra Andreas vei vain käden baretin reunaan eikä sanonut mitään.

— Budaanko on matka? kysyi vieras.

— Niin. Mistäpäin tulette?

— Esztergomista. Olen hänen eminenssinsä kardinaalin kappalainen ja vien kirjeitä Pozsony'in kapitulille.

Herra Adreaan mielenkiinto virisi. Tältäpä hän saisi kuullakin tarkemmin Pozsony'in kastellaanista ja tämän seurueesta. Oliko herra Aczél jo jättänyt Győrin?

Ei ollut jättänyt. Herra István oli mennyt vieraisille muutaman sukulaisensa luo . . . ostamaan jahti-koiran pentuja herra Sándor Szentmártonilta, joka oli kuuluisa koirien kasvattaja. Hän aikoi vasta ylihuomenna jatkaa matkaa.

Herra Andreas hymähti. Se oli hyvin kuvaavaa herra kastellaanille. Tämä teki koirakauppoja keskellä suurinta hätäaikaa, kun valtakunta oli hukkumaisillaan. Mutta — hän ei lausunut tätä ihmettelyään ääneen, vaan kysyi:

— Onko hänen eminenssinsä kardinaali jo lähtenyt?

— Ei ole vielä, mutta huomenna lähtee. Lippukunnan varustaminen on vienyt aikaa. Ja sitäpaitsi: standareja oli vihitty vielä eilen.

Herra Andreas puri huulta. Sellaisia ne olivat . . . nämä valtakunnan korkeat herrat! Touhusivat tur-

haa, vihkivät lippuja ja järjestivät seremonioita. Ja sillä aikaa turkkilainen kävi päälle minkä ennätti.

No — mutta eikö kuninkaallinen majesteetti ollut jo viime kuussa jättänyt Budaa?

Oli kyllä. Kahdeskymmenes päivä viime kuuta oli hänen majesteettinsa marssinut etelään.

Missä hän nyt oli?

Tolnassa.

Siis herra Andreaalle oli kerrottu oikein. Hän kiitti tiedoista ja tarttui ohjaksiin, mutta vieras pidätti häntä.

— Saanko kysyä, kenen kanssa minulla on ollut kunnia keskustella?

Herra Andreas sanoi nimensä. »Parooni» teki hyvän vaikutuksen. Pappi kumarsi syvään.

— Entäs . . . kuka on tämä armollisen herran seuralainen?

Herra Andreasta nauratti veli Vidorin onneton naama. Mutta hän vastasi rauhallisesti:

— Eräs luostariveli . . . minun toverini.

— No . . . jääkää Jumalan haltuun!

— Samoin.

Ja herrat lähtivät ratsastamaan kumpikin taholleen.

— Minä jo säikähdin, että joko herra Andreas sanoo: »karannut munkki», naureskeli veli Vidor. — Mutta — olipa Jumalan lykky! Vai että »toverini»! Varmasti hän luuli minua aatelismieheksi! Ja — kukaties minut tällä matkalla vielä sellaiseksi lyödäänkin!

— Sinä siis todella karkasit? kysyi herra Andreas,

kiinnittämättä huomiota veli Vidorin tulevaisuuden toiveisiin.

— Täytyy tunnustaa.

Ja veli Vidor hymyili veitikkamaisesti hatun lie-rien alta.

Tämä yhteinen salaisuus tuntui lähentävän heitä toisiinsa. No... nytpä herra Andreas sen siis tiesi, päätteli veli Vidor, ja nyt hän sitä lujemmin puolustaisi häntä. Herra Andreas taas ajatteli, että veli Vidorin oli tämän jälkeen yhä kiinteämmin turvauduttava häneen, kun takaisinpaluu nyt oli mahdoton. Karannutta luostariveljeä odotti ankara rangaistus. Ei herra Andreas aikonut siitä hyötyä, mutta — olihan hyvä sekin tietää.

He siis juttelivat nyt vapaammin ajaessaan hiljalleen käymäjalkaa. Edessäpäin näkyi joki. Se ei ollut Tonava, vaan tämän syrjäjoen, Lajtan, sivuhaara, jonka yli maantie kulki. Pian he ehtivät sillalle ja ajaa karahuttivat sen yli.

Sillan korvassa oli *czárda*¹, ja herra Andreaan olisi kovin tehnyt mieli poiketa sinne jotakin juomaan. Mutta aika oli täpärällä. Hän mietti, minkähänlaisia kirjeitä arkkipiispan kappalainen vei Pozsony'iin. Varmaankin protestantteja koskevia... pakkomääräyksiä sisältäviä. Olisi pitänyt pidättää mies ja ottaa kirjeet pois. Mutta — siitä olisi tainnut nousta eri elämä.

Hän hymyili ajatuksilleen. Olipas hänestä nyt tullut kiivas! Vai maantierosvousta harjoittamaan... hän,

¹ Pusztan kapakka.

luterilainen pappi. Olisipa se ollut! Sotapolku näytti nopeasti kasvattavan miestä. Ei — menköön herra kappalainen rauhassa ja toimittakoon asiansa. Jumala varjeli laumaansa.

Somorja, veli Vidorin kotipaikka, oli jäänyt taakse, vasemmalle. Vidorista olisi ollut hauskaa pistäytyä saarella isäukkoa tervehtimässä, mutta se ei nyt sopinut matkaohjelmaan. Olisi ollut soma nähdä isäukon naama, kun hän näin... asepuvussa olisi tämän eteen ilmestynyt. »Vai ei sinusta tullutkaan pappia...?» »Ei.» »No... mitä sinä nyt sitten...?» »Pál Kinizsin polkuja minä...» »Hm... myllärin poikahan se sekin oli ollut... hm.» Mutta — Vidorista tuntui kuin olisi isän jauhoisella naamalla vilahtanut epäily.

»Joka elää, se näkee», ajatteli hän ja kannusti hevosensa laukkaan. Herra Andreas mennä viiletti jo hyvän matkan päässä.

Mosonista alkaen seurotteli maantie Tonavan vartta, joka paikoitellen pahasti mutkitteli. Sitä kutsuttiinkin Mosonin Tonavaksi. Maat olivat jokseenkin tasaisia — vain siellä täällä matalahkoja kunnaita, jotka kasvoivat pyökkiä. Olkikattoinen maja kyyhötti tuontuostakin tien varressa, ja laiha kalkkuna ilmaisi kaakatuksellaan, että taas ratsasti ohi kaksi maantieritaria. Lämpilaahanneet sotajoukot olivat muuten melko pahasti puhdistaneet seudun — sen huomasi

kaikesta. Vihaisia, epäluuloisia katseita sai herra Andreas seuralaisineen osakseen. Ja jos veli Vidor joskus innostuksissaan huusi jotakin tien varressa möyriälle talonpojalle, niin käänsi tämä yhä visummin takapuolensa häntä kohti eikä ollut kuulevinaan.

— Ne luulevat meitä böömeiksi, ihmetteli hän, ja hänen mielestään Unkarin kansa osoitti kummastuttavan heikkoa innostusta heidän sotaan-lähdölleen.

Herra Andreas ei vastannut. Hänkin oli pannut merkille tuon juron, melkein uhkaavan äänettömyyden. — Mutta — hän ymmärsi sen. Ei voinut vaatia talonpojalta isänmaanrakkautta, kun ei sitä ollut herroillakaan. Ja nämä juuri olivat syypäät siihen, että talonpoika oli muuttunut tuollaiseksi. György Dózsán kapinan jälkeen oli tämä menettänyt ne vähäisetkin oikeuden rippeet, joita hänellä mahdollisesti vielä oli ollut. Nyt hän oli todellinen orja... turpeeseen sidottu.

He karahuttivat yli komitaatin rajan ja tulivat Györin puolelle. Täältä alkoivat jo Györin püsän, herra Balázs Baksin, maat. Herra Andreas mietiskeli, minkä vahingon kirkko oli kärsinyt, kun sen püsöistä ja prelaateista oli tullut maallisia mahtimiehiä, jotka mieluummin esiintyivät panssarissa kuin papinpuvussa. Nyt... sota-aikana sen ymmärsi... mutta rauhan vallitessakin asustivat püsät jahtilinoissaan ja häärivät enemmän haukkojen ja koirien kimpussa kuin raamatun ja messukirjan. Sunnuntaiaamunakin saattoi joku tuollainen hengellinen herra ratsastaa kirkkoon suoraan metsäsian ajosta, heittää ylleen or-

naatin ja nopeasti lukea messun . . . sekä sen jälkeen taas räikkyvin torvin karahuttaa takaisin metsään, ajoa jatkamaan. Saarnatuoliin he tuskin viitsivät koskaan nousta. Sen toimen he jättivät typerille kapalaisilleen. Villikarju sai heiltä enemmän huomiota osakseen kuin köyhä, ryysyinen talonpoika, jolla oli kuolematon sielu . . .

Ja täällä . . . avaralla pusztalla, sai herra Andreas taas kiinni uskostaan, tuosta järkkymättömästä vakaumuksesta, että Unkari oli kypsä uudelle opille. Täällä . . . lasketellessaan ohjaket höllinä pitkin tasaista maantietä hänen rintaansa paisutti vapauden rakkaus ja pyhä into päästä pian julistamaan kansalle evankeliumin sanomaa: »Niin ette enää ole vieraita ja muukalaisia, vaan pyhain kylänmiehet ja Jumalan perhe, apostolein ja profeettain perustukselle rakennetut . . .» Ei siinä sanassa puhuttu mitään paaveista eikä kardinaaleista, vaan apostoleista ja profetoista, jommoinen oli Lutherus, suuri saksalainen Martinus Lutherus.

Senvuoksi hän, kun he muutamassa paikassa, missä oli vettä ja mehukasta ruohoa, pysäyttivät hevosia puhalluttamaan, otti repustaan Martti Lutherin saksankielisen kirjasen »Kristityn vapaudesta» ja syvennyi sitä lukemaan sillä aikaa kuin hevoset haukkasivat. Veli Vidor loikoili ojan reunalla, parin askelen päässä ja tarkkaili herransa totisia kasvoja.

Viimein hän — kun ei herra Andreas näyttänyt enää häntä lainkaan huomaavan, vaan käänsi lehteä lehden perästä, kysäisi:

— Mikä kirja se on?

Herra Andreas kohotti päätään.

— Tohtori Martti Lutherin kirja.

— Pyhä Tapani! pääsi veli Vidorilta ja hän siirtyi askelen edemmäs.

— Mitä sinä turhia, torui herra Andreas, — ei tämä sen vaarallisempi ole kuin »Pyhän Fransiskuksen elämäkään».

Mutta — nyt veli Vidorin täytyi panna vastaan.

— Dezső jutteli luostarissa, että jos Lutheruksen kirjaan vain koskettaakin, niin hyppyset palavat! toimesi hän.

— Eipähän ole minultakaan palanut, nauroi herra Andreas.

— Niin — mutta . . . te olettekin — veli Vidor ei hirvennyt lausua herralleen sitä sanaa, joka hänen kielellään pyöri.

— . . . *haereticus* . . . aioit kai sanoa?

— Niin . . . koska sen itse sanoitte, vahvisti veli Vidor ja ruiskautti samalla tapaa kuin kotona Somorjassakin. — Minä en ainakaan uskaltaisi koskea tuolaiseen kirjaan.

— Tulehan tänne katsomaan, kehoitti herra Andreas, — saat nähdä, että samanlaisia kirjaimia tässä on kuin muissakin kirjoissa.

Veli Vidor läheni epäröiden.

— Niinpähän näkyy, tuumi hän sitten, kurkistaen herransa olan yli tuota kummaa kapinetta.

— Tuota . . . mitenkä on . . . opitko sinä yhtään lukemaan siellä luostarissa?

— Kyllähän minä vähän . . . mutta vain latinaista. Veli Dezső sanoi, että kaikki kerettiläisten kirjat on painettu pirun puustaimilla . . . ja niinpähän näkyy olevan.

Veli Vidor osoitti yhteenpainettua *tz*:taa.

— Tuokin on kuin säkin suuta pitelevä *szegénlegény*, köyhä mies, joka on pistänyt pussiinsa talonpojan porsaan ja juuri puistahuttaa pussin suuta, tuumi hän eikä huomannutkaan, että tökkäsi sormenpäällä kirjaa.

— Nyt poltit sormesi! nauroi herra Andreas.

— Voi, piru! pääsi Vidorilta, ja hän katseli hyppysiään hyvin huolestuneena.

— Eipähän palanut! huudahti hän sitten ylen hämillään.

— Niin . . . ei se pala, huomautti herra Andreas.

— Mutta — älä sinä myöskään kiroile, sillä se synti polttaa meidät kerran helvetin tulessa!

Ja herra Andreas oli hirveän totinen.

— *Miserere!*¹ huokasi veli Vidor ja teki ristinmerkin.

— Niin, jatkoi herra Andreas, — ja kyllä sinä näitä kirjaimia olet nähnyt ennenkin! Samanlaisia nämä ovat kuin muissakin kirjoissa.

Mutta — nyt veli Vidor pudisteli päätään. »Et minua petä!» ajatteli hän. »Häjä kun olisi Garabonciásin taito, niin nostattaisin semmoisen ryöpyn, että veisi vihuri koko kirjan!»

Hän asteli hevosten luo ja tuumi sitten:

¹ Armahda!

— Nämä taitavat jo jaksaa. Pejkóllakin pullottaa maha kuin säkki!

Herra Andreas vilkaisi sinnepäin. Niinpä näytti. Hän pisti kirjan reppuunsa, venytteli ja sanoi:

— Hyvä on, Vidor. Kyllä minä sinua neuvon, jos vain tahdot.

Mutta — Vidor ei vastannut mitään, murjotteli vain. He nousivat ratsujen selkään ja läksivät ajamaan Györiä kohti.

V.

Györissä he tavoittivat Pozsony'in kastellaanin serkuineen. Esztergomin arkkipiispan kappalainen oli puhunut totta: herra István oli vierailut sukulaisensa herra Szentmártonin luona ja ostanut kolme oikein sievää ajokoiran pentua. Isä György kertoi tästä herra Andreaalle seuraavana aamuna, kun he istuivat P. Tapanin krouvissa.

— Me lähdemme vasta huomenna, touhusi hän. Isä György puhui monikossa. Hän piti jo itseään kastellaanin seurueen kantajoukkoon kuuluvana.

— Siinä se on rento herra! kehui hän. — Tänäkin aamuna antoi kultakolikon ja sanoi: »Juo, György, pentujen terveydeksi! Ja koetapas keksiä hyvät nimet.»

Herra Andreaasta tämä oli surullisen koomillista. Isä György oli jo melko hyvässä humalassa. Hän kullautteli kurkkuunsa viiniä ja touhusi:

— Koko aamun olen nyt päätäni vaivannut, mutta en keksi. Auttakaapas te minua, herra Andreas.

Mutta tällä ei ollut halua. Viis hän kastellaanin koiranpennuista! Nyt olivat paljon tärkeämmät asiat kyseessä.

Hän tiedusteli, missä Trinksaus oli.

— Trinks-aus, sammalteli isä György. — Sanoit-tepa hyvän nimen, herra Andreas. Kun minä vain sen miehen näenkin, niin minua janottaa eri tavalla! Hänen nimessään on jotakin kii-i-hoittavaa. *Trink's aus!*

Ja György tyhjensi tuoppinsa.

— Jaa, yltyi hän sitten, koettaen hillitä humalaansa, — kurakuningas lähti virkaveljeänsä terveh-timään. Hänkin on saanut kunnian liittyä herra kas-tellaanin seurueeseen — toisin sanoen: sinne tallin puolelle, missä on hänelle tuttua materiaa. Mutta — minä asun linnassa . . . päärakennuksessa.

Samassa saapuikin jo Trinksaus, nahkakölteri yllä ja muutenkin sotaisen näköisenä. Päässä hänellä oli vanha, ruostunut kypärä, jonka reunat olivat litussa. Isä György röhähti iloiseen nauruun nähdessään ase-veikkonsa.

— Paavali pani päähänsä vanhan kuravellikauhan kun lähti . . . otti vain varren pois!

— Älä höpise! läpsytti Trinksaus. — Mestari Linhartilta minä tämän ostin. Sitä on käyttänyt hänen isoisänsä hussilaissodassa.

Mies teki hassunkurisen vaikutuksen . . . pitkä ja hontelo kuin humalaseiväs, roikkuvat, keltaiset viik-

set, joita hän alinomaa veteli. Mutta s-äänteet lausuttiin läpsyttämällä, pehmeästi.

— Kaikki sinussa muistuttaa ammattiasi . . . viik-sien väri ja tuo läpsytyks, nauroi isä György. — Kyllä sulttaani saa sinusta hyvän saaliin!

Mutta Trinksaus pyörähti ympäri ja huusi olutta. Työntäen pitkät koipensa pöydän alle hän istui sitten juomaan ja tarkasteli syrjäsilmin herra Andreasta.

— Eilenkös teidän jalosukuisuutenne saapui?

Isä György töykkäsi herra Andreasta kylkeen ja nauroi pakahtuakseen.

— Kuulkaahan sitä! Voi pyhä Imre ja Tapani!

Herra Andreastakin nauratti, mutta hän vastasi kuitenkin toisen kysymykseen.

— No . . . tapasitkos tätä Györin kultakuskia? tiedusteli György.

— Kyllä. Juttelimme virka-asioista.

— Heh! No . . . kummalla teistä on parempi palkka?

— Minulla . . . minulla tietysti . . . Jaa — ettäkö teidän jalosukuisuutenne tuli eilen?

— Niin.

— Joo! Ja sillä on asepoikana tuttu mies! iski isä György väliin. — Arvaapas!

Mistäpä ne kaikki pozsony'ilaiset arvasi.

— Joo, veli Vidor luostarista — se hölmöläinen!

— Yhyy, pani Trinksaus tuopin sisästä, — kyllä tunnen. Sehän on se luostarin hevostenhoitaja.

— Joo . . . saman suunnan miehiä — sieltä hevosen häntäpuolelta niinkuin sinäkin! röhisi isä György.

»Senkin humalainen sika!» ajatteli herra Andreas, mutta Trinksaus kysyi:

— Mistäs te nyt olette noin loukkaantunut?

Mutta — isä György ei vastannut, vaan kääntyi herra Andreaan puoleen:

— Katsokaahan vain, ettei se tyttöihin sekaannu. Täällä Győrissä on kauniita tyttöjä.

Nyt herra Andreas suuttui. Millä oikeudella György puhutteli häntä noin? Eikö hän muistanut, kuka hän oli? Hän meni hävyttömyydessään vähän liian pitkälle!

Mutta nyt isä György riensi lepyttelemään:

— Älkäähän nyt suuttuko, herra Andreas! Mehän olemme sotaan menossa. Minä vain, että poika on kuin vasta munankuoresta puhjennut. Minä vain varoitin . . . varoitin.

Ei tässä hänen varoituksiansa kaivattu. Kyllä hän, herra Andreas, piti pojasta huolen! Isä György hoidelkoon koiranpentujaan — siinä oli hänelle kyllin!

Ja herra Andreas nousi lähteäkseen. Mutta samassa aukeni ovi, ja juhlallisen näköinen ylimys, yllä loistava dolmaani, astui sisään. Kapakoitsija rupesi pyyhkimään pöytiä tulisella kiireellä, mutta — tulija ei aikonut tänne jäädä — sen huomasi kaikesta. Hän silmäili yli puolihämärän krouvihuoneen ja keksi isä György'in.

— Täälläkö sinä olet, senkin sika! ärjyi hän. — Minähän käskin sinun hoitaa pentuja! Nyt oli täpläkuono ryöminyt minun saappaaseeni eikä päässyt pois.

Se oli herra István Aczél, Pozsony'in kastellaani.

— Kukas minua siaksi sanoo... vihittyä miestä? yritti isä György, mutta vaihtoi heti äänensävyä:

— Vai oli ryöminyt saappaaseen! Katsopas sitä! Eläimet ovat viisaita. Hurskas Joonas lähetettiin aikoinaan Niniven kaupunkiin saarnaamaan...

Mutta — herra István ei antanut hänen jatkaa.

— Älä pömise, vaan lähde matkaan! komensi hän. Samassa hän huomasi herra Andreaan.

— Hyvää päivää, herra paroni! Vai vieläkö te olette samassa säädysssä tuon metsäkarjun kanssa?

Herra Aczél osoitti isä György'ia.

Herra Andreas mumisi jotakin, jota herra Aczél ei kuullut. Hän tervehti kastellaania.

— Minä ostin eilen kolme oivallista ajokoiran pentua, ja tuon rankkitynnörin piti niitä hoitaa. Mutta se onneton karkasikin tänne — juomaan! pauhasi kastellaani.

Herra Andreas huomautti, että isä György oli tullut tänne miettimään pennuille nimiä.

Herra Aczél nauroi:

— No... oletkos keksinyt?

— Kyl-lä! vastasi isä György, joka nyt vihdoin oli päässyt jaloilleen. — Sen yhden nimeksi, joka ryömi saappaaseen, pannaan »Saapas»...

— No? äännähti herra kastellaani, joka oli huumorintajuinen. — Entä sitten?

— Sen pienimmän, jolla on hiukan tylpähkö kuono, pannaan »Töhrveli»... ja sen suurimman, joka on erikoisesti minun lemmikkini, pannaan — »Sisu». Sopiiko?

— Olkoon menneeksi! nauroi herra Aczél. — Mutta — lähdehän nyt sukkelasti matkaan.

— Näyn minä vielä kelpaavan koiranpentuja ristimään, nauraa röhötti isä György ja purjehti krouvi- yleisön nauraessa ulos Pál Trinksausin tukiessa häntä.

Herra Aczél asui linnassa, ja sinne suuntasivat herrat nyt matkansa.

Tämä . . . kaupungin keskus sijaitsi pengermäsaarella, eivätkä tulvat koskaan ulottuneet tänne. Se oli joka taholta soiden ja joenhaarojen ympäröimä, erinomaisen sopiva puolustukselle. Täällä sijaitsi myöskin linna.

Kastellaani kertoi herra Andreaalle liittäneensä kaverukset asemiehiinsä, kun niistä oli ainainen puute. Mutta — ei tainnut kumppanuksista olla mihinkään.

— Eikö teistäkin ole kuvaavaa, että tuonkaltaiset miehet ovat lähteneet maata puolustamaan? jatkoi hän sitten, kun herra Andreas ei heti vastannut. — Kurakuningas ja virkaheitto pappi! Minusta se on niin tyyppillistä nykyisille oloille.

Niin . . . kaikki oli yhtenä sekamelskana.

— Tuosta pitkästä roikaleesta minä en oikein pidä . . . sillä hän saa minut ajattelemaan majesteettia, jutteli kastellaani. — Kuninkaassa on jotakin sellaista . . . renkituvalle haiskahtavaa. »Aczél . . . en minä halua olla kuninkaana. Mieluummin olisin tallirenki. Kuninkaana olo on ikävää.» Ja sitten hän haukottelee, niin että luulisi leukapielten menevän sijoiltaan.

Kastellaani veteli viiksiään ja näytti tuimalta.

— Luulen, että jos kerron hänelle tästä toisesta »majesteetista», niin hän pian liittää hänet seurueeseensa.

— Kyllä ne joukkoon hupenevat, sanoi herra Andreas. Muutakaan hän ei osannut sanoa.

Isä György tulla toikkeroi perässä, kurakuninkaan käsikoukussa ja kuulosti laulavan:

— Olipa György Dózsa
yks talonpoika vaan.
Ei suurten herrain iestä
suvainnut niskallaan...

— Ei saa laulaa kadulla! kuului Trinksaus toruvan.

— No... saakos messuta?

Salve Re-gii-naaa...

— Ole hiljaa! Kastellaani suuttuu ja erottaa meidät palveluksesta!

— Voi, pyhä Tapani! Olet sinäkin mies! Kaikilla ammattikunnilla on omat pyhimyksensä, mutta kenen puoleen kääntyy kurakuningas? Puusepät rukoilevat pyhää Jooseppia, maalarit Luukasta, suutarit Crispinusta... mutta kenen puoleen käännyt sinä?

— Martti Lutheruksen.

— Jaa, jaa... sinuunkin on tarttunut tuo hapatus. Hyvä on sinulla suojeluspyhä, sellainen pyhimys kuin mieskin...

Herra Aczél hymähti halveksivasti. Mitähän noillakin sodassa toimitettaisiin? Mutta — hevosia saattoivat sukia ja pitää varustuksia puhtaina. Menihän sekin.

Muutaman kaupan ikkunan kohdalla seisoivat veli Vidor, silmät tapilla katsellen näytteille pantuja esineitä. Hänellä oli toisessa kädessä makkara, josta hän tavantakaa haukkasi. Mutta — se kävi enemmän vaistomaisesti. Leukapieltä kallistaen hän haukkasi makkarasta, mutta — katse oli koko ajan ikkunaan suunnattuna.

Askelten kaiku havahdutti hänet. Hän silmäsi hämmästyksissään tulijoita ja tunsu isäntänsä.

— Herra Andreas! Tuossa on vasta kauniita krusifikseja ja rukousnauhoja! huudahti hän. — Ylistetty olkoon Jeesus Kristus! kumarsi hän sitten kastellaneille.

Tämä kääntyi saattajansa puoleen.

— Kukas tämä heitukka oli?

— Minun asepalvelijani . . .

Herra Aczél nauroi:

— Näkyypä olevan veljellä samanlaista sakkia kuin minullakin!

Veli Vidor oli jäänyt katselemaan herransa jälkeen. Mihinkähän se nyt mahtoi mennä? Se oli sitten kummallinen herra . . . ei puhunut mitään palvelijalleen — ei selittänyt, mihin meni . . . tai minne aikoi. Hän oli valmis kiivailemaan hengessään herransa vastaan, kun isä György'in ja Pál Trinksausin saapuminen paikalle kiinnitti hänen huomionsa toisaalle.

— No . . . siinähan se luostarin luiden jyrsiä on! huudahti ensiksimmäinen ja löi Vidoria olalle. — Hei, Garabonciás! Vai sinä jätit veli Dezsőn kaalikeitot?

— Itse voitte olla luiden jyrsiä! murisi veli Vidor.

— Mutta — mihinkäs te menette?

— Palvelukseen! röyhisti isä György pulleaa vatsaansa.

— Ketä te palvelette?

— Tuota herraa tuolla.

Vai itse kastellaania! Ja Trinksausko myös?

Kyllä.

Veli Vidorin kävi kateeksi. Hän oli pannut merkille, kuinka ylväänä kastellaani käveli herra Andreaan rinnalla. Tämä sai hänet yht'äkkiä kehumaan omaa herraansa.

— Siinä on sitten eri herra! jutteli hän haukaten makkarastaan. — Lukee Lutherukset ja Litherukset... ja kaiken maailman Latherukset! Ja illalla sitten kääntää minulle latinaksi...

— Ymmärrätkös sinä latinaa?

— Minäkö? Totta kai! — Vidor heitti makkaran jäännöksen kadulle. — Joka luin joskus apotillekin... kun tämä oli väsynyt. Anakonstes olin.

Isä György nauroi niin että katu raikui. Kyllä sen kuuli, että veli Vidor oli ollut *anagnostes* — esilukija, kun tuonkin sanan lausui ihan päin mäntyyn!

— No... terve sitten, herra Anakonstes! Meidän täytyy jatkaa matkaa.

Veli Vidor jäi katselemaan toverusten jälkeen. Mitähän nuokin luulivat olevansa! Juoppo pappi ja kultakuski! Hyvä pari! Mahtailivat siinä... mutta — annapas, että hän palaisi tältä retkeltä toisena Pál Kinizsinä... niin sitten sopisi haastella...!

Ja veli Vidor kohautti halveksivasti olkapäitään ja poikkesi myymälään.

Kun hän tuokion kuluttua palasi sieltä, leikkui hänen rinnallaan messinkinen ristiinnaulitun kuva. Hän silmäili sitä mielissään ja lähti astumaan majataloansa kohti.

Siellä hän herätti huomiota. Emäntä, joka koko aamupäivän oli vaivannut päätään arvailemalla, keitä edellisenä iltana saapuneet vieraat olivat, rupesi juttelemaan veli Vidorin kanssa. Tämän rinnalla riippuva krusifiksi sai hänen luulemaan tätä suureksi herraksi — siksi paljon oli vierasten salaperäisyys kiihoittanut hänen uteliaisuuttaan. Veli Vidor oli esiintynyt illalla jurona . . . samoin suuremman osan aamupäivästä. Siksi oli hänen hämmästyksensä nyt sitä suurempi, kun vieras oli halukas haasteluun.

— Minä tuon teidän kunnianarvoisuudellenne pari lämmintä makkaraa kamariin, touhusi emäntä. — Siellä on teidän kunnianarvoisuudellanne mukavampi aterioida.

»Ähä!» ajatteli veli Vidor. »Ei lisä luotaan lykkää». Hän oli kyllä äsken syönyt . . . mutta tämä ei ollut pahitteeksi. Saisipahan tässä — aikansa kuluksi näyttellä isoisen osaa! Ja hänestä tuntui, että se oli herra Andreaan syy. Pakkoko oli tämän jättää hänet yksikseen koko aamupäiväksi!

Hetkisen kuluttua istui veli Vidor kamarissa syöden lämpimiä makkaroita emännän koko ajan pajattaessa.

— Johan minä illalla sanoin mestari Pfefferweinille, etteivät nuo ole niitä, miltä näyttävät!

Tuttu nimi sai Vidorin hetkeksi keskeyttämään syöntinsä, mutta — sitten hän leikkasi makkaran poikki ja teki veitsellä ristinmerkin ilmaan.

— *Pax tecum, pax tecum*, muoriseni! Niin — niitä oli tässä matoisessa maailmassa asioita, jotka pakottivat salaperäisyyteen . . . matkustamaan inkonitu¹.
— Minun herrani on paavin lähettiläs.

Taivahan vallat! Johan hän oli eilen illalla sanonut mestari Pfefferweinille, kun herra teki niin hienon ja ylhäisen vaikutuksen. Vai että paavin lähettiläs!

Kyllä! Ja hän itse oli hänen ylhäisyytensä kotikapalainen. Erinäisistä syistä oli tonsuuri pitänyt kasvat-
taa umpeen. Emännälle hän nyt saattoi sen ilmaista. He tulivat Wienistä . . . Itävallan keisarin hovista, missä olivat olleet solmiamassa erästä hyvin tärkeää liittoa.

Vai niin! Se koski varmaankin sotaretkeä?

— *Pax tecum*, muoriseni! Enempää minun ei sovi sanoa . . . tai — miksipä ei: keisari on luvannut auttaa Unkaria, kun tämä on nyt sellaisessa surkeassa tilassa. Oliko emäntä huomannut sitä suurta reppua, jota hänen herransa aina kantoi kupeellaan?

Kyllä! Mitäs siitä sitten?

No . . . se oli ollut täynnä kultakolikoita, jotka pyhä isä oli lähettänyt keisarille. Paljon siinä oli ollut rahaa! Veli Vidor söi makkaroita ja oli tyytyväinen.

— No . . . kaikkea! Ei sitä aina arvannut, ketä kat-
tonsa alle sai . . . vaatimaton györiläinen majatalon pitäjä! Tuota noin . . . oliko hänen kunnianarvoisu-
tensa nähnyt keisaria?

¹ Vidor tarkoitti: *inkognito* = tuntemattomana.

Veli Vidor huitaisi kädellään. Tottakai . . . kun olivat kolme kuukautta syöneet itse keisarin pöydässä!

— Kolme kuukautta! Hyvä Isä sentään! Ja minkänäköinen on hänen keisarillinen majesteettinsa.

— *Pax tecum*, muoriseni! Ei niin nopeasti! Hiukan minun näköiseni . . . minun näköiseni . . .

— Teidän kunnianarvoisuutenne onkin komea mies!

No, no . . . mutta näkikös emäntä tämän krusifiksin? Se oli keisarin lahja.

— Vai itse keisarin lahja! Onpas se kaunis! Emäntä ei ollut koskaan pidellyt kourassaan mitään keisarin kädestä lähtenyttä. Ja hän ihan uhkui sanavuolautta ja tyytyväisyyttä.

— Pitääpä kertoa mestari Pfefferweinille! toimesi hän.

Vidor hätkähti. Jo kolmannen kerran tuo nimi mainittiin. Ketä Pfefferweiniä emäntä tarkoitti?

— No, miestäni! Hänellä on veli Pozsony'issa . . . siellä Mikaelinkadun ja P. Martin Kirkkokujan kulmassa — Wenzla, mestari Wenzla.

— Aivan oikein! oli Vidorkin nyt muistavinaan. — Mehän olimme siellä yötä, kun palasimme Wienistä . . .

Samassa astui herra Andreas huoneeseen. Hän oli kuullut Vidorin viimeiset sanat. Hiukan ihmetellen hän katsahti ravintoloitsijan emäntään, jota ei ollut odottanut huoneesta tapaavansa. Ja Vidor täällä aterioitsi . . . kuin suurikin herra! Mitä tämä merkitsi? Hän katsahti emäntään, joka oli pyörähtänyt ovelle punaisena ja hämillään. Mutta sen verran hänessä oli naista ja ravintoloitsijan eukkoa, että kysäisi kynnyksellä:

— Mitä teidän pyhyyttenne haluaa päivälliseksi?

Herra Andreas tuijotti emäntää ihmeissään. Sitten hän vilkaisi Vidoriin, joka oli siirtänyt lautasensa syrjään ja pyyhki pöytää nuttunsa hihalla kuin raivaustakseen tilaa herralleen.

— »Pyhyyttenne»? Mitä te tarkoittatte?

— Ah, suokaa anteeksi! pyysi emäntä, jonka mielestä tämä vain vahvisti »herra kappalaisen» kertomusta.

— Me lähdemme jatkamaan matkaa, vastasi herra Andreas. — Minä en tarvitse päivällistä.

Ja hän viittasi emännälle, joka hävisi silmänräpäyksessä.

— Nytkö jo lähdemme? kysyi veli Vidor, joka käyttäen hyväkseen tätä käännettä halusi lakaista umpeen juttujensa jäljet.

— Niin . . . en minä viitsi jäädä odottamaan herra kastellaania. Kukaties hän ei vielä huomennakaan lähde. Minulla on kiire Budaan, ja senvuoksi — parasta suoria taipaleelle.

Veli Vidor oli tavallaan hyvillään. Sillä kukaties — jos he olisivat kauemmin viipyneet — olisi ehkä jotenkuten paljastunut, minkälaista pajuköyttä hän oli emännälle syöttänyt. Hän jo katui sitä katkerasti. Mutta — ennen kaikkea häntä peloitti, että jos hän joskus vielä joutuisi palaamaan Pozsony'iin, niin kukaties silloin tämäkin valhe sukeltaisi esiin Wenzlan krouvissa, sillä hän — onneton — oli ilmaissut emännälle oman ja herransa nimen! Äh! Siinäpä ei hänen päähänsä ollut pälkähtänytkään valehdella! Ja kai

se loppujen lopuksi oli ollut hyvä — Jumala paratkoon!

Kun he siis tunnin kuluttua ratsastivat Győrin portista ulos, huokasi veli Vidor helpotuksesta. Ravintoloitsijan vaimo oli pyytänyt hänen siunaustaan, ja olihan hänen herra Andreaan silmän välttyessä täytynyt se antaa. Eikähän siinä itse asiassa mitään pahaa ollut . . . mutta kun hän ei ollut pappi . . . ja siunauksenanto kuului papille. Rauhaa nyt saattoi toivottaa luostarivelikin . . . sellainenkin, joka ei ollut pappi. Mutta — siunaus . . . hm! — se oli jo mutkikkaampi juttu.

Ja koko lailla onnettomana ratsasti veli Vidor herransa jäljessä. Hän oli näkevinään veli Dezsőn pullean naaman ja kuulevinaan, kun tämä käheällä äänellä huusi:

»Senkin Garabonciás teini!»

VI.

Kahta päivää myöhemmin, puolenpäivän aikaan, he ratsastivat Fehérvárin portista Budaan — oltuaan viimeksi Esztergomissa yötä. Herra Andreas oli sinne poikennut uteliaisuudesta. Vanha roomalainen valtatie kulki nim. suoraan Nyergesujfalusta Budaan, mutta hän oli tehnyt tuon pikku mutkan kuullakseen, kuinka pitkälle kardinaali oli päässyt sotapuuhissaan. Visegrádin kautta he olisivat voineet ratsastaa ympäri. Mutta kun Tonavan tavattoman tulvimisen vuoksi osa ranta-

tiestä oli veden alla, oli herra Andreas palannut Nyer-
gesujfaluun ja oikaissut sieltä suoraan Budaan.

Esztergomissa oli Vidor saanut ihailta priimaksen
palatsia ja yleensä sitä kirjavaa elämää, mikä kaupun-
gissa nyt vallitsi, kun hänen eminenssinsä kardinaali
keräsi kokoon joukkojaan. Melkein koko lippukunta
oli jo ollut koolla, mutta vielä eivät kaupunkilaiset
olleet tienneet, milloin hänen eminenssinsä lähtisi.
Kiire kyllä oli, mutta suurilla herroilla oli oma aikansa.
Esztergomissa oli veli Vidor tuntenut olleensa ainoan
autuaaksitekevän kirkon kaikkein pyhimmässä — niin
paljon püspoja ja pappeja, kuorierroja ja kaniikkeja
oli ollut kaupungissa. Hän oli saanut senkin seitsemän
kertaa paljastaa päänsä ja tervehtiä: »Ylistetty olkoon
Jeesus Kristus!»— ja lukemattomat kerrat saanut vas-
taukseksi: »Iankaikkisesti!» Pyhä uskon into oli täyt-
tänyt nuoren somorjalaisen myllärinpojan rinnan, kun
hän oli tuollaista kokenut. Pozsony oli kyllä Esztergo-
mia suurempi . . . mutta siellä alkoi jo kärytä harha-
oppi . . . oli kärynnyt jo pitkän aikaa. Kuiskittiin,
että itse isä Gregoriuskin, luostarin apotti, katseleisi
suopein silmin lutherilaisia. Ja herra Andreaan käynti
hänen luonaan oli vain tätä epäluuloa vahvistanut.
Se oli kyllä hyvä sikäli, ettei isä Gregorius häntä nyt
isosti peräänkuuluttaisi — mutta — toisaalta se oli
surullinen juttu . . . jos siinä nyt oli perää. Olipa
miten oli . . . mutta Pozsony oli Kapernaum ja sijaitsi
pakanain Galileassa . . . kun Esztergom oli itse Jeru-
salemi, niin — itse Siion, Unkarin Siion . . .

Tällaisissa mietteissä ratsasti veli Vidor herransa

perässä pitkin Budan mutkikkaita katuja. Likainen oli tämäkin kaupunki, vaikka täällä asui itse kuningas. Pozsony teki melkein puhtaamman vaikutuksen. Juutalaisia näkyi myös olevan tavallista enemmän. Veli Vidorin sydänelässä kiehahti: nuo veitikat ne olivat elämän Herran ristiinnaulinneet! Ja Esztergomissa saattujen vaikutelmien valtaamana hänen olisi tehnyt mieli laskeutua hevosen selästä ja pieksää muutamia.

Tonavan toisella puolen levittäysi Pest mataloine, talonpojan mökkiä muistuttavine rakennuksineen. Kuninkaalliset puutarhat ulottuivat loivasti viettäen aivan joen rantaan asti. Herra Andreas selitti yksikantaan eri paikkoja Vidorille, joka ei lakannut ihmettelemästä.

— Peijakas vieköön! Tämähän se vasta onkin oikeaa Unkaria! napsautti hän.

Herra Andreas rypisti kulmiaan. Ei ollut luostarissa-olo isosti Vidoriin vaikuttanut, kun pakkasi kiroilemaan. Matkalla tavattujen, mitä erilaatuisimpien ihmisten seura sen oli aikaansaanut. Noissa majataloissa ja krouveissa kiroiltiin toisinaan ihan hirveästi. Hän huomautti siitä veli Vidorille.

— *Miserere!* mumisi tämä. Täällä, maailmalla, meni somorjalaisen pää pyörälle väkistenkin.

Siinäpä oli kirkko ja vasta kaunis olikin! Vidor risti silmänsä. Mikäs temppeli se mahtoi olla?

— Pyhän Neitsyen kirkko.

Veli Vidor risti silmänsä uudelleen. Vai itse Pyhän Neitsyen, kaikkein pyhimmän Jumalan Äidin, Unkarin suojelijattaren.

Ja hän astui alas hevosen selästä ja polvistui torille, kirkon eteen, lukien muististaan *Ave Marian*. Pidel- len oikealla kädellä ohjaksiista hän vasemmalla teki hartaasti ristinmerkkejä. Näin oli hyvä pyytää an- teeksi kaikkia syntejään, joita matkan varrella oli tullut tehdyksi — niinkuin kirouksiakin.

Herra Andreas odotti sen aikaa, istuen suorana satu- lassaan. Hänen kasvoillaan kuvastelihe kärsimättö- myys. Hän olisi tahtonut joutua... mutta — ei sopinut toisen hartautta häiritä.

— Jos sinä aiot joka kirkon kohdalla laskeutua rukoilemaan, niin emme kuuna kullan valkeana pääse turkkilaista iskemään, lausui hän hymyillen.

— En minä joka kirkon kohdalla laskeudukaan, vastasi Vidor ja rupesi murjottelemaan. Hulluun pyt- tyyn hän oli tainnut hypätä, kun oli heittäytynyt kerettiläisen kumppaniksi.

Mutta — nämä ajatukset kaikkosivat kokonaan, kun saavuttiin herra Andreaan äidin taloon Siellä tul- vahti jo kadulle vastaan niin suloinen pörköltin tuoksu, että ihan vesi kielelle herahti. Veli Vidorilla oli aina nälkä. Hän olisi syönyt vaikka koko päivän. Luosta- rissa oli tosin annettu ruokaa riittävästi, mutta nyt kun hän oli joutunut raittiiseen ilmaan ja tavallista enemmän rasittamaan itseään, maistui ruoka niin ihmeen hyvältä.

»Ja sitäpaitsi... minä kasvan vielä», ajatteli hän.

Pieni, toisen kerroksen ikkuna oli auki, ja siitä kur- kisti myssypäinen rouva. Herra Andreas heilautti barettiaan ja huusi:

— Äiti!

Rouva katseli pitkään, räpytteli silmiään, ja veli Vidor huomasi, että hänen kätensä vapisivat. Sitten helähti hento ääni kuin puolittain säikähtyneenä:

—András!

Ja herra Andreas hyppäsi reippaasti satulasta ja luovutti ohjakset paikalle juosseelle palveluspojalle.

— Béla, päivää! Ota tämä ja opasta minun palvelijani tallin luo. Antakaa heiniä hyvästi . . . ja apetta. Ja sinä, Vidor, katso, että hevoset saavat kunnollisesti syödä. Béla opastaa sinut sitten keittiöön.

Ja herra Andreas syöksyi portaita ylös.

Béla talutti isäntänsä hevosen portista pihaan. Hän oli paašin puvussa . . . siro, viidentoista vuotias poikanen. Vidorista hän näytti hienolta herralta. Hänen isäntänsä taisi ollakin mahtava mies, kun oli tällainen koti ja tällaisia palvelijoita.

Béla ohjasi hevosen tallin eteen ja aukaisi oven. Siellä rouskutteli ennestään kolme kiiltäväkarvaista ratsua. Ne nostivat päänsä pystyyn ja hirnahtivat iloisesti nähdessään uusia tulokkaita. Vidor oli aivan hämmästynyt.

— Peijakas! pääsi häneltä taas. — Mepä taittiin tulla taloon!

Béla hymyili ja taputteli hevosia lautasille. Hän ohjasi herra Andreaan ratsun tyhjään pilttuuseen ja viittasi Vidorille vierimmäistä. Sopisi sitoa hevonen siihen.

— Panehan sinä, kun olet tutumpi, tuumi tämä. Hän tahtoi heti saada yliotteen tästä keikailevasta ritarinalusta.

Béla virnisti, mutta totteli kumminkin. Vidor kääntyi ihailemaan pientä, hauskannäköistä taloa. Niin mukavasti kiersi muratti muuria pitkin ... ja osa ikkunoista oli auki. Muutamasta katseli punaposkinen, pullea tyttö, joka pudisti pöytäliinaa.

— Kenenkäs talo tämä oikein on? kysyi hän Bélalta, joka oli sulkenut tallin oven. Kyllähän hän sen tiesi, mutta hyvästä mielestä hän sitä nyt kuitenkin kysyi.

— Armollisen rouvan.

— Tuota ... herra Andreaan äidinkö?

— Aivan niin. Herra paroonin äidin.

Hm ... nämä täällä tuntuivat käyttävän niin korkeaa kieltä — tietty pääkaupunkilaiset! Tuota ... tuliko niille hevosille heiniä?

Kyllä ... mutta herra sai itse laittaa appeen aikaan. Hän, Béla, ei ruvennut sotkemaan käsiään.

— Oletpas ollaksesi! — Vidor vilkaisi paašia halveksivasti. — Näytähän kuitenkin, missä apevehkeet ovat.

— Siellä ovat tallin perällä. Ja heiniä on ylisellä. Muuten — teillä ei ole oikeutta sinutella minua.

Béla lähti, ja Vidor jäi laittamaan apetta. Olipas se koppava ollakseen, vaikk'ei ollut kummempi häntä — mokomakin rimppasääri! Mikähän se luuli olevansa? Täällä, Budassa, taisi olla toinen komento kuin Pozsony'issa ... kaikki niin ollakseen. Mutta ... herra Andreas ei ollut ollakseen — se täytyi tunnustaa. Vidorin apeaa mieltä helpotti hiukan.

Sen verran närkästynyt hän kuitenkin oli, että päätti, saatuaan työnsä valmiiksi, nousta tallin yli-

selle ja heittäytyä sinne maata. Hän ei lähtisi nor-koilemaan — olkoot oloissaan ja aateluuksaan! Kukaties tuo heitukkakin oli aatelismies? Niitähän palveli pienaatelin poikia renkeinä pitkin maata. Tiesi hänet . . . mutta — ystäviä heistä ei ikinä tulisi — ei!

Ja niin Vidor saatuaan appeen valmiiksi nousi yliselle ja heittäytyi heiniin. Hän raoitti hiukan ylisen luukkua, jotta valo pääsisi sisään. Ja siinä hän sitten makasi, luostariveli Vidor, nöyryytettynä, väsyneenä ja nälissään, kapinallisten ajatusten velloessa mieltä.

Kukaties oli koko talo protestanttinen . . . hevosetkin? Nekin olivat luimistelleet hänelle. Ei täällä kukaan ollut tervehtinyt: »Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!» — niinkuin Vidorille oli jo kotona opetettu. Sehän oli kaikkien kristittyjen yleinen tervehdys . . . vaikk'ei sitä tavallisesti sanottu muille kuin papeille — ainakaan näin kaupunkipaikoissa. Maalla ne tervehtivät talonpojatkin toisiaan siten aina . . .

Ja veli Vidorin sydäntä hipaisi kaipaus. Luostari muistui niin elävästi mieleen. Siellä ne olivat hevosetkin olleet hurskaita — vanha Valkkokin, joka aina pysähtyi, kun kulki kerjäläisen ohi. Eräs entinen munkki oli sen sellaiseksi opettanut . . . oli aina ottanut rattailleen köyhiä jalankulkijoita, sovelluttaen siten käytännössä Raamatun sanaa: »Palvelkaa toinen toistanne, kukin sillä lahjalla, jonka saaneet olette». Eikä tällä munkki-kuskilla ollut muuta lahjaa ollutkaan kuin luostarin nelipyöräisten vankkurien ajaminen.

Oli se toisenlaista siellä . . . luostarissa. Heinätkin

siellä kahisivat toisella tapaa. (Veli Vidor käänsi kylkeä.) Ne ikäänkuin haastelivat: »Haa-aš! Vai on veli Vidor taaš käynyt luostarin kaalimaašša!» Hänen oli toisinaan täytynyt kähveltää kaalinkerä, kun oli ollut niin nälkä . . . ja luostarin tallin ylisellä oli sitä sitten ollut niin mukava jyrsiä. Syntihän se oli . . . mutta kun se ihminen kerran oli sellainen. Minkäs sille nälällekään mahtoi . . . kun Jumala oli muutamille siunannut sellaisen hevosen ruokahalun . . .

Huh! Kylläpä makeasti kutkutti sieraimia yli pihan tuoksahteleva keiton haju! Siellä ne tietysti jo söivät . . . ja antoivat hänen nähdä nälkää täällä. Olihan hänellä satularepussaankyllä leipää, jota olisi voinut natustella. Mutta kun oli talon työssä, niin kuului talosta ruokakin. Niin oli isän ollut tapana sanoa Somorjassa . . . siellä kotikylässä.

Veli Vidorin mieliala painui yhä alemmas. Protestanttinen oli tämä talo . . . ei niin pyhäsen põlähtävää! Ainoan autuaaksitekevän kirkon poika kelli täällä vain heinissä. Mutta — syöpäs heiniä, oo ihmisen lapsi! Vähän niistä taisi kostua! Luostarin refektoriossa oli kerran luettu muutamasta kuninkaasta, joka oli syönyt ruohoa. Mutta . . . se oli tapahtunutkin Raamatun ihmeiden aikaan — mikäs sen nimi nyt taas oli ollutkaan: Napukoto- . . . ei veli Vidor sitä muistanut. Veli Dezső oli jälkeempäin tulkinnut hänelle tuon kertomuksen. Heiniä oli haukannut kuningas . . . mutta — se oli ollutkin pakana . . .

Yht'äkkiä veli Vidor havahtui. Tallin edustalta kuului herra Andreaan ääni . . . jutteli jonkun kanssa.

Niin! Eikö se ollut se sama rouva, joka oli kurkistanu ikkunasta?

— Vidor!

— Hei! vastasi tämä ja kurkisti ylisen luukusta. Siinä silmänräpäyksessä oli nyreä mieli haihtunut.

— Mitä sinä siellä teet?

— No . . . se kun vain muuten kömmin tänne.

— Tule nyt heti alas.

Yks' kaks' oli Vidor alhaalla. Herra Andreas selitti jotakin latinaksi vanhalle rouvalle. Vidor tempasi lakin päästään ja kumarsi.

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!

— Iankaikkisesti! vastasi ystävällinen vanha rouva.

— Kas, sinä oletkin uskollinen kirkon poika!

Veli Vidorin mieli valahti lämpimäksi. Eipä tainnut vääräoppinen ollakaan tämä talo . . . vaikka hän oli niin luullut. Hevosetkin hörähtelivät nyt tuttavallisesti. Ja sieltä . . . kaikkein takimmaisesta pilttuusta hirnahti Pejkó . . . hänen ratsunsa.

— Tule nyt syömään, hyvä mies! kehoitti herra Andreas. — Me sinua odottelimme — eikä vain kuulu. Kai sinun on jo nälkä?

No . . . eipä tuo erikoisesti. Oli vain ollut niin mukava heinissä köllötellä.

— Se on sellainen vanha hevosmies tämä Vidor, jutteli herra Andreas äidilleen, — luostarissakin hoiteli hevosia, mutta kyllästyi sitten ja läksi minun matkaani. Siitä aiottiin pappia, mutta ei tullut.

Herra Andreas nauroi, niin että pieni piha kajahteli.

— Niinkuin sinustakin, rakas poikaseni.

— No . . . minusta on tullut, vaikk'ei katolilaista. Ja herra Andreas kävi yht'äkkiä hyvin vakavaksi.

VII.

Veli Vidor istuu keittiössä ja syö. Hänellä on oikein kunnollinen nälkä. Palvelustyttö kantaa hänen eteensä yhä uusia ruokia, mutta veli Vidor vain syö. Häneen uppoaa. Palvelustyttö on ihan ihmeissään. Vihdoin hän ei enää jaksaa hillitä itseään, vaan purskahtaa nauruun.

— Syövätkö kaikki Pozsony'issa yhtä paljon?

Kyl-lä! Veli Vidor tyhjentää viinituopin. Siellä . . . Pozsony'issa oli paljon kylmempi — siellä piti syödä vahvasti. Mutta — ei se tämä vielä mitään . . . mutta Somorjassa söi kerran yksi renki kokonaisen porsaan!

— Jeesus Maaria! No, mitenäs hänen kävi?

— Kuoli.

Ja kuin huomauttaakseen, ettei hän aikonut kuolla syönnistä, liitti veli Vidor kätensä ristiin ja luki ruokasiunauksen.

Nytkös oli hyvä olla! Saattoi katsella maailmaa toisilla silmillä kuin äsken. Ei tämä Buda tainnut hullumpi paikka ollakaan?

Mitäs tyhjiä! Täällä se hauska oli, kun oli hovi . . . kuningas ja kuningatar. Mutta — nyt oli kuningas lähtenyt sotaan ja suuri joukko valtakunnan herroja. Yksi tämänkin talon pojista oli siellä . . . arkkipiispan armeijassa . . . Imre-herra.

— Arkkipiispan? Mutta — arkkipiispahan on Esztergomissa! Eikä herra Andreas puhunut mitään, että hänellä oli siellä veli!

— Ei se ole Esztergomissa. Se on etelässä... Tonavan varressa.

Mikäs arkkipiispa se sitten mahtoi olla?

Ei palvelustyttö sitä tiennyt. Niin oli vain armollinen rouva kertonut.

— Tuota... onko sekin kerettiläinen? kysyi Vidor, joka mietti palvelustytön kertomusta.

— Kuka?

— No, se herra... se veli.

— Hyvästi siunatkoon! parkaisi piikainen. — Kuka nyt olisi kerettiläinen! Ei! Imre-herra on kristitty niinkuin muutkin... paitsi —

Mutta tässä palvelustyttö säikähti ja katsahti pelästyksissään Vidoria. Ei kai tämä vain ollut mitään huomannut?

Mutta — ei Vidor ollut mitään huomannut. Hän vain totesi, että herra Andreas oli ainoa eksynyt lammas tässä talossa.

— Sisäkkö kyllä sanoo, että herra Andreas olisi kerettiläinen, mutta minä sanoin, että mitä niitä houkkia! puhua pajatti palvelustyttö. — Ja kaipa tekin sen tiedätte, herra —

— ...Vidor, täydensi asianomainen. — Tiedän, tiedän. Herra Andreas on niin uskollinen katolilainen, että haukkuu Lutherustakin *latrunculukseksi*. Tiedätkö sinä, mitä *latrunculus* on?

(Tällä nimellä oli veli Dezső toisinaan nimitellyt

Vidoria, kun tämä oli luostarin keittiöstä kähveltänyt lihapalasen.)

— En minä osaa latinaa, naurahti tyttö.

— Mutta — minä osaan! mahtaili veli Vidor. — *Lat-runculus* . . . se on sellainen pikkuinen varkaan vekara, joka kähveltää esim. tortun.

Ja näin sanoessaan nappasi veli Vidor pöydällä olevalta paistinpelliltä kuuman tortun ja pisti sen poskeensa.

— Hyvästi siunatkoon! Mitäs armollinen rouva nyt sanoo?

Ei mitään! Yksi torttu tällaisessa talossa — mitä niitä tyhjiä!

Tytön huomio kiintyi toisaalle, kun Béla tuli käskemään Vidoria herran puheille.

— Tullaan, tullaan, vastasi tämä ylhäisesti, viittasi kädellään ja nousi.

— Kukas se tämä heppuli on? kysyi hän tytöltä, kun Béla oli hävinnyt sisähuoneisiin.

— Se on talon paaši, herra Béla Pehely.

— Onko hän aatelismies?

— On, mutta palvelee talossa.

— Niinhän me . . . aatelismiehet . . . tässä vain palvelemme, virkahti Vidor ja astui ovelle.

— Oletteko tekin aatelismies?

— Olen . . . olenpa tietysti!

Ja Vidor lähti, sillä Béla oli uudelleen ilmestynyt kynnykselle. Palvelustytöstä tuntui hauskalta, että vieras oli ollut niin ystävällinen ja keskustellut hänen kanssaan. Béla ei koskaan puhunut muuta kuin mikä

oli välttämätöntä. Mutta — sitten hän huokasi. Ei ollut hänellä toiveita siitäkään miehestä.

Vidor kulki Bélan perässä useiden huoneiden läpi. Ne olivat upeasti sisustetut. Vidor ei ollut koskaan nähnyt mitään näin komeaa. Hän rupesi yhä enemmän pitämään talosta.

— Sinun pitää vaihtaa pukua, sanoi herra Andreas, kun Vidor oli tullut hänen huoneeseensa. — Puolen tunnin kuluttua lähdemme hoviin.

— Lähdemmekö me hoviin?

— Kyllä! Mitäs siitä sitten?

— Ei mitään, ei mitään! Veli Vidor vain vihelteli. Hän näki jo sen tien alkupään, joka hänet kerran kuljettaisi Pál Kinizsin paikalle. Hän oli hyvillään.

Herra Andreas oli saanut viettää äitinsä seurassa muutaman tunnin, ja he olivat keskustelleet paljon. Hän ei ollut suinkaan salannut sitä, että oli kääntynyt protestanttisuuteen. Vanha rouva oli hiljaa itkenyt.

»Jumala on nähnyt hyväksi rangaista minua», oli hän valitellut, »vanhin poika muhamettilainen . . . ja nuorin protestantti . . .»

Oliko János kääntynyt muhamettilaisuuteen?

Kyllä. Päästäkseen kohoamaan virkauralla, oli hän muuttanut uskontoa. »Ajattele, rakas András, kristitty kääntyy pakanoiden uskoon! Eikö se ole hirveää?»

Hirveää se oli! Sitäpä hän ei ollut tiennytkään. . .

vaikka oli monesti salaa pelännyt. János Tárkány muhamettilainen! Se oli isku, joka tuntui sitä kipeämältä, kun se oli kohdannut näin äkkiarvaamatta.

Näitä asioita mietiskeli nyt herra Andreas ratsastaessaan veli Vidorin seuraamana kuninkaallista linnaa kohti... Oliko unkarilaisen ylimyksen sorto ollut niin perinpohjaista, että toinen unkarilainen ylisti itseään onnelliseksi päästyään verivihollisen turviin? Ja omisti vielä tämän uskonnon! »Samaa Jumalaa me silti palvelemme», oli János kirjoittanut. »Ja minusta näyttää, että moslemi on vilpittömämpi uskossaan kuin kristitty.»

Kauheaa, kauheaa! Herra Andreas oli aivan sekaisin. Hän oli aina epäillyt, että tapahtumia oli jonkin verran liioiteltu... mutta nyt — äidin kertomuksen kuultuaan — hänen oli täytynyt uskoa, että Báthori oli ollut koko peto. Muuten ei kristitty magyar olisi heittänyt uskoaan. Siihen oli täytynyt olla aivan järkyttävät syyt. Herra Andreas ratsasti katuja pitkin, kiristellen hampaitaan. Hänen sydämessään syttyi voimakas viha palatiinia kohtaan.

Mutta — mihinkäs oli Báthori päässyt luonteestaan! Verikoira hän oli aina ollut. Herra Andreas muisteli, miten tämä oli talonpoikaiskapinan kukistanut. Oltuaan aikaisemmin riidoissa János Zápolyain, nykyisen Erdély'in vajdan, kanssa, hän oli tehnyt sovinnon päästäkseen György Dózsán kimppuun. Yhdessä he olivat sitten lyöneet talonpoikaisarmeijan Temesvárin luona, ja hirveä oli se kosto ollut, joka onnetonta Dózsa oli kohdannut. Rangaistuksen oli

kyllä keksinyt Zápolyai . . . mutta — Báthori oli siihen koko sydämeästään yhtynyt: Dózsa oli istutettu tuliseen rautatuoliin — muka valtaistuimelle — hänen päähänsä oli pantu hehkuvaksi kuumennettu rautainen kruunu, käteen tulikuuma valtikka — ja niin oli onneton székely kärvennetty kuoliaaksi . . .

Hirveätä, hirveätä! Herra Andreas melkein voihki. Uutinen, jonka hän oli Jánoksesta kuullut, yhtyi nyt näihin muistoihin — ja sai hänet melkein raivosta karjaisemaan.

Siellä oli Pista Kevekin Kalocsan arkkipiispan lippukunnassa . . . heidän entinen isäntärenkinsä. Imre oli siitä kirjoittanut. Pista-parka oli menettänyt järkensä . . . kyseli Imreltä, montako päätä tämä vaatisi isänsä hengen lunnaksi. Imre oli ensin aikonut kostaa murhaajalle . . . mutta — huomattuaan sitten, että Jumala oli jo rangaissut häntä, luopunut aikeestaan. Sitäpaitsi oli arkkipiispa Tomori kieltänyt kaikki yksityiset kostotoimenpiteet . . . niin kauan kuin sotaa kesti. Antoipa kurutsien vain huhkia mukana . . . turkkilaista vastaan — se oli paikallaan. Ja Pista kuului kantavan niiden päitä kuin kurpitsoita . . .

Pista, Pista Keve! Ihmeellinen oli unkarilainen talonpoika! Nousi herrojansa vastaan, mutta saattoi sodan syttyessä taistella näiden samojen herrojen puolesta. Pista nyt oli hullu . . . mutta Kalocsan arkkipiispan joukoissa kuului olevan paljon muitakin entisiä kurutseja, ristosotureita, jotka nyt, otollisen hetken tultua, olivat loikanneet yli rajan ja liittyneet maan-

puolustajiin. Herra Andreas ei lakannut tätä ihmettelemästä.

Hän ei ollut huomannut, että Vidor oli jättäytynyt jälkeen. Tämä oli onnellisena uudesta puvustaan, jonka oli äsken yllensä vetänyt, pysähtynyt juttelemaan muutaman puotipojan kanssa, joka seisoskeli vihellellen myymälänsä ovella. Oli niin mukavaa noin vain hevosen selästä puhutella tuollaista tiskin nuolijaa, joka möi kurkkuja ja paprikaa. Hän oli parahiksi ehtinyt päästä keskustelun alkuun, kun puotipoika huomautti:

— Sun herras huutaa sua.

»Sun!»! Veli Vidorin teki mieli ojentaa hulttiota, mutta — hänen täytyi totella. Vai tällä tavalla täällä puhuteltiin hienoa miestä, jolla oli ihka uusi paašinpuku . . . toinen housunlahe viheriä, toinen sininen, ja rinnassa vaakuna!

— Mikä tomppeli sinä olet, kun et ymmärrä velvollisuuttasi! torui herra Andreas. — Sinun pitää seurata minua kymmenen askeleen päässä!

Olipas tämä! Ohikulkijat virnistelivät, ja Vidor oli huomaavinaan, että ne kaikki olivat hänen herransa puolella. Nykäisten hevosen tasaiseen käyntiin hän koetti pysytellä säädetyn välimatkan päässä. Vai kymmenen askelta! Sitä ei nyt voinut niin tarkalleen ottaa, kun piti vilkuilla ympärilleen.

Siinä olikin jo kuninkaan linna. He ajoivat holviportista sisään niin että kumisi. Pertuskaa pitelevä vahtisotamies teki kunniaa herra Andreaalle, mutta veli Vidoriin hän ei vilkaissutkaan.

Sisäpihalla he tapasivat muutaman hovilaisen, jonka puoleen herra Andreas kääntyi tiedustellen, oliko hänen kunnianarvoisuutensa isä Henkel hovissa. Puhuteltu keikautti niskojaan.

— Kysykää siellä etuhuoneessa.

Herra Andreas oli ensi kertaa hovissa, hän ei tuntenut paikkoja. Jättäen hevosensa veli Vidorin huostaan hän komensi tämän odottamaan sen aikaa kuin hän toimittaisi asiansa.

Etuhuoneessa, suuressa holvikattoisessa salissa, oli paljon herroja. Herra Andreas tarkasteli heitä, mutta ei tuntenut ainoatakaan. Kukaan ei kiinnittänyt häneen pienintäkään huomiota. Hän katseli ympärilleen, miettien, kenen puoleen kääntyisi, kun samassa keski-ikäinen laihanpuoleinen hovipalvelija lähestyi häntä ja kysyi:

— Ketä etsitte?

Se oli hänen majesteettinsa kuningattaren *pincenarius* — juomanlaskija.

Herra Andreas selitti asiansa. Hänen oli tavattava kuningattaren hovikappalaista, isä Johannes Henkeliä.

— Hänen kunnianarvoisuutensa on kuningattaren luona.

No . . . kai täällä sopisi jossakin odottaa siksi kunnes tämä tulisi?

— Olkaa hyvä!

Ja juomanlaskija viittasi tuolia seinän vieressä.

Herra Andreas istui. Olipa soma kerran katsella tätäkin kuhinaa. Herroja tuli ja meni. Siinä hänen oikealla puolellaan keskusteli pieni ryhmä paašeja, nuoria, noin viiden-, kuudentoista vuotiaita nuorkaisia — samanikäisiä kuin hänen Bélansa . . . Yksi konkkanenäinen varsinkin näytti tärkeältä. Hän pyörähteli kantapäillään, niin että sapelintuppi siipesi ympäri ja tavantakaa satutti jotakuta pohkeeseen. Heitukka hymyili ja kumarteli.

— Anteeksi! sanoi hän, mutta uudisti vähän päästä tuon saman tempun . . . kuin olisi hän erikoisesti nauttinut tästä liikkeestä ja sitä seuraavasta anteeksi-pyyynnöstä.

— Anteeksi! Kyllä se Tárkány on varmaankin hullu!

Herra Andreas säpsähti. Mitä? Puhuivatko ne hänestä? Hän punastui vahvasti ja tuijotti paaširyhmää. Mutta — nämä eivät näyttäneet häntä huomavankaan.

Kenestä ne puhuivat? Häntä ne eivät voineet tarkoittaa. Oliko Imre-veli tehnyt jonkin tuhmouden? Herra Andreas oli kuin kuumilla hiilillä.

— On siinä miestä . . . lähettää sellaisen uhkauksen!

Se oli tuo sama konkkanenäinen, joka taas pyöri kantapäillään ja satutti sapelinsa tupella vieressä seisovaa.

— Anteeksi! Mutta — kyllä minä vain luulen, että palatiini hänet vielä höyhentää . . .

Palatiini? Herra Andreas liikahteli levottomana tuolillaan. Mitä oli Imre-veli tehnyt? Eihän muita

Tárkány'ēja ollut Unkarissa. Varmasti oli kysymys Imrestä.

Hän oli niin levoton, että nousi kävelemään. Eräs paašeista vilkaisi häneen ja kumartui kuiskuttelemaan toverinsa korvaan. Tämä nauroi ja katsahti herra Andreasta. Mitä naurettavaa hänessä oli? Hänen sapsensa rupesi kiehumaan, ja hän mielti jo mennä noiden heitukoiden luo kysymään, mitä he tarkoittivat, kun samassa kuiskuttelija huudahti:

— Isä Henkel! Tsss!

Sieltä asteli pienikasvuinen, vaaleaverinen pappismies huoneen perältä. Hän nyökytteli päätään joka puolelle, ja herrat kumarsivat keveästi. Paašiparvi hajaantui ympäri huonetta, ja herra Andreas astui tulijaa vastaan.

— Suokaa anteeksi, teidän kunnianarvoisuutenne! Onko minulla kunnia tervehtiä hänen majesteettinsa kuningattaren hovikappalaista, isä Henkeliä?

Puhuteltu katsahti häneen kirkailla silmillään. Ne olivatkin harvinaisen kirkaat, harmaat ja terävät. Pappi vilkaisi vierasta, vilkaisi hänen hattuaan, ja hänen kasvoilleen levisi tuttavallinen hymy.

— Minä olen hänen majesteettinsa kuningattaren hovikappalainen. Kenen kanssa minulla on kunnia . . . ?

Herra Andreas sanoi nimensä. Hovikappalainen vilkaisi nopeasti ympärilleen. Sitten hän kuiskasi:

— Vai niin! Te olette herra János Tárkány'in veli! Kuulkaahan . . . täällä ei vallitse teikäläisiä kohtaan suopea mieliala.

Mitä? Kuinka?

— Teidän veljenhän palvelee sulttaanin armeijassa . . . Mutta — ehkäpä menemme minun huoneeseeni, niin saan selittää.

Ja isä Henkel viittasi hänelle.

He kulkivat pitkin puolipimeitä käytäviä ja tulivat matalan tammioven taa. Se muistutti sakariston ovea. Isä Henkel avasi sen ja pyysi vierastaan astumaan sisään.

Huone sijaitsi linnan sivurakennuksessa, pieni, puolipimeä kammio. Pienestä, lyijyputteisesta ikkunasta tuli vain vähän valoa sisään. Herra Andreas pani merkille nurkassa riippuvan ristiinnaulitun kuvan ja sen edessä olevan rukousjakkaran, pienen kirjahyllyn toisella seinällä, pöydän ja pari tuolia. Herra hovikappalainen asusti sangen vaatimattomasti.

— Minä sytytän kynttilän, niin on meidän mieluista nähdä toistemme kasvot keskustellessamme, sanoi kappalainen ja sytytti kynttilän.

— Ja nyt tervetuloa, veljeni Herrassa, sydämellisesti tervetullut! Minä tiedän, että tulette Wittenbergistä . . . minulla on sinnepäin suhteita. Ja isä Henkel naurahti herttaisesti, ja hänen kirkkaisiin silmiinsä syttyi lempeä loiste. Hän pusersi herra Andreasta kädestä.

— Mutta nyt se teidän veljenne asia.

Hovikappalainen viittasi vierastaan istumaan ja istui itse pöydän toiseen päähän.

Niin — se oli sellainen juttu, että tänä aamuna oli sanansaattaja saapunut Tolnasta ja kertonut, että Pécsissä . . . pienen matkaa Pécsin pohjoispuolella oli

muuan talonpoika ojentanut kirjeen herra palatiinille, István Báthorille. Talonpoika oli sen saanut muutamalta kurutsilta, jonka oli onnistunut Turkin puolelta hiipiä tänne. Tämä oli luovuttanut kirjeen pécsiläiselle talonpojalle, joka puolestaan oli sen taas tuonut herra Istvánille. Siinä kirjeessä oli herra János Tárkány uhannut herra palatiinia mitä törkeimmin. Herra István oli ruoskituttanut talonpojan kuoliaaksi.

Herra Andreas oli aivan hämmästynyt. Sellainen oli János . . . sisukas ja leppymätön! Siis hänestä olivat paašit äsken eteishallissa jutelleet!

— Onko teidän veljestänne tullut renegaatti?

— On . . . ikävä kyllä. Mutta se on kaikki herra palatiinin syytä.

Isä Henkel huitaisi kädellään. Kyllä hän sen tiesi. Palatiini oli peto, joka Erdély'issä oli raiskannut alamaisiaan pahemmin kuin sulttaani Turkin puolella.

He istuivat kauan syviin mietteisiin vaipuneina. Herra Andreasta huoletti kuulemansa juttu. Ei hän Jánoksen puolesta . . . mutta häntä itseään vastaan voisi nousta vaikeuksia. Palatiini oli mahtava herra. Hän saattaisi vaikka vangituttaa hänet . . . jos ei muusta syystä niin siitä, että hän oli Jánoksen veli.

— No . . . kaipa nämäkin asiat meidän Herramme hoitaa, katkaisi isä Henkel lopuksi äänettömyyden. — Ei auta olla huolissaan. Mutta — varovaisuus on kyllä tarpeen. Minäkin näytän sudelta lammasten vaatteissa — tahi — päinvastoin . . . mutta varovaisuus sen vaatii.

Ja herra hovikappalainen leväytti katolista pappis-
kauhtanaansa, nauroi ja nousi kävelemään.

— Minua epäillään kerettiläiseksi, haasteli hän,
astuen edestakaisin pöydän ja oven väliä, — ja sehän
minä olenkin. Mutta — minä en voi julkisesti tunnus-
taa uskoani, sillä menettäisin toimeni heti. Herra
Thurzón ja herra Brandenburgin suosiota saan kiittää
asemastani . . . ja heistä olisi varmaankin ikävää, jos
ajattelemattomalla teolla vaarantaisin virkani.

Isä Henkel istahti jälleen pöydän päähän. Kynttilä
paloi heidän välissään, valaisten kummankin kasvot.
Herra Andreaan huomio kiintyi uudelleen noihin har-
vinaisen kirkkaisiin silmiin, joissa nyt paloi innostuk-
sen ja vakaumuksen tuli. Isä Henkelin tukka oli veden
värinen ja leuka voimakas. Oikean käden etusormessa
kimalteli kallisarvoinen sormus.

— Se on kuningattaren lahja, selitti hän, kun huo-
masi herra Andreaan tarkastelevan sormusta. — Sehän
se minua tässä valheasemassa pidättääkin, kun hoi-
tooni on uskottu sellaisen ylhäisen henkilön sielu.
Ajatelkaa, herra Andreas, mikä voitto Unkarille, jos
hänen kuninkaallinen majesteettinsa kääntyisi evan-
keliseen uskoon. Hänen majesteettinsa vaikuttaisi
kuninkaaseen, joka on heikkotahtoinen — ja silloin
olisi Unkarin kuninkaallinen huone evankelinen. Aposto-
lisen Majesteetin asemasta Evankelinen Majesteetti!
Se olisi suurenmoista.

Ja isä Henkelin silmät loistivat entistä kirkkaammin.

— Hänen kuninkaallinen majesteettinsa onkin ver-
raten taipuvainen, haasteli hovikappalainen edelleen.

— Hänellä on hyvä käytännöllinen äly ja hän huomaa helposti asioiden koomillisen puolen. Tässä muutamana päivänä juttelimme P. Neitsyen kirkossa säilytettävästä rististä, jonka keskustaa koristavan suuren opaalin alla pitäisi löytyä kappale Kristuksen ristinpuusta. »Kuinka on mahdollista», — kysyi kuningatar — »että pyhän Vapahtajan ristinpuu yleensä löydettiin?» »Teidän majesteettinne», — vastasin minä — »kun Golgatan kumpua kaivettiin, niin löytyi kolme ristiä . . .» »Mutta, teidän kunnianarvoisuutenne», — huudahti kuningatar — »kuinka on mahdollista, että se oikea keksittiin?» »Teidän majesteettinne», — vastasin minä, — »eräs sokea vaimo kosketti yhteen noista ristinpuista ja sai näkönsä.» »Mutta — onko siitä varmoja todisteita, isä Henkel?» »Niin kerrotaan, Teidän majesteettinne.» »Jaa . . . kerrotaan — *narratur* — tuo passiivi ei minua miellytä . . . se on niin epämääräinen. Ettekö koskaan, isä Henkel, ole ajatellut, että se voisi olla petosta?» »Olen kyllä, Teidän majesteettinne.» »Niin olen minäkin.» Aja- telkaapas! Näin sanoi hänen kuninkaallinen majesteettinsa! Jumalan Pyhä Henki tekee työtään hänessä, ja suokoon Hän, että totinen evankeliumi hänelle vielä kirkastuisi!

Herra Andreas oli kuunnellut jännittyneenä. Eipä hän olisi koskaan uskonut, että Jumalan evankeliumi näin teki työtään itse kuninkaan hovissakin!

— Täällä on monta protestanttia — paitsi herra Brandenburgia ja herra Thurzóta vielä herrat István Török, Péter Petrovics, Péter Perényi . . .

— Onko herra Perényikin protestantti? keskeytti herra Andreas.

— On, Jumalan kiitos!

Hän oli ihan ihmeissään. Vai sellaista!

— Ja korkeakoulussa on kaksi professoria, jotka ovat julkisia protestantteja: Simon Grynaeus ja Veit Winsheim . . . opettavat aivan julkisesti Lutheruksen oppia.

Herra Andreas ihan hengästyí.

— Mitäs priimas siitä?

Isä Henkel kohautti olkapäitään saksalaiseen tapaan.

— Szalkay karkoitti jo kerran Grynaeuksen ja heittäi Winsheimin vankeuteen, mutta hänen majesteettinsa kuningattaren ja herra Thurzón toimesta tuomiot peruutettiin, ja professorit pääsivät takaisin virkoihinsa.

Nepä olivat uutisia! Herra Andreaan posket hehkuivat. Kynttilä lepatti pöydällä ystävällisesti. Toisinaan, kun sydän paloi karrelle, se hulmahdutti pienen savupilven kattoa kohti . . . kuin olisi se täten ilmaissut ilonsa evankelisen opin saavutuksista tässä linnassa, jonka huoneissa vallitsi keskiaikainen hämärä. Isä Henkel oli päässyt keskustelun vauhtiin, ja herra Andreas sai kuulla paljon uutisia.

Viime valtiopäivillä, jotka oli avattu P. Yrjön päivänä, olivat Zápolyain ja Verböczyn puoluelaiset vaatineet saksalaisten poistamista kuningattaren seurueesta, mutta — hovipuolue oli päässyt voitolle. Oli siinä haukuttu puolelta jos toiseltakin! Aleksius

Thurzó oli saanut kuulla kunniansa valtion rahavarojen hoidosta, mutta se oli vain kaikki ollut tarkoitettu kuninkaalle. Verböczy oli luopunut palatiinin virasta, ja István Báthori suurella melulla valittu uudelleen. Mutta — sekös oli nostattanut Zápolyain puoluelaiset raivoon! He olivat haukkuneet palatiinia, mennen ihan persoonallisuuksiin. Ei oltu edes Báthorin lyhyempää jalkaa unohdettu. Herra István oli hirveästi suuttunut ja uhannut lyödä pään poikki jokaiselta vastustajaltaan, kunhan turkkilaisista ensin oli selvä tehty. Toukokuun 9. päivänä olivat valtiopäivät sitten hajaantuneet, ja herrat olivat eronneet vihassa. János Zápolyai oli vetäytynyt Erdély'iin kauheasti uhkaillen. Hän oli sisuttunut äärimmilleen, kun hänen kosintatarjouksensa oli niin monta kertaa hylätty eikä hän ollut päässyt kuninkaaksi, niinkuin oli toivonut . . . ei edes nykyisen kuninkaan holhoojaksi.

— Vai vielä kuninkaaksi! huudahti herra Andreas, joka muisti, minkälaisen hirveän kuoleman vajda oli György Dózsalle valmistanut. Olkoonpa, että hän nyt olikin István Báthorin vastustaja ja verivihollinen, niin se ei merkinnyt hänelle erikoista ansiota. Samanlaisia hirmuja olivat molemmat — niin Sánta-Báthori¹ kuin Zápolyaikin.

Ja taas johtuivat hänen ajatuksensa sulttaanin armeijassa palvelemaan veljeen ja tämän lähettämään kirjeeseen. Mitenkähän palatiini suhtautuisi häneen?

— Ei teidän tarvitse olla erityisesti huolissanne. Ettehän te ole veljenne vartija. Ja — sitäpaitsi: pal-

¹ Sánta = ontuva, nilkku.

veleehan toinen veli Kalocsan arkkipiispan lippukunnassa. Tolnassa on varmasti sellainen sekasorto, ettei siellä joudeta yhtä wittenbergiläistä maisteria huomaamaan.

— Mutta — isä Henkel sipaisi otsaansa, kuin olisi erikoisen hyvä ajatus juolahtanut hänen mieleensä, — minähän voisin hankkia teille audienssin kuningattaren luo. Saisitte tavata hänen kuninkaallisen majesteettinsa. Se suojaisi teitä paljon Báthorin taholta. Ja ehkäpä saisitte kuningattarelta kirjeen vietäväksi kuninkaalle, joka kuulemma kaipaa puolisoaan. Silloin olisitte kuninkaallinen sanantuoja, eikä palatiini uskaltaisi teihin kajota.

Ehdotus tuntui hyvältä. Vaikk'ei herra Andreas enää erikoisemmin palatiinia pelännytkään, olisi hänelle joka tapauksessa eduksi tuon kirjeen vienti.

— Koska lähdette? kysyi isä Henkel.

— Huomen aamulla varhain.

Djah! Ei ollut isoja aikoja . . . mutta ehkäpä hänen onnistuisi ennen iltamessua hankkia puheillepäsy.

Herra Andreas nousi. Hän oli suuresti kiitollinen isä Henkelille siitä, mitä oli saanut kuulla. Hän muuten asui äitinsä luona . . . tämän talossa P. Jánoksenkadun varrella. Siellä hän odottaisi sanaa.

— Olisi ollut niin paljon puhuttavaa yhteisestä uskostamme ja kilvoituksestamme, mutta aika on täpäällä. Minä ymmärrän, että haluatte joutua, kun isänmaa kutsuu. Mutta — ehkäpä vielä, jos Jumala suo, saamme pitempäänkin keskustella. Jumala suokoon asialleen voiton!

Ja ystävällisesti puristaen herra Andreaan kättä lähti isä Henkel kuningattaren huoneisiin, ensiksimmäitun luoviessa pitkin palatsin käytäviä etuhuonetta kohti.

Mutta käytäviä oli monta. Herra Andreas eksyi ja huomasi yks' kaks' seisovansa pienen kammion ovella, joka oli auki käytävään. Kirkas auringonpaiste siivilöityi korkealla olevasta lyijypuitteisestä ikkunasta ja valaisi nuoren, vaaleatukkaisen tytön pään. Se oli kumartuneena tarkkaamaan jotakin pöydällä, ikkunan alla olevaa esinettä. Herra Andreaasta näytti, että se oli käsityö, koskapa se välkkyi ja kimalteli. Mutta — erikoisesti hänen huomionsa kiintyi tytön korkeaan tukkalaitteeseen, joka hatun tavoin peitti hänen päätään. Se loisti kuin kypsä vehnä.

Neito ei huomannut häntä. Herra Andreas rykäisi, ja nyt tyttö kääntyi. Hän näytti säikähtyneeltä.

Herra Andreas ehti vain huomata harvinaisen kauniin otsan ja parin sinisiä silmiä.

— Suokaa anteeksi, armollinen neiti. Kuinka täältä päästään ulos?

Häntä hävetti oma kysymyksensä . . . ikäänkuin olisi hän ollut pyrkimässä ulos . . . vapauteen jostakin muustakin kuin tästä sokkeloisesta käytävästä.

— Oletteko eksynyt?

— Olen.

Ja selittämättömästi syystä herra Andreas punastui.

— Minä opastan teitä . . .

Hetkisen kuluttua he kulkivat rinnatusten pitkin mutkikkaita käytäviä — välistä melkein pimeässä.

Herra Andreas kuuli hameiden soman kahinan ja tunsivienoa hajuveden tuoksua. Hänen sydämensä löi, mutta hän ei puhunut mitään. Mitäpä hän olisi osannut sanoa.

Yht'äkkiä valkeni, ja he seisoivat eteishuoneen ovella.

— Herra Bálint! Opastakaapa tämä mykkä ritari ulos . . .

Ääni oli hopeanheleä, vähän niinkuin kiusoitteleva. Herra Andreas kumarsi ja kiitti. Hän tunsii olleensa kömpelö. Mutta — saattajatar katseli häntä suloisesti hymyillen, ja se pani herra Andreaan pään yhä enemmän pyörälle.

Mutta kun hänen uuden oppaansa avulla löysi ulko-ovelle ja tuli pihalle, ei veli Vidoria näkynyt missään.

VIII.

Veli Vidor oli aikansa odoteltuaan kyllästynyt ja lähtenyt kiertämään linnaa.

Jaahah! Vai että tämä se nyt oli kuninkaan palatsi, jossa Mátyáskin oli asunut. Veli Vidor ei juuri muista kuninkaista tiennyt, mutta pyhän Lászlón ja Mátyáksen nimet olivat painuneet muistiin jo lapsuuden ajoilta. »Mátyás on kuollut, oikeus on poissa», sanoivat talonpojat Somorjassakin.

Hän kiersi sisäpihaa, tirkisteli rautaristikoiden lävitse suljettuihin puutarhoihin, joissa ylhäisiä naisia käyskenteli, palasi takaisin entisille jäljilleen ja

seisoi hetken kuluttua ikkunan alla, josta tuoksahti niin makea keiton tuoksu, että ihan pahaa teki. Vaikka veli Vidor oli vasta syönyt, kutkutti tuo haju hänen nenäänsä valtavasti. Jollei se herättänytkään suoranaista nälkää, herätti se uteliaisuutta: olisipa soma silmätä, millaiselta kuninkaallinen keittiö näytti!

Veli Vidor astui siis portaita ylös. Ne johtivat ilmeisesti tuohon huoneeseen, mistä tuo suloinen ruoanhaju lemahteli. Pari palveluspoikaa juoksi hänen ohitseensa portaita alas, mutta he eivät virkkaneet mitään. Vilkaisivathan vain veli Vidorin ihokkaan rinnassa komeilevaan vaakunaan. Se oli Tárkány'ien vaakuna: korkea puu sinisellä pohjalla, ja puun alla alaston, ruskea mies, sotanuija kädessä.

Keittiöpähän oli! Veli Vidor astui sisään ja pysähtyi ovensuuhun. Valkomyssyisiä kokkeja, enimmäkseen naisia, hääri lieden ääressä suuren kattilan ympärillä, joka riippui tukevissa hahloissa. Siihen he vuoron perään heittelivät jotakin — milloin — niinkuin veli Vidorista näytti — pippuria — milloin joitakin muita ryytejä. He puhuivat vierasta kieltä eivätkä kiinnittäneet Vidoriin minkäänlaista huomiota.

Yksi niistä varmasti oli pääherra... tuo paksu, rasvanaamainen, jolla oli päässä valtava, valkoinen myssy — juuri kuin turbaani. Se ei paljon puhunut... komentelihan vain toisia, kädet puuskassa.

Vidorista hän muistutti veli Dezsőtä, luostarin päkokkia. Noin se tämäkin toisinaan seisoi kädet puuskassa ja huokasi: »Miserere, kun eivät osaa kunnolla paistia kääntää!» Veli Vidoria ei olisi ihmetyttänyt,

jos tämä mestari olisi sanonut samalla tavalla... huoaissut tuon eukon kömpelyyttä, joka tuossa, lieden ääressä, kattilaa hitaasti liikutteli. Mutta — sen sijaan ärähtikin herra pääkokki saksaksi:

— Ei niin tiheään! Harvempaan!

Mitähän ne keittivät?

Veli Vidor astui pari askelta lähemmäs, odottaen, että mestari hänet huomaisi. Mutta sen sijaan tämä työnsi hänet syrjään ja rientäen ovelle huusi, mutta unkariksi:

— Eiks tee sen peijakkan apinat ossa tuoda sen lihan pian!

Hetken kuluttua ryntäsivät äskeiset pojat sisään, kantaen paksua härän reittä. Kaksi apulaista ryhtyi sitä paloitlemaan, ja sievästi lensivät kimpaleet yksi toisensa jälkeen padan reunan yli.

— *Gulyásia!*¹ pääsi veli Vidorilta kuin vahingossa. Söivätpäs täälläkin... kuninkaan linnassa *gulyásia!*

Nyt hänet huomattiin. Pääkokki kääntyi hänen puoleensa kiukkuisena.

— Kuka sinä olet? tiuskaisi hän.

Veli Vidor räpytti valkoisia silmäripsiään ja koetti pysyä tyynenä. Hän röyhisti rintaansa niin että Tárkányien vaakuna paremmin näkyisi.

— Olenpahan vain... tuumi hän.

— Moukka! suhahti toinen äskeisistä juoksupojista.

Veli Vidor kääntyi sinnepäin vastatakseen asiaankuuluvasti, mutta silloin suhahti toiselta puolen:

— Saapas!

¹ Häränlihaliemi.

Veli Vidor kääntyi nyt sinnepäin, mutta silloin tirskahti taas toiselta puolen:

— Paksilainen on! Näkeehän tuon jo naamasta!

Veli Vidor häkeltyi. Mikä paksilainen? Mitähän ne semmoisetkin olivat?

Mutta — hän ei ehtinyt kysyä, kun jo pääkokki uudelleen tiuskaisi:

— Kenen asemies sinä olet?

— Tárkány'in! jymähytti veli Vidor, joka viimeinkin oli saanut suunsa auki.

Mutta — nytkös elämä syntyi! Pääkokki perääntyi pari askelta, juoksupojat samoin. Piijat pyrähtivät mikä minnekin, niin että Vidor oli kohta ainoa lähinnä kattilaa seisovista. Hän olisi nyt voinut tarttua sen sankaan ja jatkaa liekuttamista. Ymmärtämättä muuta kuin että hänen isäntänsä mahtava nimi oli tämän hämmingin aikaansaanut, hän ajatteli: »Vaikuttaisipa se samalla tavoin turkkilaisiinkin, niin pian olisi pyhä Unkarinmaa vapautettu!»

Keittiön puolellekin oli levinnyt aamullinen juttu herra János Tárkány'ista. Mutta täällä se oli saanut siivet ja sarvet. Joku oli kertonut, että herra Istvánia oli koetettu myrkyttää ja että Paksissa senvuoksi oli pidätetty kymmenkunta talonpoikaa, joista puolet jo oli hirtetty. Mutta siihen oli toinen ehättänyt, ettei myrkytyksestä eikä hirttämisestä ollut kysymystäkään, vaan että Tárkány'in aseenkantaja, muuan kurutsi, oli yksinkertaisesti surmannut herra Báthorin. Toinen huhu oli lisännyt, että herra János itse oli valepuvussa tullut Turkinmaalta ja väijynyt herra

palatiinia Pécsin pohjoispuolella. Mutta — siihen oli taas toinen, viisaampi, viskannut väliin, ettei se ollut tapahtunut Pécsissä, vaan Paksissa . . . koskapa yksi paksilainen talonpoika oli sivuuttanut murhamiehet matkalla Duna Földváriin. Hän oli mennyt sinne veljensä pikkutytön ristiäisiin, ja Duna Földvárin pappi oli vahvistanut tämän kertomuksen. Hän oli lähettänyt miehiä sieppaamaan tihutyön tekijöitä kiinni . . . mutta nämä olivat jo silloin ehtineet ratsastaa kylän ohi Duna Penteleeseen käsin . . . eivätkä papin miehet olleet viitsineet seurata kovin kauaksi — heiltä kun olisivat ristiäisjuomat menneet sivu suun. Aamulla oli eräs kaupungin porvari nähnyt näiden roistojen ratsastavan kaupungin portista sisään, ja hän oli vannonut kautta pyhän Imren ja Tapanin, että ne olivat olleet juuri samoja miehiä, joista kuninkaallinen kuriiri oli kertonut. Vähää ennen veli Vidorin ilmestymistä keittiöön oli muuan kokinapulainen juoksunut sanan, että heittiöt oli nähty hovissa, itse kuninkaan hovissa. Hän oli puhutellut Istvánia, kuningattaren juomanlaskijaa. Tästä tämä tavaton meteli, joka keittiössä nyt oli syntynyt, kun veli Vidor oli ilmoittanut olevansa Tárkány'in asemies.

Pääkokki tointui ensimmäisenä ja rupesi huutamaan:

— Hei, miehet, tänne, tänne! Meitä aiotaan murhata!

Kuultuaan murhasta puhuttavan pyörähti Vidor ympäri nähdäkseen, mistäpäin murhaaja tulisi. Oli pas tämä nyt . . . että itse kuninkaan linnassa! Var-

maankin olivat nuo kokit ja kokinapulaiset äsken nähneet murhaajan livahtaneen huoneeseen. Tehden ristinmerkin kolmesti hän siis tempaisi sapelin tupesta ja odotti, mistäpäin vaara uhkasi.

Mutta — silloinkos hälinä nousi! Koko palveluskunta syöksyi nyt keittiön toiseen päähän, luullen Vidorin nyt rupeavan listimään heidän päitään. Sitä otaksumaa tuki vielä Vidorin uhkaava naama, jolla pelko ja hämmästys vuorottelivat kiukun ja päättäväisyyden kanssa. Luullen murhaajan jollakin sala-peräisellä tavalla livahtaneen hänen ohitseensa ja parast²-aikaa ahdistelevan noita keittiön toiseen päähän ah-tautuneita syöksähti veli Vidor sinne paljastettu sapeli kädessä. Mutta — hän ei nähnyt muita kuin kokkeja ja näiden apulaisia, jotka kauhusta kalpeina tuijottivat häntä.

— *In nomine Patris . . .* missä se on? ¹ änkytti Vidor, mutta keskeytti ja pyörähti ympäri kuullessaan askeleita takaapäin.

Sieltä syöksyi sisään hillebardilla varustettu sotamies. Luullen tätä murhaajaksi ja vahvistuen tässä uskossaan vain siitä hälinästä, joka hänen takanaan oli syntynyt, ojensi Vidor miekkansa sotamiestä kohti ja lausui peloittavalla äänellä:

— Älä tule . . . jos tahdot henkesi pitää!

Hänen sydämensä hakkasi melkein kurkussa — niin jännittynyt hän oli. Käsi ojona hän seisoi siinä sotamiehen edessä, joka nyt vuorostaan oli hölmistynyt.

— Mitä tämä on? änkytti hän.

¹ Nimeen Isän . . .

— Jaa . . . että mitäkö tämä on? matki Vidor, joka vastustajan hämmingin rohkaisemana päätti näyttää, mikä mies hän oli. — Sinä olet nyt myyty äijä, koska tunkeudut hänen kuninkaallisen majesteettinsa palatsiin murhaamaan —.

Hän ei ehtinyt lopettaa lausettaan, kun ovesta asemiesjoukon etunenässä syöksyi sisään herra Andreas. Tämäkin oli kuullut keittiöstä kaikuvan kirkunan, nähnyt yhden sisäpihalla kiertävistä vahtisotilaista rientävän sinne, ja — arvelleen jotakin tavatonta olevan tekeillä — ottanut mukaansa muutamia vartijoita ja rynnännyt portaita ylös. Hänen hämmästyksensä oli tavaton, kun hän huomasi veli Vidorin seisovan keskellä lattiaa, paljastettu sapeli kädessä, suu puoleksi avoinna ja valkoisia silmäripsiään räpytellen, sekä asemiehen hänen edessään yhtä neuvottomana.

— Mitä tämä merkitsee? ärjäisi hän astuen keskelle keittiötä. — Kenen luvalla olet tunkeutunut tänne?

Nyt oli vihdoinkin pääkokkikin saanut rohkeutensa takaisin ja syöksähti herra Andrean eteen.

— Herra! Hän aikoo murhata meidät! huudahti hän.

Nyt ei veli Vidor enää voinut käsittää yhtään mitään. Hänkö murhata? Hänen päässään vilahteli monenkaltaisia ajatuksia. Yksi niistä sanoi, että *gulyás* nyt varmasti paloi pohjaan, kun ei pataa kukaan liekuttanut. Mutta sen työnsi heti tieltään toinen, joka sanoi, että tuo rasvanaamainen oli vähintään hullu . . . ja nuo toiset myös. Hänkö murhata? Hyvä Jumala sentään . . . kun hän oli vain kurkistanut kat-

somaan kuninkaan keittiötä! Alapas sitten heti huutaa murhaa! Ihanhan tämä muistutti jotakin Garabonciásin aikaansaamaa silmänkääntötempua!

Tällä välin oli yhä enemmän väkeä kerääntynyt keittiön ovelle ja sen ohi kulkevaan käytävään. Sekavia huutoja kuului. Joku parkui, että kuningatar oli aiottu murhata, sillä keittiöstä päästiin juuri tuota samaista käytävää pitkin kuningattaren huoneisiin. Siihen huusi toinen, että pääkokki oli aiottu murhata — saksalainen. Muutamat jo arvelivat Zápolyain puoluelaisten ryhtyneen tällaisiin väkivaltaisuuksiin — nyt kun herra István Báthori oli lähtenyt rintamalle. Monenlaisia hätäpäisiä otaksumia kehrättiin kokoon tuossa tuokiossa, kun joukon melun yht'äkkiä vaiensu pitkä, juhlallisen näköinen herra, joka nyt tunkeutui keittiöön väkijoukon lomitse.

Se oli *tavernicus*, herra Aleksius Thurzó.

— Mitä täällä on tapahtunut? kysyi hän.

Monta ääntä rupesi puhumaan yht'aikaa, mutta herra Thurzó vaiensu ne käden viittauksella. Hän käski pääkokin puhua.

Tämä selitti niinkuin oli jo monta kertaa yrittänyt, että herra Tárkány'in asemies oli koettanut murhata keittiöhenkilökunnan.

Herra Andreas ähkäisi. Nyt kävi tapahtuma hänelle yhä arvoituksellisemmaksi.

— Herra Aleksius, puhui hän, — tässä täytyy olla jokin väärinkäsitys. Minun palvelijani . . .

Mutta hän ei ehtinyt jatkaa, kun herra Thurzó, joka isä Henkeliltä oli kuullut herra Andreaan käyneen

hovissa, tunsi hänet, sillä olihan hän niin monta kertaa ennen Pozsony'issä tavannut herra Andreaan — vaikka tämä silloin vielä oli ollut nuorukainen.

— Tekö se olette, herra Andreas?

— Minä! Minä vain, että teidän ylhäisyytenne käsittää tämän tapahtuman vallan väärin. Minun palvelijani ei voi murhata ketään.

— Kyllä! jymähytti veli Vidor. — Turkkilaisia minä tapan niin paljon kuin ennätän!

— Se on eri asia, naurahti herra Thurzó. — Mutta -- jatkoi hän kääntyen herra Andreaan puoleen — tämä tapahtuma kai pitänee virallisesti selvittää. Kuninkaallisessa hovissa on tavattu teidän asemiehenne paljastettu säilä kädessä. Se on jo *crimen majestatis* — majesteettirikos. Ikävä kyllä olen pakotettu antamaan pidättämismääräyksen. Miehet, ottakaa tämä heitukka haltuunne!

Ja kaksi aseellista vahtisotamiestä tarttui veli Vidoriin, kuljettaen hänet välissään ulos.

IX.

Asia selvisi muutaman tunnin kuluttua. Herra Thurzó oli tarmokkaasti käynyt siihen käsiksi, ja kun ei mitään raskauttavaa ollut ilmennyt, oli veli Vidor laskettu putkasta pois. Tapahtuma oli aiheutunut pelkästä väärinkäsityksestä, jonka taas oli synnyttänyt tuo aamupäivällä Tolnasta tuotu ikävä kirjehistoria. Se seuraus siitä kuitenkin oli, ettei kuningatar

suostunut ottamaan puheilleen herra Andreasta, vaan tämän täytyi lähteä matkaan ilman kirjettä. Báthorin puoluelaiset saattaisivat käyttää tapausta aseena häntä vastaan, sillä tällaisina levottomina aikoina syntyi huhuja ihan itsestään. Niitä sikisi kuin sääskiä soissa. Herra Andreas saattoi kuitenkin — jos piti päänsä kylmänä — väistää kaikki herra Báthorin juonet. Ja koska kerran hänen majesteettinsa kuningatar ei ollut uskonut kirjettä herra Andreaan vietäväksi, oli hovikappalainen, isä Henkel, itse kirjoittanut kuninkaalle, kertoen kuningattaren voinnista. Siinä hän oli suositellut kirjeen tuojaa, maisteri Andreasta, mitä lämpimimmän kuninkaalliselle majesteetille, ilmoittaen tämän olevan innokkaan isänmaanystävän, johon hänen kuninkaallinen majesteettinsa voisi täydellisesti luottaa.

— Mutta...jos hänen majesteettinsa kysyy, miksei kuningatar itse kirjoittanut, niin sanokaa, ettette sitä tiedä, jatkoi isä Henkel, joka mieskohtaisesti oli tullut herra Andreasta tapaamaan. — Minä koetan täällä sillä aikaa kääntää kuningattaren huomion muualle, ettei hän hälyttäisi tästä asiasta kuningasta. Hänen majesteettinsa on epäluuloinen ja epäilee aina, että häneltä jotakin salataan. Senvuoksi voisi tämäkin juttu paisua Tolnassa niinkuin Tonava keväisin... ja te olisitte pahemmassa kuin pulassa. Onneksi on jokainen päivä niin täynnä erilaisia asioita ja tapahtumia, että tämä kyökkijuttu kyllä pian painuu. Ja nyt Jumalan haltuun! Antakoon Jumala Unkarille voiton!

— Amen, vastasi herra Andreas, jonka mieli oli painuksissa. Pahat aavistukset olivat vallanneet hänet. Jánoksen juttu painoi häntä erikoisesti. Siihen ja tähän äskeiseen tapahtumaan vedoten saattoi herra Báthori väittää kaikkien Tárkány'ien olevan isänmaan ja kuningashuoneen vihollisia. Ja se oli ikävä asia se.

Isä Henkel jätti siis hänet. Portaissa hän tapasi veli Vidorin, joka oli menossa herransa luo. Tämä tempaisi lakin päästään ja kumarsi:

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!

Mutta — veli Vidorin hämmästykseksi vastasi pappi vain:

— Älä sinä, nuori mies, vasta mene kuninkaan keittiöön kurkistelemaan.

Herra Andreas oli kutsuttanut veli Vidorin luoksensa saadakseen oikein perinpohjaisesti haukkua häntä. Hän oli ylen hermostunut päivällisestä kahahduksesta. Koko Buda kohta ylösalaisin tuon jutun vuoksi! Veli Vidor arvasi, ettei häntä hyvä odottanut, ja senvuoksi hän pitkän aikaa seisoskeli oven takana, ennenkuin uskalsi astua sisään.

Kun hän viimein seiso i oven suussa, herransa huoneessa, ei tämä pitkään aikaan puhunut mitään, katsella muljauttelihan vain tuontuostakin vihaisesti, astellen edestakaisin huoneessa.

— Senkin mulli! puuskahti hän vihdoin.

Veli Vidor odotteli jatkoa, ja tulihan sitä.

Herra Andreas ensiksikin piti esitelmän palvelijan velvollisuuksista. Palvelija ei saanut koskaan rikkoa

herransa määräyksiä. Miksi piti Vidorin poistua paikaltaan pihalta, vaikka hän, herra Andreas, oli nimenomaan sanonut, että hänen piti odottaa.

— Halusin vähän katsella . . .

— Katsella! Etkös saattanut siitä katsella . . . missä seisoit, jalkaisi sijoilta? Sinä olet niin typerä, ettei sinuun saata edes suuttua!

Se ainakin kuulosti veli Vidorista hyvältä. Hän oli-kin huomannut, ettei herra Andreas ollut pitkävihainen.

— Ja sitten minä olen huomannut, että sinä rupeat kovin helposti mahtailemaan. Se on myöskin sangen tyhmää. Mitä sinä siellä Győrissäkin olit keittänyt kokoon? Huomasin sinun jutelleen jotakin sille ravintoloitsijan emännälle.

— En minä mitään. Sanoin vain, että te olette pyhä mies.

Herra Andreas katseli Vidoria kulmainsa alta, ja hänen suupielessään nytkähti.

— Sinä puhuit jotakin Wienistä?

— Niin puhuinkin! Kerroin tuolle eukolle, että te olette palannut Wienin kautta. Sen verran narrasin, että sanoin itsekin olleeni matkalla mukana.

Herra Andreas löi nyrkkiä pöytään.

— Jos minä vielä kerran saan sinut kiinni valheesta, niin minä myyn sinut turkkilaiselle — muista se!

Kyllä. Ei hän aikonut sitä jatkaa. Miten lie nyt tullutkin sille ravintoloitsijan eukolle hiukan juteluksi . . .

— Jutelluksi! mörisi herra Andreas. — Luostaris-

sakin sinä juttelit mahdottomia . . . kyllä minä muistan. Pidin sinua silloin vielä poikasena, jolla ei ollut tarpeeksi järkeä. Mutta — sinusta ei ole tullut sen viisaampaa, vaikka olet jo seitsemäntoista vanha.

— Kahdeksantoista minä jo olen, huomautti veli Vidor. — Minä olen syntynyt P. Yrjön päivänä, kertoi äitimuori.

— Sen pahempi! Ja suori nyt makuulle, sillä meidän pitää aamulla varhain lähteä Tolnaa kohti.

— Hyvää yötä!

— Hyvää yötä!

Ja veli Vidor painui tallin yliselle, sillä hän oli ilmoittanut mieluummin nukkuvansa siellä, kun oli niin helteinen aika.

Herra Andreas jäi lopettelemaan matkavarustuksiaan. Béla Pehely'in kanssa he pakkasivat satulareput täyteen. Pari kovasinta pantiin mukaan aseiden teroittamista varten. Isävainajan fokos, joka oli jäänyt tänne, otettiin mukaan. Sen oli jo Béla päivällä teroittanut. Herra Andreas tarkasteli sen terää, johon oli kirjoitettu: *Csapd! Vágd!* — hakkaa päälle! Hänen mielessään vilahti Báthori. Ei olisi hyvä palatiinin käydä käsiksi häneen.

Mutta — samassa hän hätkähti. Näinkö hänkin ajatteli . . . hän, pappi? Eikö pitänyt päinvastoin tällaisen yhteisen hädän vallitessa unohtaa yksityiset vihat ja erimielisyydet? Siinä oli juuri Unkarin onnettomuus, että eri puolueet taistelivat keskenään. Valitsi yleinen anarkia — kaikkien sota kaikkia vastaan. Hän ainakin koettaisi Jumalan avulla hillitä kiivaut-

taan, joka asui sydämen pohjalla. Sillä hänkin oli Tárkány . . . tulisten, rajujen esi-isien jälkeläinen.

Muistui siinä mieleen myös tuo päivällinen opastaja. Häntä hävetti vieläkin. Olisi kai pitänyt sanoa jotakin . . . mutta hän, pöhlö, oli vain vaipunut kuuntelemaan hameiden suloista kahinaa. Sellainen hulluko hänkin oli? Tietysti neiti oli odottanut, että hän olisi lausunut jonkin kohteliaisuuden — hm. Kannattipas tätäkin nyt miettiä.

Ja herra Andreas rupesi hääräämään entistä innokkaammin, komenteli Bélaa ja äkäili hengessään Vidorille. Mutta — jokin ääni hänen povessaan kuiskasi, että hän äkäili itselleen.

Tuli siihen äitikin katsomaan poikansa valmisteluja. Vanha rouva oli itkenyt, mutta nyt hän hillitsi itsensä. Ei pitänyt tehdä eroa liian tuskalliseksi. Andreas oli niin herkkä . . . niin tavattoman herkkä — kyllä äiti poikansa tunsu.

— Aamullako sinä sitten lähdet? kysyi hän.

— Aamulla, äiti. Olenkin jo tuhlannut aikaa — aivan liiaksi.

— Saa nähdä, palaatko sinä . . .

— Palaan, jos se on Jumalan tahto.

Niinpä niin. Vanha rouva suuteli poikaansa ja toivotti hyvää yötä. Aamullahan he vielä tapaisivat.

— Olen kirjoittanut Imrelle kirjeen, mutta siihen on vielä jokin sana lisättävä. Aamulla annan sen matkaasi.

Rouva Tárkány oli yksi niitä harvoja ylimysnaisia, joka osasi kirjoittaa. Kirjoitustaito ei vielä tähän

aikaan ollut lainkaan yleinen. Sitä osasivat vain papit ja oppineet — yleensä hengellisen säädyn edustajat. Aatelisten joukossa, ylhäisimpienkin, oli monta, jotka eivät osanneet muuta kuin painaa sinettinsä asiakirjaan. Mutta — sitä taitavampia he olivat sapelia heiluttamaan.

Nyt oli sekin harrastus vähenemässä. Aateli, pienaatelikin, oli vieraantunut sodankäynnistä. Se ei merkinnyt sitä, etteivätkö he olisi pystyneet asetta käyttämään. Mutta — he olivat tulleet haluttomiksi. Päivällä, hovissa käydessään, oli herra Andreas saanut sen vaikutelman, että noiden hienojen herrasmiesten joukossa oli monta, jotka mieluummin pelasivat noppaa ja hakkailivat hovineitoja kuin kalisuttivat kalpaa. Ja niin oli yleensä koko Unkarissa — harrastus maanpuolustukseen oli isosti laimennut.

Sillä aikaa kuin herra Andreas viimeisteli varustuksiaan, loikoili veli Vidor tallin ylisellä, mietiskellen päivän tapahtumia. Hän oli jo päässyt rauhoittumaan, mutta — olipa hän muutama tunti sitten ollut pintehessä! Ei muuta kuin putkaan vain mies... vaikk'ei ollut mitään pahaa tehnyt! Mutta — ehkä tämä oli rangaistusta siitä, että hän oli luostarista karannut. Jumala rankaisi tällä tavalla.

Ja uudelleen valtasi Vidorin se ajatus, ettei taivaassa taidettu katsella suopeasti sitä, joka palveli kerettiläistä. Ja vielä minkälaista! Miestä, jonka veli oli kääntynyt muhamettilaiseksi... hylännyt isänmaansa ja kirkon pyhässä kasteessa päällepuetun

autuuden! Mutta — oliko herra Andreas sen kummempi — luki Lutheruksen kirjoja, jotka olivat saastaisia? Oliko se sen parempi?

Ja samalla hän muisti, että oli herraansa puolustanut . . . oli väittänyt tämän kuuluvan ainoaan, autuaaksitekevään kirkkoon. Sekin oli tietysti synti . . . sanoa mustaa valkoiseksi. Paljon hänelle syntiä karttui tällä matkalla . . . ja kukaties hän vielä päällepäätteeksi joutuisi turkkilaisten käsiin? Kukaties herra Andreas vielä möisi hänet turkkilaiselle, niinkuin oli uhannut? Mistä sen tiesi . . . kerettiläisen? Oli pirun kanssa liitossa.

Sirkka lauloi tallin seinän raossa. Se kuului kau尼ilta. Niin se helisi kuin huilu. Siihen yhtyi toinen jollakin toisella suunnalla. Nyt niitä lauloi monta yhtä aikaa. Koko tallin ylinen oli täynnä sirkkojen laulua ja heinien tuoksua.

Hevoset syöä rouskuttelivat alhaalla. Vidor muisti, että he aamulla vaihtaisivat ratsuja ja jättäisivät entiset tänne. Hänelle kuulemma tulisi se hevonen siinä Pejkon vieressä. Sen nimi oli Hóka. Kaiken varmuuden vuoksi hän oli illalla piirtänyt ristinmerkit sen lautasille, lukenut *Aven* kolme kertaa sen korvan juuressa ja jättänyt eläimen Paduan pyhän Antonion, hevosten suojelijan, huomaan. Ratsu oli vain niin mukavasti iskenyt silmää, heilauttanut korvaansa ja kuopaissut kaviollaan. Tiesi vaikka olisi piru jo istunut sen sisuksissa, kun hoidettiin tällaisessa talossa? Vaikka — vanha rouva oli kyllä kristitty — sen hän oli huomannut . . . ja palvelusväkikin.

Vidor raioitti ylisen luukkua ja kurkisti pihalle. Pimeä oli, ja päärakennuksen puolella olivat jo levolla. Hän silmäsi taivaalle. Tähdet tuikkivat kirkkaina. Ne välkähtelivät somasti . . . aivan kuin olisivat nekin iskeneet silmää veli Vidorille. Kaikki nyt pakkasivat kujeilemaan. . . tietty se, kun väärä oppi valtasi maailman. Se teki ihmiset hulluiksi, ja tarttui luomakuntaankin. Eikös Raamatussa sanottu, että luomakunta oli turmeluksen alle annettu . . . *vanitati subjecta*? Sitähän se veli Dezső aina luostarissa hoki, kun keitto paloi pohjaan . . . tahi tuli sammui padan alta: . . . *vanitati subjectum* — turmeluksen alle annettu! Niin se oli!

Veli Vidor etsi Otavan. Siellä se keuvotti kyljellään . . . taivaan kannella. Se muistutti nurinkäännettyjä vankkureita. Siitä kai se oli nimensäkin saanut: *Gönczöl szekere* — Gönczölin vaunut. Gönczöl oli ollut suuri noita, joka oli rustannut ensimmäiset vankkurit. Mutta — mistä lie kimpaantunut, kun oli singonnut ne tuonne taivaalle nurinpäin? Liekö suuttunut, kun unkarilainen hyväpäisenä oli ottanut oppia ja valmistanut samanlaiset? Se kun oli magyar sellainen sukkelopäinen mies, että otti oppia noidaltakin . . . vaarantamatta silti sielunsa autuutta . . .

Oli sillä Otavalla toinenkin nimi: Onnen kanat. Mistähän sekin lie alkunsa saanut? Se kansa keksi kaikenlaista . . . mielti ja pohti iltakaudet. Niinkuin tuon toisen tähdenkin vasemmalta luettuna oli ristinyt »Kuskipojaksi» . . .

Kyyhkysten hiljaista kuherrusta kuului tallin räystään alta. Vidor muisti, että keijut usein pukeutui-

vat valepukuun . . . muuttivat itsensä kyyhkysiksi, joutseniksi ja hanhiksi. Ne olivat salaperäisiä henkiolentoja, joista oli paras pysyä loitolla. Kukaties tässäkin talossa asui keijuja, kun oli isäntä sellainen . . . kerettiläinen? Mutta — riitä vastaan saattoi sentään varautua lukemalla *Pater nosterin* kolme kertaa . . .

Ja veli Vidor rupesi lukemaan Isä meitä. Kun hän kolmannen kerran pääsi ameneen, tunsikin hän itsensä turvalliseksi. Nyt eivät keijut eivätkä muut henget mitään mahtaneet. Hän rukoili pyhää Jooseppia, joka oli erikoisesti palvelijoiden suojeluspyhimys. Vielä hän kaikkeksi varmuudeksi luki rukouksen paavin puolesta. Hänestä tuntui, että Rooman Pyhällä Isälläkin nyt oli vaikea aika, niinkuin oli muillakin. Vaikka veli Dezső joskus turmeluksen hetkinä äyski, että rahaa se kokosi pussinsa pohjalle . . . ja että sen massi olikin vähän suurempi kuin talonpojan! Mutta — rahaa se tarvitsikin . . . Pyhä Isä, kun piti pestata kokonaisia sotajoukkoja turkkilaista vastaan. Olihan herra Andreas kertonut, että paavi oli pestannut kokonaisen lippukunnan puolalaisia Unkaria auttamaan. Kyllä sillä menoja oli . . . paavi-parallakin. Ja vielä oli herra Andreas kertonut toisestakin lippukunnasta, jonka Pyhä Isä niinikään oli palkannut. Kukkaroa siinä kysyttiin. Kummakos siis, jos aneita myytiin, ja niitä sai myydä. Sillä sehän oli paavin asia, Pyhän Isän, jolla oli taivaan valtakunnan avaimet.

Oli hänkin, Vidor, Pozsony'issa ostanut sellaisen syntikuitin ja lähettänyt isäukolle Somorjaan, kun se pakkasi niin kauheasti noitumaan, jos sattuivat myl-

lynkivet tyhjää jauhamaan. Se oli vielä suurempi synti, kun oltiin leipäainesten teossa . . . Jumalan viljan jauhatuksessa. »Romahtakoon päällesi puolet tainasta ja kappale Jumalastakin!» oli se kerran hänellekin ärjäissyt, kun hän oli unohtanut kaataa jyviä tuuttiin. Se oli sellainen karhea äijä . . . oikea somorjalainen. Mutta — asiamies, jolle hän oli kuitenkin antanut vietäväksi, oli intoutunut kuuntelemaan mustalaisten soittoa muutamassa kapakassa ja viivästynyt kolme päivää. Ei ollut isä saanut nauttia synninpäästöä kuin puoli viikkoa . . . eikä — mikäli hän oli jälkeinpäin kuullut — tuolle viikolle ollut sattunut yhtään jauhatuspäivää. Hukkaan olivat siis menneet ne kreutzerit . . . mutta menkööt! Vaikka — kyllä kai se itse asiassa oli paikkansa pitänyt senkin ajan, kuin asiamies oli hummannut mustalaisten kanssa . . .

Niinpä niin, mutta ne paavin apujoukot! Niihin pitäisi hänenkin pyrkiä. Mikä ettei . . . saattaisihan hän liittyä niihin esim. Tolnassa? Ei kai herra Andreas voisi sitä estää? Mutta — mistä herra Andreas sitten saisi palvelijan?

Veli Vidorin täytyi tunnustaa, ettei hän niinkään vain saattaisi herraansa heittää. Vanha rouva oli ilta-päivällä sanonut: »Pidä nyt, poikaseni, hyvä huoli isännästäsi! Ole uskollinen.» Ja hän oli luvannut. Saattaisiko hän nyt kirkon tyttärelle antamansa lupauksen rikkoa?

»Rikoithan sinä luostarilupauksenkin!» kuiskasi ääni hänen povessaan. Mitä! Eihän hän ollut varsinaista luostarilupausta rikkonut . . . hänhän oli vasta no-

viisi . . . »Mutta . . . sinähän karkasit! Mikset voi karata toistakin kertaa?» kuiskasi jälleen ääni. Mitä? Eihän vain ollut keiju jo pujahtanut hänen sisäänsä, kun hän oli tässä suu auki maata möhöttänyt? Nehän ne tuollaisia kuiskivat.

Veli Vidor kääntyi vatsalleen. »Jos pahoja ajatuksia tulee mieleen, silloin on paras kääntyä vatsalleen», oli veli Dezső sanonut. »Ne tukehtuvat silloin.» Veli Vidor pyörähti siis vatsalleen, koettaen tukahuttaa pahoja ajatuksia, onnistuenkin siinä loppujen lopuksi. Sillä viimeinen ajatus, joka hänen tajunnassaan eli, oli tämä: »En minä isäntääni jätä, vaikka onkin kerettiläinen. Palvelihan pyhä Jooseppikin Potifaaria . . . ja niin palvelen minäkin.» Ja unimaailmassa, johon veli Vidor kohta vaipui, hän oli olevinaan Egyptinmaassa, kaukana kotoaan, vaikka tämä Egyptinmaa oli Buda — tarkemmin sanoen rouva Gizella Tárkány'in talo P. Jánoksen kadun varrella Unkarin pääkaupungissa.

X.

Aamulla varhain, ennen auringon nousua, he jo karuuttivat pitkin Tolnaan vievää tietä. Se oli samaa roomalaisaikaista sotatietä, joka Tonavan rantaa seuraten ulottui Drávalle aina Eszékiin asti. Vahva sumu peitti tienoon, ja veli Vidorista tuntui, että he ratsastivat pilvessä. Pellot ja vainiot olivat kääriytyneet

usvaan, jota Tonava työnsi tavattoman laajalle. Ja muutenkin hikosi lämmin, kostea maa.

Kaivonvinttien kitinä kuului selvästi. Ei vain erotanut ihmisiä. Sen näki vain, kuinka vintin varsi taipui . . . ja jostakin läheltä helähti naisen ääni, kun se kutsui siipikarjaa juomaan. Kukot kiekuiivat, ja kanat kaakattivat. Joukkoon rääkäisi kalkkuna toisinaan pahasti. Se oli mahtava . . . kuin herra talonpoikain keskellä. Tiehenne siitä!

Herra Andreas oli nukkunut hyvin. Jäähyväisten otto oli sujunut paremmin kuin hän oli luullut. Äiti oli pysynyt urheana. Hänellä, Andreaalla, oli sellainen luonne, että jäähyväisten otto omaisilta oli aina ollut kaikkein vaikeinta. Ennen olisi vaikka tapellut turkkilaisten kanssa. Olisi ollut paljon parempi päästä pajahtamaan. Mutta — sitä olisi äiti taas surrut . . . eikä se muutenkaan olisi ollut sopivaa.

Vidor oli myös reippaalla päällä. Eiliset ikävät kokemukset tuntuivat jo unohtuneen. Ratsu hänen allaan kulki hyvin . . . se ei vikuroinut. Oli ollut hyvä, että hän oli sen siunannut. Vai — liekö tuosta ollut apua? Näin aamutuimaan, lämpimässä sumussa ratsastaessaan, hän sitäkin nyt epäili. Eihän hän ollut pappi, ja ainoastaan papin toimittamana olisi siunaus tehonnut.

Herra Andreas ihmetteli, missä Pozsony'in kastellaani viipyi. Muutaman viinituvan ohi ratsastaessaan hän oli sen verran seisottanut, että oli saattanut tiedustaa, oliko herra kastellaania kuulunut. Ei ollut viinituvan omistaja tiennyt — ja he yleensä tiesivät

kaikki. Mutta — olipa pyylevä ukkeli kuullut muita uutisia: eilen oli hovissa tehty murhayritys hänen majesteettinsa kuningattaren hovikappalaista vastaan. Muuan aatelisroisto oli tunkeutunut palatsiin ja yrittänyt tikarilla pistää isä Henkeliä! Oliko kummempaa kuultu! Paavilaisten järjestämä se varmasti oli ollut, kun isä Henkel kuului evankelisiin. Niin — mitenkö oli tihutyöntekijän käynyt? Vapaaksi oli laskettu . . . tietty se, kun oli kerran katolilainen. Putkassa oli vain istunut muutaman tunnin ja sitten annettu livistää. Vaikka hirttää ne olisi saanut . . . sellaiset roistot — ripustaa lähimpään räystäskoukkuun killumaan!

Näin oli viinituvan omistaja jutellut — oli nähtävästi ollut protestantti. Olipa siitä Vidorin seikkailusta juttu paisunut! Hänen oli pitänyt antaa pojalle merkkejä, että oli osannut pysyä vaiti. Sillä herra Andreas oli lukenut veli Vidorin kasvoista, että tämä olisi ollut valmis suorittamaan viinituvan omistajalle aivan samanlaisen palveluksen.

»Vai hirttää! Olisipa ollut soma koettaa, olisiko hänen oma räystäskoukkunsa kestänyt!» oli veli Vidor mutissut, kun he olivat ajaneet kaupungin portista ulos.

Mutta — olipa herra Andreas kuullut muutakin. Herra Leonard Gnojenski, puolalaisen lippukunnan päällikkö, oli saapunut aamuyöstä joukkoineen. Puolalainen herra oli majoittunut linnaan, ja lippukunta Rákos-kentälle. Sieltä oli koko yön kuulunut eri mökä.

Ne olivat olleet hyviä uutisia — eikä herra Andreas

ollut välittänyt siitä, missä äänensävyssä viinituvan omistaja niistä oli kertonut. Siinä oli ilmennyt vihaa katolilaisia kohtaan ja yleensä ulkomaalaisten halveksumista. »Vaikka ei kai pitäisi puhua näin . . . kun itse armollinen kuningas on puolalainen. Hyvä magyar hän siitä huolimatta on.»

Niinpä niin. Hän oli kiittänyt tiedoista ja lasketta-
nut ulos kaupungin portista. Esztergomin arkkipiis-
pan tulosta ei kertoja sitävastoin ollut tiennyt mitään.

Hitaasti kokoontuivat joukot — ylen hitaasti. Mikäli herra Andreas oli kuullut, olisivat turkkilaiset jo kesäkuun viimeisenä päivänä olleet Nándorfehérvá-
rissa. Sieltä oli kyllä matkaa Drávalle . . . mutta sillä nopeudella millä sulttaani tavallisesti liikkui, hän saattoi nyt jo olla Ujlakissa. Siinä oli tosin välillä Péterváradin linnoitus . . . mutta — kauankos siinä viipyi — jos oli perää siinä huhussa, että sulttaanin armeija oli 200 000 miehen suuruinen. Saattoihan aina jättää erityiset piiritysjoukot pitämään huolta linnoituksista ja edetä pikamarssissa. Tolnassa sen varmemmin kuulisi.

Mutta — surkeaa oli, että yksi ainoa harkitsematon teko saattoi valtakunnan tällaiseen vaaraan. Jokin vuosi sitten oli Unkariin levinnyt huhu, että Soliman sulttaani olisi kuollut. Tästä riemastuneina olivat heikäläiset vanginneet sulttaanin lähettilään ja pahoinpidelleet tätä. Tästä oli Soliman tietysti raivostunut ja päättänyt kostaa. Tämä oli tapahtunut vuonna 1521. Vuonna 1524 oli sulttaani puuhannut Egyptissä eikä siis ollut joutanut kiinnittämään huomiota Unka-

rin asioihin. Mutta — kostonhimo ei suinkaan ollut kuollut... sen osoitti tämän vuoden sotaretki. Tietysti oli syitä muitakin — sulttaanin yleinen valloituspolitiikka — mutta tämä lähettilään juttukaan ei suinkaan ollut vähentänyt vaaraa — päinvastoin.

Heikäläisten olisi pitänyt korjata tappioitansa sillä aikaa, kuin sulttaani oli puuhannut muualla. Mutta — magyar oli menettänyt halunsa valtakunnan puolustukseen. Mitään ei oltu tehty... ei edes yritetty valloittaa takaisin menetettyjä rajalinnoituksia. Niistä olivat tärkeimmät Nándorfehérvár ja Szabács. Molemmat olivat joutuneet vihollisen käsiin jo vuonna 1521.

Näissä surullisissa mietteissä ratsasti herra Andreas eteenpäin. Usva rupesi vähitellen ohenemaan, mutta se peitti vielä näköpiirin täydellisesti. Mistä lie joutunut, että herra Andreaasta tuntui, kuin olisi se ollut savua... kuin olisi puszta tässä hänen ympärillään palanut. »Savuava maa», ajatteli hän, ja valtakunnan vaaranalainen tila ahdisti yhä hänen mieltään. Tuntui kuin olisi maa hikoillut tuskasta... kuin olisi se kärsinyt tästä yleisestä sekasorrosta ja voimattomuudesta, mikä vihollisen lähestyessä näytti päivä päivältä kasvavan. Tämä kostea sumu oli kuin kuoleman hikeä, jonka kosketus sen lämpimyydestä huolimatta pani värisemään. Hän veti päätä hartioiden väliin ja kannusti ratsuaan... kuin päästäkseen erilleen näistä ahdistavista ajatuksista...

Aurinko valaisi juuri vanhan roomalaisen sillan raunioita, kun he saapuivat Érdiin. Se oli pieni kylä vajaan kolmen penikulman päässä Budasta. Siinä

piti hiukan puhalluttaa, ja herra Andreas päätti sillä aikaa yrittää saada käsiinsä kylän tuomaria.

Mutta — oli liian varhainen: herra tuomari nukkui vielä. Hän ei nousisi ennen puolta päivää oltuaan edellisenä yönä häissä. Herra Andreas jätti tuomarin selvittelemään pohmeloaan ja palasi majataloon.

Siellä hän sai kuulla uutisia Pécsin tapahtumista. Muuan aatelisherra, nimeltä Párkány, oli uhannut tappaa palatiinin ja siitä hyvästä oli tämä hirttänyt miehen heti.

Herra Andreas kuunteli korvat hörössä. Oli onni, että Vidor puuhasi hevosten luona — herra Andreas ei oikein luottanut poikaan. Vai sellaista oli tapahtunut Pécsissä?

— Joo, pauhasi majatalon isäntä, — hirteen joutui kuulemma herra Párkány . . . vai mikä hänen nimensä lie ollut — ja hyvä olikin!

Vai niin! Tässä talossapa taittiin olla herra Báthorin puoluelaisia. Oli siis parasta pitää suunsa sievästi ja lähteä mahdollisimman pian. Vaikka — eivät kai nämä hänelle mitään mahtaisi, vaikka hän puhuisikin.

— Ei siinä ole perää, sanoi hän, — herra Báthori on terve ja voi hyvin. Sellaista Párkány'ia ei ole ollutkaan.

— No . . . mitä ne sitten hölisevät! ihmetteli isäntä.
— Eilen tuli ratsastajia Tolnasta ja kertoivat.

— Valehtelivat.

— Saattoivat hyvinkin. Mistäpä se talonpoika muuta tietää kuin mitä matkamiehiltä kuulee. Ja paljon niitä nyt kulkeekin. Kuninkaallinen majes-

teettikin majaili kaksi päivää Tolnaan mennessään . . .

— Kaksi päivää! ihmetteli herra Andreas. — Mitä ihmettä hän täällä niin kauan teki?

Majatalon isäntä katseli vierasta epäluuloisesti. Mikähän mies tämä mahtoi olla? Kyseli niinkuin olisi ollut kuningasta korkeampi. Tiesi . . . vaikka olisi ollut yksi majesteetin vihollisia, joita kuului olevan paljon.

— En minä tiedä, vastasi hän varovaisesti. — Mistäpä se moukka herrain asiat arvaa. Sanoivat hänen käyneen Csepelissä heittämässä hyvästit kuningattarelle. — Mutta . . . saattoi käydä linnustamassakin.

Herra Andreas lähti. Hän ihan kiehui kiukusta. Niin sitä mentiin valtakuntaa puolustamaan! Vetelehdittiin kylissä ja kauppaloissa viikkokaupalla . . . kuherreltiin tai linnustettiin. Ja herrat käyttivät hyväkseen kuninkaan esimerkkiä . . . viivyttelivät ja vitkastelivat muka varusteluissaan, mutta itse asiassa koettivat täten salata haluttomuuttansa sotaan. Pelkureiksi olivat muuttuneet Unkarin herrat — se oli totta! Mutta — kylläpä osasivat suutansa soittaa ja sapeleitansa kalisuttaa — valtiopäivillä!

Ja mieli mustana, ajaessaan eteenpäin, Ercsiä kohti mietiskeli herra Andreas valtakunnan tilaa. Se oli surkea. Tämän nykyisen kuninkaan aikana ylimysvalta vasta olikin mahtinsa näyttänyt. Mátyás oli pitänyt suuraateliset kurissa . . . rangaissutkin toisinaan ankarasti. Mutta — se oli luonnollisesti herättänyt voimakasta vihaa. Mátyáksella oli sentään ollut tuke-

naan voimakas sotajoukko, ns. *fekete sereg*, musta legioona, ja sen avulla hän oli pitänyt valtakunnan herrat aisoissa. Mutta hänen kuolemansa jälkeen valittu heikko Ulászló II, Böömin kuningas, ei ollut kyennyt pitämään puoliaan herroja vastaan. Hän oli ollut heikko vetelys, jolle hänen böömiläiset alamaisensa olivat antaneet liikanimen »kuningas Dobře — Aivan niin.» Ja samanlainen kuului olevan hänen poikansa-kin, nykyinen hallitsija.

István Báthori olikin kuninkaan vaalissa julistanut, että nyt piti valita sellainen hallitsija, jota Unkarin herrat »saattaisivat kiskoa parrasta». Ja sellaisen olivat saaneetkin. Ulászló oli kaikessa taipunut herrojen tahtoon, lakkauttanut mustan legioonan ja yleensä päästänyt valtakunnan asiat rappiolle. Nykyisen, nuoren Lajos II:n, aikana olivat holhoojat yltyneet yhä omavaltaisemmiksi . . . kohtelivat hallitsijaa kuin juoksupoikaa eivätkä olleet aina — hänen lapsuutensa aikana — antaneet hänelle edes kunnan vaatteita. Olivatpa tainneet joskus kiusata nälässäkin! Mutta — siitä huolimatta — kun tilanne vaati — he esiintyivät kuninkaan innokkaina suojelijoina, jolle majestee-
tin menestys oli kaikki kaikessa.

Magnaattihan hänkin oikeastaan oli . . . aatelisarvonsa puolesta. Mutta mitä merkitsi arvo, kun ei ollut sitä vastaavaa varallisuutta. Omaisuus se Unkarissa jotakin merkitsi . . . raha ja alustalaiset. Hänen isänsä oli menettänyt kaikki, ja se, mikä Imrelle nyt oli jäänyt, oli vain varjo entisestä. Hänellä, herra

Andreaalla, oli vain ollut sen verran varoja, että oli pystynyt opintonsa kustantamaan.

Päivä paistoi kauniisti, ja sumu oli haihtunut. Talonpojat työskentelivät pelloillaan, korjaten viljaa. Vehnäaumoja ajettiin kiireellä kasaan. Talonpoika arveli kai vehnän olevan paremmassa turvassa aumassa, jos sattuisi vihollinen valtaamaan seudun. Ei ainakaan poljettaisi laihoa ratsuillaan. Mutta — yhtä helposti otti turkkilainen aumasta kuin pellolta-kin — jos nyt yleensä oli ottamassa. Ja herra Andreaasta tuntui, että olisi ehkä piankin ottamassa . . .

Ercsi oli seuraava pysähdyspaikka. Siellä oli kaunis kirkko, ja herra Andreas ihaili sitä tuokion. Sitten hän pistäytyi luostarissa ja sai kuulla, että kuningas oli täältä lähettänyt palatiinin etukäteen Tolnaan nostattamaan läheisten komitaattien aatelisia ja talonpoikia. Itse hän oli useampia päiviä viipynyt täällä, vartoen ympäristöstä lisäjoukkoja. Palatiinin sukulainen, herra Andreas Báthori, oli täällä liittynyt kuninkaaseen. Hän komensi kuningattaren lippukuntaa. Ei täyttä viittätuhatta miestä ollut kuninkaalla ollut, kun oli vihdoin jatkanut matkaa. Augustinolaisluostarin apotti jutteli mielellään. Hän oli turpea mies, vaikka kuuluikin kerjäläismunkistoon. Herra Andreaan mielessä väikkyi kauan aikaa hänen muheva, ystävällinen olemuksensa, kun hän tuntikappaleen luostarissa levähdettyään taas jatkoi matkaa . . .

Duna Pentelessä he syöttivät pitemmän ajan, sillä hevoset olivat ruvenneet osoittamaan ilmeisiä väsymyksen oireita. Vidorin ratsu ontui, oli jotenkin loukannut jalkansa. He olivatkin jo ajaneet melkein kymmenen penikulmaa, ja nyt oli kohta auringonlaskun aika. Herra Andreas oli vielä aikonut jännittää Duna Földváriin, mutta kaikesta päättäen oli se toive heitettävä ja yövyttävä tänne.

Se oli suurenpuoleinen vanha kylä, jo roomalaisajalta peräisin. Se sijaitsi aivan lähellä Tonavan rantaa. Tämä kesä oli ollut tavattoman sateinen, jonka vuoksi laajat alat rantaseutua olivat jääneet veden alle. Muutamassa kohtaa ulottui vesi kylän kadulle, ja siinä ankkalaumat nyt räpistelivät luonnon laittamassa laajassa lammikossa.

Herra Andreas kutsui majatalon isännän katsomaan Vidorin hevosen jalkaa. Vuohisessa oli pieni haava, josta tihkui verta.

— Kun ei olisi käärme puraissut, arveli isäntä ja kynsi päätään.

— Mutta... eikös se silloin paisu?

— Ei se aina paisu... käärmeen myrkkyykään ei aina ole yhtä voimakasta.

— Siinä ne olivat minun varaukseni! päivitteli Vidor ja tarkasteli kipeää vuohista.

— Mitkä varaukset? kysyi herra Andreas.

Vidor kertoi. Hän oli lukenut hevosen korvan juurella illalla *Ave Marian* kolme kertaa.

Majatalon isäntä pärähti nauramaan. Siinä olikin sitten selitys kipuun. Mennäpäis sellaisia eläimelle lukemaan!

Vidor katseli vuoroin kumpaakin . . . herraansa ja majatalon isäntää. Molemmat hymyilivät merkitsevästi.

— Taidat olla kerettiläinen, kun sellaisia juttelet? tuumi hän ja rupesi hautomaan hevosen jalkaa.

Isäntä silmäsi säikähtyneenä herra Andreasta, mutta tämän katse oli rauhoittava. Oliko hän täälläkin tavannut uskonveljen?

Mutta — ei ollut. Isäntä ei antanut minkäänlaista merkkiä, lähtihän vain hakemaan sidettä, millä kipeä vuohinen voitaisiin sitoa.

Hetken kuluttua he istuivat kuumassa pirtissä, missä emäntä parast'aikaa leipoi. Orsille oli ripustettu kuivamaan märkiä saappaita ja vaatteita. Niiden lemu sekaantui pirtin kuumaan ilmaan. Lattia oli savesta niinkuin tavallisesti talonpoikaistuvissa. Pieni avoinna oleva ikkuna oli Tonavalle käsin.

Johtui siinä kuin itsestään puhe sotaan. Isäntä kertoi, että eilen oli tästä huilannut ohi kuninkaan laivoja, joissa oli ollut tykkejä ja muita sotatarpeita. Suuria olivat tuliputket olleet — isäntä oli itse käynyt katso-massa. Mutta — mitenkäs niitä kuljetettiin, kun joka paikka upotti?

Vaikeaapa se taisi olla . . . mutta — jokos täällä oli kannettu kutsuntamiekkää?

Se oli vanha tapa Unkarissa, että sodan uhatessa kannettiin kylästä kylään veristä miekkää, jotta aateli ja talonpojat tiesivät kokoontua.

Kannettu oli . . . ja paljon oli miehiä lähtenyt. Suurin osa oli seurannut paavin lähettilästä, herra Bur-

zua¹, kun tämä oli kulkenut ohi banderioineen. Samoin oli kirkoista kerätty hopeat. Paavi kuului siihen luvan antaneen. Piti kuulemma lyötämän rahaa.

— Levoton aika, huokasi emäntä, käännellen paisumassa olevia leipiä.

Joo . . . levoton oli — kuninkaat ja valtaherrat vastakkain. Täällä Duna Pentelessäkin oli tapahtunut yhteentörmäys, kun Erdély'in vajdan lähetti oli ollut majesteettia vastassa. Oli puhunut röyhkeästi . . . kuinka muka hänen herransa oli saanut vastakkaisia määräyksiä: milloin oli muka mentävä Walakkiaan, milloin painettava Budaan — milloin minnekin. Nyt oli herra lähettiläs tullut kuulemaan, mihin vajdan oikeastaan pitäisi mennä — ei kuulemma voinut olla kahdessa paikassa yhtä aikaa.

— Ja vaikeaapa se taitaa ollakin, lopetti isäntä juttunsa sylkäistä litsauttaen savipermannolle. Hän oli kertoessaan koettanut tunnustella, minkä hengen miehiä tämä vieras mahtoi olla. Siitä nuo monet »muka»-sanat. Mutta — kun hän ei päässyt siitä selville, uskalsi hän vetää omat loppupäätelmänsä.

— Mitäs se toispäiväinen kuriiri kertoi? katkaisi emäntä yht'äkkiä äänettömyyden. — Olivat kuulemma yrittäneet tappa herra palatiinin?

Vai vatvottiin täälläkin tuota vanhaa juttua! Herra Andreas ei tiennyt, miten osaisi keskustelun välttää, kun isäntä tokaisi:

— Älä houraa, eukko! Kirjeen se vain oli saanut.

¹ Isäntä tarkoitti Burgiota.

— Joo . . . yritti veli Vidor, mutta herra Andreaan tuikea silmäys tukki häneltä suun.

— . . . sitä minä vain, että kaipa emännältä saa ostaa leipää, kunhan paistuvat? korjasi Vidor tilanteen.

Ka miks'ei! Sitä vartenhan tässä leivottiin, jotta olisi matkamiehillä syömistä. Vaikka — kyllä niitä nyt kulkikin.

Tässä talossa tuntui vallitsevan tyytyväinen mieliala — mikä oli harvinaista tähän aikaan.

Kun leivät olivat paistuneet, ruvettiin syömään. Isäntä jutteli yksikantaan, istuen rahilla ikkunan alla lynkähäihinsä nojaten.

— Niin kauan minä annan kuin on mistä antaa . . . eikä sitä enää paljon olekaan. Mutta — jos valtakunta sortuu, niin ollaan kaikki yhtä köyhiä.

Niin se oli. Joelta kuului villihanhien kirkuna. Isäntä kuunteli sitä hetken ja virkkoi:

— Hanhetkin rääkkyvät tänä kesänä pahemmin kuin ennen. Kunhan ei vain vaihtuisi korppien raakumiseksi.

Saattoi vaihtuakin — kukapa sen tiesi.

— Mutta . . . tänä vuonna on ollut vähän variksia, virkkoi veli Vidor.

— Kyllä niitä on, kunhan haistavat raadon. Minä muistan Dózsan kapinan. Korppiparvet painoivat silloin kohti kaakkoa, niin että taivas oli mustana.

Vai niin oli silloin ollut.

— Teidän korkea-arvoisuutenne on varmaankin nuori, jatkoi isäntä, — mutta minä olin jo silloin yli kolmenkymmenen.

— Kuinkas säilyitte? kysyi herra Andreas.

Isäntä naurahti:

— En ottanut osaa . . . siksi säilyin. Olen aina ajatellut, että parempi katsoa kuin katua.

Herra Andreaan mielenkiinto sammui. Tämä isäntä kuului kaikesta päättäen sellaisiin, jotka aina keplottelivat itsensä läpi. Sellaisiakin oli Unkarissa legio.

Nyt hänen olisi toden teolla tehnyt mieli ruveta saarnaamaan isännälle velvollisuuden tunnosta, mutta ei viitsinyt. Mitäpä se auttaisi. Tulisi vain riita ja väitely . . . ja sen jälkeen olisi ikävä yöpyä taloon. Hän vain huomautti:

— Niin . . . se velvollisuuden käsitekin on niin venyvä. Ja häntä hytkähdytti, että hän tavallaan oli puhunut kuin kapinan puolesta, vaikka tarkoittanutkin isännän osanottoa maanpuolustukseen.

Isäntä katsahti häneen kulmainsa alta. Hänellä olikin tavattoman tuuheat kulmakarvat. Nyt hän muistutti vihaista koiraa, joka tuossa tuokiossa on valmis murahtamaan.

Mutta — hän ei murahtanut, tyytyi vain liikuttamaan jalkateräänsä puoleen ja toiseen . . . ikäänkuin olisi tarkastellut, oliko siellä mitä — saappaan anturan alla. Tai niinkuin olisi vuoron perään peittänyt jotakin, jonka halusi pitää salassa ja kuitenkin paljastaa.

— Isäukko tästä kyllä lähti . . . ja jäi myös sille tielle. Sinne sortui Began rantaan Dózsán kanssa.

Sitten hän jatkoi kuin koetellakseen, että mitähän tuohon herraan seuraava huomautus vaikuttaisi:

— Pitäähän se talonpitäjänkin jäädä . . . talonpitäjänkin.

Mutta — herra Andreas ei vastannut mitään. Hän ei ollut päässyt tästä talonpojasta selville, mitä tämä oikeastaan sydämensä sisimmässä ajatteli. Sellaisia-kin oli Unkarissa legio.

Illallisen jälkeen lähti veli Vidor hevosia katsomaan, ja herra Andreas oikaisi he rahille, reppu pään alla. Kun Vidor palasi, veteli hänen isäntänsä jo makeita unia.

TOINEN KIRJA.

I.

Tolnassa kävi eri huiske.

Kaupunki oli täynnä sotaväkeä, ratsu- ja jalkajoukkoja. Viimeksimainitut olivat enimmäkseen talonpoikia, huonosti aseistettuja, kurittomia laumoja, joita kaupunkilaiset melkein pelkäsivät. Muistui mieleen György Dózsán ajat, ja epäluuloisina pudistelivat porvarit päätään: tämä ei merkinnyt hyvää, talonpoika tuollaisella päällä! Oliko ennen nähty sellaista röyhkeyttä: talonpoika pörräsi päissään ja kehui olevansa magyar. Niin — tietysti hän olikin . . . mutta hänelle kuului ennenkaikkea nöyrä ja kuuliainen käytös. Hänen pitäisi sentään muistaa asemansa.

Tällä tavalla surkeili ravintolan isäntä, jonka luo herra Andreas palvelijoineen oli asettunut. Hän oli saksalainen, ja vieraat puhuttelivat häntä mestari Martiniksi. Herra Andreas istui ravintolan savustuneessa tarjoiluhuoneessa, samassa pöydässä veli Vidorin kanssa, syöden hyvällä ruokahalulla paistettua hanhea.

Herra Andreas, joka Wittenbergissä oli omistanut kansanvaltaisia aatteita, halusi tehdä näin, vaikka pelkäsikin sen olevan myrkkyä veli Vidorille. Unkarissa ei herra koskaan istunut palvelijan eikä juutalaisen kanssa samaan pöytään, mutta nyt oli sota, ja kaikki sen mukaan vähän kallellaan. Sitäpaitsi valitsi huoneessa tungos, kun väkeä oli kaupunki tulviltaan. Olisihan herra Andreas voinut syödä aamiaisensa omassa huoneessaan, mutta — täällä kuuli uutisia, ja senvuoksi hän mieluummin istui täällä.

Heitä pidettiin tavallisina palkkasotureina, eivätkä he siis sen suurempaa huomiota herättäneet. Herra Andreaalla oli yllään tavallinen ratsumiehen puku, polvien alapuolelle ulottuva kauhtana ja leveäsuiset ratsusaappaat. Kannukset vain olivat hopeaa, ja niiden kilinän ravintoloitsijan tarkka korva erotti.

Hän siis pysähtyi tuon tuostakin herra Andreaan pöydän ääreen juttelemaan ja kertomaan kuulumisia. Herra Hannibal Kyprolainen oli saapunut 1300 Määrissä pestatun miehen kanssa, mutta herra György Zápolyai, Szepesin kreivi, joka kuulemma jo oli ehtinyt Székesfehérváriin, ei ollut vielä tullut. Häntä oli käsketty kiiruhtamaan matkaansa.

— Kuka puhuu herra Zápolyaista? rähisi muuttaman pöydän ääressä pitkäviiksinen soturi. Hänellä oli yllään haalistunut dolmaani, mutta herra Andreas huomasi, että ukkelin saappaat olivat pahasti lintassa. — Aamulla me tultiin, ja eri komeita poikia saavatkin Tolnan tyttäret ihailta!

Ja soturi katseli röyhistellen ympärilleen, kuin huo-

mauttaakseen, että missä ihmisten silmät olivat. Tässäkin istui yksi noita komeiksi kehituita.

Herra Andreás tiedusteli, paljonko väkeä oli herra György'illä.

— Kolmesataa ratsumiestä ja tuhatkaksisataa jalkamiestä, mutta ne ovatkin eri poikia!

— Älä ylpeile siinä! sekaantui keskusteluun suuri-näinen, mustapintainen mies toisesta pöydästä. — Miehiä niitä on muuallakin . . . ja minä sanon, että se, joka soimaa herra Báthorin väkeä, saa tekemistä minun hukarini kanssa!

Ja mustapintainen takoi sapelin huotralla pöydän reunaan, niin että sorina hetkeksi vaiken.

— Eihän kukaan herra Báthorin väkeä soimaa, mutta saa kai omaansa kiittää vanhassa Unkarin-maassa, vastasi herra Andreaan puhekumppani.

— Saa, saa! kaikui monta ääntä yhtä aikaa eri tahoilta huonetta.

— Ja székely on aina sata kertaa parempi kuin Alföldin turpeenpuskija!

Mutta — nyt nousi rähinä.

— Ei saa soimata! Johan äsken kuulit!

Sanat kohdistettiin muutamalle pippurisilmäiselle soturille, joka istui huoneen äärimmäisessä nurkassa — aivan tiskin ja suuren avotakan välissä. Hän katsoi kieron.

— Enhän minä soimaakaan, minähän vain kiitän, huusi pippurisilmä vastaan.

— Soimaathan, kun sanot, että székely on sata kertaa alföldiläistä parempi. Eikö se ole soimausta?

— Kiitosta minun mielestäni.

— *Isten nyila!* Mutta — alföldiläisen soimausta!
Minä olen Alföldistä!

Ja puhuja laski suuren nyrkkinsä pöydän reunalle.
Se oli kuin moukari.

Kaipa se tehosi pippurisilmään, sillä tämä piti nyt suunsa kiinni. Ravintolan isäntä saattoi siis jatkaa juttua herra Andreaan kanssa.

Esztergomin priimasta odotettiin kärsimättömästi. Kuningas kuului olevan hermostunut. Hoki kuulemma alinomaa, ettei lähde, ennenkuin kirkonpää on mukana. Ja oikeassa majesteetti siinä olikin. Kukapa se muu pystyisi siunaamaan joukkoja kuin priimas. Hänellähän oli ylin valta.

— On täällä muitakin piispoja, puuttui puheeseen nahkakölterinen mies, joka seisoi tiskin ääressä ja oli haastellut emännän kanssa. — Kyllä Nagyváradin piispa siunaa yhtä hyvin kuin priimaskin.

Mutta — nyt syntyi taas rähinä. Puolijuopuneet asemiehet olivat ärtyisiä kuin kukonpoikaset.

— Nagyváradin! Kuka kiittää Nagyváradin piispaa! Juomalauluja laulaa!

Herra Andreas koetti kurkistella, että kukas se tämä rohkea mies oli — mutta isäntä kuiskasi:

— Se on herra Perényin asemiehiä... piispan veljen, Temesin yli-ispaanin...

— Sehän se onkin piispa! Hauska mies! huudettiin joukosta.

— Joo...mitä se haittaa, vaikka vähän arkena luikkaakin...kunhan pyhänä veisaa messun!

— Ei haittaa! Sodassa pitää laulaa.
Ja joku tavallista vilkasverisempi aloitti:

— Kun turkkilainen saarsi
Nándorfehérvárin,
niin Hunyadi vain kaarsi
kauniisti kaupunkiin.
»Hei, Hunyadi, nyt hei!
Hei, *éljen*, eläköön!»
Näin sotamiehet huusi,
kun riensi rynnäkköön.

Laulu oli tarttunut kuin kulovalkea. Nagyváradin piispan mies oli ottanut johdon ja hän se nyt tiskin luota löi tahtia sapelinsa huotralla.

— Kaahotti Capistrano
kaupungin vallilla
ja laukas. Mitä? Jaa, no,
hyväll' on mallilla!
»Hei, Capistrano, hei!
Hei, *éljen*, eläköön!»
Näin sotamiehet huusi,
kun riensi rynnäkköön.

Savustunut kapakka oli täynnä äänten pauhua. Laulu vyöryi kuin ukkonen, niin että karstapalasia tipahteli katosta. Pippurisilmäinenkin oli innostunut, sillä hän seisoi nyt pöytänsä ääressä, lyöden tahtia kolpakollaan.

— Kun Hunyadi nyt huhki
pääportin luona, hei!
Niin ampui murin puhki

yks turkkilainen bei.
»Hei, Hunyadi, nyt hei!
Hei, *éljen*, eläköön!»
Näin sotamiehet huusi,
kun riensi rynnäkköön.

Muuan Báthorin väkeen kuuluva soittaja oli temmannut turkinpillin vyöltään ja luritti nyt joukkoon posket pullollaan. Se oli huilun kaltainen soittokone, ja sen unkarilainen nimi oli *töröksíp*.

— Kun Capistranon lumpeen
löi korvat, karjui hän:
»Saa kasvaa tukka umpeen,
jos väistyn vähääkään!»
»Hei, Capistrano, hei!
Hei, *éljen*, eläköön!»
Näin sotamiehet huusi,
kun riensi rynnäkköön.

Laulu oli muuttunut villiksi karjunnaksi. Se muistutti enemmän metsänpetojen mylvintää kuin kunnollista laulua. Villi luonto sai siinä korvauksen, ja vanhat, suuret muistot kunnian. Se oli herkästi syttyvän magyarin rajatonta luonnonlapsen riemua ja hetken huumaa.

— Näin nämä kaksi miestä
Nándorfehervárin
pelasti eikä iestä
suvainneet sulttaanin.
Hei, urhot uljaat, hei!
Hei, *éljen*, eläköön!
Näin mekin huutakaamme,
kun käymme rynnäkköön.

— *Huj, huj hajrá!*

Ja sapelit lensivät huotrasta ja säkenöivät mustan, karstaisen katon alla. Ne välkkyivät kuin salamat. Kaatui siinä monias tuoppi, ja viini virtasi pitkin lattiaa kuin ihmisen veri. Mutta — se vain lisäsi innostusta. Joku parkaisi:

— Pää poikki sulttaanilta!

— Poikki! Eläköön!

Ja nyt haparoiitiin kaatuneet kolpakot lattialta, ja isännälle apulaisineen tuli tulinen kiire.

— Mutta, lausui hetken päästä muuan herra Andreaan naapuripöydässä istuva, väsyneen näköinen nuori mies, joka ei ollut ottanut osaa yleiseen innostukseen, — *Nándorfehervár* on nyt sulttaanin käsissä. Mitäs siihen sanotte?

— Otetaan pois!

— Niin otetaan, piru vie! Parrasta kiskotaan, jollei muuten lähde!

— Niin tehdään!

— Mutta . . . mitäs sanotte, kun *Péterváradkin* on sulttaanin käsissä? kysyi muukalainen.

— Mitä? Onko?

— On. Viime kuussa jo antautui.

— No . . . otetaan sekin! Kaikki ne otetaan!

— Mutta — mitäs sanotte, kun *Ujlak'kin* on sulttaanin käsissä? jatkoi itsepintainen ratsumies.

Nyt seurasi sekavaa rähinää. »Se on valhe!» kuului lieden luota. »Kuka se pahan ilman lintu on?» toruttiin toisaalta. »Piruko siellä on päällikkönä, vai kuka?»

karjuttiin oven suusta. »Hirteen sellainen Tomori!» hihkui monta ääntä yhtä aikaa.

Mutta — nyt nousi György Zápolyain mies, hän, jolla oli haalistunut dolmaani, ja kääntyi kertojan puoleen.

— Kuka sinä olet? kysyi hän tiukasti.

— Ágost Wörös, hänen korkeutensa arkkipiispa Tomorin lähetti. Teidän ei sovi sinutella minua! Sunnuntaita vasten yöllä tulin.

Ja herra Wörös, joka ilmeisesti oli aatelismies, kertoi ratsastaneensa yhtämittaa Bácsista Tolnaan tuomaan murheellista viestiä. Arkkipiispa Tomori oli hänet lähettänyt.

Nyt sai keskustelu rauhallisemman sävyn. Kuinka ihmeessä se nyt vasta tettiin? No niin . . . herrat sen olivat tietysti kuulleet jo sunnuntaina. Mutta — kuinka ihmeessä siitä ei oltu annettu tietoa armeijalle? Missä oli sanantuoja vetelehtinyt tämän ajan? Nythän oli maanantai.

Sanantuoja oli nukkunut yhtä painoa koko sunnuntaipäivän ja sitä seuraavan yön. Siinä se selitys oli.

Vai sillä kannalla olivat asiat! Herra Andreas tuli levottomaksi. Hänen teki mieli päästä puheisiin sanantuojan kanssa. Hän itse oli saapunut lauantai-iltana sangen myöhään. Vidorin ratsun kipeä jalka oli hidastuttanut matkaa. Eilen, päivämessun jälkeen, hänen oli onnistunut toimittaa kirje kuninkaalle. Vácin piispa Ország, János Ország, oli sen ottanut saat- taakseen perille. Suuresti epäröiden hän, herra Andreas, oli sen tehnyt, sillä täällä Tolnassa oli kerrottu

hirveitä herra Istvánin uhkauksista. Hän oli vannonut kärventävänsä jokaisen Tárkány'in, joka hänen kynsiinsä joutuisi. Roistosakkia olivat. Herra Andreaan oli pitänyt välttää nimensä ilmaisemista ja hänen oli täytynyt vannottaa veli Vidor, ettei tämä millään hinnalla vain päästättäisi, keitä he olivat. Jos tuosta keittiökahakasta vain olisi tällä välin tullut tieto, käyttäisi Báthori sitä hyväkseen: hän vangituttaisi hänet armotta. Täältä olisi siis ollut päästävä lähtemään niin pian kuin mahdollista... ja nyt herra Andreas toivoi pääsevänsä herra Wöröksen mukana. Sillä luonnollisesti tämä lähetettäisiin pian takaisin viemään määräyksiä. Mutta — nyt aamulla oli piispa Országin palvelija käynyt häntä hakemassa ja ilmoittanut, että hänen piti kello neljä iltapäivällä saapua kuninkaan luo. Tämä häntä nyt hermostutti mitä suurimmassa määrin. Hän luuli jo tuon Vidorin jutun tulleen tunnetuksi.

Senvuoksi hän, kun Tomorin lähetti hetken kullutua nousi ja läksi, seurasi häntä kadulle ja huusi jälkeen:

— Hei, herra Wörös!

Puhuteltu kääntyi ja asteli väsynein askelin luo.

— Kuulkaahan... te tulette etelä-armeijasta. Tuota... tunnetteko herra Imre Tárkány'ia?

— Kyllä! Oikein hyvin. Mutta — miksi niin?

Herra Andreas vei miehen huoneeseensa ja uskoi tälle, kuka hän oli. Samalla hän lyhyesti selosti, mikä vaara häntä uhkasi. Hän kertoi myös, mitä oli tapahtunut kuninkaallisessa keittiössä. Suostuisiko sanan-

tuoja siihen, että hän palvelijoiheen liittyisi matkaan? Hänen teki mieli niin pian kuin suinkin päästä täältä.

— Ka, mikäpä sen hauskempaa kuin saada matka-seuraa, vastasi herra Wörös. Hän oli pienaatelinen ja kotoisin Kolozsvárin läheltä. — Minä lähdän huomen aamulla.

No, hyvä! Huomen aamulla hän olisi valmis seuraamaan. Kättä päälle!

He kättelivät.

— Mutta... kuten ymmärrätte, herra Wörös — älkää hiiskuko kenellekään, kuka minä olen. Jos herra Báthori saa sen tietää, ei minua pelasta mikään. Asia on nyt sen makuinen.

Kyllä herra Wörös suunsa suistaisi. Mutta — ei kai kukaan muu vain tiennyt, että hän oli täällä?

— Ei kukaan muu kuin hänen majesteettinsa, jos isä Henkel on maininnut sukunimeni kirjeessään.

— Kaipa ei ole maininnut, koskapa Báthori tänä aamuna lähti metsäsian ajoon.

Sepä oli uutinen! Vaikka herra Andreas oli nuuskinut uutisia, ei hän ollut tätä sattunut kuulemaan.

— Millä nimellä piispa Országin palvelija haki teitä aamulla? kysyi herra Wörös, joka näytti olevan sukkelapäinen mies.

— Maisteri Andreaan... sen nimen ilmoitin herra piispalle.

— Hyvä on, ei ole hätää! sanoi herra Wörös, joka helposti ratkaisi tilanteita. — Jos isä Henkel ei ole ilmaissut sukunimeänne ja jos kuningas sitä kysyy, niin sanokaa jokin toinen.

Mutta — sehän oli valhettelemista, eikä sellainen kuulunut hänen tapoihinsa. Ja sitäpaitsi: kuninkaalliselle majesteetille.

— Tässä maailmassa ei auta! puhui herra Wörös, joka ei tuntunut turhia surkeilevan. — Kuningas ei muista sitä kuitenkaan — hän on sellainen unikeko, haukottelija ja hajamielinen. Varsinkin jos sanotte jonkin aivan tavallisen, niin sitä parempi. Kuningas sanoo vain: »*Dobře, dobře* — aivan niin» — kuten isänsäkin. Ja hyvä on, jos hän muistaa etunimenne.

Herra Andreasta nauratti herra Wöröksen elehtiminen. Nyt oli vieraan väsymys tyyten haihtunut, ja hänen siniset silmänsä säteilivät ymmärtäväisinä. Aivan niin!

— Mutta — jos isä Henkel on maininnutkin sukunimeni, niin mitenkä sitten käy? kysyi herra Andreas tuokion kuluttua.

— Sitten ei auta muu kuin —, herra Wörös teki sellaisen liikkeen, kuin olisi sukeltanut pää edeltä Tonavaan. — On turvauduttava isä Henkeliin.

Mutta — eihän aatelismiestä saanut vangita, hermostui herra Andreas. Millä oikeudella palatiini rikoi valtakunnan lakeja?

Ei saanut. Palatiini ei ehkä vangitseisikaan — julkisesti, vaan salaa. Kuka Tolnassa selvän otti, jos yksi maisteri Andreas hupeni kuin tuuleen?

— Mutta — sehän on väärin! kiivaili herra Andreas. — Eihän sellaista kristityssä maassa voi tapahtua.

— Kuulee, että olette ollut kauan poissa, naurahti

herra Wörös. — Unkari on Unkari, ja täällä vallitsee *lex*'in sijasta *injuria* ¹.

Ja herra Ágost Wörös kertoi, kuinka hänen sisarelleen oli käynyt. István Báthori oli ryöstättänyt hänet ja toimituttanut Kolozsváriin — oli aikonut jalkavaimokseen. Onneksi oli tyttöparka päässyt pakenemaan luostariin. Siellä hän olisi ollut turvassa, mutta aika ei ollut ottanut kuluakseen. Tyttö oli siis ollut toimitettava edemmäs . . . ja niin hänet oli valepuvussa viety Budaan. Sinne ei voivodin vaino ulottuisi. Mutta — mitenkäs ollakaan — täällä palatiini tapaa hänet ja huudahtaa: »Vai tännekö se lintunen karkasi!» Katalinista oli sillä välin tullut kuningattaren kamarineito, eikä palatiinin ollut hyvä häneen puuttua. *Raptus puellae* ² oli rikos, josta laki rankaisi. Palatiini oli tehnyt tyhjäksi koko jutun. Häinkö tuollaisen naasikan vuoksi muka ryöstöhommiin! Mutta — jokainen, joka oli ollut läsnä, oli huomannut, kuinka hänen silmänsä olivat himokkaasti ahmineet tytön kultaista hiuskruunua.

Tämä kertomus vaikutti omituisesti herra Andreaaseen. Hän muisti saattajansa, joka oli opastanut häntä Budan linnassa. Erikoisesti oli hänen mieleensä painunut tytön säikähtynyt ilme, kun hän oli ilmestynyt tämän huoneen ovelle. Mutta . . . se kai oli vain sattuma — miten tuo pikku tapaus nyt lie juolahtanut hänen mieleensä.

Kuitenkin hän kysäisi:

¹ *Lex* = laki, *injuria* = vääräys.

² Neidon ryöstö.

— Minkä näköinen on sisarenne?

Herra Wörös kertoi. Sellainen ja sellainen oli. Mutta — oli saattanut muuttua — kun hän ei ollut pariin vuoteen tätä tavannut.

— Onko hänellä kullankeltainen tukka... harvinaisen tuuhea — niin että sykerö muistuttaa korkeaa hattua?

— On! huudahti herra Ágost. — Tunnetteko Katalinin? Me kutsuimme häntä kotona »Kultatukaksi».

Herra Andreas kertoi kohtauksestaan hovissa. Kun he herra Ágostin kanssa sitä perinpohjin pohtivat, tulivat he siihen lopputulokseen, että se oli ollut Katalin, herra Ágostin sisar.

— No, sepäs sattui! ilostui tämä. — Nyt me olemme kohta kuin sukulaisia — niin me kaikki rakastamme Katalinia ja kaipaamme häntä. Jumala häntä siellä väijytysten keskellä varjelkoon!

Ja uudelleen kättä lyöden he erosivat. Herra Ágostin piti mennä hoviin saamaan määräyksiä, ja herra Andreas rupesi valmistautumaan samanlaista tehtävää varten.

Mutta — nyt häntä ei peloittanut. Tuntui kuin olisi jokin näkymätön olento häntä saatellut... kuljettanut pitkin sokkeloisia käytäviä ja sanonut: »Opastakaapas tämä mykkä ritari ulos.» Vaikka itse kaipasi suojelijaa...

II.

Kuningas asui kaupungissa arkkidiakonin talossa armeijan majaillessa kentällä, kaupungin muurien ulkopuolella. Siellä oli telttoja paljon — niin pitkälle kuin silmä kantoi. Tonavan tulva ei ulottunut tänne asti, mutta kaukana ei vesiraja ollut. Kuninkaan seurue oli pelännyt tulvan kohoavan korkeammalle ja senvuoksi kehoittanut majesteettia asettumaan kaupunkiin. Siihen oli kuningas huomauttanut: »Jos hukutaan, olisi mieluisampi hukkoa avonaiselle kentälle kuin rotan tavoin kellariholviin. Mutta — samantekevä!»

Herra Andreas ei ollut ennen kuninkaan majapaikassa käynyt — olihan vain katsellut talon goottilaista julkisivua ja tarkkaillut sen pääportaitten yläpuolella liehuvaa kuninkaallista lippua. Hän tunsii lievää jännitystä niin kauan kuin oli vielä matkan päässä. Mutta — kun hän lopulta seisoj rakennuksen edustalla ja katseli lippuun kuvattua vaakunaa, oli jännitys kasvanut huomattavasti. Hänestä tuntui kuin olisi hän itse ollut tuo hanhi, jota lipun vasemmassa yläkulmassa seisova leijona uhkasi käpälällään, ja Bátori taas tuo lohikäärme, joka leijaili hanhen alapuolella. Ja kuin symbolina siitä retkestä, jolla he kaikki . . . niin kuningas kuin sotajoukkokin nyt olivat, keltoltti lipun vasemmassa alakulmassa puolikuu selälään, ja sen yläpuolella tuikki kaksi kirkasta tähteä . . . kuin symbolisoiden uskoa ja toivoa.

Mutta — missä oli rakkaus? Herra Andreas ei ymmärtänyt oikein, kuinka tämä kysymys nyt sukelsi hänen mieleensä. Mitä yhteyttä sillä oli tämän rakennuksen kanssa, joka nyt oli täynnä ylhäisiä herroja ja näiden palvelijoita? Ei mitään. Se oli vain johtunut mieleen noista kahdesta vaakunan tähdestä... kuin suoranaisena jatkona niiden herättämille mielikuville (niinkuin herra Andreas asian tulkitsti). Mutta — oli niillä muunkinlainen yhteys hänen tänne tulonsa — tai oikeammin — hänen tänne tulollaan niihin: ne muistuttivat, kenen kanssa hän oli keskustellut ennen lähtöään: herra Ágost Wöröksen, Katalin Wöröksen veljen...

Herra Andreaan mietteet keskeytyivät, sillä portaille ilmestynyt opas viittasi hänelle. Se oli piispa Országin palvelija. Herra Andreas astui siis ovelta seisovien henkivartijoiden välistä sisään. Nämä katsoivat häntä hievahtamatta... kuin painaakseen mieleen hänen ulkomuotonsa. Niin ainakin herra Andreaasta tuntui.

Eteishallissa oli piispa Ország häntä vastassa. Tämä näytti jonkin verran levottomalta.

— Täällä on niin kummallinen ilma... aivankuin epäiltäisiin jotakin, sanoi hän ja katsoi tutkivasti herra Andreaasta kasvoihin. — Anteeksi, mikä teidän sukunimenne on?

Herra Andreas punastui. Siinä se nyt oli — hänen oli nähtävästi turvauduttava väärään nimeen. Herra Wöröksen selitys johtui hänen mieleensä. »Tässä

maailmassa ei auta . . . » Eikös herra Ágost ollut jotakin tuontapaista sanonut?

— Párkány . . . maisteri Andreas Párkány, vastasi hän. Sillä hän oli yht'äkkiä muistanut, että Érdin majatalon isäntä oli tällä nimellä kutsunut Jánosta.

Piispa pudisteli päätään. Herra Andreas oli heittänyt kaikki yhden kortin varaan. Nyt jos isä Henkel oli ilmaissut hänen oikean nimensä, joutuisi hän kiinni valheesta.

— Oletteko aatelismies?

— Kyllä. Mutta . . . ei minulla ole mitään erityistä halua tavata hänen majesteettiaan.

Piispa katsahti häneen pitkään.

— Niinpä vain . . . mutta kuninkaallinen majesteetti haluaa nähdä teitä — ja siinäpä se pulma juuri onkin. Kuulkaahan . . . oletteko rehellisillä asioilla?

Herra Andreas vastasi silmää räpäyttämättä:

— Kyllä, teidän korkea-arvoisuutenne. Minulla ei ole mitään salattavaa.

»Taas valehtelit!» kuiskasi hänen omatuntonsa. »Salasitpahan nimesi!» Hyvä Jumala! Minkähänlaiseen verkkoon hän vielä sotkeutuisi?

Hän oli istahtanut tuolille ovensuuhun. Piispa oli mennyt häntä ilmoittamaan. Jos jonkinlaisia ajatuksia ennätti siinä käväistä hänen mielessään. Mitä varten hän tänne oli tullut? Kuninkaan kutsusta. Mitä varten hän oli ottanut kirjeen kuljetettavakseen? Isä Henkel oli sen hänelle antanut. Mitä varten oli kaikki tämä tarpeen? Eikö hän olisi aivan hyvin voinut kul-

kea omalla, kunniallisella nimellään . . . vedota siihen, ettei hän ollut vastuussa veljensä toimenpiteistä? »Sinä pelkäsit!» kuiskasi omatunto. Niin — siinä oli kai selitys . . .

Tämä oli nähtävästi odotushuone, koskapa täällä oli muitakin. Epäluuloisia katseita heitettiin häneen. Hänestä tuntui kuin olisi ovensuussa seisova pitkällä keihäällä varustettu henkivartijakin aivan erikoisen tarkkaavasti tutkistellut häntä ja hymyillyt salaa. Olikohan hänelle viritetty jokin ansa —?

Hän nousi kävelemään ja pyyhkäisi otsaansa. Hänestä näytti kuin olisi henkivartija nyt hymyillyt paljon selvemmin. Herra Andreas astui hänen luokseen.

— Minnekähän saakka piispa Ország meni? kysyi hän.

Mutta henkivartija ei vastannut mitään, pudisti vain hiljaa päätään.

— Se on puolalainen . . . ei hän ymmärrä unkaria, selitti saksaksi muuan tukevaharteinen herra, jolla oli teräshaarniska yllään. — Ketä te kysyitte?

Piispa Országia. Hän oli juuri mennyt kuninkaan luo ilmoittamaan hänen tulostaan.

— Te aiotte kuninkaan luo?

— Niin.

Herra Andreas koetti olla niin vähäpuheinen kuin mahdollista.

— Ehkä minä saan esittää itseni . . . Gnojenski, Leonard Gnojenski, puolalaisen lippukunnan päällikkö.

Herra Andreas mutisi nimensä. Hänen olonsa oli kaikkea muuta kuin hauska.

— Sanoitteko »Tárkány»? Minulle kerrottiin hovissa, että eräs herra Tárkány oli käynyt siellä vähää ennen minun tuloani.

Herra Andreas kalpeni. Siinä se nyt oli! Hänen nimensä siis tiedettiin! Kuinka oli tämä puolalainen saanut sen selville? Vai oliko hän kuullut väärin?

Hän ei ehtinyt vastata, sillä samassa ilmestyi piispa Ország ovelle. Hän viittasi herra Andreaalle.

Tämä kumarsi puolalaiselle ja lähti piispaa kohti. He astuivat parin, kolmen huoneen läpi, joissa seisokeli herroja. Piispa ehti vain kuiskata, että hänen majesteettinsa odotti. Herra Andreaasta tuntui siltä kuin olisi mestaaja käsenyt hänen olemaan valmiina.

Nyt he olivat perillä. Pienessä holvikattoisessa huoneessa istui kaksi herraa pöydän ääressä, pienen lyijypuitteisen ikkunan alla. Toinen oli lihavahko, nuorenpuoleinen, harvinaisen kookas, toinen vanhempi ja kuivankälppä.

Herra Andreaan huomio kiintyi ensiksimmäinittuun. Hän ei voinut sille mitään, että mieleen johtui kaksi pientä porsaan paistia. Nuoren miehen posket ulkonevine leukapielineen herättivät tämän mielikuvan. Huulet olivat paksut, leuka pyöreä ja aistillinen. Herra Andreas pani merkille, että alahuulen ja leuan pään väli oli harvinaisen pitkä. Hiukan alaspäin kääntyneitä suupieliä reunustivat ohuet viikset. Vaaleanruskea tukka oli tasaiseksi leikattu, ajan tavan mukaan, niin että korvat peittyivät täydellisesti. Matala otsa näytti vieläkin matalammalta, kun tukka oli kamattu kulmien päälle. Se ulottui melkein kulmakar-

voihin saakka. Kookas, ulkoneva nenä suurten, harmaiden silmien välissä antoi kasvoille hiukan tylsähkön ilmeen, jota kasvojen alaosa oli vain omiaan tehostamaan. Leuan alta esiinpistävä partatupsu teki hänet vielä vanhemman näköiseksi kuin mitä hän itse asiassa oli. Mutta silmistä, noista harmaista, suurista silmistä, joissa nyt oli uninen ja tympeä ilme, saattoi päätätä, että ne toisinaan loistivat valppaina ja eloisina . . . ja ettei niiden omistaja suinkaan ollut typerä, vaikka ensi katsannolla saattoikin sen käsityksen saada.

Se oli hänen majesteettinsa, kuningas Lajos II. Vanhempi herra oli kansleri Brodarics, Szerémin piispa.

Kolmaskin mies istui huoneessa — nuori, punaposkinen, avokatseinen, jonka rinnalla riippui kultainen risti. Hän oli puettu maallisten herrojen tapaan, mutta tonsuurista ja kasvojen ilmeestä päätäten hän kuului hengelliseen säätyyn. Nuo terveet, punakat ja sileäksi-ajellut kasvot, joilta arvokkuudesta huolimatta loisti melkein poikamainen iloisuus, juorusivat, että ne toisenlaisissa tilaisuuksissa saattoivat heittää arvokkuuden nurkkaan ja kuvastella vain hetken iloa ja riemua. Sinisistä silmistä näytti alati kurkistelevan velikulta — niin eloisat ja vilkkaat ne olivat. Herra Andreaan huomio kiintyi erikoisesti tähän mieheen. Hänessä oli jotakin reipasta ja puoleensa vetävää.

Se oli hänen korkea-arvoisuutensa Nagyváradin piispa, herra Ferenc Perényi.

Piispa Ország oli aikonut poistua, mutta kansleri oli viitannut hänet jäämään. Majesteetti istui edelleen-

kin jurona, tympeänä ja — niinkuin herra Andreaasta näytti — unisena. Kansleri katkaisi äännettömyyden:

— Tekö olette maisteri Andreas?

— Niin, teidän korkea-arvoisuutenne.

Herra Andreas kumarsi.

— Isä Henkel kirjoittaa teistä, mutta... minkävuoksi hän ei mainitse sukunimeänne?

— Niin... miksi ei isä Henkel mainitse sukunimeänne?

Kuninkaan ääni oli kirkas, harvinaisen selvä ja sointuva. Se ilmaisi hänen nuoren ikänsä paremmin kuin veltot piirteet.

— En tiedä, miksi isä Henkel on jättänyt sukunimeni mainitsematta, vastasi herra Andreas, joka tunsikin helpotusta senvuoksi, ettei häntä ainakaan vielä uhannut mikään suoranainen vaara. — Kyllä isä Henkel sen kuitenkin tietää. Olen Andreas Párkány.

— Ethän vain ole se porras, jota myöten vihollinen yrittää kimppuumme? nauroi Nagyváradin püspa.¹

Miten herrat suvaisivat — se hänen nimensä vain oli. Herra Andreas oli loukkaantunut syvästi.

— Hihhibhii! hihitti kuningas, ja hänen naurunsa keskeytti haukotus. — No, Párkány, kuinka hänen kuninkaallinen majesteettinsa voi?

— Hyvin, teidän majesteettinne. Niin ainakin isä Henkel kertoi.

— Isä Henkel! huudahti kansleri. — Kyllä hän osaa jutun panna kokoon. Hän on sellainen kettu! Minkävuoksi hän juuri lähetti sinut?

¹ Párkány merk. porrasta ja katonräystästä.

— Nähtävästi, koska olin tulossa tänne, teidän korkea-arvoisuutenne.

— »Tulossa tänne!» Minkävuoksi hän ei antanut kirjettä esim. jollekin meidän haisevista talonpojistamme? Yhtä hyvin joku sellainen olisi sen voinut tänne tuoda, niinkuin toi herra palatiinillekin.

Tilanne oli jännittynyt ja vaarallinen — herra Andreas tunsu sen. Hän koetti pysyä tyynenä. Onneksi oli huoneessa hämärä. Jánoksen kirje oli herättänyt pahaa verta myös kanslerissa — sen huomasi kaikesta.

— »Párkány», matki hän, — mikset voi yhtä hyvin olla »Tárkány» — sama mies, jonka asepalvelija melasti kuninkaallisessa keittiössä?

Siitä oli siis tullut tieto tänne! Herra Andreas ihan hätkähti. Nyt hänellä oli täysi syy salata henkilöllisyytensä.

— Tunnetko ketään Tárkány'ia? jatkoi kansleri.

Kyllä hän oli kuullut. Yksi kai palveli Turkissa . . . ja toinen jossakin etelässä . . .

— Niin . . . se onkin pääpiru — se ensimmäinen! Tunnetkos muita?

— Kyllä olen kuullut, että heitä olisi vielä kolmas . . . nuorin, joka opiskelee Wittenbergissä . . .

— Kerettiläinen siis! haukotteli kuningas. — Seläistako sukua se on!

— Missähän tämä kerettiläinen nyt mahtaa olla? tiedusti Nagyváradin piispa.

Herra Andreaasta tuntui, että tässä kissa leikki hiirellä — niin tutkivasti kaikki kolme nyt katselivat

häntä. Hän oli jo pamauttaa: »Tässä!» — kun samassa joku tuli kutsumaan herra Országia.

— Niinpä niin, jatkoi kansleri, — voit olla hyväkin mies . . . niinkuin isä Henkel sinusta kirjoittaa. Mutta muistakin täyttää velvollisuutesi kuningasta ja valtakuntaa kohtaan. Sillä — jos saamme sinut kiinni vilpistä, voi nimesi olla paremminkin paikoillaan: räystääs! Silloin voit joutua sellaiseen räystäääseen, josta pois pääsy on hieman hankala.

Samassa palasi piispa Ország. Hän oli kiihtynyt.

— Teidän majesteettinne! puhui hän. — Etuhuoneessa väitetään, että tämä mies on nimeltään Tárkány!

Kansleri oli hypähtänyt seisomaan.

— Kautta pyhän Tapanin! huudahti hän. — Nyt kävivät sanani toteen!

— Kuka sellaista väittää?

Herra Andreas katseli vuoron perään kaikkia kolmea. Kuningas oli tullut levottomaksi. Hän tuijotti uhkaavasti kulmainsa alta. Nagyváradin piispa vain hymyili ja näytti iskevän silmää. Mitä tuo mies tarkoitti?

— Tulkoon tänne se herra!

— Se on herra Gnojenski.

— Herra Gnojenski! Pari minuuttia sitten hän esittäytyi minulle ja nyt hän on valmis syyttämään minua väärän nimen kantamisesta!

Herrat katselivat neuvottomina toisiaan. Miten oli tämä pulmallinen kysymys selitettävä?

— Onko täällä ketään, joka tuntee teidät? kysyi kansleri.

Herra Andreas mainitsi herra Wöröksen. Hän voisi todistaa.

Hyvä oli. Lähetettiin hakemaan herra Wöröstä. Hetken kuluttua tämä saapuikin hengästyneenä.

Nyt vasta tilanne oli kriittinen. Herra Andreas ei ollut maininnut herra Wörökselle, minkä nimen hän aikoisi ilmoittaa, jos tulisi hätäpaikka. Tällä ei siis ollut aavistustakaan hänen nykyisestä nimestään. Mutta — herra Wörös katsahti rohkeasti tuttavaansa silmiin aivan kuin rohkaistakseen, että älähän huoli... kyllä tästä jotenkin selvittää.

— Mitä teidän kuninkaallinen majesteettinne kääkee? kysyi hän asennossa seisten.

— Tunnetteko tämän miehen?

— Niinkuin oman veljeni!

— Mikä hänen nimensä on?

Wörös katseli ihmeissään herra Andreasta.

— No...eikö hän ole ruvennut sanomaan nimeänsä? Sepä ihme ja kumma!

Herra Andreas käsitti toisen odottavan apua. Kuinkapa hän olisi nimen tiennyt, kun ei siitä äsken oltu sovittu. Hänen hermonsa alkoivat pettää. Hän huomasi kuninkaan kasvoilla hämmästyttä, jonka herra Wöröksen viimeiset sanat olivat herättäneet. Mutta — Nagyváradin piispa rupesi nyt vainuamaan jotakin. Se kirvoitti herra Andreaan kielen, niin että hän huudahti:

— Kyllä minä olen nimeni sanonut...mutta minua ei uskota! Párkány on nimeni... Andreas Párkány...

— Niin on, teidän majesteettinne! sanoa jämäytti herra Ágost. — Mies puhuu totta! Minä jo ajattelin, että mikäs ystävälleni on tullut!

— Te siis tunnette hänet? kysyi nyt kansleri vuorostaan.

— Tunnen! Olen tuntenut lapsuudestani asti. Me olemme vähän monta vesimyllyä yhdessä rakentaneet Furusveteen Erdély'in maassa!

Herra Ágost valehteli kuin enkeli. Herra Andreas ei voinut olla ihailematta häntä, vaikka olikin muuten aivan sekaisin.

— Ja vastaatteko te myös hänestä? kysyi kansleri.

— Päälläni vastaan, teidän korkea-arvoisuutenne. Ystäväni, herra Andreas, ei tee karpäsellekään pahaa!

— Mikä hänen nykyinen ammattinsa on?

Herra Wörös nauroi:

— Hän on kirjatoukka! Näkeehän sen kaikesta.

— Siltä minustakin on näyttänyt, virkkoi Nagyváradin piispa. — *Loquerisne linguam latinam?*¹ kääntyi hän herra Andreaan puoleen.

— *Loquor sane, reverendissime,*² vastasi herra Andreas.

Asia oli selvä, he olivat turhaa hätäilleet. Tämä mies ei ollut Tárkány. Kuningas oli jo alunperin epäillyt sitä. Mutta — hän ei ollut uskaltanut siitä huomauttaa. Väiteltäyään aamupäivällä kanslerin kanssa tästä tapahtumasta hän oli hankkinut itselleen kanslerin epäsuosion. Hän ei pitänyt Tárkány'in asepal-

¹ Puhutko latinaa?

² Puhun kyllä, teidän korkea-arvoisuutenne.

velijan juttua minkään arvoisena. Pelkkä väärinkäsitys — eikä mitään muuta. Kuin huomauttaakseen kanslerille, että oli edelleenkin samalla kannalla, hän nyt ehdotti, että tämä Tárkány'iksi epäilty mies rupeaisi auttamaan kansleria kirjoitustöissään. Tämän sihteeri hän oli liaksi kuormitettu.

— Jos teidän majesteettinne käskää, vastasi kansleri, joka ei näyttänyt halukkaalta tuumaan.

— En minä käske, huiskautti kuningas kättään. — Mutta — kun te olette valitellut työn paljoutta.

Asia sovittiin siis niin, että herra Andreas tulisi kanslerin luo niin pian kuin ehtisi. Hän asui muuten talon sivurakennuksessa. Herra Andreas lupasi — mitäpä hän muutakaan voi. Vaikka kymmentä kertaa mieluummin hän olisi jatkanut matkaa.

Kun hän siis kadulla hyvästeli herra Wöröstä, pahoitteli hän, että asia oli tällaiseksi kääntynyt. Mutta — herra Ágost väitti vastaan.

— Pyhä László! Se olisi voinut kääntyä hullumaksikin! Ja samassa häntä rupesi naurattamaan.

— Minä jo mietin pääni ympäri, että mitäs nyt sanot, Ágost Wörös? Voi pyhä Tapani! Se oli ihan veitsen terällä!

Niin oli ollut. Herra Andreas oli synkkä. Paremmin kai hän sittenkin olisi selviytynyt, jos olisi heti aluksi reilusti ilmaissut oikean nimensä. Ei olisi kietoutunut tällaiseen valheen verkkoon. Olisivat saaneet tehdä, mitä olisivat halunneet.

— Ei sitä tiedä, väitti herra Wörös vastaan. — Joka tuntee Báthorin, ei mielellään leikittele hänen kans-

saan. Minusta se meni hyvin, niinkuin meni. Tässä maailmassa ei auta!

— Olisiko ollut parempi, että kansleri olisi vangittanut teidät yksinomaan tuon keittiöjupakan vuoksi . . . kun ette kuitenkaan ole mitään pahaa tehnyt? Olisitte saanut virua jossakin Tolnan kellarissa, sillä aikaa kuin toiset taistelivat maan puolesta . . .

Mutta — eihän aatelismiestä saanut vangita, keskeytti herra Andreas.

— *Inter arma silent leges*, vastasi herra Wörös. — Minusta on asia hyvä, niinkuin se on. Ennen pitkää pääsette jatkamaan matkaa ja tapaamaan veljenne. Minä vien hänelle etukäteen terveisiä.

— Viekää vain . . . ja kertokaa, minkälaiseen seikkailuun minä olen täällä joutunut sen onnettoman Jánoksen vuoksi.

— Kyllä kerron. Tämä on pikku juttu. Kyllä se siitä selviää.

Ja liikuttuna jätti herra Andreas herra Wörökselle hyvästit.

Hetken kuluttua hän jo asteli majataloan kohti, miettien äskeistä tapausta. Eipä hän olisi osannut aavistaa joutuvansa tällaista kokemaan! Nyt hän oli tavallaan kuin rikollinen, joka ei uskaltanut ilmaista oikeaa nimeään. Oliko kummempaa kuultu! Nyt oli veli Vidor majoitettava yksikseen asumaan, sillä häntä ei voisi nyt mukana tuoda — jo siitäkin syystä, että poika pian voisi päästättää totuuden. Häntä oli siis vannotettava lujasti, että piti suunsa

kiinni. Muussa tapauksessa hän, herra Andreas, olisi kiikissä heti.

Hän muisteli kuningasta. Sellainenko oli Unkarin hallitsija . . . vetelä ja saamaton ja nuoruudesta huolimatta jo nähtävästi turmeltunut? Herra Andreas muisti kuulleensa, että kuningas mielellään vetelehti . . . nukkui puolille päivin ja osoitti hyvin vähän harrastusta hallitusasioihin. Siinä suhteessa ei markkreivi Brandenburgin kasvatusta ollut jättänyt hyviä jälkiä. Kuningatar oli jonkin vuoden vanhempi, ja hän tietysti oli huolissaan tuollaisen puolison vuoksi . . . mitä tämä teki ja edesotti . . . varsinkin sellaisessa seurassa kuin mikä häntä alituisen ympäröi. Vaikka — Nagyváradin piispa oli tehnyt miellyttävän vaikutuksen. Olikohan tämäkin epäillyt häntä?

Olipa miten oli, mutta sitä ei herra Andreas jaksanut käsittää, minkävuoksi ei isä Henkel ollut maininnut, että hän jättäisi hänen sukunimensä kirjeestä pois. Oliko hän unohtanut sen . . . vai muuten ajatellut hänen selviytyvän omin neuvoin? Ja — eikö hän ollut ajatellut tuollaisen anonymisyyden juuri kaikkein parhaiten herättävän epäluuloja? Kaipa ei isä Henkel ollut arvannut asioiden olevan niin kireällä, kuin ne itse asiassa olivat. Kuta lähemmäksi Tolnaa hän oli tullut, sitä enemmän oli puhuttu tuosta kirjejutusta ja herra palatiinin uhkauksista. Tässä tapauksessa se siis oli ollut hyväkin, ettei hänen nimeään oltu kirjeessä mainittu — vaikka toiselta puolen taas . . . niin — mene tiedä, mikä olisi ollut parempi.

Ikävä juttu vain, että hänen oli täytynyt valehdella.

Mutta — mikäs oli auttanut! Jos hän olisi sanonut olevansa Tárkány, olisi kansleri ilman muuta vangittanut hänet — Báthorin mieliksi. Herra Wörös oli siis ollut oikeassa. Ja senvuoksi hänen piti nyt olla äärimmäisen varovainen.

Kaduilla kaikui huikeita eläköön-huutoja. Herra Andreas riensi ottamaan selvää ja saikin ilokseen todeta, että Pozsony'in kastellaani parast'aikaa teki tuloa kaupunkiin. Häntä seurasi herra Stefan Schlick'in lippukunta, böömiläisiä ja määriläisiä, ja yleisö osoitti molemmille suosiotaan. Ikkunat olivat täynnä uteliaita, innostuneita kasvoja, ja jokaisen puodin portailla seisoivat katselijoita. Mestari Martinin viinituvan edustalla heilutti puoli tusinaa humalaista ratsumiestä kolpakoitaan, ja pippurisilmäinen hoilasi laulua János Hunyadista. Herra Andreas jäi katselemaan muutaman kadun kulmaan, ottaen osaa yleiseen iloon.

Samassa hän huomasi isä György'in. Tämä istui kuormavankkureissa, polvillaan juurista punottu vasu, jonka sisältöä hän koetti pitää kurissa. Herra Andreas arvasi, että siinä olivat herra Aczélin koiranpennut. Hän ei malttanut hillitä itseään, vaan hihkaisi:

— Hei, isä György!

Puhuteltu kohotti pörröistä päätään ja tunsi herra Andreaan.

— Herra Tárkány! Terve!

Ja samassa hän kohotti koiranpentua korkealle ilmaan ja huusi:

— Tämä on Saapas! Se peijakas puree jo!

Väkijoukko nauroi ukkelin pörröiselle naamalle. »Oliko tuo pappi, kun joku puhutteli häntä 'isä György'iksi?» — kuuli herra Andreas jonkun kysyvän. »P-skaa! Sehän oli herra kastellaanin hovinarri... näkihän tuon!» »Mutta — ketä se puhutteli? Eikö se sanonut 'Tárkány'? Onko täällä joku sen niminenkin?»

Herra Andreas huomasi olleensa varomaton. Hän koetti livahtaa tiehensä, mutta se oli helpommin sanottu kuin tehty. Väkeä oli niin tavattoman paljon. Siinä hänen vieressään seisoivat tuikeannäköinen aatelismies, joka kulmat kurtussa tarkasteli häntä. Se oli kuullut isä György'in sanat. Herra Andreas käänsi päänsä pois päin ja rupesi raivautumaan läpi, kun samassa raskas käsi laskeutui hänen olalleen.

— Anteeksi! Oletteko herra Tárkány?

Herra Andreas kääntyi säkenöivin silmin.

— Pois käpälät! Minä olen hänen korkeutensa kanslerin sihteeri!

Ote heltisi, ja aatelismies näytti hölmistyvän.

— Mutta... eikö hän huutanut »Tárkány»?

— Saattoi huutaa... mutta minun nimeni on Párkány.

— Suokaa anteeksi, herra Párkány! Minä erehdyin.

Ja aatelismies nosti kunnioittavasti lakkiaan.

Tuo oli varmaankin Báthorin miehiä! Muutoin ei olisi uskaltanut. Olipas tämä! Kunhan ei lopultakin kävisi niin, että hän joutuisi hirteen killumaan. Kukas se niin oli sanonut? Kansleri... hänen korkea-arvoisuutensa kansleri.

Herra Andreas tuli majapaikkaansa ja löysi veli Vidorin kuorsaamasta. Poika oli uupunut syötyään vahvasti. Herra Andreas oli hyvillään: nukkuva ei lorunnut tarpeettomia. Hän herätti Vidorin ja selitti tilanteen.

— Jaa... että minunko nyt pitäisi asua tässä yksin?

— Niin — saathan kerrankin oikein mukavasti olla, naurahti herra Andreas.

Hmmm. Ei veli Vidorilla ollut mitään mukavuutta vastaan, mutta — jäädä yksin... se oli ikävää.

— Ja kukas teitä puolustaa... jos tulee niinkuin hätäpaikka?

Herra Andreas huitaisi kädellään. Kyllä hän siitä pitäisi huolen. Vidor älköön sekaantuko siihen puoleen asiasta.

No niin — mikäpä s auttoi. Veli Vidor nousi ja huokasi. Jäihän hänelle hevosten hoito... ja kaipa se aika kuluisi.

— Kuluu se... mutta muista pitää suusi kiinni! varoitti herra Andreas.

Vidor painoi nyrkin suunsa eteen. Kyllä se pysyisi — siitä sai herra Andreas olla varma. Niin pysyisi suljettuna kuin valtakunnan raha-arkku, josta kuulemma pohja paistoi.

Niin se oli... valtakunta oli nyt köyhä. Kuningaskin söi puulautasilta, kun oli pitänyt pantata pöytähopeansa. Sellainen oli nyt aika.

— Ohhoh! ihmetteli veli Vidor. — Mutta — kaipa minun sentään syödä täytyy, vaikka yksin jäänkin?

— tiedusteli hän sitten kuin kautta rantain. — Missäs minä syön?

— Syö ravintolassa ja pidä korvasi auki, neuvoi herra Andreas. — Ja jos jotakin erikoisen tärkeää kuulet, niin tule arkkidiakonin taloon kertomaan minulle.

— Mutta... kuinka minä teidät löydän?

— Kysy herra Párkány'ia, herra kanslerin sihteerää.

Veli Vidorin silmät repesivät.

— Sekös se teidän nimenne nyt on? huudahti hän. — Párkány! Minä vain muistelen erään herran kerran toruneen minua valhettelemisesta, nauroi hän.

Tilanne oli koomillinen, mutta mikäpäis auttoi. Joskus oli pakko käyttää hätävalhetta... vaikka sekin oli kyllä synti.

— Jaa, jaa, vihelteli veli Vidor, — sitähan minäkin olen aina sanonut, että...

Herra Andreas ei joutanut häntä sen enempi kuuntelemaan, vaan antoi Vidorille rahaa ja käski hyvin hoitaa hevosia. Älköön hän myöskään tuhlatko, sillä rahoja oli vähänpuoleisesti.

Veli Vidor lupasi olla säästäväinen, ja herra Andreas läksi etsimään isä György'ia saadakseen tätäkin varoittaa. Verkko näytti kiristyvän hänen ympärilleen yhä tiukemmin, mutta kaipa hän Jumalan avulla jotenkuten selviäisi...

III.

Herra Andreas palveli kanslerin työhuoneessa, arkkidiakonin talon siipirakennuksessa, jo toista päivää, auttaen kanslerin sihteeriä kirjeiden ja määräysten kirjoittamisessa. Siten hän sai tietää paljon aikaisemmista ja nykyisistä toimenpiteistä.

Herra János Zápolyaille, Erdély'in vajdalle oli lähetetty kirjelmä, jossa hänen oli käsketty rientää kuninkaan avuksi. Se oli lähetetty jo Földvárasta Zápolyain lähetin ja rovasti János Scatileon matkassa. Vajda oli sen toivottavasti jo aikoja saanut ja ryhtynyt sen mukaisiin toimenpiteisiin. Mikäli tiettiin, oli hän marssimassa Szegediä kohti. Sieltä hänen pitäisi rientää Mohácsiin, jonne kuningas luuli ehtivänsä turkkilaisia vastaan.

Sanomia tuli ja meni. Niinpä saapui sanoma herra Tamás Nádásdylta Speieristä, että oli toivoa Saksan avusta, mutta kaikesta päättäen se myöhästyi. Olisi pitänyt joutua aikaisemmin neuvottelemaan Saksan valtiosäätyjen kanssa, jotka eivät olleet niin valmiit umpimähkään päättämään, vaan saksalaisella perinpohjaisuudella tutkivat, harkitsivat ja punnitsivat. Kreivi Hardeggin matka Wieneriin sitävastoin oli onnistunut paremmin. Hän oli saanut ostetuksi ruutia ja tykkejä. Osa näistä kanuunoista oli jo laivattu ja saapunut perille Tolnaan itse kreivi Hardeggin johdolla. Ne olivat niitä, joita Duna Pentelen majatalon isäntä oli käynyt katsomassa.

Puolalaisen lippukunnan tulo oli herättänyt suurta iloa. Leonard Gnojenskia juhlittiin kuin ruhtinasta. Olivathan ne kuninkaan omia maamiehiä ja täällä kuin kotonaan. Unkarilaisia salaa harmitti, että puolalaisille osoitettiin niin suurta huomiota, mutta se täytyi tukahuttaa ja tyytyä puremaan hammasta salaa.

Samoin oli toinenkin paavin lähettilään, parooni Burgion, palkkaama apujoukko saapunut. Sitä komensi herra Stefan Schlick, — sama joukko, jonka tuloa herra Andreas oli ollut katsomassa. Se oli pestattu Böömistä ja käsitti saksalaisia ja tšekkejä. Hyvää väkeä sekin oli... hyvin varustettua. Tšekkiläiset jousimiehet varsinkin herättivät kunnioitusta. He olivat suuria, jätteröitä miehiä ja kuuluja ampumatarkkuudesta.

Herra Andreas siis autteli, teki työtä aamusta iltaan. Tolna oli väkeä tulvillaan. Illalla olivat turkinpillit ja huilut soineet talon pihalla nuotioiden ympärillä ja sotamiehet olivat laulaneet. Jos kuljeskeli siellä, saattoi kuulla monta kieltä yhtä aikaa: unkaria, saksaa, tšekkiä ja puolaa.

Nyt oli tiistai, elokuun 14. päivä. Aamupäivällä oli rakennuksen isossa salissa pidetty sotaneuvottelu. Siihen olivat ottaneet osaa valtakunnan korkeimmat ylimykset — mm. herra Aczél. Herra Andreas oli koko päivän pelännyt salaisuutensa ilmituloa. Mutta tähän saakka ei ollut mitään kuulunut. Sotaneuvottelussa oli hän saanut pitää pöytäkirjaa yhdessä kanslerin sihteerin, *geheimschreiber* Kaspar Pergerin kanssa. Häneen suhtauduttiin jo täysin luottavaisesti, kun

herra Brodaries oli nähnyt, kuinka kaunista latinaa hän kirjoitti.

Mutta se, mitä hän aamullisessa neuvottelussa oli kuullut, ei ollut omiaan nostattamaan mieltä. Huoli omasta turvallisuudesta jäi sen rinnalla varjoon. Herrat olivat riidelleet ja haukkuneet toisiaan. Miks'ei termiiniä oltu seurattu, vaan näin myöhään lähdetty matkaan? Herra Báthori se oli pitänyt kaikkein suurinta ääntä.

Eihän herra palatiinikaan ollut seurannut määrää aikaa. Herra György Zápolyai se oli tästä huomauttanut. Nämä kaksi herraa tappelivat keskenään kuin kissa ja koira. György-herra piti veljensä, herra Jánoksen, puolta ja käytti hyväkseen jokaista tilaisuutta iskeäkseen vastustajaansa.

Jaa — että termiiniä! Hän, herra Báthori, olisi sitä voinut seurata vaikka jo kesäkuussa, mutta — mitäpä hän olisi yksin tehnyt Tolnassa torkkumassa, kun oli pitänyt turkkilaista vahtia Pécsin luona! Hän se aina sentään asetti valtakunnan edut ensimmäisiksi. Kun eivät muut olleet valmiit, ei häenkään ollut kiiruhtanut. Mutta — hänen lippukuntansa oli ollut koossa aina.

Se ei tainnut pitää aivan paikkaansa — mutta kukapa palatiinille mitään mahtoi. Nilkku-Báthori oli herra toisen jalkansa lyhemmyydestä huolimatta. Hän oli tottunut komentamaan. Ja ennenkaikkea: hänellä oli ääntä.

Koolla alkoivatkin jo olla kaikki joukot. Kreivi Kristoff Frangepán, jonka banderio majaili Agramissa ja sen ympärillä, oli jäänyt pois. Hän oli ylpisty-

nyt Italian sotaretkillä saavuttamastaan maineesta ja sitäpaitsi astunut keisari Ferdinandin palvelukseen. Siitä huolimatta oli hänet viime valtiopäivillä valittu ylipäälliköksi yhdessä kreivi Salmin kanssa. Mutta herrat olivat kieltäytyneet kunniaa. Heitä oli nyt haukuttu ensi lämpimiksi. Frangepán! Oli Jaican luona valloittanut muutamia vanhoja lippuja, jotka eivät kelvanneet edes jalkaräteiksi! *Az Isten fáját!*¹ Kyllä sellaisia aina jokainen otti! Ja entäs Batthyány — Ferenc Batthyány! Sama ylpeyden piru oli istunut senkin herran sisikuntaan! Ei ollut suvainnut saapua! Kautta Pyhän Tapanin! Vaikka hänen osalleen ei tullut noista »jalkaräteistä» kuin puolet!

Ylipäälliköistä oli siis riidely koko aamupäivän. Oli ehdotettu Pál Tomoria, Kalocsan arkkipiispaa, joka nyt monta viikkoa oli taistellut turkkilaista vastaan etelässä. Mutta — sitä olivat taas toiset vastustaneet. Arkkipiispa Tomori oli aikaisemmin luopunut Péterváradin päällikkyydestä. Miten semmoiselle miehelle ylipäällikkyyttä? Jättäisi sen ratkaisevana hetkenä, ja silloin olisi kaikki tuuliajolla.

Báthori oli taas suurinta ääntä pitänyt, mutta paa-
vin lähettiläs, herra Burgio, oli tukkinut häneltä suun. Tomori oli sentään mies — hän kuunteli järjen ääntä! Kun hän, Hänen Pyhyytensä edustaja, oli antanut Tomorille miehiä ja rahaa, oli tämä taas istunut Péterváradissa niinkuin ennenkin. Mutta — hoidapas siinä virkasi, kun et ollut kuukausiin saanut palkkaasi etkä yleensä minkäänlaisia käyttövaroja. Ei — rajakap-

¹ Unkaril. voimasana.

teeni ei ollut mikään munkki, jolle *paupertas* oli *laeta*! ¹ Hän tarvitsi miehiä ja rahaa — niin, ennenkaikkea rahaa. Ja sitä oli hän, Hänen Pyhyytensä edustaja, arkkipiispa Tomorille toimittanut.

»En minäkään saanut niin Jeesuksen killinkiä ja kuitenkin pysyin Pécsissä!» oli palatiini huutanut. »Omillani ostin mitä tarvitsin! Mutta — minä olenkin aina asettanut valtakunnan edun ensimmäiseksi!»

Niinpä niin — hyvä oli, jos oli mistä ottaa. Kaikilla ei ollut. Mutta — että Tomori Pál olisi turhamainen, sitä ei uskonut itse paholainenkaan. Närkästyivät siitä kunnonkin mies, kun sivuutettiin sellaisten herrojen kuin Salmin ja Frangepánin vuoksi! Mitä tähän kuuluivat Italian sotaretket! Tomori oli taistellut maan rajoilla ja kunniakkaasti. Ja jos nyt kerta niistä »jalkaräteistä» puhuttiin — (hänen pyhyytensä edustajan oli ollut kovin vaikea lausua sitä sanaa) — niin Tomori Pál oli niitä hankkinut enemmän kuin Frangepán! Olipa hän hankkinut Ferhad-bein päänsä, joka kunnissa tammilaatikossa oli lähetetty kuninkaalle Budaan. Niin että kyllä arkkipiispa Tomorilla oli sotaansioita, ja nehan ne nyt juuri tässä tulivat kysymykseen.

Paavin lähettiläälle oli osoitettu kunnioitusta, sillä hän oli vaikutusvaltainen herra. Pelastavan enkelin tavoin hän oli ilmestynyt juuri sinä hetkenä, jolloin kuningas oli ollut kaikkein syvimmän epätoivon partaalla. Hän oli tarjonnut valtaneuvostolle 50 000 tukaattia juuri silloin, kun tämä oli miettinyt päänsä

¹ Köyhyys oli iloinen asia.

ympäri, mistä rahoja saataisiin. Hän se myös oli hankkinut paavin luvan kirkon kalleuksien takavarikoimiseen, koska valtakunnassa vallitsi niin suuri hätä. Mutta — se toimenpide oli kyllä viivästynyt niin suuresti, ettei rahaa oltu tähän mennessä vielä ehditty lyödä kuin aivan pieni määrä. Ne olivat ns. Lajoksen »uusia rahoja». ¹

Nyt oli kuitenkin päätetty, että huomenna lähdettäisiin. Kuningas oli kiukutellut, ettei kukaan tahtonut totella hänen määräyksiään. Eikö hän ollut antanut palatiinille käskyä rientää Eszékin avuksi, mutta — aatelisto oli kieltäytynyt seuraamasta. Eivät muka olleet velvollisia sotimaan maan rajojen ulkopuolella! Pyhä Nikolaus! Oliko Eszék maan rajojen ulkopuolella? Vaikka häntä, kuningasta, usein moitittiin maan olojen tuntemattomuudesta, niin tämän hän ainakin tiesi.

»*Dobře, dobře*», oli herra Báthori huutanut pilkallisesti. Sen olivat toiset ottaneet vastaan naurulla, mutta — toiset olivat säikähtäneet palatiinin rohkeutta.

»Aivan niin!» oli kuningas huudahtanut. »Minä ymmärrän, ettei herra palatiinikaan halua lähteä ilman minua. Minä siis ilmoitan herroille, että huomenna aamulla on armeijan oltava marssikunnossa! Jolleivät herrat lähde, lähden minä yksin!»

Sinä hetkenä oli nuori kuningas ollut suurenmoinen nähä. Seisoen keskellä kiisteleviä herroja hän oli

¹ *Nova moneta* (uusi raha), kuningas Lajos II:n lyöttämiä uusia hopearahoja.

nostanut päänsä pystyyn ja katsellut ympärilleen käsikijän ilmein. Jotakin entisten Jagellojen jalopeuraluonteesta oli herännyt hänen veltossa sielussaan. Olihan hän sentään Kasimir Suuren jälkeläinen, — leijonan poika, jonka pitkällinen häkissä-olo vain oli veltostuttanut. Mutta — tuona hetkenä hän oli ikäänkuin kasvanut, ja herra Andreaasta oli tuntunut, että Lajos sinä hetkenä oli kuunnellut Puolan lakeuksilta kaikuvia sankari-esi-isiensä huutoja ja karistanut yltään unteluuden. »Hei, Jagello, Liettuan karhu, näytä kypäläsi!»

Se oli vaikuttanut suurenmoisesti. Herkästi syttyvät herrat olivat temmanneet sapelit huotrasta ja piirittäneet nuoren kuninkaansa kuin säihkyvin salamoin. Tämä oli silmä kovana katsonut Báthoria, ja — kun riemuhuudot olivat lakanneet, oli hän sanonut lujalla äänellä: »*Dobře!* — aivan niin!»

Siinä oli palatiini saanut syödä äskeisen letkauksensa.

Mutta — priimas ei ollut vielä saapunut, ja se huolestutti kuningasta. Missä hän viipyi? Oliko tarpeellista tyhjentää koko Esztergom, ennenkuin pääsi lähtemään? Ja se oli synnyttänyt uuden riidan ja väittelyn.

»Tämän valtakunnan saisi ostaa kahdella floriinilla, mutta kukaan ei ole halukas niitäkään maksamaan!»

Miksi parooni Burgio oli lausunut nuo sanat juuri hänelle? Kai siksi, että hän oli syrjässä seisten odottanut näytelmän loppua. Pöytäkirjanpito oli pitänyt keskeyttää — siitä ei ollut tullut mitään. Paperit

kainalossa hän oli seisonut oven suussa murheellisena. Kaipa oli parooni Burgio lukenut hänen kasvoiltaan, että hän ymmärtäisi . . . ja ettei hän panisi vastaan. Ja kuitenkin sisälsivät nuo sanat mitä hirvittävimmän loukkauksen hänen synnyinmaatansa kohtaan — niin, loukkauksen — mutta samalla kammottavan totuuden . . .

Herra Andreas istui pöydän ääressä kanslerin työhuoneessa. Herra *geheimschreiber* oli mennyt kaupungille lämmitettyä viiniä juomaan. Hän ei kuulemma muuten saanut unta. Niin — vaikeaksipa taisi käydä nukkuminen tässä melussa. Herra Andreas oli melkein koko edellisen yön valvonut . . . mutta häntä oli valvotuttanut se ajatus, miten pääsisi salaa pujahtamaan pois . . . lähtemään etukäteen kohti etelää. Sillä hän olisi halunnut tavata Imreä niin pian kuin mahdollista.

Herra Ágostin hän oli tavannut vielä kerran ennen tämän lähtöä — ja he olivat saaneet tuokion keskustella. Hän, herra Andreas, oli saanut viimeistellä terveisiään. Herra Ágost olkoon hyvä ja kertokoon vain, että hänkin oli täällä . . . tulossa toisten mukana, ja että hän oli terve. Kertokoon myös, että äiti jaksoi hyvin Budassa ja että hänellä oli mukana kirje äidiltä. Olisihan sen voinut lähettää herra Ágostin mukana . . . mutta — hauskempi olisi se omakätisesti antaa. Sen sijaan hän vaietkoon tästä hänen kiusallisesta asemastaan, joka todella oli kiusallinen. Imre vain turhaan hermostuisi ja ryhtyisi ehkä harkitsemattomiin toimiin. Kyllä hän itse sitten asiat selvittäisi, kun koh-

taisi veljensä. Arkkipiispa Tomorille ei myöskään sanaakaan näistä asioista. Herra Ágost muistakoon sen.

Yht'akkiä hän säpsähti. Mitä . . . jos olisivat panneet toimeen ruumiintarkastuksen ja löytäneet äidin kirjeen! Hyvä Jumala! Hän olisi joutunut kiinni valheesta, ja silloin olisi tullut ilmi, kuka hän oli. Nyt häntä huoletti, ettei ainakin ollut antanut kirjettä herra Ágostin vietäväksi. Nagyváradin piispa epäili häntä. Sen hän oli pari kertaa pannut merkille.

Niin — täällä olivat nyt piispatkin . . . kaikki muut paitsi priimas ja Agramin piispa. Hän oli nyt nähnyt ne kaikki. Csanádin piispa Ferenc Csaholy häneen oli tehnyt hauskimman vaikutuksen. Tämä oli pienikasvuinen, lihavanpuoleinen . . . muistutti pitkässä kaapussaan nuorta, pirteää maalaisemäntää. Herra Andreaan mielestä hänessä oli jotakin kimmoisaa . . . kuin olisi hänen olemuksensa ollut kokoonpantu vieteraista. Hän taisi olla ainoa, joka oli jättänyt piispankaapun panssaripaidan alle. Tavattoman kirkkain, hiukan kieroon katsovin silmin hän koetti seurata itsekutakin puhujaa — ja jos joku vain kääntyi hänen puoleensa, oli hän heti valmis — vartalo innostuksesta ja myötätunnosta tutisten — vastaanottamaan toisen sanat . . . kuin jo etukäteen antaakseen tietää, että oli toisen kanssa täydellisesti yhtä mieltä . . . ihan täydel-li-ses-ti! Mutta se oli vain tuollainen sydämellisen ystävällisyyden ensimmäinen purkaus — seuraavassa hetkessä hän kuitenkin lausui oman mieliteensä . . . vartalo samalla tavoin myötätunnosta tutisten . . . koko ajan käännähdellen ja pyörähdellen

puoleen ja toiseen — kuin olisi hän ollut ladattu erikoisen nasevilla mielipiteillä. »Niin — ratsuhousut ovat epäilemättä käytännöllisemmät . . . mutta minä olen niin tottunut tähän h a l a t t i i n, etten voi sitä jättää. Ja mihin t o t t u u — siitä on vaikea luopua — niinkuin mezőkövesdiläisen nuoren miehen esiliinastaan.» Ja herra Csaholy oli nauranut, nauranut sydämensä pohjasta . . . vartalon koko ajan hytistessä ja pyörähdellessä puoleen ja toiseen . . . aivan erinomaisesta iloisuudesta. Se ihan tarttui. Kun hän lausui: »mezőkövesdiläisen», tuntui se merkitsevän samaa kuin esim.: »mustalaisen». Eikä se kuitenkaan ollut tarkoitettu loukkaukseksi mezőkövesdiläisille. Piispa oli vain siten halunnut alleviivata omia erikoisia tapojaan. Lystikäs mies!

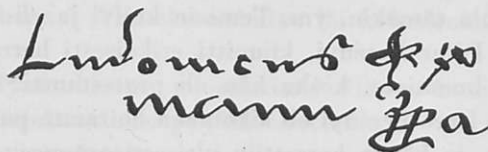
Nagyváradin piispa oli toisenlainen. Hänellä ei ollut tuollaista välitöntä tapaa imeytyä tilanteisiin ja asioihin, mutta omalla tavallaan hänkin herätti mielenkiintoa. Kun Csanádin pikku piispa koko ajan siirteli jalkojaan ja tuolin selkämystään nojaten vuoron perään käänteli saappaittensa kärkiä, jotka juuri ja juuri sopivat näkymään kauhtanan liepeiden alta, elehti Nagyváradin piispa oikealla kädellään. Hän käänteli kämmentään, kuin olisi siinä ollut kaikkien asioiden ratkaisu, mutta vain sellainen, jonka hän itse ymmärsi ja hyväksyi. Tuo kädenliike oli niin puhuva, ettei häntä olisi voinut kuvitella ilman sitä: vasemman suupielen kureutuessa humoristis-ivalliseen hymyyn hän oikealla kämmenellään jakeli näitä hymyjä kuin paavi siunauksia. Mutta — samalla hänestä ei päässyt

selville, mitä hän todellisesti ajatteli. Hän oli sana-
valmis, usein hirtehisuumoria viljelevä hengellinen
herra, ja erosi joukosta juuri tämän luonteenominais-
suutensa vuoksi. Tämä ominaisuus rauhoitti herra
Andreasta. Ehk'eipä piispa — vaikka pääsisikin hänen
salaisuutensa perille, viitsisi siitä numeroa tehdä...

Illalla olisi kuninkaan luona kestit, ja herra Andreas
mietti parhaillaan, kuinka välttäisi ilmitulon. Isä
György'in hän oli valmistanut, mutta herra Aczélin
puoleen oli ollut mahdoton kääntyä. Olisikohan sit-
tenkin parasta turvautua Nagyváradin piispaan —
kertoa kaikki? Vaikea ratkaista. Onneksi oli aamulli-
nen sotaneuvottelu sujunut onnellisesti... mutta ilta-
juhlassa saattaisi yksi ainoa varomaton sana pilata
kaiken. Herra Andreas päätti olla äärimmäisen varuili-
laan. Huomenna, kun joukot lähtisivät liikkeelle, olisi
helpompi välttää huomiota. Mutta — edessäoleva ilta
oli vaarallinen.

Onneksi herra Báthori ei tuntenut häntä, mutta
— puheen johtuessa Jánoksen kirjeeseen saattaisi herra
Aczél yks'kaks' mainita, että täällä oli hänen nuorin
veljensä. Silloin... silloin olisi kaikki lopussa.

Siinä oli hänen edessään kuninkaan nimikirjoituk-
sella varustettu asiakirja:

¹ *Ludovicus Rex manu p(ro)p(ri)a* = L. kuningas,
omalla kädellä.

Hän tarkasteli sen viimeisen, lyhennetyin sanan koukeroita, ja hänestä tuntui, että tuollaisille mutkille oli hänen elämänsä nyt mennyt täällä . . . kuninkaan leirissä. Kuinka hän niistä selviytyisi? Hän työnsi asiakirjan syrjään ja jäi huolestuneena tuijottamaan eteensä pöydälle.

IV.

Arkkidiakonin talon suureen saliin oli illaksi kokoontunut iso joukko herroja. Siellä nähtiin ensinnäkin hänen pyhyytensä paavin legaatti, parooni Giovanni Antonio Burgio, palatiini, herra István Báthori, kuninkaallisen tykistön päällikkö, kreivi Johan Hardegg, puolalaisen lippukunnan komentaja, herra Leonard Gnojenski, böömiläisen pestijoukon johtaja, herra Stefan Schlick, sitten useita piispoja — luvultansa kahdeksan, jollei nyt laskettu mukaan kansleria, joka myös oli piispa. Valtakunnan parooneista olivat läsnä herra Ferenc Ország, Vácin piispan János Országin sukulainen, János Drágfi, *országbíró* — valtakunnan tuomari ja lipunkantaja, György Zápolyai, Andreas Báthori, palatiinin sukulainen ja samaa Ecsedin haaraa kuin tämäkin, ym. Temesin kreivi ja yli-ispääni, herra Péter Perényi, kiinnitti erikoisesti herra Andreaan huomiota, koska hän oli protestantti. Hänen isänsä Imre Perényi oli aikoinaan hoitanut palatiinin virkaa, ja hänen kerrottiin yleisesti osanneen katsoa eteensä. Oltuaan aikansa János Zápolyain kannattaja

hän olikin yks' kaks' pyörähtänyt kuninkaan puolelle saatuaan palkinnoksi ruhtinaan arvon ja Siklósin kaupungin Pécsin luota. Tämä isän etuileminen vahingoitti jossakin määrin poikia, — vaikk'ei vanha Perényi suinkaan ollut ollut ainoa, joka oli osannut kääntää takkia tuulen mukaan.

Pitkät pöydät oli katettu koreiksi — sen mukaan kuin yleensä tällaisena hätäaikana kyettiin. Tolnan varastot oli tyhjennetty, ja pitkin iltaa oli kaupungista vedätetty viinitynnöreitä. Kapakoissa tillaavat alemmat upseerit olivat jo panneet vastalauseensa: vai kuninkaallisessa majoituspaikassa aiottiin kaikki viini tyhjentää! Se oli väärin — se!

Herra Báthori oli kaatanut kolme metsäsikaa, ja ne oli nyt valmistettu juhla-ateriaksi. Appelsiini suussa ne keuvottivat kukin pöydällään höyryävien kastikemaljojen keskellä. Pitkät kynttiläriivit valaisivat tuota korkeata huonetta, joka nyt oli kuninkaan vaakunalla koristettu. Sapelinhuotrat kalahtelivat, kannukset kilahtelivat. Eriväriset dolmaanit välkähtelivät kynttiläin valossa, ja pitkät, polviin asti ulottuvat rengaspaidat helähtelivät heikosti. Puheensorina täytti salin.

Nyt ilmestyi kuningas sisähuoneisiin vievälle suurelle ovelle tšekkiläisen kamariherran Ulrik Czettriczin saattamana. Viimeksimainittu löi kämmeniään yhteen.

— Hyvät herrat, jalosukuiset! Hänen kuninkaallinen majesteettinsa pyytää aloittamaan!

Istuttiin pöytään.

Kuningas näytti tänä iltana iloisemmalta. Aamu-

päiväinen myrskyinen kokous näytti unohtuneen. Vaikka palatiini olikin ilkeästi letkauttanut häntä, ei hän enää tuntunut olevan siitä millänsäkään, vaan keskusteli ystävällisesti herra Báthorin kanssa. Hänellä oli yllään loistava puku, joka kyllä — jos tarkemmin katsottiin — juorusi pitkäaikaisesta käytännöstä. Kansleri Brodarics istui hänen vasemmalla puolellaan.

Herra Andreas, joka seisoj etuhuoneessa palvelusväen ja heitukoiden joukossa, etsi katseillaan Csanádin piispaa. Sielläpä tämä istui . . . vasemmanpuoleisen pöydän päässä, keskustellen vilkkaasti Péter Perényin kanssa, jonka toisella puolen istui Nagyváradin piispa. Omituista, että nuo kaksi miestä olivat veljeksiä . . . toinen katolilainen, toinen protestantti. Mutta — niinhän oli laita useassa unkarilaisessa ylimysperheessä — uusi usko jakoi perheen jäsenet kahteen leiriin. Niinhän oli käynyt hänenkin kotonaan . . .

Mistähän mahtoivat keskustella piispa Csaholy ja herra yli-ispaani? Herra Andreas pani merkille, että Csanádin pikku piispa tuontuostakin purskahti nauruun . . . raikkaaseen, sydämelliseen nauruun, Nagyváradin piispan heitellessä joukkoon kompiaan. Nähtävästi se oli herra yli-ispaanista kaikkea muuta kuin mieluista kuultavaa, sillä tuontuostakin hän kävi totiseksi ja näytti narkästyneeltä. Mutta — piispa Csaholy'in nauraessa täytyi hänenkin nauraa. Ilmeisesti esiintyi Csanádin pikku piispa taas sovittajana, koska herra yli-ispaani ei voinut todenteolla suuttua.

Keskustelu kävi muuten latinaksi. Herra Andreas oli kurkistellut nähdäkseen, oliko Pozsony'in kastel-

laani läsnä, mutta ei ollut huomannut. Sen vuoksi hän rohkaistuneena tästä livahti saliin ja piilottautui palvelusväen joukkoon.

Juuri kuin hän oli löytänyt itselleen hyvän paikan muutamasta ikkunakomerosta, mistä oli hyvä näköala yli koko salin, ilmestyi Pozsony'in kastellaani kynnykselle. Hämmästyksen kohahdus kävi läpi salin.

— No . . . kuinka te näin myöhään tulette? kysyi kuningas kirkkaalla, sointuvalla äänellään ja rypisti kulmiaan. — Siinä minulla on kaunis kamariherra!

Ja taas pani herra Andreas merkille, että majesteetin ääni ilmaisi hänen ikänsä parhaiten.

— Teidän majesteettinne suokoon anteeksi! Minulle sattui ikävä onnettomuus, selitti kastellaani, astuen pari askelta eteenpäin ja kumartaen syvään.

— No —? Kaikki tuijottivat häneen syvän hiljaisuuden vallitessa.

Niin — asia oli sellainen, että hän oli Győrissä ostanut kolme koiranpentua —

— Ja nyt yksi niistä sai ripulin?

Pöydistä raikui nauru. Nagyváradin piispa se oli tämän leikkauksen tehnyt. Muutamat taputtivat käsiään, mutta piispa Perényi veti suunsa irooniseen hymyyn ja pyöritteli kämmentään, niinkuin hänen tapansa oli.

Ei sentään. Hänen korkea-arvoisuutensa oli erehtynyt. Koiraparan oli käynyt hullummin.

— No —? Taas tuijottivat kaikki herra kastellaania.

— Muuan pappisvetelys, joka minulla on joukos-

sani ja jonka olen nimittänyt koirieni kaitsijaksi, polkaisu päissään yhdeltä jalan poikki.

— Aijai! kuului eri tahoilta, mutta György Zápolyai huusi:

— Papinko herra kastellaani on pannut koiriensa kaitsijaksi? Mitäs siitä kirkko sanoo?

— Niin . . . vaikka pappi itse asiassa on koirien ja kissojen kaitsija, *pastor canium et felium!*

Ja Csanádin pikku piispa katsahti Zápolyaihin kuin muistuttaakseen tätä sotaneuvottelussa käydyistä kiistoista.

— No . . . kuoliko pentu?

— Ikävä kyllä . . . se oli lopetettava.

— Mjaah! sanoi piispa Perényi, joka tutki tätä asiaa kuin kerettiläisjuttua. — Mitenkäs papin kävi?

— Pieksätin hänet pahanpäiväiseksi!

— Mjaah! jatkoi piispa Perényi ja teki kämmenellään liikkeen kuin aikoen vaatia herra kastellaanin vastaamaan tästä omavaltaisuudesta, mutta piispa Podmaniczky, Nyitran piispa, joka tähän saakka ei ollut lausunut sanaakaan, keskeytti hänet:

— *Qvem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit!*¹

Hän oli totinen kuin seinä, ja läsnäolijat ymmärsivät hänen sovelluttaneen tuota raamatunlausetta tähän tapaukseen. Piispa Podmaniczky rakasti tällaista sovelluttamista eikä hän tehnyt sitä suinkaan piloillaan.

¹ Jota Herra rakastaa, sitä hän myös rankaisee, ja hän pieksää jokaista poikaa, jonka ottaa korjuuseensa.

Mutta — juuri senvuoksi se useimmiten teki ihan vastakkaisen vaikutuksen.

Niinpä nytkin. Herrat nauroivat kyynelet silmissä. Mutta Nyitran piispa istui totisena, ja poskilihas hänen toisen silmänsä alla vain nykähteli.

Minkäs seudun pappeja se oli?

Pozsony'in . . . virasta poispotkittu, onneton heittäjä.

— Ahaa, isä György! huudahti Györin piispa, herra Balázs Baksi, joka asui Pozsony'in naapurissa. — Tunnen, tunnen!

Niin oli . . . mutta kaikkein parasta oli ollut, kun rangaistuksen täytäntöönpanijaksi oli komennettu isä György'in paras ystävä — Pozsony'in kurakuningas!

Nyt puuttui majesteetti puheeseen:

— Onko sellainenkin matkassa?

— On, teidän majesteettinne. Ja olisipa teidän majesteettinne nähnyt, minkälaiseksi äijän naama venyi, kun hänen piti hutkia! nauroi herra Aczél. »Her-ra siunatkoon, Her-ra siunatkoon!» Ja kastellaani matki Trinksausia, joka epäilemättä oli näyttänytkin surkealta.

Herrat hohottivat, palatiini ihan röhisi. *Teringette!*¹ Kyllä hän tuon tempun osasi! Hän oli Erdélyi'issä toisinaan ruoskituttanut kokonaisen tusinan kerrallaan ja ruokaa sulattaakseen katsellut päältä! Kyllä siinä karjun pinta mureni, kun maha oikein hytki. Pyhä Nikolaus!

Se oli selvä!

¹ Unkaril. voimasana.

Kastellaani sai anteeksi, kun oli niin erinomaisesti osannut kertoa tapauksen. Vaikka — oikeastaan olisi hänen myös pitänyt saada rangaistus, kun oli koiranpennun vuoksi laiminlyönyt kuninkaallisen majesteetin. Tiesikö kastellaani, että huomenna tapahtuisi lähtö?

Kyllä hän oli sen kuullut. *Insurrectioon* — aateliston nousuun — oli jo tuhlattukin riittävästi aikaa. Vaikk’ei hän oikein käsittänyt, kuinka hänen väkensä jaksaisi . . . olivat ratsastaneet Pozsony’ista asti.

— Pitemmän matkan päästä ovat toiset marssineet, huomautti herra Schlick, ojentaen kastellaanille metsästyspuukkoa. — Minä tulen Böömistä.

— Tiedän, tiedän, kumarteli herra Aczél ja leikkasi itselleen aimo kappaleen. — Missä hitossa se palveluskunta kähni?

Palvelijoilla oli täysi työ juostessaan edestakaisin täyttämässä herrojen käskyjä. Herra kastellaanin täytyi siis auttaa itseään.

— Minä olen marssinut Puolasta asti, jutteli herra Gnojenski, joka istui siinä lähellä. — Ja minun väkeni on valmis etenemään.

— Tiedän, tiedän, kumarteli herra kastellaani, — mutta — hiljaa, nyt kuningas puhuu!

— Me kuljemme vain hitaissa päivämarsseissa, haasteli majesteetti. — Ei siinä joukot väsy. Eikähän auta kiiruhtaa, kun on tällainen ontuva kumppani kuin tämä Sánta-Báthori . . . Nilkku-István.

Ja kuningas räjähti nauramaan omalle sukkelukudelleen, jonka palatiini puolestaan kuittasi pistämällä aimo kimpaleen sianlihaa poskeensa.

— Öhhöh! pani hän vain.

— Naurakaa, naurakaa hiidessä! kuiskasi herra Aczél herra Gnojenskille. — Kuningas loukkaantuu, jollei naureta.

Ja se pää pöytää, missä kastellaani istui, hohotti niin, että sali raikui. Herra Schlick oli vähällä saada palan kurkkuunsa. Herra Gnojenskin oli hakattava häntä harteisiin oikein olan takaa.

— Olisipa ollut vahinko . . . kuolla pala kurkkuun, kun on kerran so-ota-retkelle lähtenyt, yski herra Schlick. — Liian vähän kunniakas kuo-le-ma . . . kokonaisen li-ippukunnan päällikölle.

Niin se kyllä oli — herra Schlick oli siinä vallan oikeassa. Sotilaille kuului kuolla vihollisen miekasta tai buzogányista . . . jollei saanut suorastaan fokoksesta otsaansa.

Syötiin ja juotiin. Viini kierteli maljoissa, joita tavantakaa kohotettiin. Pöytäkuntien tunnelma alkoi nousta. Herrat tulivat yhä iloisemmalle päälle. Yksi metsäsioista oli jo kadonnut nälkäisiin suihin, ja toinen ja kolmas olivat menossa samaa tietä. Hovimestari hääräsi paašeineen, tarjoten ruokaa ja täyttäen maljoja. Nagyváradin piispa korotti äänensä:

— Maistetaan nyt tätä egeriläistä sonninverta . . . minusta tämä ainakin on parempaa kuin turkkilaisten *dšulep* — sokerivesi.

— On, on! *Prosit!* Terveysteeksi!

— *Prosit!*

Juhla jatkui. Palatiini väljensi vyötään, jotta makoon mahtuisi enemmän. Hänellä olikin oikea rellu-

vatsa. Kasvot olivat pöhöttyneet — silmämunat keltaiset. Hän röhisi kuin karju.

— Syökää, syökää! Minun kaatamaani tämä on, puhkui hän. — Kuninkaallisen majesteetin terveydeksi ja kunniaksi olen kaatanut. Minä asetan aina valtakunnan edut muitten edelle.

— Paitsi oman vatsasi! huusi György Zápolyai toisesta pöydästä. Hän ei suinkaan ollut leppynyt palatiinille.

— Vaikkapa! röhisi asianomainen vastaan. — Minä en kuitenkaan pyydystele kuninkaallisia prinsessoja niinkuin sinun veljesi.

— Etpä suinkaan... kun tyydyt pienaatelin tyttäriin!

— Hiljaa! karjaisi kuningas ja näytti suuttuneelta. — Emme suvaitse sellaista äänensävyä... sellaisten asioiden yhteydessä puhuttavan korkeasta sisarestamme, pyhästä roomalaisesta majesteetista.

— *Éljen!* huudettiin alapäästä pöytää.

— *Dobře, dobře,* vätkytti palatiini, joka jo alkoi olla melko lailla humalassa. — »Emme suvaitse!» Mutta — me suvaitsemme!

Ja hän katseli kuningasta kulmainsa alta kuin kyräävä sonni.

Herra Andreas oli koko ajan pelännyt, että palatiini rupeaisi puhumaan Jánoksesta ja hänen kirjeestään, mutta tällä oli nyt muuta sydämellään.

— Jos teidän majesteettinne olisi valinnut minut ylipäälliköksi, niin minä olisin näyttänyt turkkilaiselle huutia! nikotteli hän. — Olisin pannut Solimanin tavoittamaan omaa häntäänsä.

— Onko Turkin sulttaanilla häntä? huusi herra Drágfi pöydän toisesta päästä.

— On sillä . . . niinkuin sullakin.

Se nosti valtavan naurunrähäkän. Kuninkaankin täytyi siihen yhtyä. Oli hyvä, ettei tässä seurassa ollut yhtään vallasnaista.

— Ja minä olisin ma-arssinut Konstantinopoliin . . . ja vääntänyt Hagia Sofian huipulta pu-uolikuun pois!

Pöytäseura nauroi. Olisipa se toden totta ollut nähtävyys, kun herra palatiini olisi kiivennyt Sofian moskeijan katolle ja vääntänyt puolikuun paikoiltaan.

— Voithan mennä nytkin! pilkkasi Zápolyai.

— Nytpä minä en menekään, kun en ole ylipääl-
likkö! räyhäsi juopunut palatiini. — Menen vain
sinne . . . minne muutkin. Ja minä tiedän, etteivät
ne ainakaan mene Konstantinopoliin.

— Mihinkäs sitten?

— H-vettiin! karjaisi palatiini ja löi nyrkkiä pöy-
tään. — Sinne juuri . . . päistikkaa . . . sellaisella joh-
dolla kuin Tomorin!

Humaltuneelle herralle naurettiin, mutta tämä ei
näyttänyt siitä välittävän. Palvelijat yrittivät vaihtaa
häneltä lautasta, mutta silloin herra Báthori vasta
oikein suuttui:

— Vai ette anna minun syödä! ärjyi hän. — Hiiteen
siitä! Oma ruokaani minä syön! Ja — annan muil-
lekin . . . kerjäläisille, joilla ei ole edes kunnan kenkiä
jalassa.

Se alkoi mennä jo liian pitkälle. Jokainen läsnäole-
vista ymmärsi palatiinin tarkoittaneen kuningasta,

jonka jalkineet tosin eivät olleet ensiluokkaiset. Nagyváradin piispa kilisti maljansa reunaan.

— Emmeköhän pysy kristillisessä sovussa ja järjestyksessä.

— Pysytään, pysytään! huudettiin eri tahoilta.

— Teidän korkea-arvoisuutenne puhuu oikein!

— Väärinkös minä sitten puhun? karjui palatiini.

— Valehtelenkos minä, kun sanon syöväni omaa ruokaani? Pöytä? Niin... tämä on hänen majesteettinsa pöytä. Mutta... minä maksan pöytäveron... pöytäveron, jos tarvitaan!

— Rauhoittukaa nyt, teidän korkea-ylhäisyytenne! kehoitti Pécsin piispa, herra Fülöp Móré.

— Aha! Jokos löytyi »korkea-ylhäisyyskin!»! Mihinkäs nyt »Sánta-Báthori» pantiin? Jopas kummia kuuluu, kun nähdään, mikä mies minä olen. Ja minä se olenkin mies... vaikk'en kyykistelekään jokaisen sammaloituneen kiven juuressa ja etsi epigrafeja.

Se oli letkaus Pécsin piispalle, joka oli innokas inskriptioiden tutkija. Hän oli aikaisemmin ollut Unkarin lähettiläänä Venetsiassa ja siellä erikoisesti innostunut vanhoihin löytöihin. Olipa hän julkaissutkin tutkimustensa tuloksia.

Palatiini pullisteli silmiään uhkaavasti ja röyhtäisi. Hän katseli koko pöytäseuruetta, mutta ei löytänyt siitä sitä, jota etsi. Hänen katseensa osui naapuripöytään ja nyt hän huomasi György Zápolyain. Veri nousi hänen päähänsä, ja hän näytti kamalan näköiseltä.

— Sinä, sinä... ssslaavi! sähisi hän. — Sssinut

minä nujerran...niinkuin päivätyöläisen...niinkuin — Tárkány'in! Haa! Tárkány! Hänet minä hirrtätän!

Ja herra Báthori iski nyrkillä pöytään, niin että kuninkaan viinimalja kaatui ja viini virtasi pitkin hänen majesteettinsa housuja.

Syntyi peloittava hiljaisuus. Mitenkäs nyt kävi? Herra Andreas ihan vapisi. Peto oli tuo mies... ja kurjasti kävisi sen, joka hänen kynsiensä joutuisi. Pozsony'in kastellaani, joka oli keskustellut koiranpennuistaan herra János Drágfin kanssa, katkaisi äänettömyyden:

— Mistä Tárkány'ista nyt puhutaan?

— Tár-ká-ny! karjaisi herra Báthori hirvittävällä äänellä ja iski uudelleen nyrkkinsä pöytään. Kuningas hypähti pystyyn ja rupesi huutamaan. Syntyi yleinen melu, ja herra Andreas jo luuli salaisuutensa ilmitulleen, kun samassa palvelijoita etuhuoneesta ryntäsi sisään.

— Viekää ulos tuo sika! karjui kuningas tulipunaisena kiukusta, osoittaen palatiinia.

Herra Andreas odotti Báthorin nyt raivostuvan yhä enemmän. Mutta ihme ja kumma: palatiini istui pöydässä onnettoman näköisenä, huokailen ja pyyhiskellen kämmenselällä otsaansa, jolle oli kihonnut kylmä hiki. Vastenmielinen katku levisi saliin.

Heitukat tarttuivat palatiiniin ja lähtivät taluttamaan ulos. Heidän naamansa oli naurunirvessä, ja muutamat pitelivät nenäänsä ja tyrskivät. Haaralla

jaloin, polvet jäykkinä taapersi herra palatiini ulos palvelijoiden tukemana.

— Pöytäveron maksoi, niinkuin lupasikin! pärähti piispa Perényi nauramaan. — Mutta — tapahtuipa samalla *crimen majestatis* — majesteettirikos!

Nytkös nauru kelpasi! Herrat hohottivat kuorossa. Csanádin piispa kääntyi herra Országin puoleen ja huusi:

— Liian täysi tynnöri, liian täysi tynnöri! Tappi lentää pois, tappi lentää pois!

Ja se tapa, millä hän lausui sanat »tappi lentää pois!» sai koko hänen pöytäkuntansa puhkeamaan naurun ulvontaan.

Herra Andreas yritti poistua. Hänestä tämä oli hirveää. Hän kääntyi ovelle, mutta perääntyi samassa, sillä siitä astui nyt sisään asepukuinen pappi, joka juhlallisesti ilmoitti:

— Hänen eminenssinsä, Esztergomin arkkipiispa ja Unkarin kirkon priimas, kardinaali Szalkay.

Hetken kuluttua astuikin herra kardinaali sisään. Hänellä oli yllään asepuku, musta rintahaarniska, jonka päällä kimalteli kultainen risti. Kädessä leveälierinen hattu hän seisoi ovella, etsien katseellaan kuningasta — tuo juhlallisen näköinen, puolivälissä kuuttakymmentä oleva harmaatukkainen kirkkoruh-tinas. Herra Andreas näki hänet nyt ensi kerran . . . ja hänestä oli selvä, että tuo mies oli niin kiivas protestanttien vainooja. Kasvot olivat terveet ja punakat, otsa harvinaisen korkea. Mutta . . . tuossa otsassa oli jotakin peloittavaa, varsinkin sen kulmissa. Niille

näytti joka hetki olevan muodostumassa pilvi, ja tämä yhdessä pään lievän tutinan kanssa vaikutti sen, että hän näytti peloittavammalta kuin mitä itse asiassa oli. Herra Andreas muisti kuulleen, että priimas runoili . . . kirjoitteli latinankielisiä värssyjä. Mutta — mitään sellaista, mikä olisi muistuttanut runoilijasta, ei tuossa miehessä näkynyt . . . jollei tuo harmaa hiusseppel, joka ympäröi tonsuuria.

Mutta — erikoisesti kiinnitti herra Andreaan huomiota priimaksen hattu. Se oli sitä tyyliä, jota hengelliset herrat käyttivät . . . matalakupuinen, leveälierinen — ehkä tavallista hiukan korkeampi. Kupu oli vannehdittu metallilla — niinkuin herra Andreaasta näytti — hopealla. Tästä vanteesta lähti neljä nauhaa, jotka ulottuen lierien läpi jatkuivat jonkin matkaa niiden alapuolella. Hatun päässä ollessa ne tulivat riippumaan olkapäiden edessä ja takana. Kuvun päällä yhtyi neljä vannetta ristin muotoisesti, ja niiden yhtymäkohdasta kohosi komea, kultainen risti, jonka molempien sivuhaarojen ylä- ja ala-laidassa vielä oli risti. Se oli tyypillinen kirkkoruhtinaan sotahattu.

— Isän, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen! tervehti arkkipiispa latinaksi ja riensi kuningasta vastaan. — Kuinka minun armollinen majesteettini voi?

— Hyvin, teidän eminenssinne, vastasi kuningas ja pää taivutettuna vastaanotti kardinaalin siunauksen. — Me olemme vain täällä teidän eminenssiänne kovin odottaneet.

— Niinpä niin . . . mutta — mikä on tämä *foetor molestus* — tämä kiusallinen katku?

— Harhaoppi haisee, teidän eminenssinne! nauroi Nagyváradin piispa, joka nyt yhdessä talon isännän kanssa astui esimiestään vastaan ja tervehti tätä.

Samassa hän huomasi herra Andreaan.

— Myrsky on ohi, kuiskasi hän tälle silmää iskien, — mutta myrskyn jäljet tuntuvat vielä ilmassa. Olkaa varovainen, herra Tárkány! Se voi ensi kerralla iskeä teihin.

Herra Andreas oli aivan hölmistynyt. Mistä hänen korkea-arvoisuutensa oli arvannut?

— No . . . te olette niin veljenne näköinen kuin muna toisensa, nauroi piispa. — Minä tunnen Imreherran.

Vai niin! Siis hänen korkea-arvoisuutensa oli koko ajan tiennyt?

— Kyllä! Ja minä valmistin myös herra Aczélin. Siitä johtuu, ettei hän ole teitä näkevinäänkään.

Herra Andreas olisi mielellään kertonut piispalle koko historian, mutta tällä oli kiire.

— Olkaa huoletta . . . kyllä teidän salaisuutenne säilyy, virkkoi hän ja kättä heilauttaen kääntyi menemään sinnepäin, minne kuningas priimaksen kanssa oli hävinnyt.

V.

Sillä välin kuin herra Andreas työskenteli kanslerin luona, koetti veli Vidor kulutella aikaansa majatalossa. Hänellä oli nyt herran päivät.

Istuskellen vuoroin ravintolahuoneessa, vuoroin maaten kamarissa hän koetti pohtia tilannetta. Se oli kyllä sitä myöten selvä, että piti olla varovainen . . . välttää ilmituloa. Mutta — kuitenkin: »Kenenkäs seuraan minä oikeastaan olen joutunut? kysyi hän itseltään. »Kerettiläisen ja kapinoitsijan!»

Ja hän hypähti pystyyn ja läksi talliin hevosia katsomaan.

Siellä hän kumminkin rauhoittui. Hevoset söivät rauhallisesti — ei minkäänlaisia levottomuuden merkkejä. Vidor laittoi uudet appeet, tarkasteli ratsunsa jalkaa ja palasi ravintolan puolelle.

Siellä sattui juuri istumaan sama pieniaatelin, joka edellisenä päivänä oli yrittänyt pidättää herra Andreasta. Kuuluvalla äänellä tämä nyt kertoi kohtauksesta. Eräs pörröpää oli kuorman nokalta huutanut herra Tárkány'ia . . . Ja senniminen oli silmänräpäystä aikaisemmin puhutellut pörröpäätä »isä György'iksi». Jotakin siinä oli . . . vaikka muukalainen oli väittänytkin nimeään Párkány'iksi.

— Onkos sellaista herraa herra kanslerin seurueessa? kysyi kertoja.

— Kyllä on, vastasi nurkasta kalpea, hintelä mies, jonka sormet olivat musteen tahrimat. Hän joi parast'aikaa lämmitettyä viiniä.

— Kukas te olette? kysyi pieniaatelin.

— Hänen korkeutensa kanslerin sihteeri, ettäs sen tiedätte.

No . . . mutta — herra Párkány'ihan oli kanslerin sihteeri!

— Apulainen hän vain on... tilapäinen apulainen.

— Olettekos varma, ettei hän haudo mitään vehkeitä? kysyi pieniaatelinen, jota tämä juttu näytti suuresti kiinnostavan.

P-u sen tiesi! Minkä vuoksi herra sitä sitten niin kyseli?

— Niin — miksikäs te sitä niin kyselette? puuttui Vidorkin nyt puheeseen. Hän ei jaksanut enää hillitä itseään.

Pieniaatelinen kääntyi nyt hänen puoleensa.

— Kukas te sitten olette?

Vidor hätääntyi. Siinä se nyt oli, kun ei hän ollut malttanut pitää suutansa kiinni.

— Jaa, että — minäkö?

— Niin juuri!

Ja pieniaatelinen nousi pöydästä ja lähestyi Vidoria.

— Mikäs tutkija te oikeastaan olette?

Kanslerin sihteeri oli juuri juonut viininsä ja tarttui nyt pieniaatelista käsipuolesta.

— Mitäs se teihin kuuluu?

— Kyllä se kuuluu, kiivastui sihteeri. — Minä voin ilmoittaa kanslerille, että te kuljette täällä urkkimassa!

Nyt oli pieniaatelinen vuorostaan ahtaalla.

— Päästäkäähän irti, herra, pyyteli hän, — minä kyllä saatan...

Ja kun sihteeri laski hänet irti, käytti pieniaatelinen tilaisuutta hyväkseen ja pujahti ulos.

— Urkkii kuin mikäkin! tuhisi sihteeri.

— Niin juuri! Aivan kuin tässä oltaisiin vakoojia joka mies!

Vidor läksi. Hän oli onnellisesti pelastunut, mutta se, mitä hän oli kuullut, hermostutti häntä sentään kelpolailla. Herra Andreas oli vaarassa — sen hän nyt entistä paremmin tajusi. Jokohan olisi lähteä kaupungille varoittamaan häntä?

Vidor pistäysi tallissa, heitti hevosille heiniä, katsasti ratsunsa jalkaa ja lähti. Hökan jalka ainakin näytti paranevan.

Kadulla hän kohtasi Trinksausin. Kurakuningas oli aivan tyrmistyksissään.

— Voi, veli Vidor, vaikeroi hän, — kun pieksivät isä György'in!

Vidor säikähti. Hänen mieleensä tuli, että nyt oli herra Andreas joutunut kiinni ja että isä György'ikin oli saanut samasta sarvesta.

— Mitä? kysyi hän ihan pyörällä päästään. — Saitkos selville . . . ?

— Mikäs oli saadessa, kun itse tunnusti . . . Ja sitäpaitsi — olisivathan ne joka tapauksessa sen selville ottaneet, vaikk'ei olisi tunnustanutkaan.

— Tuota . . . mihinkäs ne hänet veivät?

— Ei ne mihinkään — siellä makaa omassa huoneessaan . . .

— Tuota . . . kenestä sinä oikein nyt puhut? kysyi veli Vidor hetken kuluttua, kun asia hänen mielestään rupesi menemään sotkulle.

— Isä György'istä . . . kenestäkäs sitten?

No . . . johan hän oli ajatellutkin, että —. Ja veli

Vidor jätti Trinksausin seisomaan keskelle katuja ja lähti harppaamaan kaupungille.

Nyt oli kiire tarpeen. Isä György'in olivat jo siepanneet kiinni... ja nyt tietysti etsivät herra Andreasta. Luulivat tietenkin isä György'ia hänen rikostoverikseen. Ja tiesi hänet, mitä olivat yhdessä punoneet. Mutta — kunnoton mies hän olisi, jollei heransa pelastaisi.

Ja tämän ajatuksen kannustamana paineli veli Vidor arkkidiakonin taloa kohti ja oli tuossa tuokiossa sen portilla.

Vahtisotilas pysähdytti hänet.

— Hei, kuule... ettekös löytäneekään? kysyi hän.

— Ei löydetty! vastasi Vidor, joka koko ajan oli siinä uskossa, että kysymys oli herra Andreaasta.

— No... mitäs nyt palatiini sanoo?

Veli Vidor oli enemmän kuin pyörällä. Ei ollut nähtävästi hyvä pistää tännekään nokkaansa. Kukaties vangitsisivat hänetkin... ja varmasti vangitsisivatkin, jos saisivat selville, kuka hän oli.

— Tuota, tuota..., änkytti hän, — ovatkos ne parast'aikaa hakemassa?

— Kyllä! Etkös sinä kuulukaan samaan sakkiin?

Sotamies katseli kadulle. Sieltä lähestyi joukko sotilaita vielä suuremman tyttöliudan kanssa. Nämä nauroivat ja rallattelivat.

— Sieltähän se tulee... jälkiruoka, nauroi vahtisotilas. — Johan minä ajattelin, että mihinkäs Tolnasta ilolinnut olisivat huvonneet.

Veli Vidor oli niin viaton, ettei käsittänyt. Ja hyvä

olikin, ettei hän ymmärtänyt. Hänen käsityksensä Unkarista ja sen herroista olisi mennyt aivan alas, ja hän olisi vakavasti miettinyt, kannattiko sellaisten päälliköiden johdolla lähteä vihollista vastaan. Nyt hän vain ilostui, että herra Andreas oli välttänyt ansan . . . ainakaan eivät vielä olleet hänen jäljillään. Mutta — kun hän nyt kuitenkin oli tullut näin pitkälle — päätti hän mennä perille. Olihan hyvä tavata herra Andreas ja neuvotella hänen kanssaan.

Talon pihalle oli majoittunut yksi osasto herra Stefan Schlick'in böömiläistä lippukuntaa, joka oli edellisenä päivänä saapunut, sekä pieni puolalainen vartiosto herra Gnojenskin lippukunnasta. Viimeksi mainitut varsinkin olivat kiivaita katolilaisia — ja kun itse pyhä isä oli heidät pestannut, katsoivat he ennen muita olevansa pyhän kirkon suojelijoita. Joku herra István Aczélin palvelijoista oli kertonut isä György'in kohtalosta, ja tälle böömit ja tšekit parast'aikaa nauroivat, kun Vidor saapui heidän tulilleen.

Jo rupesi veli Vidorille selkenemään. Vai niin! Tuota . . . mitäs se koirain kaitsija sitten oli tehnyt?

Oli polkaissut jalan poikki yhdeltä kastellaanin pennuista.

Yhyy! Selvä oli! Sitä siis oli johtunutkin Trinksausin hätä.

Veli Vidor oli istahtanut nuotiotulen ääreen. Koko ajan oli hänellä mielessä, että pitäisi kysyä, missä herra Andreas asusti. Mutta — uteliaisuus voitti, ja hän päätti hetkisen kuunnella sotamiesten juttuja.

Puolaa ei veli Vidor ymmärtänyt, mutta pozsony'-

ilaisena hän oli oppinut saksaa auttavasti. Juttu isä György'istä ja koiranpennusta oli nyt käsitelty loppuun, ja hän siis kuuli, että väiteltiin siitä, kummanko maan pääkaupunki oli mahtavampi, Puolanko vai Böömin.

— Mitäs sitä nyt Warsovasta puhuukaan, kun on kerran Prahan nähnyt! intoili punaposkinen tšekki, loikoillen toisen kyynärpäähänsä varassa. — Olettehan kuulleet laulun:

Warsovassa valuu vain
sima puolalainen.
Prahassa kun olta sain,
olo toisenlainen!

Mutta — nyt rupesivat puolalaiset pajattamaan yhteen ääneen. Heidän aliupseerinsa, joka osasi vähän saksaa, oli tulkinnut miehille tšekin puheen. Vai sillä lailla arvosteltiin Puolan kansallisjuomaa — kuuluisaa simaa! Eikö kellään ollut kenttäpulloa, jotta annettaisiin maistaa?

Oli, olihan niitä. Tšekkiä kohti kokotti monta kättä yhtä aikaa. Hei, ota pois ja maista! Tiedät sitten, millaista on vanha puolalainen sima!

Kaipa oli tšekki tätä tarkoittanutkin, koska valitsi kaikkein suurimman kenttäpulloista. Hän kallisti sen huulilleen ja joi pitkin kulauksin. Klunk, klunk! pani pullo vain.

— Antakaapas tuollekin... tuolle unkarilaiselle! huudettiin. — Saa vieraana miehenä arvostella...

Ja yks' kaks' oli Vidorin kädessä kenttäpullo, jota hän käänteli ja katseli.

— Juo ja arvostele! kehoitti aliupseeri. — Saatpas tunnustella, millaista on puolalainen sima.

Vidor maistoi — makeaa oli . . . ihan kuin viini . . . mutta vielä makeampaa. Tämä kai ei nyt päähän noussut? Hän kulautti siis pari, kolme aimo ryyppyä päälle ja ojensi pullon takaisin.

— No . . . miltäs maistui?

Olihan tuo . . . kuin sokerivettä.

— Antakaapas toinen pullo! huudettiin. — Siinä on vähän toista lajia! Juo, unkarilainen, ja arvostele!

Ja taas piteli veli Vidor kädessään kenttäpulloa. Hän maistoi sen sisällöstä, maistoi ja irvisti. Huh! Tämähän oli paloviinaa!

— Ei ole kuin simaa, mutta on vähän väkevämpää.

Vidor ojensi pullon takaisin ja kiitti. Hyvää tuntui olevan. Hänen ohimoissaan rupesi niin mukavasti nykimään ja tykyttämään, — eikä hän huomannutkaan, ennenkuin oli hyvässä nousuhumalassa.

— Joo, Warsova se on kaupunki! huudahti hän ja katseli tšekkiä tuikeasti silmiin.

Humalan vaikutuksesta oli myös vanha vastenmielisyys tšekkejä kohtaan herännyt, ja se purkautui nyt ilmoille tällä tavalla.

Puolalaiset nauroivat. Yksi rupesi hyräilemään:

— Sapelilla,
pikarilla
veljesvalan vahvistit
urhot Puolan, Unkarin.

Mutta — tšekki rupesi väittämään vastaan. Oliko unkarilainen Warsovassa käynytään?

— Minäkö? intoili Vidor, ja räpytteli valkeita silmäripsiään. Hänen rohkeutensa kasvoi sitä mukaa kuin humala päähän nousi. — Minä olen käynyt Warsovassa ja Wienissä ja — joka paikassa! Kyllä minä Puolan kuninkaan tunnen! Sehän on meidän kuninkaan setä.

Se oli oikein... mutta mitenkäs oli veli unkarilainen niin hyvä tuttu Puolan kuninkaan kanssa?

— Joo, jutteli Vidor, — minä olin mestari Wenzla Pfefferweinin kanssa käynyt usean tovin Breslaussa, kun mestari Wenzla oli opettamassa Breslaun piispalle *must'*in valmistusta. Kun hänen korkea-arvoisuutensa sitten lähti Puolaan meidän kuninkaan kirjettä viemään, otti hän minut mukaansa. Niin minä Warsovassa kävin!

— Entäs Wienissä?

— Joo... kun minun nykyinen isäntäni lähetettiin Wittenbergistä viemään kirjettä Itävallan keisarille... itse siltä pääkerettiläiseltä Martti Lutherilta, niin seurasin taas häntä sillä matkalla, lasketteli veli Vidor tulemaan kuin köyttä.

— Sinä olet siis käynyt Wittenbergissäkin?

— Olen! mahtaili Vidor. — Tunnen sen kaupungin kuin viisi sormeani.

— Olet siis kerettiläinen?

Nyt veli Vidor kauhistui. Mitä? Häinkö kerettiläinen? Kuinka se oli mahdollista?

— No... kun sanoit olleesi Wittenbergissä.

Mutta — veli Vidorin kaulaan ei niinkään vain heitetty paulaa. Hän rupesi nauramaan.

— Tarvitseeko silti olla kerettiläinen, vaikka on Wittenbergissä käynyt, hohotti hän. — Olethan sinäkin käynyt Prahassa etkä ole hussilainen!

Niin — hän ei ollut kyllä hussilainen, vaikka olikin Tšekkienmaasta. Mutta — kuinkas veli unkarilainen oli palvellut kerettiläistä herraa? Ei kai oikeauskoisen kirkon poika lähtenyt Lutheruksen kirjeitä kiikuttelemaan?

Kukas sen oli sanonut, että hän oli niitä kiikutellut?

— Itsehän äsken sanoit! Kuulivathan sen toisetkin!

Ja tšekki, jolle Puolan sima myös oli kihautanut kulmiin, nousi uhkaavan näköisenä istumaan.

— Ei minun herrani ole kerettiläinen, tuumi Vidor totisena, vaikka häntä hiukan peloittikin.

— Mutta — itsehän sanoit! tiuvasi tšekki. — »Kun minun nykyinen isäntäni lähetettiin.» Kukas sinun herrasi on?

Se vaikutti Vidoriin kuin käärmeen pisto. Joko taas uhattiin käydä hänen herransa kimppuun? Ei se niinkään vain käynyt!

Hänkin oli noussut seisomaan valmiina perääntymään hyvässä järjestyksessä.

— Sitäpä ei sanota! jämäytti hän tulemaan hiukan kankein leuoin.

Puolalaisetkin, jotka olivat maistelleet kenttäpulloistaan, olivat aliupseerinsa välityksellä saaneet kuulla, että unkarilainen oli kerettiläinen. Äkkipikaisina he tempaisivat sapelinsa ja yks' kaks' piirittivät

Vidorin. Vai kerettiläinen tässä... heidän tulillaan... heidän, pyhän isän satureitten! Ja tälle roistolle he olivat antaneet simaa... pyhän Puolanmaan kansallisjuomaa! Nyt olivat kenttäpullot saastutetut. Toinen miehistä, jonka pullosta Vidor oli juonut, heitti sen inhoten luotaan.

— Kautta Pyhän Neitsyen! Me iskemme sinulta suonta!

Veli Vidor oli pahemmassa kuin pulassa. Tässä taisi olla hengen meno! Hän vilkaisi ympärilleen, eikö mistään päin ollut apua saatavissa. Yht'äkkiä hän huomasi herra Andreaan, joka kädet selän takana, syviin mietteisiin vaipuneena käyskenteli jonkin matkan päässä.

— Herra Andreas! Auttakaa! huusi hän niin paljon kuin kurkusta lähti.

Tämä pyörähti ympäri ja lähti juoksemaan kohti.

— Mitä täällä, mitä täällä? huohotti hän.

Puolalainen aliupseeri solkkasi, että he olivat napanneet kiinni kerettiläisen. Se oli tuo mies tuossa!

Ja hän osoitti Vidoria.

— Mitä leiripoliiseja te olette? karjui herra Andreas.
— Päästäkää mies irti!

Mutta — puolalaiset eivät olleet niinkään halukkaita. He vain jankkasivat vanginneensa kerettiläisen ja luovuttavansa hänet ainoastaan omalle päällikölleen.

— Kenen miehiä te olette? kysyi herra Andreas.

— Herra Gnojenskin.

— Hyvä on! pauhasi herra Andreas. — Minä haen

herra Gnojenskin tänne ja takaan, että killutte hirressä joka mies, kun olette paljastaneet sapelinne hänen kuninkaallisen majesteettinsa leirissä!

Se tepsi. Aliupseeri muisti, kuinka heille matkan varrella oli taottu päähän sotasääntöjä. Kuninkaan leirissä ei saanut vetää sapelia esiin. Siitä oli ankara rangaistus. Nyt hän puolestaan rupesi rukoilemaan:

— Kuulkaahan, herra — taidatte olla piispa... älkäähän puhuko mitään herra Gnojenskille. Me olemme hänen pyhyytensä paavin palkkasotureita. Katsokaahan — meidän lipussammekin on Pyhän Neitsyen kuva. Armahtakaa, herra, meitä... ei sanaakaan herra Gnojenskille.

— No... jos te vannotte pitävänne tämän asian salassa, niin minä lupaan, oli herra Andreas leppyvinään.

— Vannomme, Pyhän Neitsyen nimessä vannomme!

Ja Vidor laskettiin irti. Herra Andreas otti hänet kainaloonsa ja läksi nopein askelin taluttamaan pois. Hän oli hermostunut. Kuninkaan pidoissa oli jo ollut käydä hullusti... ja nyt Vidor täällä loppujen lopuksi pilasi asiat täydellisesti.

Hänen teki mieli antaa poikaa korville, mutta — se ei käynyt täällä... talon pihalla. Kohtaus oli jo herättänyt puolalaisten porttivahtienkin huomiota, sillä nämä yrittivät estää herra Andreaalta ja Vidorilta pääsyn kadulle. Mutta — voimakkaasti ärjäisten ensiksimmäintu osoitti olevansa ylimys, jonka tielle mou-

kan ei ollut hyvä asettua. Ja niin hölmistyneet vartijat laskivat heidät menemään.

— Suu poikki nyt! komensi hän Vidoria, joka oli aikeissa ryhtyä selittelemään. Majatalossa hän kyllä ehtisi kaiken kuulla.

He tulivat majataloon, ja herra Andreas lukitsi oven. Vidor istui sängyn laidalla ja itki. Hän oli surkean näköinen. Herra Andreas mitteli lattiaa edestakaisin, eikä Vidor uskaltanut edes katsahtakaan häneen.

— Hirteen sinä vielä saatat minut, ennenkuin olemme matkamme päässä! puuskautti hän viimein.

— Herra armahda! vaikeroi veli Vidor, joka nyt purskahti oikein isoon itkuun.

— Tuki suusi ja kerro, mitä siellä pihalla tapahtui! Kenen luvalla sinä onneton läksit kaaheroimaan? Ja päissäsikin sinä vielä olet!

Vidor yritti kertoa — sikäli kuin itkultaan saattoi. Eihän hän muuten — mutta kun hän oli kuullut...

— Mitä kuullut?

— Tärkeitä uutisia.

Herra Andreas kävi hiljaiseksi. Mitähän oli poika mahtanut kuulla?

— Kerrohan nyt selvästi ja lyhyesti, komensi hän. — Ja itku pois!

Joo... hän oli kuullut, että eräs aatelismies — (aatelismies se varmaankin oli ollut)... oli ravintola-huoneessa jutellut, kuinka oli ollut saamaisillaan kiinni herra Tárkány'in... mutta oli tämä päässytkin livistämään kynsistä. Se oli varmaankin ollut palatiinin miehiä ja lähetetty vakoilemaan...

Ja tässä uusi nyyhkytys katkaisi kertomuksen.

— No — mitä sitten?

— Niin . . . minä läksin silloin teitä varoittamaan — niinkuin oli käsky. Mutta — sitten huomasinkin, että ne olivat olleet hakemassa tyttöjä. Mitähän pahaa ne olivat tehneet?

Herra Andreas oli huomannut saman tapauksen, mutta hän ei ruvennut saastuttamaan pojan mielikuvitusta. Hän vain kysyi:

— No . . . entäs sitten?

Ei sitten muuta, kuin että hän oli joutunut puolaisten tulille . . . ja nämä olivat ruvenneet väittämään häntä kerettiläiseksi.

— Kuinkas ne semmoiseen käsitykseen tulivat?

— No . . . en minä ymmärrä . . . veli Vidor oli nyt saanut takaisin vähän entistä varmuuttaan, — kielen taitamattomuudesta kai se johtui . . . kun minä en oikein osaa puolaa . . .

— Osaatko sinä sitä yhtään?

Herra Andreasta alkoi jo naurattaa, vaikka hän salasikin sen.

— Enhän minä sitä tosin, vilkastui veli Vidor, — mutta tšekkiä kyllä. *Dobře, dobře!* Eikös se ole tšekkien kieltä?

Oli se. No sillä sanallako Vidor sitten oli ratsastanut?

— Niin! Kun ne polittivat ja pajattivat, niin minä aina vain, että: »*dobře, dobře!*» Siitä kai ne sitten saivat sellaisen käsityksen, että minä olisin kerettiläinen. Herra armahtakoon!

Ja veli Vidor katseli saapasvartta pitkin. Hän oli onnettoman näköinen.

Herra Andreas kuitenkin epäili hänen kertomustansa. Ei se niin ollut käynyt. Jotakin muuta siinä oli täytynyt tapahtua. Mutta — hän ei viitsinyt poikaa sen enempi ahdistaa.

— Kuulkaahan, herra Andreas, avasi Vidor jälleen suunsa, — onko siinä perää, että humalaisessa asuun sian sielu? Veli Dezsó se luostarissa vain jutteli keran. Sanoi, että jos on jollakin Garabonciásin kyky, niin voi nähdä korvatkin . . . sian korvat ja kärsän . . .

Herra Andreasta nauratti, mutta hän vastasi totisena:

— On siinä perää. Veli Dezsó on puhunut totta. Mutta hän ei vain muistanut lisätä sitä, että valehtelijalle kasvaa vielä ketun häntäkin.

— Oikeinko totta?

— Totta se on.

Veli Vidor punoi päätään. Hän muisti yht'äkkiä.

— No . . . silloin herra Andreaallakin on ketun häntä . . . sillä te kuljette täällä väärällä nimellä.

— Hiljaa! kuiskasi tämä. — Ei puhuta siitä enää. Kuulehan . . . kuinka hevoset voivat?

— Hyvin. Hókan jalka on jo terve.

Sepä oli hyvä! Huomenna lähdettäisiin liikkeelle.

— Joko huomenna? ihastui Vidor.

— Jo. Satuloi ratsut aamulla varhain ja tuo leiriin. Kysy herra — no niin, sinä tiedät. Ja nyt älä hiiskahda sanaakaan!

Veli Vidor seurasi sitä niin kirjaimellisesti, että —

kun herra Andreas toivotti hyvää yötä — hän puristi huulensa yhteen ja nyökkäsi vain päätään.

Mutta — arkkidiakonin talo oli täynnä elämää ja vilskettä. Siellä laulettiin ja remuttiin. Palatiinin huoneesta kuului humalaisten naurua ja naisten tirkuntaa. Herra Andreas arvasi: siellä vietettiin orgioita.

Ja tällä johdolla oli mentävä perivihollista vastaan!

Hän oli niin murheissaan, ettei enää yhtään ajatellut omaa vaaranalaista asemaansa. Hän oli kuullut Nagyváradin piispan sanovan priimakselle, että juhlaa jatkettaisiin Báthorin reseptin mukaan. Tämä häntä huoletti: ottivatko kuningas ja kirkon miehetkin osaa sellaiseen syntiseen menoon? Hyvä Jumala, hyvä Jumala! Ja kirkonmiehen asunnossa!

Hän ei saanut rauhaa, hänen piti ottaa asioista selvä. Csanádin pienen, herttaisen piispan muoto muistui hänen mieleensä. Ei kai ainakaan hän —?

Hän tapasi geheimschreiberin, herra Pergerin.

— Ee-ei, vihelsi tämä. — Piispat ovat kaikki levolla. Herra kansleri neuvottelee hänen majesteettinsa kanssa tämän makuuhuoneessa... neuvotteli ainakin äsken. — Kuulkaahan tuota!

Käytävän toiselta puolen kuului György Zápolyain ääni, kun tämä lauloi:

— Palatiini pöksynsä pil-laa-si,
kun liiaksi Tolnassa til-laa-si.
Sonninveri voimia vahvistaa,
mut juomalla ei sitä juoda saa.

Hyväksyvä naurunrähinä keskeytti laulajan. *Éljen*
— eläköön!

— Anna tulla lisää, György!

Laulaja jatkoi:

— Mitenkäs se sano herra voi-voo-di:

»On székely suorana sii-vom-pi,
kun heitetään tunkion laidalle!»

Samoin kävi äsken herra vajdalle!

— *Az istenit!* Hyvä! Sepäs vasta laulu!

Ja uusi humalaisten naurunremakka kajahti huoneesta.

—Tuollaista se on . . . siellä palatiinin vastapuolekin puolestaan, naurahti herra geheimschreiber.

— Mutta minä en välitä. Minä en näe muuta kuin paperia ja mustetta . . . paperia ja mustetta.

He läksivät siipirakennukseen. Siellä, herra geheimschreiberin huoneessa, he pakisivat hetkisen kynttilän ääressä.

— Jos olisitte ollut kauemmin hovissa, ette ihmettelisi mitään, tuumi herra Perger. — Täällä tottuu kaikkeen.

Hän katseli herra Andreasta isällisesti, kuin ainakin mies, jolla oli kokemusta ja joka osasi siis neuvoa toista.

— Ja kyllä tekin totutte, herra Párkány . . . totutte. Silloin ette tekään näe muuta kuin paperia ja mustetta . . . paperia ja mustetta.

Ja kuin olisi tämä sanontatapa ollut hänestä erikoisen sattava, herra geheimschreiber pärähti kuivaan

nauruun ja rupesi riisuutumaan. Herra Andreas nousi.

— Tottuu sitä, tottuu sitä... tottuu yksin sänkyynkin menemään... kek-kek!

Herra Andreas toivotti hyvää yötä ja lähti.

VI.

Seuraavana päivänä ei päästy lähtemään ennenkuin vasta iltapuoleen. Kuningas nukkui pitkälle puoleen päivään — ja vaikka leirin purkamisesta oli annettukin käsky jo edellisenä iltana, seisoivat herrojen teltat paikoillaan vielä puolen päivän korvissa. Niissä nukuttiin.

Ainoastaan joukot olivat jalkeilla aamusta alkaen. Herra Andreas oli tehnyt kierroksen leirissä ja huomannut kaikkialla vilkasta touhua. Unkarilainen alapäällikkö, joka johti osastonsa valmisteluja, oli tyytymättömyyden mutinaan vastannut:

— Me seuraamme käskyjä! Herrat ovat herroja!

Mitäpä siihen talonpoika osasi sanoa. Nuo auringon paisteessa välkkyvät teltat vahvistivat heidän johtajansa puheen. Pieni, tiitterä alapäällikkö oli mietteisään jäänyt niitä tuijottamaan ja huokaissut:

— Pyhä Jumalan Äiti!

Sellaista se oli. Vidor oli saapunut hevosineen ja ollut reippaalla päällä. Herra Andreas oli käynyt suorittamassa majatalon laskun. Olipa Vidor elänyt herroiksi, kun oli kamariin itseään palveluttanut! Mutta — Vidor puolustelihe:

— No . . . kun suu oli pidettävä kiinni, oli se var-
minta niin.

Mitäpä hän siihen oli osannut sanoa. Tämä kaikki
oli — kaikesta surkeudesta huolimatta — samalla
sangen hullunkurista.

Vähää ennen auringon laskua päästiin lähtemään.
Se tuntui hyvin surulliselta. He kulkivat päivänlas-
koa kohti. Kun pitkät ratsumiesjonot painuivat
maantielle ja Tolna hävisi näkyvistä, hävisi myös
aurinko läntisten vuorien taa. Unkarin armeija kulki
pimeässä, tähtien tuikkiessa ja hevosten korskahdel-
lessa kuin kuolinsaatto kohti Mohácsia.

Kaiken kukkuraksi rupesi vielä puolenyön jälkeen
satamaan. Tähdet hävisivät ja paksut, mustat pilvi-
röykkiöt peittivät taivaan. Etelän suunnalta nousi
ukonilma. Salamet leimahtelivat.

Kuningas oli siirtynyt kantotuoliin. Parikymmentä
talonpoikaa kiikkutti sitä olkapäillään, astellen kurassa
verkkaisin askelin. Palatiini ratsasti kantotuolin
kupeella, ja herra Andreas, joka sattumalta oli jou-
tunut lähelle, kuuli seuraavan keskustelun:

Kuningas: Pyhä Nikolaus! Kuka käski meidän
lähteä yön selkään!

Palatiini: Teidän majesteettinne oma käsky.

Kuningas: Minunko? Mutta — minähän sanoin
vain, että armeijan on oltava marssikunnossa?

Palatiini: Teidän majesteettinne sanoi eilen, että
tänään on lähdeävä.

Pitkä haukotus, joka kuului kuninkaan kantotuo-
lista, ja sitten:

— No niin . . . mennään. Mentävähän on kuitenkin.

Ja kantotuolin kupeella riippuvan lyhdyn valossa ehti herra Andreas nähdä palatiinin pöhöttyneet kasvot ja niille levinneen pilkallisen hymyn.

— Pitkältikö on Szekszárdiin? kysyi kuningas hetken kuluttua yhä äänekkäämmin haukotellen.

— Kolme penikulmaa.

— Kolme ja puoli, teidän korkeaylhäisyytenne, oikaisi yksi kantomiehistä.

— Suu kiinni, moukka! ärjäisi palatiini. — Vai sinä tässä!

Kuninkaan kantotuolista kuului tylsää naurunhohotusta.

— Hyvää yötä! Minua rupeaa nukuttamaan, haukotteli hän hetken päästä. Ja palatiini murahti:

— Hyvää yötä.

Hänen teki mieli omaan kantotuoliinsa, sillä nyt satoi jo taivaan täydeltä. Hän silmäili hermostuneena ympärilleen, kenen saisi paikalleen. Samassa hän huomasi herra Andreaan.

— Missä hiidessä ne hovimestarit ovat? murisi hän.

— Hei, sinä siinä.

Herra Andreas kannusti ratsuaan ja ajoi palatiinin rinnalle.

— Mikä nimesi on?

— Párkány, Andreas Párkány.

Palatiini katseli häntä kulmat rypyssä.

— Asetu tähän . . . tähän kantotuolin viereen, koki häntä. — Ja hengelläsi vastaat, jos hänen majesteettinsa uni häiriintyy.

Herra Andreas asettui siis osoitetulle paikalle. Hän oli ihmeissään. Mitenkäs tämä nyt näin sattui . . . hän, wittenbergiläinen maisteri, puoleksi pappi ja puoleksi sotamies, hänen apostolisen majesteettinsa henkivartijaksi! Se oli kohtalon ivaa. Mutta — hän viittasi Vidorin asettumaan toiselle puolen . . . ja niin he nyt kahden siinä ratsastivat taivaan valaessa vettä virtanaan ja salamoiden leimahdella. Palatiini ratsasti tiehensä.

Tuokion kuluttua voihkaisi Vidor omituisesti. Herra Andreas ihmetteli, että mikä pojalle nyt tuli. Salaman valossa hän näki tämän kuolemankalpeat kasvot ja oikean käden tekevän ristinmerkkejä.

— Mikä on? kuiskasi hän.

— Ottakaa tämä . . . herra Andreas — se on vaarallinen!

Ja Vidor ojensi herrallensa ruoskan.

Mitä ihmettä? Mikä poikaa nyt vaivasi?

— Ukkonen voi iskeä, sopotti Vidor ja teki ristinmerkin. — Heittäkää se pois!

Herra Andreas naurahti. Kansalla oli sellainen taikauskoinen käsitys, ettei ruoskaa saanut käsitellä ukonilmalla. Salama voisi iskeä siihen ja surmata omistajan. Veli Vidor oli nyt hätäntynyt, kun oli näin tärkeässä toimessa. Kukaties salama vielä iskisi ja surmaisi kuninkaan!

Herra Andreas pisti siis ruoskan saappaansa varteen. Sade valui virtana. Se ropisi kantotuolin kattoa vasten, mutta kuningas nukkui rauhallisesti. Herra Andreaasta tässä kaikessa oli jotakin hyvin romant-

tista: talonpojat kantamassa apostolista majesteettia . . . pyhän Tapanin kruunun omistajaa . . . keskellä pimeää yötä . . . sateen virratessa ja salamoiden välähdellessä. Toisinaan jyrisi niin, että maa tärisi . . . mutta ihmeellistä: kuningas vain nukkui. Hän ihan kuorsasi. Herra Andreaan mielestä tämä symbolisoi sitä turvallisuuden tunnetta, minkä majesteetti aina sai säilyttää kansan keskuudessa liikkueensa.

Kantajat astuivat tasajalkaa, varovasti ja äänettöminä. He liikkuivat kuin varjot. Sade oli kastellut heidät tykkänään . . . mutta — mitäpä he siitä välittivät. Olihan soma vielä olkikattoisissa majoissa muistella, kuinka oli kerta kannettu pyhää apostolista kuningasta . . . matkalla Mohácsiin . . . Tolnan ja Szekszárdin välisellä taipaleella . . . eräänä elokuun yönä, jolloin satoi ja salamoi. Oli sitä soma vielä muistella ja lisätä: »Ja niin nukkuikin hänen pyhä majesteettinsa rauhallisesti kuin lapsi kehdoissaan. Mutta — me kannoimmekin hiljaa ja varovasti.»

Jotakin tämän tapaista vaistoili herra Andreas silmätessään silloin tällöin noita tasaisesti kohoilevia, leveitä talonpoikaishartioita. Uskollinen oli Unkarin talonpoika — kaikesta huolimatta! Jos sai jokapäiväisen niukan leipänsä, oli tyytyväinen. Jos sai työkennellä rauhassa, oli iloinen. Ei hän paljoa vaatinut. Nytkin oli lähtenyt . . . kuninkaan kutsua totellen perivihollista vastaan. Mitä olisi majesteetti mahtanut, jos olisivat jääneet kotiin. György Dózsan kapina oli vielä siksi vereksessä muistissa, ettei hallitus olisi uskaltanut pakkotoimenpiteisiin ryhtyä.

Ja herra Andreaan sydän lämpeni hänen ratsastaessaan siinä kuninkaan kantotuolin kupeella — lämpeni rakkaudesta kansaa ja kuningasta kohtaan. »Pelätäkää Jumalaa ja kunnioittakaa kuningasta», kehoitti Herran pyhä apostoli Pietarikin lähetyskirjeessään. Niin — kunnioituksen oli alamainen velkaa hallitsijalleen. Ei hänen sopinut arvostella eikä tuomita. Kuningaskin vastaisi kerran kaikista teoistaan kuningasten kuninkaalle, Herralle Jeesukselle Kristukselle. Se oli oikean kristityn ja alamaisen kanta tässä kysymyksessä.

»Ja veljellisessä rakkaudessa yhteistä rakkautta», sanoi myös Herran pyhä apostoli. Siihen sisältyi rakkaus kansaan, yhteiseen kansaan. Herra Andreas tunsi tänä yönä erikoisen lämmintä rakkautta myös noita yksinkertaisia, oppimattomia talonpoikia kohtaan . . . noita kuninkaan kantajia, jotka tuossa tasaisessa tahdissa hiljaa kyökkäsivät eteenpäin pitkin kuraista tietä. Niissä oli valtakunnan voima ja pelastus. Herrat kukistuivat ja hallitsijat vaihtuivat . . . mutta talonpoika jäi. Hän perkasi peltonsa, pui viljansa, kärsi ja uurasti. Mutta — hänen peltonsa vaoista kasvoi tulevaisuus . . .

Ja entäs . . . kun näille kirkastuisi uusi oppi . . . puhdas evankeliumi . . . entäs sitten? Nyt he . . . »uskonparantajat» olivat huonossa huudossa. Mutta kerran myönnettäisiin, että uskonparannus oli ollut välttämätön Unkarinmaassa. Ei vanha usko pystynyt ihmistä terveeksi tekemään . . . sen oli tämäkin retki osoittanut. Syöden ja mässäten kuluttivat maan mah-

tavat aikansa . . . himoissa rypien. Ei säästänyt synti kuningasta eikä kerjäläistä. Tässä keskellä yötä . . . kuninkaan kantotuolin kupeella ratsastaessaan tunki herra Andreas syvää sääliä majesteettia kohtaan. »Uinu, Unkarin kuningas . . . ja näe unta paremmasta tulevaisuudesta!»

Sade taukosi vähitellen, ja taivas selkeni. Taas tuikivat tähdet kirkkaina. Ne kuvastelivat itseään maantielle syntyneissä lampareissa, joita hevosten kaviot sotkivat. Armeija kahlasi hopeassa . . . helmissä ja jalokivissä! Olipas tämä! Herra Andreas veti raitista aamuilmaa keuhkoihinsa ja tunki itsensä harvinaisen iloiseksi.

Joukko-osastoja toisensa jälkeen ajoi ohi. He halusivat nähdä, mikä oli tuo edellä kulkeva, hiljainen kuomu, joka vaappui tähtien valossa. Kuningas, hänen kuninkaallinen majesteettinsa! Herra Andreaan piti vähäväliä ojentaa kättänsä hiljaisuuden merkiksi. Hattua nostaen ajoivat herrat äänettömästi ohi. Olipas tämä! Kuningas nukkui keskellä maantietä . . . ilman vartiostoa . . . ilman saattoväkeä . . . talonpoikain kantamana. Olipas tämä!

Jostakin edempää rupesi kuulumaan laulua: »*Ave stella maris!* — Terve meren tähti!» Sointuvat miesäännet lauloivat sitä. Herra Andreas kuunteli syvää hartautta tuntien — ja rupesi itsekin hiljaa hyräilemään:

— *Dei Mater alma,
atque semper Virgo,
felix coeli porta . . .*¹

¹ Luojan Äiti armas
ynnä aina Neitsyt,
taivaan portti varma.

Niin — tämä oli sitä vanhaa . . . mutta — se sopi nyt . . . tähän raikkaaseen aamutunnelmaan . . . tähän kalpenevien tähtien valossa kulkevaan sotajoukkoon . . . tähän sateesta ja yökasteesta himmeästi kimaltelevaan ympäristöön. Paksu savimöhkäle maantien sivussa kimmelsi kuin suunnaton jalokivi. Maa oli täynnä rikkautta . . . sen vainiot kultaa ja poppelit hopeaa. Lievät kylmänväreet puistahuttivat toisinaan herra Andreasta, — mutta sitten virtasi taas veri lämpimänä pitkin ihonpintaa. Hän oli tyytyväinen ja onnellinen. Mieleen muistui »Kultatukka». Siellä . . . jossakin, Budan linnassa hän uinui — aavistamatta, että täällä eräs maisteri, sotaan menevä maisteri häntä ajatteli. Tuntui jollakin tavoin suloiselta tuollainen rakkaus . . . josta asianomainen ei edes tiennyt. Oli kuin olisi toisen tietämättä saanut varovasti kurkistaa neitsytkammioon. Veli Vidor torkkui satulassaan . . . poikaparka oli myös aivan märkä. Mutta — tuolla tuikkivat jo Szekszárdin tulet. Pian he olisivat perillä.

*»Vitam praesta puram,
iter para tutum,
ut videntes Jesum
semper collaetemur . . .»¹*

¹ Elo puhdas anna,
valmista tie varma,
Jeesus meille näytä
iloss' ainaisessa.

Yht'äkkiä syntyi häiriötä. Pieni ratsumiesosasto karahutti paikalle, sadekaapuun verhoutuneen ritarin johtamana. Se oli herra Andreas Trepka, kuninkaan puolalainen hovimestari — *udvarmester*. Hämmästyksissään hän kääntyi herra Andreaan puoleen.

— Kuinka tämä on mahdollista! huudahti hän latinaksi. — Hänen majesteettinsa yksin — *sine satellitibus* — ilman henkivartioita!

Herra Andreas selitti tilanteen.

— Kuinka ihmeessä herrat Korlátkövi ja Tárczai ovat laiminlyöneet velvollisuutensa? Heidän vuoron-sahan oli muodostaa kuninkaan saattue asemiehineen.

Herra Andreas ei vastannut. Hän katseli vain herra Trepkaa, jonka suu oli jäänyt omituisesti ammolleen.

— Kuka nyt taas on velvollisuutensa laiminlyönyt? kuului yht'äkkiä kuninkaan ääni kuomun sisästä. — Hyvää huomenta, herra Trepka!

— Jumal'antakoon, teidän kuninkaallinen majesteettinne!

Ja hovimestari rupesi puhua pajattamaan puolaa, jota herra Andreas ei ymmärtänyt. Useamman kerran vain nimet Korlátkövi ja Tárczai sukelsivat esiin keskustelun kuluessa.

— Jaa, nämä minun unkarilaiseni... nämä ovat sellaisia. Antavat kuninkaansa vaikka hukkoa, haukotteli Lajos II. — Mutta — kuka tämä mies on?

Kuningas osoitti herra Andreasta. Tämä sanoi nimensä.

— *Dobře, dobře*, naureskeli majesteetti. — Sinähän toit terveisiä hänen majesteettiltaan kuningattarelta?

Niin hän oli tuonut.

— Entäs tämä toinen? Kuningas osoitti Vidoria.

— Se on minun palvelijani, teidän majesteettinne.

— No, mutta sinähän taidatkin olla herra, kun sinulla on palvelijakin! huudahti kuningas ollen hämmästyvinään. — Ja jollet ole, niin minä teen sinusta sellaisen.

Herra Andreas kiitti. Hänen majesteettinsa oli sangen armollinen.

— Kyllä minä teen sinusta herran, jatkoi kuningas, — on minulla vielä sen verran valtaa. Herrana on hyvä olla . . . tavallisena herrana nimittäin. Kuningaan virkaa en suosittelen kenellekään — se on ikävää.

— Jaaha, jatkoi hän sitten, kun oltiin kaupungin laidassa, — tähän on Szekszárd. Hei, missä ne minun heitukkani ovat? Minähän saavun kaupunkiin kuin kamasaksa toisten perässä.

Kuningas oli hyvällä tuulella. Hän taputteli talonpoikia olkapäälle. Eikö ollut tuntunut raskaalta?

Talonpojat olivat aivan ymmällä. Oli harvinaista, että majesteetti puhutteli heitä.

— Eipä tuo tuntunut, armollinen herra, vastasi yksi, sukkelasuisin joukosta. — Kantaahan nyt kaksikymmentä miestä aina yhden miehen.

— *Dobře, dobře!* nauroi kuningas. — Mies se olen minäkin.

— Tottahan toki, armollinen herra ja kuningas! Tottahan toki!

Ja talonpojat seisoivat kantotuolin vieressä paljain päin, nöyrinä ja samalla iloisina.

Palatiinikin ratsasti siihen. Hän oli pörröinen ja unisen näköinen.

— No, teidän majesteettinne! Hyvinkö kului yö?

— Samaa minä voisin kysyä teiltä, vastasi kuningas, jonka kulmakarvat kurtistuivat.

— No . . . eivätkö moukat ole täyttäneet velvollisuuttaan? karjui palatiini. — Missä on päällikkö? Ja palatiini haki katseillaan herra Andreasta.

— Talonpojat ovat tehneet velvollisuutensa, mutta te olette sen laiminlyönyt! kiivastui kuningas. — Näistä minä teen itselleni palatiineja koska tahansa! Mutta teidät minä kускаan takaisin Erdély'iin!

Ja kuningas osoitti kantajia, jotka olivat yhä enemmän ihmeissään.

Palatiini mursi pahasti suuta, mutta ei uskaltanut vastata mitään. Ohhoh! Jokos poika rupesi tulemaan mieheksi? Olihan Ulászló II:kin, se vetelys, joskus kiivastunut ja näyttänyt herroille huutia . . . niinkuin esim. Ujlakille — ruhtinas Ujlakille, kun tämä oli haukkunut häntä »sonniksi». Oli ottanut takavarikkoon linnat ja tilukset! Kukaties tämäkin . . . kyyti-poika, vielä näytteleisi isänsä osaa? Tiesi hänet!

Ja tavallista nöyrempanä seurasi palatiini herraansa, joka myös oli noussut ratsunsa selkään.

— Moukiksi haukkui, tuumi muuan talonpojista, kun kuningas saattajineen oli hävinnyt näkyvistä. — Sen sitä palkakseen saa, kun väsyksiin asti rehkii!

— Joo . . . mitä herra Báthorista, mutta — kuningaspa uhkasi tehdä minusta palatiinin! nauroi äskeinen sukkelasuinen mies.

— Sinusta! Samanlainen olisit kuin toinenkin!
Mutta — ethän pääse — älä toivokaan!

— En kai . . . mutta hyvähän on hyvä virka luvassa,
veisteli asianomainen.

— P-skaa! Kyllä ne lupaukset tunnetaan! György
Dózsa oli sentään mies . . . hän ei olisi ruvennut mo-
komia koirankoppeja kanniskelemaan.

Ja talonpoika sylkäisi halveksivasti kantotuolia
kohti.

— Älähän puhu György'istä . . . joudut killumaan,
varoitteli kolmas.

Puhuja tukki suunsa, mulkoilihan vain ympärilleen
uhkaavan näköisenä.

— Hei! Sinnekös te aiotte sen kantotuolin jättää . . .
maantielle? huusi nyt herra Trepka, joka palasi takai-
sin. — Kantakaa se sukkelaan luostariin . . . apotin
asunnon edustalle.

Ja nöyrinä tarttuivat talonpojat tyhjään kanto-
tuoliin ja lähtivät sitä kantamaan kaupunkiin.

Herra Andreas oli vaieten seurannut kohtausta.
Hän oli tehnyt saman havainnon kuin niin monta
kertaa ennenkin: jos talonpojalle oltiin ystävällisiä,
täytti tämä mielellään velvollisuutensa. Mutta — jos
ärjyttiin ja haukuttiin, myrtyi mieli, ja talonpoika nosti
heti päätään. Unkarilainen talonpoika oli toisenlai-
nen kuin muut: vapauteen syntyneenä hän ei kestä-
nyt orjan kohtelua.

»Ei olisi György Dózsa ruvennut mokomia koiran-
koppeja kanniskelemaan», kaikui hänen mielessään,
kun hän Vidorin seurassa ratsasti kaupunkiin. Eipä olisi

tainnut. Ja taas haihtui hänen hyvätuulensa kuin siivellä pyyhkäisten.

»Hyvä Jumala, hyvä Jumala!» hoki hän itseksensä.
»Mitenkähän tämä retki päättyy?»

VII.

Kun herra Andreas huomasi, että kuninkaan joukot vain hyvin hitaasti pääsivät etenemään, pyysi hän lupaa saada lähteä etukäteen ratsastamaan palvelijansa kanssa. Hänen mielensä paloi arkkipiispa Tomorin joukkoihin ja veljensä luo.

Kansleri oli rypistänyt kulmiaan. Hyvä oli. Kävi hän se päinsä. Nytpä hän... jos oli epäluotettava mies, saattaisi ratsastaa suoraan vaikka sulttaanin leiriin kertomaan, mitä Unkarin armeijaan kuului.

Herra Brodarics oli ollut sanovinaan sen leikillä, mutta kuitenkin oli herra Andreas väkevästi punastunut. Se oli ollut suuttumuksen punaa.

»Jos minä petän valtakunnan ja isänmaan», oli hän huudahtanut, »niin kohdatkoon minua vanhurskaan Jumalan tuomio!»

No niin, no niin! Leikkiähän se vain oli ollut. Tuota noin... saattaisihan herra Párkány ottaa viedäkseen kirjeen sille »munkille» — arkkipiispa Tomorille.

»En voi ottaa, teidän korkea-arvoisuutenne», oli herra Andreas vastannut. »Tuo kirje polttaisi puhki viittani vuorivaatteen, kun se olisi epäillen annettu!»

Ja niine hyvineen hän oli lähtenyt.

Heti Szekszárdin eteläpuolella alkoivat maat kohota. Kaupungin ympäristökin oli jo ollut koko lailla epätasaista. Mutta puolen tunnin ratsastuksen jälkeen huomasi herra Andreas joutuneensa keskelle vuoristoa, jonka huiput hohtivat harmaanpunaisina. Kuta kauemmas hän ehti Báttaan käsin, sitä korkeammaksi kävi seutu. Duna Pentelen ja Paksin tasangot olivat nyt jääneet, ja hän ratsasti tummien harjanteiden välissä, joiden rinteillä kasvoi pyökkiä. Harjanteiden lomissa kyyhötti yksinäisiä taloja siellä täällä, ja peltoja ja viinitarhoja näkyi yhä harvemmassa.

Herraskartanokin vilahti sentään ohi silloin tällöin. Kuin kotkan pesä kohosi ritarilinna vuoren kyljestä, kuvastellen itseään alla päilyvän lammen pintaan. Niiden ohi ratsastaessaan muistui herra Andreaan mieleen lapsuuden koti, vaikka se oli sijainnutkin tasan-golla. Siellä . . . muistorikkaan Maros-virran varrella se oli ollut — lähellä Csanádia. Kaupungin tornit olivat näkyneet heille, ja kesäiltoina hän oli katsellut, kuinka kuninkaan suolalaitivat soutivat ohi. Se oli ollut heidän vanha kotinsa . . . ja Imre asui nyt muualla.

Mutta — toisenkin paikan toivat nämä seudut mieleen ja juuri siksi, että ne korkeutensa puolesta muistuttivat sitä. Se oli Tokajin tienoo . . . siellä Hegyaljassa. Siellä . . . Tállyassa hän oli kerran poikasena käynyt äidin ja isän kanssa sukulaisten luona. Se oli ollut syksy . . . ja hänen mieleensä oli jäänyt muuan ilta, joka oli vietetty viinivuorella. Kartanon herra, hänen enonsa, oli pannut toimeen pienen juhlan, kun oli sattunut viininkorjuun aika. Viinimäkeen oli lai-

tettu juhlallinen rovio, ja sen ääressä oli paistettu »ryöväripaistia» — lampaan ja sianlihaa pitkissä puuvartaissa. Kartanon rengit ja piiat olivat kykkineet tulen ääressä iloisina ja vallattomina. Pista, heidän isäntärenkinsä, oli opettanut heille uuden laulun, jota sitten koko ilta oli laulettu:

»Herrassaappaat on mun kullallain,
häntä siksi, siksi lemmin ain'!
Saappaansa jos rikki patikoi,
hyljätä en häntä silti voi.
Herrassaappaat on mun kullallain,
häntä siksi, siksi lemmin ain'!»

Viinipullot oli otettu esille, ja siinä tulen iloisena loimottaessa oli syöty, juotu ja laulettu. Äiti ei ollut hänelle paljoa antanut, oli vain sanonut: »András-pojasta tulee pappi . . . hänen pitää oppia kohtuullisuuteen.» Mutta eno Lippóczy oli vain nauranut: »Papithan ne vasta viinintuntijoita ovatkin!» Ja hän oli ruvennut hoilaamaan:

»Kikelinin kanssa menin Miskolciin,
siellä sitten kahteen pekkaan ryypättiin.
Miklósilta miekka korvolehden vei.
Niin se reissu loppui hel-le-rei!»

Isä Miklós, paikkakunnan pappi, joka siitä, että hän juomaseurassa istuessaan tavantakaa kehoitti »*Ki kell inni, ki kell inni!*»¹ oli saanut liikanimen »isä Kikelin», — oli muikistanut suuta: »Tuon sinä keksit omasta päästäsi, veli Lippóczy! Pakkokos meidän on

¹ Täytyy juoda pohjaan!

Miskolciin mennä, kun voimme juoda täälläkin. *Ki kell inni!* Ja isä Miklós oli nostanut viinituopin huulilleen ja juonut sen yhtä painoa pohjaan.

Herra Andreas muisti tuon illan kuin eilisen päivän. Isä Miklós oli jossakin menettänyt toisen korvaleden . . . sanottiin yleisesti sen tapahtuneen Miskolcin markkinoilla, jossakin tappelussa, sillä isä Miklós oli ollut vanha soturi. Tuohon tapaukseen eno Lippóczy usein leikillään viittasi . . . eikä isä Miklós sitä koskaan sen tarkemmin selittänyt. Mutta — suuttuakaan ei hän voinut, sillä eno Lippóczy oli ollut sellainen leikkisä mies.

Niin he olivat iltaa viettäneet siinä viinimäessä. Palvelijat olivat korjanneet ruoat pois ja lähteneet kylään laulaen mennessään Pistan opettamaa uutta laulua. Mutta he — herrasväki — olivat istuneet vielä kauan pöydän ääressä ylhäällä mäellä . . . ja hän oli uteliaana seurannut, kuinka tulen hiljaa riutuessa pimeä oli hiipinyt heitä kohti vähitellen, vähitellen . . . kunnes he lopulta olivat istuneet melkein pimeässä ja eno Lippóczyn ja isä Miklósin päät olivat näyttäneet suurilta ja muodottomilta. Hänen isänsä kolmantena seurassa olivat herrat sitten jutelleet turkkilais sodista . . . János Hunyadista ja Títusz Dugovicista, joka viimeksimainittu oli taistellut Belgrádin muureilla ja yhdessä jättiläismäisen turkkilaisen kanssa syöksynyt syvyyteen, koska ei ollut tahtonut antaa turkkilaiselle jalansijaa linnan muurilla. Rouvat olivat pakisseet omista asioistaan . . . lapsista ja niiden tulevaisuudesta, ja hän oli kuullut äitinsä sano-

van: »Minä en toivo muuta kuin nähdä pikku Andráksen pappina . . .» Siihen hän oli nukahtanut, äitinsä syliin . . . ja vielä unissaankin hän oli tuntenut, kuinka äiti oli puristanut häntä hellästi poveansa vasten. Hän oli silloin ollut seitsemän vuoden vanha, ja nykyinen kuningas oli edellisenä vuonna syntynyt . . .

Oli hauska muistella noita entisiä, onnellisia aikoja. Isäkin oli silloin elänyt voimansa päiviä . . . hiljainen, hiukan mietiskelyihin taipuva mies. Mutta jos joi vähän viiniä, tuli iloiseksi ja jutteli pitkät illat. »Meillä . . . Tárkány'eilla on sellaiset raskaat veret. Ne painavat mieltä . . . ja tekevät meistä juroja ja vähäpuheisia. Me olemme totiset kuin kirnut loukossa. Mutta — annapas meille tilkka tokajia, niin kirpoaa henki kuin tappi liiaksi käyneen tynnörin suulta! Meistä saa vastuksen mies kuin mies!» Ja isä oli ruvennut juttelemaan tarunomaisesta kantaisästään, joka oli tullut ruhtinas Árpádin leiriin keisarin lähettiläänä . . . tai lähetystön johtajana . . . ja sitten ottanut osaa maan valloitukseen. »*Csapd! Vágd!*» — se oli suvun vanha sotahuuto, joka oli kaikunut niin monenmonissa taisteluissa tataareja, turkkilaisia ja saksalaisia vastaan . . . ja olipa isäkin kaiuttanut sitä Leipäkentän tappelussa vuonna seitsemänkymmentäyhdeksän. Ja isäukko oli hypähtänyt pöydästä, siepannut *buzogány*'in seinältä ja näyttänyt, miten Tárkány tappeli. Palvelusväki oli saanut vetääntyä seinän viereen antaakseen talon herralle tilaa. Kunes äiti oli lempeästi äännähtänyt: »No, János . . . kyllä me sen uskomme!» Jolloin isä, jonkin verran

hämillään, oli ripustanut sotanuijan naulaan ja sanonut: »Minä näytin vain!» — Kaikesta päättäen oli kantaisä ollut hurjapäinen mies, jonka perintö vielä eli suvussa. János-veljessä se oli näyttäytynyt vielä voimakkaammin, kun hän oli kamppaillut Báthorin kanssa. Hänestä oli vajdalla ollut tekemistä . . . kunnes János oli lopulta vetänyt lyhyemmän korren ja joutunut pakenemaan Turkkiin . . .

Ja tästä johtui herra Andreas taas muistelemaan Szekszárdin tapahtumia. Siellä oli jälleen riideltä ylipäälliköistä, rähisty ja haukuttu toisiaan. Báthori oli pauhannut tavalliseen tapaansa . . . oli tyrkyttänyt itseään. Mutta siihen ei kuningas ollut suhtautunut vakavasti. Toiset olivat kannattaneet Tomoria, toiset János Zápolyaita, kolmannet kumpaakin yhdessä. Sovintoon ei oltu päästy.

Herra Andreaan huomio kiintyi lammaslaumaan, joka hitaasti läheten laskeutui alas kahden kukkulan välisestä notkelmasta maantietä kohti. Vanha, koukkuselkäinen paimen, kulunut sarkakauhtana päällä, nilkutti perässä paimenpilliä soittaen. Sävel oli alakuloinen . . . niinkuin tavallisesti kansanlauluissa. Herra Andreas pysähdytti hevosesensa.

— Kuulkaahan, kun soittaa kauniisti, virkahti veli Vidor, joka myös oli seisauttanut ratsunsa.

Niin — kauniita olivat Unkarin kansanlaulut. Herra Andreas oli niitä Wittenbergissä monesti muistellut ja itseksensä hyräillyt. Heillä oli ollut siellä oma osakuntansa — *mensa* — johon kaikki sikäläiset protestanttiset magyarit olivat kuuluneet. Siellä he olivat

toisinaan kaiuttaneet kotimaansa säveliä. Saksalaiset, jotka silloin tällöin olivat vierailleet heidän *mensassaan*, olivat ihmetelleet: »Niinhän te laulatte kuin Israelin lapset Baabelin virtain varsilla!» Niin — se oli totta: unkarilainen oli kotonaan ainoastaan Unkarinmaassa!

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!

— Iankaikkisesti! vastasi herra Andreas, joka ei tahtonut loukata vanhaa miestä. Paimen oli tällä välin ehtinyt heidän kohdalleen ja pysähtynyt juttelemaan.

— Bättaanko on matka?

Niin... sinne pitäisi ja — etemmäksikin.

— Jokos kuningasta kuuluu? Sanovat sen olevan Tolnassa.

Kyllä. Kuningas oli aamulla saapunut Szekszárdiin. Pian olisi täällä. Tuota... mikäs tämän vuoriston nimi oli?

— Jaa — tämänkö? Vanhus sively kämmenselällä huuliaan. — Tämä on Mecsek.

— Sota se on taas... ja ankara aika, jorautti hän sitten ja raapaisi niskaansa, tarkastellen uteliaasti vieraita tuuheiden kulmakarvojensa katveesta. — Mutta — eri aika oli ennen...

— Kuinka niin?

— No... silloin annettiin muhametille selkään, niin että Konstantinopoliin möykytys kuului.

— Selkään aiotaan nytkin antaa! huudahti Vidor. Vanhus silmäsi häntä. Tuommoiset parrattomat poikaset puhuivat! Toista oli ennen — silloin oli mie-

hillä sylenmittaiset viikset, kun sotaan lähtivät. Ei ollut tappelu lasten hommaa!

— Onko *bácsi*¹ ollut sodassa?

— Minäkö! innostui vanhus. — Minähän se vasta olen ollutkin! Hunyadin kanssa jo heiluin Nándorfehérvárisissa — armollisen Mátyás-kuninkaan isän. Siellä tämän koipenikin menetin.

Ja vanha paimen leväytti kauhtanansa auki. Oikea jalka oli polvesta poikki — puujalka vain sen virkaa toimittamassa.

— Se oli eri vilskettä se — menköön toinenkin jalkani, jos valehtelen! Kapistran karkoitti turkkilaiset pakoon vain heiluttamalla kaapunsa helmoja. Oi, pyhä Tapani! Mutta — se olikin ihmeiden tekijä!

Ja vanhus heilautti haljakkansa helmoja, niin että muuan lampaista säikähtyneenä kapsahti syrjään, päästäen valittavan määkäisyn.

— Niin se oli, haasteli vanhus edelleen, — se oli eri aika ja eri herrat! Hunyadi nukkui kovalla maalla, nuotion ääressä kuin halvin mies — tähtitaivas vain teltan kattona. Capistrano taas oli ensimmäinen aamulla kapsehtimassa . . . ennen kukon laulua — ja: *oremus, oremus!*² — oli hänen ensimmäinen tervehdyksensä. Oi, pyhä Jumalan Äiti!

— Kuinka vanha *bácsi* on? kysyi herra Andreas.

— Jaa minäkö? Minä se vasta olenkin vanha! En tiedä tarkalleen . . . mutta eiköhän liene viimeinen kymmenes menossa. Kerran sairastin poikasena . . .

¹ Setä.

² Rukoilkaamme!

pahasti sairastinkin — mutta veivät ulos ukonilmalla ja antoivat maata paljaan taivaan alla . . . ilman viljan kiertämää. Siitä paranin . . . ja isä Antál, meidän vanha pappi, oli sanonut, ettei kuole poika verenvuotoon . . . ei kuole, vaan vanhaksi elää! Ja niinpähän on käynyt! En kuollut Nándorfehérvárisissa, vaikka verta tuli kuin torvesta. Ja vanha olen.

Ja kuin muistoihinsa vaipuneena kertasi vanhus:

— Vanha olen.

Sitten hän jatkoi:

— Sanovat nuoreksi tätä nykyistä kuningasta. Onko siinä miehuutta — tepä sen tiedätte, kun olette nähneet?

Herra Andreas ei oikein tiennyt, kuinka olisi vastannut. Hän ei olisi halunnut herättää ukossa epäilystä, koska tästä huokui tuollainen sitkeys. Sen vuoksi hän vastasi:

— Eiköpähän siinä liene . . .

Mutta vanhus kyräili kulmainsa alta.

— Se *Dobře* ei ollut mies eikä mikään . . . mikä lie ollut — akka! Jos tämä on sen poika —. Mutta siinä vanhus katkaisi lauseensa, sillä maalaisten tapaan hän oli epäluuloinen.

— Taidatte olla kuninkaan miehiä? kysyi hän siten.

— Niin ollaan! vastasi Vidor ja suoristautui satulassaan.

— Hmm . . . mitäpäsi siinä. Antakoon armollinen Jumala ja pyhä Tapani teille onnea matkalle.

— Kiitos!

Ja miesten jatkaessa matkaa viritti vanhus jälleen surunvoittoisen soittonsa.

— Siinä oli tiukka äijä! virkkoi Vidor, kun he olivat ratsastaneet kappaleen.

Olihan se . . . tietty Hunyadin aikalainen.

— Mutta . . . mitenkäs sen kävi sen Hunyadin, pääsi veli Vidor puheen päästä kiinni, — eikös Mátyás-kuningas ollut sen poika?

Oli kyllä. Miksi niin?

— No . . . tuota kun — miks'eivät ne antaneet kruunua Mátyáksen pojalle? Eikös sillä ollut poika?

Oli kyllä.

— No . . . tuota — miks'eivät ne kruunanneet sitä?

Se olisi ollut pitkä historia veli Vidorin kuultavaksi, ja tokkopa tämä olisi sen yksityiskohtia ymmärtänytkään. Herrat olivat vihanneet Mátyásta ja halunneet päästä vapaiksi tämän rautaisen nyrkin alta. Senvuoksi he eivät olleet huolineet hänen pojastaan, vaan olivat valinneet vieraan ruhtinaan.

Mutta — tätä oli turha veli Vidorille kertoa. Pysyköön vain uskollisena kuninkaan miehenä — niinkuin oli ollut. Senvuoksi hän vastasi vain:

— Miten lie niin pyörähtänyt, että nykyisen kuninkaan isä tuli valituksi.

— Veli Dezső se kerran jutteli, ettei Lajos-kuningas muka olisikaan *Dobřen* poika. Mutta — hourasi se varmaankin . . . Dezső . . .

Herra Andreas tunsii historian. Yleisesti kuiskittiin, että Lajos-kuningas olisi herra Szathmáryn, entisen kanslerin, poika. Tämä olisi senvuoksi luopunut viras-

taan ja astunut hengelliseen säätyyn — katuakseen syntiään. Mutta — ne olivat vain huhuja . . . ei niistä kukaan varmuudella tiennyt.

Senvuoksi hän hetken vaitioltuaan murahti:

— Mitäs se Dezső . . . omiaan höpsii! Ei semmoisia puhuta majesteetista!

Eipä kai. Veli Vidor huomasi parhaaksi katkaista keskustelun ja jättäytyä jälkeen.

Hei! Hevoset kannustettiin taas juoksuun, ja niin ajettiin kappale matkaa hyvää ravia. Maisema ei isosti muuttunut . . . samanlaista vuoriseutua vehmaine laaksoineen. Ritarilinna siellä täällä . . . joku yksinäinen lammas- tai sikopaimen *pulineen*¹ — tai hanhipaimen jonkin lammen partaalla. Puuttui vain *csikós* — uljas hevospaimen.

Herra Ágost Wörös oli neuvonut tien herra Andrealle. Hänen piti ratsastaa Mohácsin kaupunkiin ja siellä kysyä tarkemmin matkan suuntaa. Siellä kyllä neuvottaisiin, mistä kohden oli paras mennä Tonavan yli. Herra Wörös oli maininnut Bezdánin, mutta se oli Tonavan toisella puolen. Sitten pitäisi yhtä painoa jännittää, kunnes hän kohtaisi Tomorin joukot. Kaukana Bezdánista ne eivät voineet olla . . . sillä sulttaani eteni Tonavan oikeaa rantaa riivatun rivakasti.

Näitä sanoja oli herra Wörös käyttänyt — »riivatun rivakasti». Herra Ágost oli sukkela poika . . . herra Andreas oli ruvennut pitämään hänestä yhä enemmän. Siihen vaikutti luonnollisesti se, että herra Wörös oli

¹ Unkarilainen paimenkoira.

protestantti . . . mutta ennenkaikkea se, että hän oli — Katalinin veli.

Katalin! Se oli kaunis nimi! Suuren uskonpuhdistajan, Martti Lutherin puoliso oli myös Katalin — Katariina. Herra Andreas vaistoili tässä jonkinlaista samankaltaisuutta: hänkin jonkinlaisena pikku Lutherina rakkaassa syntymämaassaan. »Eikä niin vallon pienenäkään», kuiskasi ääni hänen povessaan. Mutta sen hän tukahutti alkuunsa ajattelemalla: »Ylpeys on siitä isästä perkeleestä, ja minun täytyy tapella sitä vastaan henkeen ja vereen asti . . .»

Mutta — Katalin! Ei kai ollut synti muistella häntä? Eihän rakkaus ollut syntiä? Olihan Lutherin luennoillaan sanonut, että katolinen kirkko oli saastuttanut rakkauden, kun lupasi vain maallikoiden mennä naimisiin. Se oli jonkinlaista alemman asteen siveyttä . . . ja senvuoksi oli hengellisten kieltäydittävä aviosäädystä. Aviosäädystä! Jonka itse Isä Jumala oli luomisen aamuna pyhittänyt ja siunannut sanomalla: »Olkaa hedelmälliset, lisääntykää ja täyttäkää maa!» Ei siinä Jumala ollut erottanut pippejä eikä pappeja . . . vaan perkele, se vanha valehtelija, oli päässyt sotkemaan hyvän Jumalan hyvät suunnitelmat . . . uskotellut Gregorius VII:lle, ettei papin muka sopinut naida. Vaikka itse pyhä Paavali oli sanonut, että »parempi on naida kuin palaa». Ja Martti-tohtori oli nauraa röhöttänyt ja jatkanut: »Niitä on munkkeja ja pappejakin, joiden *oculi flagrant, cum vestem muliebrem vident.*»¹ Se tohtori Mar-

¹ Silmät kiiluvat, kun näkevät hameen.

tinus käytti toisinaan sellaista hiukan karkeaa kieltä... saksalaista talonpoikaishuumoria, joka herra Andreaan mielestä joskus oli tuoksahtanut renkituvalle. Mutta — ne nyt olivat pieniä seikkoja sen suuren asian rinnalla, että pappikin sai rakastaa, valita vaimon ja mennä naimisiin.

Kuinkas hän nyt tällaisiin ajatuksiin taas —? Eihän hänellä ollut pienintäkään todistusta siitä, että Katalin Wörös olisi häntä edes muistanut. Mutta — mitenkäs olikaan Luther kerran sanonut — selittäessään Jeesuksen sanoja: »Minkä Jumala on yhdistänyt, sitä ei ihmisen pidä erottaman»? — Niin, että näihin sanoihin sisältyi ennaltamääräys: rakastavaiset, jotka Jumala oli yhteen aikonut, saivat toisensa, vaikka valtameret heitä erottaisivat. Ja se tapa, millä Luther oli lausunut sanan *oceani* — oli kuvannut Jumalan isällisen kaitselmuksen ääretöntä ulottuvaisuutta. Kristitty siis sai jättää tämänkaltaisetkin asiat taivaallisen Isän huomaan. Hän johtaisi kyllä kaikki parhain päin.

Herra Andreas päätti nyt tehdä niin: jättää kaikki Jumalan haltuun. Ja kun siinä hänen eteenpäin kiihittäessään sattui lintu lentämään hänen ohitseensa pohjoista kohti, lähetti hän sen mukana terveiset Katalinille eikä sen enempi asiaa ajatellut.

Yht'äkkiä hän havahtui veli Vidorin huutoon. Tämä osoitti taivaalle, kaakon suunnalle, missä leijaili musta pilvi... kuin olisi nokitäpliä ollut taivas täynnä. He pysähtyivät molemmat tuota kummaa katsomaan.

— Korppeja! huudahti Vidor ja katseli herraansa hengästyksissään.

Niin — ne olivat korppeja, jotka ihmeellisen voiman ajamina olivat lähteneet hakemaan raatoja. Linnuilla oli sellainen merkillinen vaisto. Siellä — Tonavan varressa . . . oli niillä jo ollut monta juhla-ateriaa, — sillä olihan Péterváradin ja Ujlakin edustalla tais-teltu monta päivää. Herra Wörös oli kertonut niistä suurista tappioista, joita turkkilaiset olivat kärsineet. Isä Tomori — »munkki» — niinkuin häntä täällä pohjoisessa haukuttiin, oli tarjonnut korpeille syötävää. Nyt olivat nämä lähteneet luodetta kohti . . . kuin tältä ilmansuunnalta haistaen uusien herkkupäivien tulon. Se oli kuin tuhon ja turman pilvi, jonka nämä pikimustat siivekkäät nyt muodostivat. Raakunnal-laan ne toivat Unkarille kuoleman terveiset.

— Niitä on mahdottoman paljon, sanoi herra And-reas vihdoin, kun oli hyvän aikaa tarkkaillut lintujen lentoa. Ne olivat kaukana . . . tavattoman kaukana. Jolleivät ne olisi niin nopeasti liikkuneet, olisi niitä helposti luullut pilveksi, jota tuuli nyt painoi lounaista kohti. Hetken kuluttua ne häipyivät vuoriselänten taa . . . sille suunnalle, jonne he olivat menossa.

Vidor katkaisi äänettömyyden:

— Mohácsia kohden painuvat! Sinne niiden vainu vetää.

Niin se oli. Mohácsia kohden ne olivat painuneet. Kylmä karsi herra Andreaan selkäpiitä. Siellä . . . siellä Unkarin kohtalo ratkaistaisiin. Ja niinhän oli kuninkaan leirissäkin päätetty, että siellä tapeltaisiin . . .

Syviin mietteisiin vaipuneina ratsastivat molemmat eteenpäin. Aurinko oli ehtinyt sivu puolenpäivän. Se valoi hohdettaan vuorten ryhmyisille huipuille, jotka näyttivät höyryävän kuin kastuneet hevoset. Oli hiljaista. Edessäpäin savusi taivaan ranta. Mutta — se ei ollut savua, vaan auerta, jota aurinko synnytti. Tie mutkitteli vuorten välissä, ja tavantakaa aukeni kirkas, häikäisevä laaksopaikka. Siellä säihkyi ja kipenöi . . . kuin olisivat lukemattomat säilät säkenöineet . . .

VIII.

Mohácsista lähdettyä satoi kuin saavista kaataen. Herra Andreas ja Vidor laskettivat pitkin maantietä, kuran roiskuessa, sadeviittoihin kääriytyneinä, kohti etelää. Vesi valui pitkin hartioita, eikä hevosilla ollut kuivaa karvaa. Ne kiittelivät kuin uitetut ja höyrysivät yltäpäätä.

Seutu teki surullisen vaikutuksen. Vehnä oli täälläkin ajettu aumoihin — tietty etelämmässä. Lakoon lyöty heinä, joka oli odottanut toista niittoaan, makasi maassa nurin niskoin, eri suuntiin kaatuneena — riip-puen siitä, miltä taholta sadekuuro kulloinkin oli sen niskaan iskenyt. Toisin paikoin se oli kaatunut pohjoista kohti . . . kuin sieltä, Budasta käsin — apua anoen . . . toisin paikoin vastakkaiselle ilmansuunnalle . . . kuin sieltä — etelästä päin — armoa rukoillen. Vain jokin jäykkäselkäisempi rypäs kaahotti pys-

tyssä . . . keskellä kaatuneita . . . kuin jokin sisukkaampi sotilasjoukko, joka ei tahdo antautua. Mutta — pahasti oli tuuli ja sade senkin päätä pöyryyttänyt. Se seisoikin kuitenkin vielä.

Kaikesta tästä huolimatta oli herra Andreaasta hauskempi ratsastaa täällä kuin vuoristossa. Lakeudella syntyneenä hän rakasti lakeutta. Hyvin hän saattoi kuvitella, minkänäköinen seutu olisi ollut päivän paisteessa, auringon täydeltä terältä hellittäessä. Mutta nyt oli Unkarin taivas peittynyt pilviin, oli satanut viikkokausia. Vain kuin harvinaisena poikkeuksena oli päivä toisinaan pilkistänyt pilven raosta . . . kuin nähdäkseen, vieläkö Unkarinmaata yleensä oli. Oli, oli — mutta murheellinen oli aika. Kuin tämän tuntien rupesivat kaikki taivaallisten pyhien joukot itkemään — ja ne olivat niiden kyyneleitä, jotka nyt valuivat maan päälle . . .

Tonava oli suunnattomasti paisunut. Se oli täällä paisuneempi kuin pohjoisessa. Valtavana vyörytteli se tuossa vasemmalla savenkarvaisia vesiään kohti merta. Vesilinnut olivat hakeneet suojaa kaislikoista. Ei näkynyt yhtään ainoaa noissa kokonaisissa järviä muistuttavissa tulvalaitumissa. Kuollutta ja hiljaista oli kaikki — sade vain ropisi . . .

Herra Andreas pysäytti tienhaarassa. Kaupungissa oli neuvottu, että oikeanpuoleinen vei Nagy-Nyáradiin, vasemmanpuoleinen Kölkediin. Hänen piti Kölkediin. Sieltä kuulemma oli paras mennä Tonavan yli.

Herra Andreas kannusti hevostaan. Niin — kaupunki oli ollut huhuja tulvillaan, täynnä levotto-

muutta ja hälinää. Siellä oli nyt saanut kuulla jos mitä, niinkuin aina oli laita sotänäyttämön läheisyydessä sijaitsevien paikkakuntien. Yksi oli kertonut Tomorin tulleen lyödyksi ja paenneen Szegediä kohti, toinen, että sulttaani oli palannut Ujlakista takaisin puettutuaan siellä pari sataa kristittyä kauhtanoihin. Herra Andreas oli kysellyt, mitä se merkitsi, mutta ei ollut saanut varmaa vastausta. Jotkut olivat arvelleet niiden kääntyneen muhamettilaisuuteen, toiset taas, että ne oli hirtetty — armotta. Ottipa siitä sitten selvän!

Toinen toistaan hurjempia huhuja siis liikkui, mutta kukaan ei tiennyt mitään varmaa. Yksi kaupungin katolilaisista papeista, jonka herra Andreas oli sattumoisin tavannut, oli väittänyt kirkkojen kalleuksilla aiottavan ostaa sulttaanilta rauha. Sitä varten niitä muka kerättiin. Sulttaani kuulemma pani suuren arvon sellaisille... monstransseille, krusifikseille ja pyhimysten kuville, joita korkeasta hinnasta myi Konstantinopolissa. Niinpä oli muuankin muistellut, kuinka sulttaani Nándorfehérvárin vallattuaan oli ryöstänyt pyhän Paraskevan kuvan ja myynyt sen Konstantinopolin patriarkalle suuresta summasta. Niin sitä turkkia rikastutettiin!

Oli ihmeellistä, ettei minkäänlaista tiedustelu-toimintaa oltu järjestetty. Herra Andreas huomasi sen vasta nyt. Häntä oli Mohácsissa yleisesti pidetty kuninkaan kuriirina, eikä hän ollut tuota käsitystä horjuttanut. Mutta nyt hän syvästi soimasi itseään, ettei ollut ottanut vie-

däkseen kanslerin kirjettä Tomorille. Niin ylpeä oli hänkin ollut!

Tämä kaikki johtui maassa yleisesti vallitsevasta kurittomuudesta, jota hänkin oli osannut käyttää hyväkseen, kun oli muka loukkaantunut. Mutta — saiko tällä tavalla asettaa yksityisiä narkästyksiään ja loukkaantumisiaan valtakunnan etuja tärkeämiksi. Hänkin oli käyttäytynyt kuin tavallinen unkarilainen aatelismies... vieläpä niin röyhkeästi, ettei kansleri — vaikk'ei hän ollut tiennytkään hänen aatelistarvostaan — ollut rohjennut suoraan käskää häntä.

Ja rukoillen taas anteeksi ylpeyttään jatkoi herra Andreas matkaansa ja saapui hetken päästä Kölke-diin. Sadekin taukosi.

Kylä oli pieni. Se sijaitti Kis-Dunan, Pikku-Tonavan varrella. Täältä oli sanottu parhaiten ylipäästävän. Mutta — kyläläiset olivat ihmeissään, kun herra Andreas esitti asiansa.

Kylän seppä oli parhaillaan kengittämässä hevosta, kun herra Andreas veli Vidorin kanssa pysähtyi hänen pajalleen. Sepän apulainen, musta murjaani, töllötti heitä suu auki. Talonpoika, jonka hevoselle parast'-aikaa lyötiin kenkää, kysyi hämmästyksissään:

— Minne armollinen herra aikoo?

— Bezdániin. Eikö täältä sinne pääse?

— Helkkari! noitui seppä, eikä herra Andreas käsittänyt kirosiko tämä senvuoksi, että apulainen piteli huonosti hevosen jalkaa, vai siksi, että hänelle, vieralle, oli neuvottu väärä tie.

Nyt oli kuitenkin kenkä jalassa — ja se juttu sitä myöten selvä. Mutta — tämän herran asia? Tonavan taakseko herralla oli matka?

— Niin . . . Bezdániin.

Pieni, sukkelaliikkeinen, roikkuvaviiksinen seppä katseli herra Andreasta kuin huomauttaakseen, että kyllä tämä poika sen selvittäisi. Tilanne vain sieti pohtimista — aivan kuin se seikka, miten parhaiten lyötäisiin naula lohjenneeseen kavioon.

— Tuota . . . onko se Kálmán kotosalla — verkkoukko? kysäisi hän talonpojalta. — Se äijä se parhaiten osaisi opastaa.

Kotosalla oli — verkkoukko.

— Se on niin — katsokaahan, armollinen herra, selitti seppä, — täältä kyllä pääsee, mutta saari on nyt tulvan alla.

Mikäs saari se oli?

Margit-saari. Sen alapäässä oli luostari . . . Pyhän Ristin luostari. Helisemässä olivat munkitkin olleet . . . tulvan käsissä. Mutta — Kálmán osasi opastaa, osasi unissaankin, jos vain herrat saivat hänet mukaansa.

Kuinkas sen ukon saisi käsiinsä?

— Tuota . . . Márton, aja sinä sen kautta ja käske Kálmán-ukko tänne, minun pajalleni, touhusi seppä. — Kyllä se tänne tulee, jatkoi hän sitten herra Andrean puoleen kääntyen, — me olemme hyvät ystävät.

Ja seppä riensi pajaansa, talonpoika Mártonin lähtiessä verkkoukkoa hakemaan. Herra Andreas heitti ohjakset veli Vidorille, joka satoi hevoset pajan sei-

nään kiinni. Itse hän istahti pajan kynnykselle juttelemaan sepän kanssa.

Oliko täältä paljonkin talonpoikia nostatettu?

— On kai niitä, koska on pitänyt terittää keihästä, miekkaa ja viikatetta, haasteli seppä. — Mutta — miten mahtanee käydä? Turkkilainen saattaa olla tuota pikaa täällä?

— Ei se nyt niin vain suuhun lennä! tuumi veli Vidor, joka myös oli istahtanut kynnykselle.

Eipä kai . . . mutta kun oli kaikki niin retuperällä. Tuota — hän, seppä, se oli ajatellut, että kumpikohan olisi viisainta — jäädäkö paikalleen . . . uusia kengitettäviä odottelemaan, vai liittyä joukkoon. Tuossa oli jo hukari sitä varten tuotu, että pistettäisiin vähän uutta purevaista entisen sekaan.

Ja seppä osoitti leveäteräistä fokosta, joka oli nojallaan alasimen jalustaa vasten.

Herra Andreas katseli asetta. Vanha oli, mutta silti käyttökelpoinen . . . lisää teritystä vain. Punniten kämmenellään vasarakirvestä hän virkkoi kuin puolittain itseksensä:

— Lähtekää te vain . . . parempi lähteä kuin jäädä.

— Niin olen minäkin tuuminut, touhusi seppä, tempaisten ahjosta tulisen rautakappaleen. — Hei, Pista, iske päälle!

Ja apulainen tarttui moukariin, ja takominen alkoi. Säkenet singahtelivat ympärille, niin että herra Andreaan piti kyynärvarrella suojata silmiään.

— Oletteko unkarilainen? kysäisi hän hetken päästä, kun seppä taas keitti rautaa ahjossa.

— En . . . olen kroaatti. Stejko Vukics on nimeni. Jaa, jaa. Ilmankos Stejko Vukics oli häälynytkin kahden vaiheella.

Verkkoukko tuli. Hän oli vanha, ainakin yli seitsemänkymmenen. Repaleinen hattu silmillä ja yllä rääsytynyt nuttu hän näytti kaikkea muuta kuin suositeltavalta.

Niin — mistä oli oikeastaan kysymys?

Stejko-seppä hyppäsi selittämään. Oli opastettava tämä herra ja hänen palvelijansa Tonavan toiselle puolen.

— Hmm, pani verkkoukko pitkään ja raappi niskaansa, — ei sinne muuten pääse kuin venheellä.

• Eikö ollut lossipaikkaa?

Ukko katseli pitkään herra Andreasta.

— Lossipaikka on kaukana . . . tuolla — ja sinne on matkaa, viittäsi hän kädellään etelää kohti. — Mutta jos uitatte yli, niin kyllä minä rantaan opastan.

Mikäs auttoi, oli lähdettävä. Heitettyään hyvästit sepälle ratsasti herra Andreas Vidorin hevosen jäljessä, jota verkkoukko talutti. Kun saavuttiin veden rajaan, työnsi ukko ruuhensa vesille ja hyppäsi siihen.

— Ajakaa aivan ruuhen jäljessä, murahti hän.

Tie olikin huono. Välistä upposi ratsu melkein mahaan myöten, ja herra Andreas luuli jo joutuvansa uimasilleen. Mutta — ukko souteli edellä . . . kuin olisi hänen ruuhensa pohjassa ollut tuntosarvet. Niin he puolen tunnin verran vedessä polskuteltuaan pääsivät Pikku-Tonavan rantaan. Vain parissa kohtaa oli veli Vidorin hevonen ollut vähällä astua syrjään.

Pikku-Tonavakin oli ihan tulvillaan. Niin kauas kuin silmä kantoi, ulottui vesi. Herra Andreas huomasi sepän puhuneen totta: saari oli veden alla.

He soutivat yli, uittaen ratsunsa ruuhen perässä, vuorotellen, sillä ruuhi ei kantanut kuin kaksi henkeä. Toisella rannalla alkoi jälleen sama juttu: ukko souteli edellä, ja he antoivat ratsujen polskutella perässä. Herra Andreas muisti luostarin... mitenkähän oli munkkien käynyt?

Oh, munkit! Kyllä ne aina päänsä pärjäisivät. Hyvää niille teki soutaminen. Laihtuivat vähän.

Ja Kálmán-ukko sylkäistä pihautti halveksivasti.

Tultiin jo saaren toiseen rantaan. Herra Andreas jäi hämmästyksissään katsomaan.

Kylläpä oli virta paisunut! Herra Andreas ei muistanut milloinkaan nähneensä Tonavaa tuollaisena. Savenkarvainen vesi meurusi ohi, muodostaen suuria häränsilmiä. Henkensä kaupalla siitä mies yli yritti.

— On soudettava yli, urahti ukko.

Herra Andreas tarkasteli venettä. Se oli pahanen räppänä. Mutta — muutakaan neuvoa ei ollut. Hän siis käski Vidorin laskeutua ruuhen ja lähteä ensiksi.

Pahalta se näytti. Ukko soui keulassa, ja Vidor istui perässä, pidellen Hókaa ohjaksista. Hevonen nosti päänsä korkealle ja korskahteli. Toisinaan näytti herra Andreaasta, että virta painoi sen ihan upoksiin. Pieni ruuhi kieppui ja pyöri ympäri — ja hetkisen jo herra Andreas mietti, että se oli nyt veli Vidorin meno. Mutta — ei! Onnellisesti he saapuivat toiselle rannalle.

Puolen tunnin kuluttua oli myös herra Andreas pääs-

syt yli. Tulva-alue oli täällä miltei laajempi kuin oikealla rannalla. Ukon oli siis lähdeävä opastamaan edelleen. Mutta — pohja oli täällä sitkeämpää — nurmenpinta veden alla — ja verraten nopeasti he pääsivät kuivalle.

Herra Andreas antoi ukolle rahaa, ja verkkaisesti soudellen läksi tämä palaamaan. Nyt oli vain löydetävä Bezdániin vievä tie. Ukko oli sen sanonut olevan siinä aivan lähellä — mutta se talonpojan »lähellä» oli usein sama kuin muiden »kaukana» — ja päinvastoin.

Vihdoin, suuren vaivan ja hakemisen jälkeen he löysivät tien. Se kulki paljon alempaa kuin heidän ylitulopaikkansa. Ei ihme, että Kөлkedissä olivat hämmästellleet.

He kohtasivat sikopaimenen, jolta kysyivät tarkemmin tien suuntaa. Paimen pöllötteli aluksi kuultuaan, mistä he olivat ylitulleet.

— Tältä kohtaahan kulkee lautta! Kun ette arvanneet ajaa alemmas.

Ja sikopaimen osoitti joelle, josta lautturit parhailaan soutaa hämmensivät yli.

Herra Andreasta nauratti. Sellaista se oli, kun talonpoikiin turvautui! Jos hän olisi kysynyt Kөлkedissä, että oliko lauttaa Beszdánin kohdalla, niin olisivat varmasti vastanneet, että: joo... oli kyllä. Mutta kun hän oli kysynyt, eikö ollut lossipaikkaa, niin oli vastattu, että oli kyllä, mutta se oli kaukana.

Oliko mitään kuulunut herra arkkipiispan joukoista?

Ei ollut paimen kuullut. Mutta viikon alussa tästä oli ratsastanut ohi herra arkkipiispan lähetti... sel-

lainen nuori mies. Oli käynyt Tolnassa kuninkaan luona.

Herra Ágost! Se oli ollut herra Ágost Wörös!

Mitä suuntaa oli sanantuoja ajanut?

— Tästä se ajoi... tätä tietä eteenpäin, selitti sikopaimen, osoittaen tietä pitkin. — Mutta... älkää te ajako Bácsiin. Sanovat, että siellä on turkkilaisia.

— Mitä niitä houkkia! Mistä hän sellaisia tietoja oli saanut?

— Tuli pakolaisia sieltä käsin... ja sanoivat, että turkki on tullut Péterváradista yli ja valloittanut Bácsin. Pahasti oli raiskannut...

Péterváradista? Mitä mies puhui? Péterváradhan oli Tonavan oikealla rannalla.

— Niin kuulemma on, selitti paimen, — mutta sanoivat, että sulttaani oli lyöttänyt sillan ja tullut yli... ja että nyt ajaa takaa herra arkkipiispaa.

Se nyt ei voinut olla totta! Silloinhan olisi herra Wörös kertonut aivan väärin. Ja hän se nyt sentään paremmin asiat tiesi.

— No... etkö sinä lähde pakoon? kysyi herra Andreas äkäisenpuoleisesti. Hänen mielestään sikopaimen oli laskenut löpöttiä.

— Mitäpä ne minulle, kyhni tämä, — siat kai se ennemmin ottaa.

Herra Andreas pärähti nauramaan. Eikö mies tien-nyt, etteivät turkkilaiset syöneet sianlihaa.

— Eivätkö? ihmetteli paimen. — Pyhä Antonius! Sitten taitaa minun käydä hullusti?

Kyllä se paremminkin niin oli, vakuutti herra Andreas. Parasta oli katsoa eteensä.

Hän jätti miehen pöllötteleeseen ja kannusti ratsunsa juoksuun. Siinä oli oikea aito unkarilainen jussi, joka ei paljon tiennyt eikä isosti välittänyt maailman menosta. Sai hänen puolestaan turkkilainen tulla ja mennä. Mutta — hyvää ainesta oli, kun vain joutui oikeihin käsiin.

Taas rupesi satamaan. Kokonaisia vesikuuroja ryöpysi taivaalta... puuskittain, vähän väliä. Herra Andreas veti huppukauluksen pystyyn ja kannusti hevostaan. Paimenen kertomus mietitytti häntä.

Pikemminkin olisivat turkkilaiset voineet tulla yli Erdődin kohdalta ja sitten kahdessa kolonnassa edetä pitkin Tonavan molempia rantoja pohjoista kohti. Mutta silloinhan olisi Erdődkin ollut sulttaanin käsissä? Niin varmaankin... sillä johan Tolnassa oli ollut puhetta, että palatiinin pitäisi lähteä Eszékiin estämään vihollista pääsemästä Drávan yli. Kumma, kun hän ei ollut sitä silloin hoksannut!

Jospa talonpojat olivat tulleetkin Erdődin tienoilta? Mutta — sikopaimen oli puhunut Bácsista. Se oli paljon etelämpänä, suunnilleen Ujlakin kohdalla — siitä suoraan pohjoiseen. Ei — sikopaimen oli ilmeisesti sotkenut asiat — muistanut väärin.

Hän oli kysellyt Mohácsissa, eikö pakolaisia ollut tiettynt. Mutta — ei ollut kuulunut. Sulttaanin oli huhuttu olevan vielä kaukana. Eikä hänkään, herra Andreas, ollut niitä kohdannut yhtään ainoata. Mitä tämä kaikki merkitsi?

Hän sai siihen vastauksen pikemmin kuin osasi odottaa, sillä muutamassa tienkäänteessä porhalsi

vastaan kokonainen vankkurikuormallinen akkoja ja lapsia, niin että kura roiskui. Tummapintainen mies, punainen liina kaulassa, ajoi parivaljakkoa.

Se oli mustalaismatku.

— Hei, huusi herra Andreas, — mihinkäs te?

— Mohácsiin, armollinen herra . . . kuninkaan leiriin!

— Ei kuningas ole Mohácsissa.

Säikähtyneitä katseita, hätääntyneitä naamoja.

— Eikö kuningas olekaan Mohácsissa?

— Ei! Johan sanoin.

Vaitiolo.

— Tuota . . . minnekäs te, armolliset herrat . . . ?

— Bezdániin.

— Älkää menkö! kiljui mies riuhtoen hevostia suitsista. — Sieltä Kalocsan piispakin tulee pois!

— Arkkipiispa se on, oikaisi vanha akka vankkureista.

— Olkoonpa nyt mikä tahansa, hätäili mies, — mutta pois tulee.

Herra Andreas ihastui.

— Siis on herra arkkipiispa Bezdánissa?

— On, on — tpruu, saakeli! Hänen kaikkein armollisin kirkollinen korkeutensa marssii suinpäin meidän jäljessämme. Turkkilainen on vallannut Erdődin . . . ja täyttää kohti Budaa . . . ja nyt hänen kaikkein korkein kirkollinen armollisuutensa pelkää joutuvansa nuotan perään — tpruu, saakeli! — nuotan perään, armollinen herra.

— Nuotan perään tässä joudutaan, jollet aja! kiljuivat naiset. — P-uakos sateessa seisotat!

— Samalla lailla kastuu ajaessakin! Tuota noin — me tässä kuninkaan leiriin, jotta siellä on turva . . . mutta ei tainnut tulla mitään. Ptruu, saakeli! äyski mustalainen hevosille. — On niin suuri kuormakin . . .

— Eikös armolliset herrat antaisi vähän rahaa, kerjäsi muuan naisista, käyttäen hyväkseen pysähdystä.

Vidor antoi, mielissään siitä, että häntäkin kutsuttiin armolliseksi herraksi. Mutta — herra Andreas väisti pyynnön kysymällä:

— Kaukanako on arkkipiispa?

— Ei ole kaukana . . . korkeintaan puolen tunnin matkan päässä.

Eläköön! Hän siis kohtaisi tuossa tuokiossa Imren!

— Hei, Vidor, lähdetään! huudahti herra Andreas.

— Olemme perillä!

Mutta — mustalainen ei vielä jättänyt rauhaan, vaan huusi jotakin lautasta . . . oliko lossi paikoillaan. Herra Andreas ei välittänyt enää vastata, vaan ajaa karkuutti eteenpäin ohjakset höllinä.

Ei kulunut pitkää aikaa, ennenkuin he kohtasivat kumman näköisen kulkueen. Laihoina kuin sudet istuivat miehet hevosten selässä, sadeviitat korvilla niillä, joilla oli. Hevoset näyttivät yhtä laihoilta kuin niiden isännätkin — nyt varsinkin, kun sade oli piis-kannut karvan pitkin kylkiluita. Mutta — silmät niillä oli virkut niinkuin isännilläänkin. Herra Andreas ehti huomata useita tuikeita silmäpareja, ja hänen mieleensä tuli saalista ajava susilauma. Mitä eriskummallisimmalla tavalla puettuna tämä joukko muistutti enemmän ilveilijöitä kuin sotaväkeä. Mutta — yl-

väänä ajoi heidän edellään itse pääsusi . . . suuri, romuluinen, mustapintainen mies, päässä munkin huppu-kaulus, jonka alta nyt kaksi säkenöivää silmää tervehti tulijoita. Viitan helmojen alta pistivät esiin keltaiset saappaat, yltäpäätä kurassa. Näki, ettei tämä mies ollut joutanut ulkoasustaan huolehtimaan. Ainoana merkinään siitä, että hän oli päällikkö, oli hevosen korvien välissä sojottava punainen tönnyttöpsu.

Se oli »hänen kaikkein armollisin kirkollinen korkeutensa», Kalocsan arkkipiispa Pál Tomori.

Herra Andreas kumarsi ja viittasi kädellään.

— Seis! kajahti römeä, käskävä ääni.

— Kenen kanssa minulla on kunnia . . . ?

Herra Andreas sanoi nimensä ja selitti asiansa. Arkkipiispa ojensi kätensä.

— Isäu, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen! Tervetuloa!

Sitten hän huusi:

— Hei, herrá Tárkány, Imre Tárkány! Tänne!

Komento kulki osastosta toiseen, kunnes jostakin kauempaa erosi ratsumies rivistä ja karahutti paikalle.

— Mitä teidän korkea-arvoisuutenne käskää?

— Veljenne, römähti Tomori ja osoitti tulijaa.

Ratsumies katseli vierasta pitkään.

— Andrásko?

— Niin olen!

— *Gratia Deo!*¹

Ja veljekset syleilivät toisiaan.

¹ Jumalan kiitos!

— No, nyt lauletaan, pojat! kehoitti arkkipiispa ja kohotti kätensä.

Pian raikui pitkin rivejä reipas laulu:

— Hei, poiat, Títusz-herraa
muistella kannattaa,
kun Belgradissa beille
hän selkään annattaa.
Sen silloin kaikki ties,
sen silloin kaikki ties,
ett' Títusz Dugovicsiä
verremp' ei ollut mies!

Ja taemmista riveistä, missä jäätiin jälkeen, kaikui kuin kertona:

— Sen silloin kaikki ties,
sen silloin kaikki ties,
ett' Títusz Dugovicsiä
verremp' ei ollut mies!

Herra Andreas oli yht'äkkiä temmattu kuin toiseen maailmaan. Hän ratsasti veljensä rinnalla, onnellisena kuunnellen reipasta laulua, ja Vidor ratsasti hänen takanaan yhtä onnellisena kuin hänen herransakin.

KOLMAS KIRJA.

I.

Sunnuntaina elokuun 19. päivänä luki hänen korkeaarvoisuutensa Kalocsan arkkipiispa Pál Tomoritse messun leirissään Drávan vasemmalla rannalla, vastapäätä Eszékiä. Hän oli marssinut tänne estääkseen vihollisen ylimenon, mutta hänen saapuessaan aamulla oli silta jo lyöty, vaikk'eivät turkkilaiset vielä olleet yli yrittäneet. Siihen he luultavasti ryhtyivät iltapäivällä — tai viimeistään seuraavana aamuna. Kaiken varalta oli hänen korkeaarvoisuutensa senvuoksi antanut käskyn sillan vartioimisesta — sillä eihän koskaan tiennyt, mitä vihollinen hautoi mielessään.

Kaikkein harmillisinta oli, ettei siltaa päässyt polttamaan. Turkkilaisia istui hakapyssy vireessä lauttasiltaa kannattavissa veneissä ja ampuivat armotta jokaisen, joka vain pyssyn kantomatkan päähän tuli. Niin nakottivat kuin kiimaiset koirat hievahtamatta vartiopaikallaan. Oli yritetty jo aamusta alkaen . . .

mutta aina epäonnistuttu. Miehiä vain meni. Hänen korkea-arvoisuutensa ei muistanut, kolmeko niitä oli vai neljä, jotka siten olivat joutuneet surman saaliiksi. Hänen joukoillaan ei ollut niin tehokkaita tuliaseita. Tällaisia mietteitä risteili arkkipiispan päässä hänen seistessään pienen kenttä-alttarin ääressä, jota koristi ristiinnaulitun kuva.

Hän luki parast'aikaa päivän evankeliumia: *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum . . .*¹ Hänen korkea-arvoisuutensa olisi tahtonut lopettaa tähän, sillä se olisi ollut kylliksi kaiken sen jälkeen, mitä oli tapahtunut. Turkkilainen ei ollut kenenkään lähimmäinen — paremmin kuin pakana . . . ja nyt sota-aikana olisi tällainen jyrkkä jako ollut joka suhteessa paikallaan. Mutta — hänen täytyi jatkaa — ei auttanut.

Ryhmä sotamiehiä ja herroja kuunteli hartaana messun lukua — joukossa Imre ja Andreas Tárkány. Arkkipiispa oli määrännyt väkensä pysymään asemassa — kaiken varalta — ja antanut jokaiselle päällikölle tarkat ohjeet. Hänen piti vain täyttää kirkon pyhä käsky: lukea messu, koska sattui sunnuntaipäivä.

Olisihan sen voinut suorittaa joku hänen papeistaan, mutta hänen korkea-arvoisuutensa oli arvellut tekevänsä sen itse. Joukkonsa päällikkönä, kuninkaallisenä rajakapteenina, hän nyt vetosi taivaalliseen rajakapteeniin, Herraan Jeesukseen Kristukseen, joka siellä . . . taivaan ja helvetin rajamailla puolusti Juma-

¹ Olette kuulleet sanotuksi: Rakasta lähimmäistäsi ja vihaa vihollistasi.

lan valtakuntaa, niinkuin hän, Pál Tomori, täällä maan päällä. Ehkäpä heitä, poloisia unkarilaisia, paremmin kuultaisiin, kun hän, Kalocsan arkkipiispa, itse luki messun. Jotakin tämänkaltaista vaistoili nyt hänen korkea-arvoisuutensa.

Hän vain ei voinut pitää tästä tekstistä: *diligite inimicos vestros*.¹ Johan nyt — vai että turkkilaisia pitäisi rakastaa! Hän luki kyllä sanat oikein, mutta ajatuksissaan antoi niille aivan toisen sisällön: *pro-sternite inimicos vestros — praecipue Turcos*...!² Kyllä kai Herra Jeesus sen ymmärsi nyt, kun hänen, Pál Tomorin, piti estää pakanoilta pääsy pyhään Unkarinmaahan...

Arkkipiispa siis luki evankeliumin tässä hengessä, ja kyllä sen kuulijakuntakin käsitti — ne, jotka käsitivät. Sotamiehet eivät ymmärtäneet latinaa. Arkkipiispan tuimasta äänestä he vain uumoilivat, että jokin... tavallista väkevämpi kohta sillä nyt oli esillä. Siksi he hartaina, pää kallellaan, kuuntelivat tekstin latinankielisiä sanoja.

Herra Andreas oli liittynyt joukkoon pelkästä sympatiasta. Hän oli heti ensi näkemältä mielistynyt tähän mieheen... tähän »munkkiin», joka samalla oli oikea sotakarhu. Hänestä tuntui melkein kummalta, että tuo mies seisoi nyt tuossa... messukasukka olkapäällä ja luki evankeliumia, päässä tavallinen kirkkolakki — baretti. Paremmin hänelle sopi panssari...

¹ Rakastakaa vihollisianne.

² Hakatkaa maahan vihollisenne — erinomattain turkkilaiset!

tai se suippokeulainen viheriä huopahattu, jota hän marsseilla käytti. Silloin hän muistutti sudenajajaa.

Herra Andreas ei jaksanut pitää ajatuksiaan koossa, vaan rupesi tekemään havaintoja. Siinä seiso i hänen veljensä Imre, niska hiukan taipuneena, paljain päin. Hän huomasi veljen tukan päälaelta käyneen jo sangen ohueksi: kalju paistoi jo selvästi. Vaikk'ei Imre ollut kuin kolmenkymmenenviiden... Hopea kiilteli jo ohimoilla, mutta muuten olivat nuo päivänpoltamat, täysparran kehystämät kasvot nuorekkaat ja kauniit.

He olivat jo saaneet olla yhdessä melkein kaksi päivää ja ehtineet puhella paljon. Imren rinnalla ratsastaen hänen oli ollut hyvä kertoa matkansa vaiheet... kaikki heidän seikkailunsa. Ja Imre oli tavantakaa huudahtanut: »*Érdekes!*»¹ Ja vaikka herra Andreas tiesi, ettei tuolla sanalla tällaisissa tapauksissa ollut sen suurempaa merkitystä kuin millä aivan jokapäiväisellä huudahduksella tahansa, — ei hän ollut sen antanut itseään häiritä, vaan oli siitä huolimatta jutellut innokkaasti. Ja ettei Imre sentään ollut aivan välinpitämättömästi suhtautunut hänen kertomukseensa, siitä oli ollut merkinä se, että hän — kun joku oikein kiperä paikka oli sattunut kertomuksen ketjussa — oli napsauttanut tulemaan: »*Isten nyila!*» Ja silloin oli lämmin puna kohonnut hänen poskilleen.

Nyt hän seiso i tuossa samanlainen lämmin innostus kasvoillaan, vaikka se nyt johtuikin messun seuraamisesta. Imre oli harras katolilainen, ei hän harha-

¹ Mielenkiintoista!

oppeja suosinut. »Minä uskon sen, mitä kirkko opettaa . . . ja jollen uskoisi, niin uskon senvuoksi, että Tomori sen sanoo. Hän on sotamies ja pappi.»

Niinpä niin. Imre oli jo saanut tietää, että hän oli protestantti . . . ja olihan hän sen arvannut jo aikaisemminkin. Mitenkäs mies muuten vuosikausia Wittenbergissä . . . johan nyt toki! Mutta — hän ei ollut ruvennut väittelemään . . . olihan vain hajamielisenä kuunnellut. »Sinä olet ennen kaikkea veli ja unkarilainen. Ja minusta on tällaisena aikana — ja ainakin — pääasia, että ollaan hyviä unkarilaisia . . .»

Niin. Hän oli myös kertonut Jánoksen kirjeestä. Imre-veli oli ollut ihmeissään. »Vai sellaisen leikkauksen teki! Katsohan sitä Jánosta!» Vaikka hän oli jyrkästi tuominnutkin Jánoksen menettelyn, oli hän toiselta puolen taas iloinnut siitä. »Kutiksi se oli Sánta-Báthorille . . . sille möhömahalle!»

Tuntui omituiselta, että hän, Andreas, nyt oli täällä . . . ja Imre tuossa . . . ja János tuolla . . . joen toisella puolen, sulnaan leirissä. Ihmeellisiä olivat ihmisten tiet! Kolme veljestä . . . ja kokonaiset maailmat erottivat heitä toisistaan!

Sillan luona oli syntynyt liikettä, ja arkkipiispa oli nyt ehtinyt uskontunnustukseen: . . . *Et Unam, Sanctam, Catholicam et Apostolicam Ecclesiam* . . .¹ Kuoriopojat, joista Vidor palveli toisena, olivat polvillaan hänen takanaan, kuunnellen hartaasti. Hänen korkea-arvoisuutensa oli myös huomannut levottomuuden sillan luona ja arveli jo vihollisen yli yrittävän.

¹ Ja yhden, pyhän, katolisen ja apostolisen seurakunnan.

Senvuoksi hän, kun piti ruveta laulamaan: *Dominus vobiscum*,¹ — sanoa jorauttikin unkariksi:

— Tárkány!

Kuulijat hämmästyivät, mutta Imre poistui nopeasti sillalle käsin. Vastaus jäi laulamatta. Mutta — Tomori ei siitä välittänyt, vaan kääntyi lukemaan rukousta.

Messu jatkui. Yksi ja toinen herroistakin vilkuili sille suunnalle, minne Imre oli hävinnyt — ja eräs heistä hiipi alttarin viereen kuiskaamaan jotakin herra arkkipiispalle. Mutta — joko ei Tomori kuullut tai ei välittänyt — hän kääntyi vain päin ja messusi:

— *Dominus vobiscum*.

Kuiskaajan oli pakko palata paikalleen ja yhtyä vastaukseen: »*Et cum spiritu tuo!*»

— *Sursum corda!*² messusi arkkipiispa edelleen.

— *Gratias agamus Domino, Deo nostro . . .*³

Samassa palasi Imre. Hän ilmoitti vain hiljaa kuis-
katen, että vallitsi järjestys.

— *Dignum et justum est*⁴, messusi seurakunta kuin vastaukseksi Imren ilmoitukseen.

Ja nyt saattoi herra Andreaskin taas paremmin seurata jumalanpalveluksen kulkua. Hänestä nämä pienet keskeytykset olivat olleet huvittavia. Siksi jyrkästi ne poikkesivat tavallisuudesta. Mutta — epätavallinen oli myös se tilanne, jossa tämä jumalanpal-

¹ Herra olkoon teidän kanssanne.

² Ylös sydämet!

³ Kiittäkäämme Herraa Jumalaamme!

⁴ Se on oikeus ja kohtuus!

velus toimitettiin: turkkilainen kantapäillä... ja arkkipiispa tuossa vain rauhallisesti lukemassa:... »*non in unius singularitate personae, sed in unius Trinitate substantiae.*¹ — Tuo käsite oli niin kaukainen sille todellisuudelle, joka tässä, hänen silmänsä edessä, näyttäytyi: rannalla edestakaisin ratsastelevat vartiot... messua kuuntelevien herrojen hermostuneet kasvot... sotamiesten tylsänsekainen ilme. Edelliset varmaankin ajattelivat kaikkea muuta kuin yhden olennon kolminaisuutta — heidän halunsa paloi turkkilaisten niskaan. Mutta — he olivat päättäneet nauttia pyhän sakramentin ja siten vahvistua uskossaan kamppaillessaan pakanoita vastaan. Sotamiehet taas olivat sen ihmetyksen lumoissa, jonka yhtäältä synnytti messun salaperäisyys, toisaalta tietämättömyys selän takana tapahtuvista asioista. He eivät uskaltaneet kovin paljon kurkistella.

Vidor kilisti kolmesti kelloa, ja pieni kuulijakunta viritti *Sanctus*-hymnin. Siinä oli jotakin ylevää... jotakin, joka toi mieleen ensimmäisten marttyyrien uskonnon Colosseumin arenalla Rooman keisarin silmien edessä. Herrat lauloivat sen voimakkaasti — kuin olisivat nyt vapautuneet kiusaantuneesta mielialastaan. Tulkoonpa turkkilainen ja hakatkoon heidät tähän: tätä pyhää hymniä ei sopinut keskeyttää. He kuolisivat, huulillaan Jumalan ylistys:

¹ Ei yhden persoonan yhteydessä, vaan yhden olennon kolminaisuudessa.

— *Benedictus, qui venit in nomine Domini.*

*Hosanna in excelsis!*¹

Ja nyt oli tullut pyhän muuttumisen hetki... se hetki, jota hänen korkea-arvoisuutensa rukouksiltaan oli jo valmistanut, — se salaperäinen silmänräpäys, jonka pystyi loihtimaan esiin vain papiksi-vihkimis-sakramentin saanut, Jeesuksen Kristuksen nimessä ja voimalla toimiva, ainoan oikean ja autuaaksitekevän kirkon pappi. Sitä vaikutusta eivät vähentäneet äskeiset pienet keskeytykset. Turkkilaiset olivat nyt muuttuneet epäoleellisiksi... siirtyneet jonnekin kauas. Oli vain yksi oleellinen, yksi ainoa tässä sotaleirissä ja koko maailmassa: pyhä hostia.

Ja kuin olisi tämän pyhän silmänräpäyksen vaikutus tuntunut leirissä ja vastakkaisella rannallakin, valitsi nyt täydellinen hiljaisuus. Sotamiehet kauempana vahtipaikoillaan lankesivat polvilleen, ristien silmänsä... niinkuin olivat langenneet myös nämä sakramentin nauttijat. Arkkipiispa maistoi kalkista, lausuen Kristuksen sanat: »Tämä on minun vereni.» Hän nautti sen kaikkien puolesta... myös noiden tuhansien, jotka vahtipaikoiltaan seurasivat hänen käsiensä juhlallisia liikkeitä. Ajan voittamiseksi oli hypätty yli *Agnus Dei*².

Taas jaettiin leipä nopeasti, ja Tomori maistoi kalkista. Ei ollut aikaa lausua jokaiselle erikseen niitä

¹ Kiitetty hän, joka tulee Herran nimeen. Hosanna korkeuksissa!

² Jumalan Karitsa.

pyhiä sanoja, jotka kuuluivat tähän kohtaan, vaan kaikille yhteisesti kuulutti arkkipiispa:

— *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animas vestras in vitam aeternam. Amen.*¹

Herra Andreas oli ollut kahden vaiheella . . . polvistuako vai jäädä seisomaan. Protestanttina hänen ei sopinut palvoa hostiaa — siitä oli Martti-tohtori siksi hyvän selvän tehnyt. Mutta — hetken juhlallisuus ja ennen kaikkea se erikoinen tilanne, missä tämä pyhä sakramentti jaettiin, voittivat, ja hän painui polvilleen toisten taakse. Tomori vilkaisi häneen kysyvästi, että eikö nuori Tárkány ollut valmistunutkaan sakramenttia nauttimaan. Mutta nähtyään, ettei asianomainen liikahthanut, hän rupesi laulamaan:

— *Dominus vobiscum.*

— *Et cum spiritu tuo.*

— *Oremus!*

Mutta — nyt — kuin olisivat vihollisetkin tajunneet, että pyhä hetki oli mennyt ohi, he yht'äkkiä laukaisivat tykin. Luoti vonkui korkealta Tomorin pään yli ja iski maahan jossakin kauempana. Hakapyssyt paukahtivat . . . ja rannassa huudettiin: »Antakaa piruille päihin!»

— *Amen*, vastasi seurakunta arkkipiispan rukoukseen, mutta herra Andreaasta tuntui, kuin olisi tuo aivan yhtä hyvin sopinut vastaukseksi tuohon rannalta kuuluneeseen huutoon.

— *Dominus vobiscum.*

¹ Herramme J:n K:n ruumis ja veri kätkeköön henkenne iankaikkiseen elämään.

— *Et cum spiritu tuo.*

— Tulevat, tulevat! huudettiin nyt rannasta, ja ainakin parisataa miestä lähti juoksemaan sinne käsin. Kuului rumpujen pärinää, merkkitorvi soi, aseet kalisivat.

— *Ite, missa est*¹, lausui Tomori nopeasti, huusi jotakin kuoripojille ja syöksyi telttaansa. Hänelle tuotiin miekka ja hevonen. Hypäten ratsunsa selkään hän lasketti rantaan piispan ornaatti päällä. Baretti oli pudonnut jonnekin, mutta hän ei näyttänyt sitä huomaavan. Paljastettu säilä kädessä hän karkuutti menemään.

Herra Andreaskin oli juossut rantaan ottamaan selkoa tilanteesta. Hän ei ollut joutanut ratsuansa hakemaan.

Mutta — ei siellä ollut mitään sen suurempaa. Kymmenkunta akindšia, turkkilaiseen säännöttömään ratsuväkeen kuuluvaa miestä, oli juossut sillalle. Kaksi rohkeinta, käyrät sapelit kourassa, eteni vartioiden luo — hiukan niiden ohikin, ja rupesi huutelemaan solvauksia unkarilaiselle rannalle. He solkkasivat huonosti unkaria, mutta selvän siitä sai.

— Hei, uskottomat koirat! Joko pirunpalvelukseenne loppui?

— Kuulkaa vietäviä! Vai pirunpalvelus!

Sotamiehet kalistelivat sapeleitaan.

— H-vettiin pyhän kirkon häpäisijät!

Muuta ei tarvittu. Arkkipiispan sanat saivat sotilaat raivoon. Ajattelemtta vaaraa, mikä uhkasi var-

¹ Menkää, messu on lopussa.

tijoiden taholta, he syöksyivät siltaa kohti. Mutta — ennenkuin yksikään heistä oli sinne ehtinyt, nähtiin nuorukaisen, kuoripojan puku yllään, syöksyvän sillalle sapeli kourassa. Hän näytti hassunkuriselta koltussaan, joka oli hänelle aivan liian lyhyt. Valkoinen umpiesiliina yllä, jonka alta näkyivät kauhtanan punaiset helmat, hän oli kuin mikäkin raivostunut lapsenpiika. Miehet pysähtyivät hämillään, tietämättä, pitikö seurata vai perääntyä, sillä sillan vartijat tähtäsivät jo pyssyillään. Hämmästyksen huudahdus kajahti ilmoille:

— Pyhä Yrjänä!

Se oli Vidor.

Siepattuaan sapelinsa oli hän myöskin rientänyt rantaan ja sen uskoninon elähyttämänä, jonka jumalanpalvelus hänessä oli herättänyt, hän oli nyt päättänyt näyttää turkkilaiselle huutia. Kuultuaan Tomorin huudon: »H-vettiin pyhän kirkon häpäisijät!» — oli hänessä syntynyt voimakas halu esiintyä unkarilaisten Jumalan kostajana ja senvuoksi hän ristittyään kolmesti silmänsä ja huudettuaan avukseen pyhää Lászlóta ja kaikkia pyhimyksiä oli syöksynyt sillalle toisten edellä.

Herra Andreaasta tämä kaikki oli tapahtunut niin äkkiä, ettei hän ollut ehtinyt suutansa avata. Nyt hän parkaisi:

— Kuoleman oma on poika!

— Hullu poika! sanoi Imre, joka seisoi hänen vieressään.

Siitä oltiin yhtä mieltä. Yks' kaks' kuului laukaus

— ja jokainen oli varma, että nyt se meni. Mutta — kun savu haihtui, nähtiin Vidorin vain juoksevan sapeli kädessä. Turkkilaisten puoleinen rantakin oli nyt miehiä kirjavanaan. Siellä vilisivät eriväriset kauhtanat ja turbaanit — ja erilaisia huutoja päästellen kehoitettiin akindšeja ottamaan hullu *džauri*¹ vangiksi. Mutta — se oli helpommin sanottu kuin tehty. Sillä nyt otteli Vidor jo akindšien kanssa, niin että säilä vain säkenöi.

Hänellä oli ainoastaan kaksi vastustajaa — nuo äskenmainitut härnääjät. Näiden toverit seurasivat taempaa tappelun kulkua. Sillan vartijatkaan eivät nyt ampuneet, sillä he olivat varmat, että kaksi miestä aina nujertaisi yhden. Mutta — eivätpäs nujertaneetkaan! Ei kulunut kuin hetkinen, niin polskahti jo toinen akindši jokeen. Turbaani kellui pinnalla, kulkien kiivaasti virtaa alas. Turkkilaisten rannalta kajahti kiukun kiljunta, sillä toinen akindši oli lähtenyt kypälämäkeen.

— Enkeli Gabriel! pääsi unkarilaisten huulilta hämmästyksen huuto.

— Mutta — nyt hän jää!

Pau! pamahti samassa, niin että rannat raikuivat. Toinen sillan vartijoista oli laukaissut hakapyssynsä. Vidor kaatui — ja turkkilaiset päästivät riemunulvonnan. Mutta — kun savu haihtui, nähtiin pojan juoksevan omaa rantaa kohti. Hänen valkoisen kuoriesiliinansa rinnassa loisti suuri veritahra, ja herra Andreas odotti hänen seuraavassa silmänräpäyksessä uudelleen

¹ Uskoton.

suistuvan. Mutta — Vidor oli vain kompastunut — ja hyppäsi hetken päästä maalle.

Unkarilaiset olivat ihan haltioissaan. He piirittivät pojan, joka oli niin hengästynyt, ettei saanut sanaa suustaan. Hän aivan läähätti.

— Kallio halkesi! pääsi häneltä vihdoin, kun puheväylä aukeni. — Pyhä László auttoi minua. Hän väänsi turkkilaisen silmät nurin, niin ettei se nähnyt tähdätä. Mutta minä lankesin.

— Ei haittaa! Oletpas eheänä palannut!

Häntä onniteltiin ja häntä syleiltiin. Parrakkaat urhot itkivät ilosta. Pyhä Jumalan Äiti! Olipas se ollut näytelmä!

Tomorikin ratsasti paikalle.

— Mistä sinä olet kotoisin?

— Somorjasta. Isä opetti minut sikoja pistämään.

— Kuulkaahan! Voi taivahinen! Vai sikoja pistämään!

— Ja nyt pistitkin oikein turkkilaisen sian! nauroi Tomori.

— *Éljen!* Niin teki! Oikein ison sian pistikin!

— Tuoss' on sen verta! sanoi Vidor ja osoitti veritahraa. — Pakana . . . ruiskautti siihen! Vai — liekö minun sapelistani —?

— Komea on merkki . . . älä ole milläsikään!

— Juuri kuin aatelisvaakuna!

— Niin, nauroi arkkipiispakin, — kun kuningas sinut aateloit, saat liittää tuon tahrann vaakunaasi: valkealle pohjalle punainen läikkä ja sen alle akindšin *skimitar* — käyräsapeli.

— *Éljen, éljen!* Niin juuri! Valkealle pohjalle punainen läikkä ja sen alle akindšin skimitar!

— Romahtakoon päälleni puolet taivasta, jollei tuo poika vielä johda joukkoja niinkuin Pál Kinizsi! huudahti muuan arpinaamainen soturi, joka myös oli ollut ryntäämässä sillalle, mutta toisten mukana jäänyt odottamaan, miten Vidorin kävisi.

Vidor tunsi itsensä onnelliseksi, kun häntä verrattiin Pál Kinizsiin. Hän ei oikein tiennyt, miten olisi tämän kunnian sulattanut. Kuten tavallista, nousi hänelle menestys päähän, ja hän huudahti:

— Silppua minä teen sulttaanista!

— No . . . älähän nyt, nuhteli hänen korkea-arvoisuutensa lempeästi, — ei se niin vain käy. Mutta — hyvin teit ja olet ansainnut kannuksesi.

Ja arkkipiispa ratsasti pois eläköön-huutojen kaikeudessa.

II.

Täällä, Tomorin leirissä, oli kaikki toisenlaista kuin kuninkaan joukoissa. Täällä vallitsi ensinnäkin kuri.

Alituisiin rajakahakoihin osaaottaneena oli arkkipiispa tottunut ankaralla kädellä hallitsemaan. Hän olikin enemmän sotilas kuin hengenmies, ja hänen oli tapana sanoa, että Kalocsan arkkipiispan istuimella tulisi varmasti ikävä, jollei Herra Jeesus arnessaan silloin tällöin sallinut hänen panna pikku käihinäksi, toisin sanoen: sallinut turkkilaisten hyökätä unkari-

laisten niskaan. Hänen pyhän kirkkonsa palvelija pysyisi siten paremmin voimissaan ja pystyisi pyhää virkaansakin paremmin hoitamaan. Viikolla tappelu, sunnuntaina messu — se oli terveellistä vaihtelua näinä rauhattomina aikoina.

Sulttaani vihasi Tomoria, kutsuen tätä »pahaksi ja kirotuksi papiksi» ja uhaten vielä hankkia käsiinsä tämän »dervišin» pään. Tomori nauroi ja oli ylpeä näistä arvonimistä, koska niillä — niinkuin hän sanoi — oli suurempi kantavuus Konstantinopolissa kuin Kalocsan arkkipiispan arvolla Roomassa. Hän siis teki kiusaa sulttaanille niin paljon kuin kykeni.

Oli vain murheellinen juttu, että hänellä oli niin kovin vähän väkeä. Kuudellatuhannella miehellä ei todella pystynyt muuhun kuin härnäämään. Talonpojat olivat aristuneet ja yleensä käyneet välinpitämättömiksi. Siihen oli Dózsán kapina suureksi osaksi syynä. Liian ankaralla kädellä olivat Unkarin herrat kapinan kukistanneet. Se oli ollut huonoa politiikkaa, jota hänen korkea-arvoisuutensa ei hyväksynyt. Eipä silti, etteikö hänkin olisi ottanut osaa maan rauhoittamiseen, mutta — voiton jälkeen olisi pitänyt antaa armon käydä oikeuden asemesta. Tämä oli hänen korkea-arvoisuutensa kanta.

Näissä asioissa pyöri keskustelu nytkin, kun arkkipiispa oli sunnuntai-illaksi kutsunut joukon upseereitaan telттаansa pitämään pieniä kekereitä. Pohdittiin tilannetta ja yleensä Unkarin onnetonta asemaa. Todettiin, että sitten Mátyás-kuninkaan aikojen oli menty vain alaspäin . . . aina vain alaspäin. Luja hal-

litusvalta, jonka Mátyás oli perustanut suuraatelin kurissa pitämiseksi oli muuttunut lujaksi aatelisvalaksi hallituksen heikontamiseksi. Ja heikko se oli — se oli nyt kaikille selvä. Magnaatit olivat saavuttaneet tarkoituksensa. He isännöivät maassa kuin itsenäiset hallitsijat.

Varsinkin János Zápolyai ja hänen puoluelaisensa saivat ankaran tuomion osakseen. Sellainen ylimys... hävitti omaa maatansa kuin rosvo! Mitenkäs oli käynyt Breznobányan ja Beszterczebányan? Pyhä Neitsyt Maaria! Tämä herra oli v. 1507 polttanut poroksi suurimman osan näistä kukoistavista teollisuuskaupungeista ja riehunut kuin turkkilainen pašša! Mutta — Brassón muureihin olivat nämä rosvoparoonit tylsyttäneet kyntensä. Kaupunki oli puolustautunut omilla palkkasoturijoukoillaan.

— Erdély'issä ei anneta herrojenkaan liiaksi melastaa, tuumi Ágost Wörös, joka itse oli erdély'läinen.

Herra Andreas iloitsi, että oli lopultakin päässyt yhteyteen herra Wöröksen kanssa. Imre oli tähän saakka ottanut niin hänen aikansa, ettei hän ollut kuin pikimmittäin joutanut herra Ágostia tervehtimään. Tälläkin oli paljon puuhaa, sillä hän komensi muuatta etuvartioasemaa Drávan varressa.

Nyt siellä oli toinen mies hänen tilallaan, mutta yöksi hänen piti joutua sinne — vartiopaikalleen. Herra Andreas lupasi lähteä hänen kanssaan.

— Sieltä näkyy turkkilaisten leiri, jutteli herra Ágost. — Pimeässä se on juhlallinen näky.

Herrat keskustelivat valtiollisesta tilanteesta.

Huono se oli. Olisi kai ollut viisaampaa anoa sulttaanilta rauhaa. Olisihan siten ehditty paremmin varustautua vastaisen varalle.

— Niin minäkin ajattelin aikaisemmin, jutteli arkkipiispa, — ja toiminkin siihen suuntaan. Mutta — onneksi armollinen kuningas hylkäsi ehdotukseni.

Mutta — mitä hyötyä tästäkään oli?

— On se niin mukava kärhätä, nauroi Tomori, — siinä kuluu aika.

Olihan se niinkin . . . mutta kun täytyi kuitenkin perääntyä.

— Perääntyypä tietenkin. Mutta — onhan soma katsoa sulttaanin ylituloa — heh! Huomenna se saadaan nähdä.

Hm. Se oli kirottu juttu, että he olivat myöhästyneet. Muuten olisi otettu vastaan.

— No . . . huomenna yritetään, tuumi arkkipiispa. — Älkää te luulko, että minä kädet ristissä seison ja katson.

Mieli hiukan virkistyi. Oli toki hyvä, että heillä oli tällainen päällikkö.

Sillä aikaa kuin herrat politikoivat, saivat herrat Ágost ja Andreas jutella omia asioitaan. He nauraa hihittivät Tolnassa tapahtuneelle kohtaaukselle. Pyhä Tapani! Siinäpä oli eräs erdély'iläinen pienaatelinen ollut vähällä saada silmukan kaulaansa!

— Ja sama kohtalo uhkasi erästä entistä pozsony'ilaista fransiskaania! nauroi herra Andreas.

— Mutta se Nagyváradin piispa on sukkelapäinen mies! Niin kuulusteli kuin rehtori vilpistä kiinnisaatua

koulupoikaa. Ei ollut muka tietävinäänkään koko asiasta.

Niin se oli ollut. Heidän oli hauskaa muistella näitä yhteisiä kokemuksia. Herra Ágost rupesi kertomaan Tomorin retkestä. Imreltä oli herra Andreas jo saanut kuulla siitä, mutta nyt herra Ágost täydensi kertomusta.

— Ei se haittaa, vaikka olette kuullutkin. Minusta on niin hauska kertoa, kun vain joku viitsii kuunnella.

Ja herra Ágost katseli herra Andreasta suurilla, harmailta silmillään, joista loisti innostuksen tuli.

Hän siis kertoi. Kahdestoista päivä heinäkuuta olivat turkkilaiset jo olleet Péterváradin edustalla ja kolmea päivää myöhemmin marssineet kaupunkiin. Talonpojat olivat kauhistuneet vihollisen paljoutta — heidän koko joukkonsa ei silloin ollut noussut kuin kahteentuhanteen mieheen. Mitäs sellaisella toimitti!

Mutta linnoitus oli kestänyt viisitoista päivää. Kautta Capistranon ja János Hunyadin! Se oli puolustautunut uljaasti! Tykit olivat jyskineet yötä päivää, niin että heilläkin . . . Tonavan toisella rannalla maa oli tärisyt. Varsinkin heinäkuun 21. ja 22. päivinä tehdyissä rynnäköissä oli vihollinen menettänyt paljon väkeä. Sulttaani oli itkenyt kiukusta, kun oli pitänyt panna tuleen uusia janitšarijoukkoja. Lopuksi oli vihollinen miinojen avulla murtanut muurit . . . ja herra György Alapin oli ollut pakko antautua.

Herra Ágost nyökäytti alistuvasti päätään ja maistoi maljastaan.

— Mitenkäs puolustajien kävi? kysyi herra Andreas.

Herra Ágost kohautti olkapäitään.

— Arvaahan sen. Viisisataa poikkipantua päätä ja kolmesataa vankia.

Herra Andreasta hirvitti. Verenhimoinen oli sulttaani! Ja sellaista herraa palveli János!

— Kuulkaahan . . . mitä se kauhtanoihin pukeminen merkitsee? kysyi hän. — Kun Mohácsissa kertoivat, että Ujlakissa oli kaksisataa kristittyä puettu kauhtanoihin . . .

Herra Ágost nauroi:

— Se on vain itämaista kukkaiskieltä, missä aina käytetään vertausta.

Olivatko ne kääntyneet?

Mitä vielä! Hirtetty ne oli! Mutta — ei niitä tainnut niin monta olla. Hän, herra Ágost, oli kuullut vain parista tusinasta.

Hirveää se oli . . . mutta — sota oli sellaista. Oli kauhistuttavaa ajatella, että sellainen vihollinen valtaisi Budan. Miten silloin kävisi Katalinin?

Hänen olisi tehnyt mieli johtaa keskustelu herra Ágostin sisareen, mutta hän ei kehdannut. Kukaties veli vielä arvaisi — eikä olisi ehkä hyvilläänkään. Oli vain muuten mukava muistella neitoa.

— Kuule, András . . . miten siellä Tolnassa oli käynyt? Kerrohan hänen korkea-arvoisuudelleen.

Se oli Imre, joka näin herätti hänet haaveilusta.

Niin — ei siellä sen kummemmin, kuin että herra palatiinille oli tapahtunut pieni onnettomuus.

Ja herra Andreas kertoi tapauksen.

— Kautta pyhän Paavalin parran! nauroi Tomori.

— Sillä sonnalla olisi jo puoli maailmaa tehty sokeaksi!

Ja hänen korkea-arvoisuutensa, joka oli vahva raamatuissa, kertoi, kuinka kerran pyhä Topias kuningas Sanheribin aikana palattuaan hautaamasta ruttoon kuolleiden ruumiita oli väsyneenä heittäytynyt huoneensa seinustalle nukkumaan, pääskysen pesän alle. Siinä hänen nukkuessaan olivat nämä tipautelleet *calida stercora super oculos ejus* — kuumaa ulostusta hänen silmilleen sillä seurauksella, että hurskas Topias oli tullut sokeaksi. Jos nyt Jumalan linnun »jälki» oli niin väkevää, niin mitenkäs sitten Báthorin, sen vanhan syntisäkin. Oli ihme, ettei jo haju ollut tappanut koko kuninkaan armeijaa!

Herrat nauroivat kyyneleet silmissä. Pyhä Tapani! Se oli varmasti ollut nähtävyys! No . . . mitäs hänen majesteettinsa oli sanonut?

— »Hakekaa kurakuningasta, hakekaa kurakuningasta!»

Ei! Nyt veli Imre pani omiaan. Niin ei hänen majesteettinsa ollut sanonut. Veli Imre muisti väärin. Hän, Andreas, oli vain maininnut, että siihen olisi hyvin sopinut niin sanoa, kun sellainenkin — kurakuningas nimittäin — oleskeli leirissä.

Ja hän kertoi Pál Trinksausista.

— No . . . *trink's aus!* kehoitti arkkipiispa, jonka tämä kertomus oli saattanut erittäin iloiselle tuulelle. — Sehän on paljon paremmin varustettu armeija kuin tämä minun. Minulla ei ole edes haudankaivajaa.

Ja yleisen iloisuuden vallitessa tyhjensivät herrat maljansa.

Mutta — nyt oli herra Ágostin lähdeittävä virkaansa. Hän pyysi siis lupaa poistua ja ottaa mukaansa herra Tárkány'in.

— Aiotkos mennä sinne? kysyi Imre silmät pyöreinä.

Herra Andreas empi. Väärinhän se oli, ettei hän veljen seurassa viihtynyt... mutta kun hänen mielensä niin kovasti paloi herra Ágostin matkaan.

— Niin, niin... teillä on yhteisiä salaisuuksia! kiukoitteli Imre.

Kumpaa hän oli tarkoittanut — tätä yhteistä uskoako vai sitä toista...? Mutta — eihän hän ollut puhunut veljelle mitään Katalinista? Olisiko hän puhunut unissaan?

He lähtivät. Herra Andreas esitti lähempää tuttavuutta. Eivätkö he voisi olla veljiä? Hänestä tuntui, että hän täten pääsisi lähemmäs Katalinia.

Oli pimeä, niin ettei hän nähnyt toverinsa kasvoja. Mutta iloinen ääni, jolla tämä vastasi, ilmaisi, että ehdotus oli hänellekin mieleen. He vahvistivat siis ystävyyskättä lyömällä.

Taivas oli mennyt pilveen, ja sataa tuhuutti. Toverukset vetivät sadeviitat korvilleen. Herra Ágost manaili, ettei sateen vuoksi pystytty siltaa polttamaan. Niin olivat siltalankut pahasti vettyneet.

Mutta — nythän voisi yrittää vihollisen kimppuun, kun eivät sillan vartijatkaan voineet ampua? Ruuti kastui tällaisella ilmalla.

— Ei siitä tule mitään, sanoi herra Ágost. — Vartijat hälyttäisivät heti... ja ennenkuin me olisimme toisella rannalla, olisi koko sulttaanin armeija valmiina ottamaan meidät vastaan. Niitä on ainakin pari sataa tuhatta.

Oliko niitä niin kauhean paljon? Herra Andreas aivan kauhistui. Kuinka sitten yhtään saattoi ajatella minkäänlaista vastarintaa?

— Käyhän paarma häränkin kimppuun, nauroi herra Ágost. — Tomori on sellainen paarma!

Ja he juttelivat arkkipiispasta. Tiesikö hän, että herra Ágost oli protestantti? Millä tavalla hän suhtautui toisuskoiisiin?

— Hänen korkea-arvoisuutensa on enemmän sotilas kuin pappi, selitti herra Ágost. — Ei hän niin paljon uskonasioista välitä. Tässä tuonnoin, kun kävin tekemässä selvää toimistani, hän sanoi minulle: »Viis minä siitä, mitä uskoa olette... kunhan vain olette hyvä magyar ja säilänne puree!» Mutta — kyllä hän silti on hyvä katolilainen... muutoinkos olisivat Kalocsaan panneet. Se kun hän vain ei anna niille asioille niin ratkaisevaa merkitystä.

He kulkivat läpi leirin. Tulet palaa käryisivät vaivaisesti, sillä sade tahtoi ne väkisin tukahuttaa. Sotamiehet makoilivat viittoihinsa kääriintyneinä. Muutaman nuotion ääressä seisoivat veli Vidor, kertoen parast' aikaa jotakin tarkkaavaisina kuunteleville sotamiehille. Herra Andreas tarttui toveriaan käsipuolesta, ja he pysähtyivät kuuntelemaan.

— Johan minä sanoin, huudahti muuan mahallaan mötköttävä mies, — taika siinä olla pitää!

— Niin se on, vastasi Vidor, — taika siinä olla pitää.

— Neuvohan meillekin, kehoitti toinen. — Hyvä olisi osata.

Vidor kumartui miesten puoleen ja sopotti jotakin kuiskaamalla. Sitten hän teki ristinmerkin kolmesti.

— Mutta — sehän on teurastajan loitsu!

— Niin se on . . . mutta se auttaa!

— »Hyviä makkaroita!» Saipa siinä piru hyviä makkaroita — todellakin!

— Sai!

Herra Andreas nykäisi herra Ágostia käsipuolesta, ja nauraa hihittäen he jatkoivat matkaansa.

— Se on sellainen velikulka, nauroi herra Andreas, — keksii jos mitä!

— Se kai siitä eilisestä urotyöstään?

— Niin kai.

He tulivat rantaan ja pysähtyivät jonkin matkan päähän etuvarustuksesta. Se oli multavalleilla varustettu pieni, matala katos, josta oli hyvä näköala joelle, kahden suuren hopeapajun välistä. Herra Ágost teki selkoa, minkälaista väkeä hänellä oli komennossaan. Ne olivat *martalóc*'eja — sissejä, joista osa oli tullut Turkin puolelta.

Aivan niin. Imre-veli oli jo hänelle kertonut.

Mutta herra Ágost, joka oli perinpohjainen luonne, jatkoi tästä huolimatta. György Dózsan kapinan jälkeen oli osa kurutseja päässyt pakenemaan Turkin

alueelle. Sinne he olivat asettuneet, oppineet kielen, tutustuneet maan uskontoon ja tapoihin, mutta altuisen koti-ikävänsä vaivaamina he silloin tällöin hiipivät yli rajan, Unkarin puolelle, saadakseen tietää, miten täällä jaksettiin.

Herra Andreas keskeytti hänet:

— Kuule, tunnetko Pista Keveä?

Pista Keveä — Kurpitsa-Pistaako? Kyllä.

Herra Andreas kertoi asian. Jo Budassa hän oli kuullut, että Pista oleskeli täällä. Imre oli sen tiedon vahvistanut: täällä se miesparka oli . . . kuljeksi joukon mukana ja kävi tuon tuostakin hakemassa »kurpitsaita». Niin hän nimitti turkkilaisten päitä, joita aivan merkillisellä tavalla kävi sieppaamassa.

— Se on minun joukossani! huudahti herra Ágost.
— Niin — se on hullu, mutta vaarallinen ainoastaan turkkilaisille.

Herra Andreas oli ihmeissään. Vai täällä se Pista oleskeli!

— Niin . . . täällä se on, jatkoi herra Ágost — Minä muistan, kuinka se tuli Péterváradin kohdalta yli ja hiipi eräänä yönä meidän leiriimme . . . kainalossa kaksi turkkilaispäätä. Hänellä oli täällä vanhoja tuttuja, ja ensi alussa nämä piilottelivat häntä. Mutta ennen pitkää se tietysti tuli ilmi, ja silloin vaati sinun veljesi miestä itselleen. Mutta — huomattuaan, että Jumala oli jo häntä rangaissut, hän luopui kostosta. Pista oli kysynyt, montako päätä herra Imre halusi . . . mutta ei tämä ryhtynyt hullun kanssa millekään. Pista-paralla oli sellainen päähän iskeymä, että kun

hän katkaisisi määrätyn luvun turkkilaisten päitä, hän saisi syntinsä anteeksi. Pistan vapaa oleskelu leirissä oli houkutellut muitakin kurutseja, joita kotikävä kalvoi. Niitä oli tullut joukoittain, ja kaikki oli Tomori ottanut vastaan. »*Inter arma silent leges*», oli hän vain sanonut.

He olivat nyt aivan etuvarustuksen takana. Siinä solisi ohi mahtava virta — yksi Tonavan monista lisäjoista: Dráva. Kuului mukavaa kuplahtelua, kun matalat laineet löivät leikkiä toistensa kanssa. Niin kulahteli leppoisasti.

— Kuka siellä? kysyi yht'äkkiä matala, vihainen ääni, ja tumma, suuri hahmo sukelsi esiin pimeästä ja astui heitä kohti.

— Hyvä on, Jenő, naurahti herra Ágost. — Näen, että olet valveilla.

— Valveilla tässä täytyy olla, herra, vastasi Jenőksi puhuteltu. — Pista aikoo taas lähteä kurpitsaita hakemaan.

He astuivat etuvarustukseen. Se oli pimeä. Vain epäselvästi erottuvia miesten hahmoja liikkui siellä kuin yössä vaanivia susia. Ei uskallettu pitää tulta, ettei olisi näkynyt toiselle rannalle. Vaikka nyt oli sumua niin paljon, ettei vastakkaista rantaa erottanutkaan.

— Hiljaa, pusztan hukat, hiljaa! sähisi herra Ágost, kun he hiipivät pitkin etuvarustuksen syrjää.

— Onko kuulunut mitään?

Väliaikainen päällikkö teki ilmoituksen. Ei ollut mitään kuulunut. Yksi vene oli yrittänyt yli...

azapeja, mutta János Magyar ja József Háló olivat uineet sitä vastaan ja kaataneet sen.

Käheää naurunhykerrystä kuului pimeästä.

— Niin painuivat kuin kivet!

Tämä kaikki tuntui hyvin salaperäiseltä. Niinhän täällä liikkui kuin suden luolassa. Hiipiviä, tummia hahmoja ympärillä, märän maan hiukan ummehtunut tuoksu... lämmintä ja ahdasta — mutta ennenkaikkea jännittävää.

— Kaksikymmentäkolme, kuului käheä ääni jostakin kauempaa. — Kuka on tullut lisää?

— Hyvä on, Pista! naurahti herra Ágost. — Huomaan, että näet pimeässäkin. Täällä on vieras.

Herra Andreas vavahti. Siellä oli siis Pista Keve!

— Olen rukoillut onnea retkelle, vastasi käheä ääni. — Haluan käydä hakemassa kurpitsan. Jumalan Äiti on kuullut rukoukseni ja sanonut: mene!

Kylmän väreet puistattivat herra Andreasta. Mies puhui turkkilaisten päistä todellakin kuin kurpitsaista. Hän muisti Tállyan retken. Pista oli silloin ollut nuori ja reipas... siinä vähän yli kahdenkymmenen. »Her-rassaappaat on mun kullallain»... sen laulunhan Pista oli opettanut eno Lippóczy'in palvelijoille. Sellainen tunteellinen, herkkäsieluinen mies... ja nyt hänestä oli tullut murhaaja, jota Jumala oli rangais-sut järjen menettämällä...

— Kuka on se vieras? kysyi taas sama käheä ääni, joka tuntui tulevan kuin haudasta.

— Onpahan eräs tuttava... ystävä — herra Tár-kány.

Herra Ágostin vastauksella oli ihmeellinen vaikutus. Kuului syvää mörinää . . . niinkuin olisi karhu mörisyt luolassaan. Sitten mörinä muuttui ähkimiseksi, josta ei tuntunut loppua tulevankaan. Herra Andreas oli erottavinaan hiljaista nyhkytystä.

— Montako kurpitsaa herra Imre tahtoo? Olen paljon tuonut . . . monta sataa . . . mutta András-herran pää olikin arvokas. Montako kurpitsaa herra Imre tahtoo?

— Sano jotakin, kuiskasi herra Ágost Andreaalle, jota kylmä puistatti.

— No . . . tuo yksi.

Häntä hirvitti, että hän tällä lailla . . . mutta olihan nyt sota.

— Yksikö vain! Tyytyykö herra Imre yhteen kurpitsaan?

— Kyllä.

Ilon ulvahdus pääsi hullun huulilta, ja ketterästi hän kiipesi rintavarustuksen yli. »Minä tuon on-bašin pään, minä tuon on-bašin pään!» höpisi hän mennessään.

Hetken kuluttua kuului airojen loisketta, ja venhe etääntyi rannasta. Se sousi hiljaa, mutta varmasti. Vesi kuplahteli joessa . . . ja silloin tällöin loiskahti laine rantakiviä vasten. Hopeapajut sühisivat hiljaa . . . kuin huokaisten syvään — ja sadevesi tippui yksikantaan suojakatoksen räystäältä. Tip-tip-tip! pani sadevesi . . . aivan kuin laskien herra Andreaan sydämen lyöntejä. Väliaikainen päällikkö oli poistunut, ja he istuivat nyt kaikki kaivannon reunalla,

rintavarustuksen takana — kukin kuunnellen oman sydämensä tykintää.

— Pyhä Jumalan Äiti! kuiskasi hiljainen talonpojan ääni — ikäänkuin olisi Pistan asia painanut heitä kaikkia.

Herra Andreas ihmetteli. Nämäkö olivat niitä kuuluisia martalóceja, joista oli niin paljon kerrottu? Hän oli kuullut niiden raakuuksista . . . kuinka he kuulemma joskus söivät vihollisen sydämen ja joivat tämän veren, siten vahvistuakseen vaaranalaisessa ammatissaan. Mutta — nyt he istuivat hiljaa kuin kirkossa, silloin tällöin huokaisten. Herra Andreas rupesi epäilemään noita juttuja — puhuttiin niin paljon liikaa. Nämä olivat vain onnettomia ihmisiä, joilta kapina oli riistänyt kaikki kansalaisyhteisyydet . . . mutta — jotka kuitenkin rakkaudesta syntymämaahan olivat tulleet yli pannakseen henkensä nyt alttiiksi sen puolesta. He toivoivat täten ostavansa itselleen armon herrojensa edessä niin kuin Pista-parka kurpitsilla . . .

Ja herra Andreaan sydän lämpeni, niinkuin oli lämmennyt sinä yönä, jolloin hän oli saatellut kuningasta. Tässä . . . näiden entisten kurutsien keskellä istuessaan hän tunsi itsensä kuin yhdeksi heistä. Eikö hänkin ollut tavallaan koditon niinkuin hekin? Tosin hänellä oli koti . . . äidin talo Budassa . . . ja veli täällä leirissä — mutta kun hän ajatteli sitä, että oli vaihtanut uskoa — niin eikö se tavallaan tehnyt hänet vieraaksi omassa maassaan? Tosin heitä oli jo muutamissa paikoin paljon . . . kuten Szepesin ja Sáro-

sin komitaateissa . . . mutta heidän laumansa oli vielä järjestymätöntä.

Jos vihollinen voitettaisiin — niinkuin hänkin sydämestään toivoi ja rukoili . . . niin eikö silloin katolinen kirkko kävisi heihin käsiksi, niinkuin oli jo monta kertaa yrittänyt? Näille kurutseille oli luvattu armo niin kauan kuin sotaa kesti, koska — *inter arma silent leges*. Mutta oliko luultavaa, että herrat heitä armahtaisivat voiton jälkeen? Tuskin. Silloin nämä raukat, jotka nyt olivat karanneet maatansa puolustamaan, olisivat pakotetut uudelleen hakemaan suojaa sulttaanin maasta. Mutta — minkälainen kohtalo heitä siellä senjälkeen odotti — sen tiesi yksin Jumala.

Ja herra Andreas rukoili hartaasti, että Jumala pehmittäisi Unkarin herrojen sydämet . . . antaisi heille voimaa unohtamaan. Hän rukoili kurutsien ja protestanttisten uskonveljiensä puolesta, sulki siihen rukoukseen Szalkayn ja Báthorin, kuninkaan ja koko kansan — unohtamatta Pistaakaan. Antakoon Jumala heille kaikille armonsa, jotta he voitettuaan vihollisensa voisivat maassansa rauhassa asua ja itselukin vakaumuksensa mukaan Jumalaansa palvella. Ja ennenkaikkea: suokoon Jumala Pista-paran sielulle rauhan . . .

Oli kulunut suunnilleen tunti Pistan lähdöstä. He olivat istuneet melkein vaieten — vain jokin harvahko sana oli lausuttu silloin tällöin. Vartija, joka tähysti pajupensaan juurella, ei ollut antanut minkäänlaista merkkiä. Sade vain ropisi entistä kovemmin. Joen

pintaan piukahtelivat raskaat pisarat, pannen sen vienosti helähtelemään.

— Jokohan jäi? huokasi joku joukosta, ja häntä säesti puolikymmentä muuta huokausta.

— Ei jäänyt . . . kyllä minä Pistan tunnen, virkahti herra Ágost. — Hän tuo kyllä »kurpitsan».

Samassa varjosti rintavarustuksen reunaa miehen yläruumis. Se oli rantavahti.

— Vene! kuiskasi hän.

Kaikki kapsahtivat jalkeille ja tarttuivat aseisiinsa. Herra Andreaskin paljasti säilänsä.

Mutta — tuokion kuluttua ilmoitti rantavahdin rauhallinen ääni, että se oli Pista.

Jännitys kasvoi. Saipa nähdä, oliko äijä saanut on-bašin päätä? Mitenkäs sitten, jos hän palaisi ilman sitä? Kuinka oli asia silloin ymmärrettävä? Mutta — he eivät joutaneet kysymystä kauan miettimään, kun jälleen ilmaantuivat miehen pää ja hartiat rintavarustuksen reunalle, ja vapisevat kädet asettivat sille jonkin pyöreän möhkäleen.

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus! kuului Pista Keven ääni, ja pyöreä pallo vierähti kaivantoon miesten jalkoihin.

— Iankaikkisesti! vastasivat sissit kuorossa niin kuin sanankuulijat kirkossa papin lukiessa litaniaa.

Iskettiin tulta ja katsottiin. Kaulaa myöten katkaistu pää makasi kaivannon pohjalla, vieressä turbaani, joka oli kierähtänyt sivulle.

Se oli on-bašin — turkkilaisen aliupseerin pää. Sen tunki turbaanista.

Vapautunut mieliala pääsi heti valloilleen. Jumalan Äiti oli taas tehnyt ihmeen . . . auttanut Pistaa hänen velkansa maksussa. Martalócit pajattivat kuin lapset, niin että herra Ágostin täytyi heitä hillitä.

— Pajatatte niin, että hankitte turkkilaiset niskaamme, torui hän. — Ja vievät sitten meidän päämme vastalahjaksi. Eikö virralla näkynyt veneitä?

Ei ollut näkynyt. Hiljaista oli ollut. Turkkilaisten leiri oli nukkunut — niinkuin nukkui aina ennen puolenyön rukousta.

Mutta — Pista oli tulen valossa huomannut, ettei se mies, jota hän oli Imre-herraksi luullut, ollutkaan herra Imre. Hän oli ymmällä.

— Kukas tämä vieras on? kysyi hän levottomana.

Herra Andreaan täytyi ilmaista itsensä. Syntyi liikuttava kohtaaminen, kun Pista Keve polvillaan ryömien syleili herra Andreaan saappaita ja käsiä. Se oli kuin koiran ryömimistä herransa jaloissa, ja herra Andreaasta tuntui, että hänen oli sanottava vapauttava sana.

— No . . . nyt on velka maksettu. Ei yhtään kurpitsaa enää.

Pista syleili hänen polviaan ja itki.

— Kiitos, kiitos, rakas herra Andreas. Paljon minä olen tuonut päitä, mutta Imre-herra ei koskaan sano mitään. Onko Imre-herra nyt tyytyväinen?

— On. Ei yhtään päätä enää.

Hullu päästi riemun ulvahduksen.

— Maksoinpa viimein, maksoin!

Hän haparoi kaivannon pohjalta tuomansa pään ja työnsi sen herra Andreaalle.

— Tässä on, tässä on... on-bašin pää! Herra Andreas saa sen.

Mutta tämä työnsi sen inhoten luotaan. Huh! Oli-pas hän joutunut vastenmieliseen tilanteeseen.

Sade lakkasi, ja taivas selkeni vähitellen. Tähdet rupesivat tuikkimaan. Sumukin haihtui, ja kun Gön-czölin vaunut osoittivat puolta yötä, rupesi vihollisen leirikin elämään.

Keskiyön rukoushetki — *salātu l-ishâ* — oli tullut.

Etuvartijat kuuntelivat jännittyneinä. Heistä oli moni vuosikausia oleskellut Turkinmaalla ja tunsi muhamettilaiset menot. Tuo pitkä, veisaava, kauas kaikuva ääni, joka nyt kajahti yön hiljaisuudessa, oli muessinin, joka kutsui rukoukseen: »*Allâhu akbar, Allâhu akbar!*» Neljä kertaa toistui tämä veisaava kutsu. Sitten jatkui muessinin huuto: »Minä tunnustan, ettei ole muuta Jumalaa kuin Allah! Minä tunnustan, ettei ole muuta Jumalaa kuin Allah! Ja Muhammed on hänen profeettansa! Ja Muhammed on hänen profeettansa!»

Vesi kantoi sanat selvästi unkarilaisten korviin. He erottivat jok'ikisen tavun. János Magyar tulkitsi herra Andreaalle, mitä mikin rukous merkitsi.

— Nyt ne vastaavat muessinille. Kuulkaahan! Niin on kuin arosusien ulvontaa!

»*Allâhu akbar! Allâhu akbar!*» kaikui kuin ukkosen vyöry. Siinä oli jotakin peloittavaa. Herra Andreas

ihan vavahti. Tuollaista äänen pauhua hän ei olisi uskonut ihmisrintojen pystyvän synnyttämään. Syvät bassoäänet huusivat vastauksen ilmoille mahtavasti... ja niihin sulautuivat kaikki kimeämmät kuin turkinpillin piipitys torven toivotukseen. »Tulkaa rukoukseen! Tulkaa rukoukseen!» Ja nyt kääntyi tuo loppumattomalta näyttävä joukko itää kohti... ja valtava mumina... kuin vuoristopuron etäinen kumina täytti ilman... tai kuin olisi ratsujoukko kaukaa lähestynyt. Herra Andreas oli niin hämmästynyt, ettei osannut sanoa sanaakaan.

— Tämä on *qijâm*, selitti János, — niin sitä sanotaan, kun ne noin seisoaltaan mumisevat.

Nyt seurasi kumarruksia, polvistumisia ja kasvoilleen heittäytymistä. Kuului kuin olisi suuri määrä jauhomattoja yhtä aikaa mätkäytetty maahan ja sitä seuranneen hiljaisuuden jälkeen valtava hiiriarmeija aloittanut rynnäkkönsä niitä kohti. Niin kasvoi tuo rukouksen mumina kovemmaksi ja kovemmaksi hetki hetkeltä.

Pitkin rantaa palavien tulien valossa oli tuota näytelmää ollut hyvä seurata. Se, mitä unkarilaiset etuvartijat olivat nähneet, oli vain pieni osa tuosta valtavasta hartaushetkestä. Mutta — ihmeellistä: yhtä aikaa... samassa rikkumattomassa tahdissa vihollinen kuulemma tuon kaiken suoritti. Niin kertoi János Magyar.

Heidän ei tarvinnut nyt vartiota pitää. Turkkilaiset eivät koskaan hyökänneet rukoushetken aikana. Huolta saattoi siis tuntikappaleen tarinoida.

Rintavarustuksen suojassa istuen he siis tarinoivat puoliääneen. Sissit kertoivat kokemuksiaan ja suunnittelivat vastaista toimintaa. Totisesti! Heidän piti taas jättäytyä jälkeen... pyöriä sulttaanin kanta-päillä. Saalista siinä karttui... »uuden talon apua»... kun taas mentäisiin Unkarissa naimisiin! Olihan eukkoräisy Turkin puolella... sellainen tilapäinen tompura... mutta sinne se sai jäädä — ei siitä ollut kristittyyn maahan. Kolmella sormella söikin.

— Kristitty syö koko kouralla, tuumi József Háló ja naurahti.

— Mutta — piru kuuluu syövän vain kahdella — niin opetti isäntäni Orsovassa, virkkoi János Magyar.

— Olitkos sinä sielläkin? kysyi József.

— Olin. Palvelin kaksi vuotta muuatta romania-laista. Oli hankkinut *huküm*'in — vapaakirjan — eivätkä muhamettilaiset mahtaneet hänelle mitään.

Mutta — kyllä siellä toisilla oli hyvä olla... niillä, jotka luopuivat uskostaan. Sandšak Isak-beikin Salonikissa oli tullut upporikkaaksi... omistanut linnat ja palatsit. Eikä ollut kuin köyhän suutarin poika.

— Olitkos sinä Salonikissakin?

— Olin. Palvelin puutarharenkinä Isakilla.

Herra Andreaan olisi kovin tehnyt mieli kysellä Jánoksesta, mutta ei kehdannut. Ehkäpä joku noista miehistä olisi tuntenut hänet.

— Sillä oli kaunis tyttö, ai, ai... jatkoi János, — kengät *alla damaschina* — Damaskon mallia, jalokivin koristetut, kiharat vapaina niskassa, päässä

pieni taftitilkku ja sen päällä *fekel*¹. Olisi se kelvannut naida!

Ja János, joka oli humoristi ja käytti vieraalla maalla oppimiaan muukalaisia sanoja, nauraa kujersi.

Mutta — eihän muhamettilainen nainen saanut näyttää kasvojaan? Kuinka János siis taisi sanoa, että tyttö oli kaunis?

— Ei hän näyttänytkään. Mutta — johan tuota nyt mies rinnan leveydestä ratsun kunnan päättää. Silmäthän niiltä näkyivät... turkkilaisneitosilta. Niistähän sitä jo saattoi arvella...

Herra Andreaasta tämä keskustelu oli hauskaa. Hän pani merkille, etteivät nämä miehet puhuneet raa'asti... pikemminkin naivisti, hentomielisesti ja välittömästi. Ja kuitenkin he olivat peläytyitä sissejä jok'ikinen.

— Kuulkaapas Pistaa taas! kuiskasi herra Ágost yht'äkkiä.

Miehet vaikenivat. Pista, joka ei ollut ottanut osaa keskusteluun, istui hiukan syrjässä. Tähtien valossa häämöitti hänen pörröinen päänsä hatun lierien alta. Itseään nyykytellen hän hiljaa hyräili:

— Ei taida kieli kertoa
murhetta Maarian,
kun sylihinsä Poikansa
sulkevi kalvakan.
Mä rintas, Äiti, miekalla
puhkaisin julmalla...

¹ Naisen päähine.

Pista nyyhkytti katkerasti ja painoi kädet silmiin. Tähtien heikossa valossa erotti herra Andreas, että hänen ruumiinsa hytki.

He istuivat kaikki vaieten, ja suuri, outo ahdistus valtasi heidät. Oli, kuin olisi suuri, tuntematon tuska hiipinyt heitä kohti jostakin tuolta pimeästä ja kuristanut kurkusta, niin että henkeä salpasi.

— Onko Imre-herra täällä? kysyi Pista hetken kuluttua käheästi.

— Ei ole.

— Kuka täällä on?

— Herra Andreas...

Herra Andreas?

Ja Pista painui jälleen kumaraan ja rupesi kyökkäsemään edestakaisin. Raskaat huokaukset pusertautuivat hänen rinnastaan.

Oliko tuolla miehellä vielä jotakin muutakin omalla tunnollaan, kun käyttäytyi noin omituisesti?

Pistan kohtalo säälisti herra Andreasta syvästi. Ehkäpä oli miesparalla yhtä ja toista tunnollaan, kun oli koditonna kiertänyt vuosikautia. Tai — ehkäpä hän suri surmattua vaimoaan ja lastaan, jotka olivat sortuneet talonpoikaikapinan kukistamisessa? Ehkäpä oli juuri tuo — rakkaiden menetys — sittenkin koskenut häneen kovemmin kuin oman isännän murha? Herra Andreas näki tässä onnettomassa tapauksessa pienoiskuvan koko siitä kärsimyksestä, vihasta ja eripuraisuudesta, joka parast'aikaa Unkaria kalvoi.

Turkkilaisten rukoushetki oli päättynyt. Vastaran-

nalta ei nyt kuulunut mitään. Herra Ágost kavahti pystyyn.

— Vartijat pakoilleen! komensi hän. — Minä jo säikähdin, että turkkilaiset ovat niskassamme!

Vartijat läksivät paikoilleen, ja herra Andreaskin meni ulos. Yö oli tähtikirkas. Joki virtasi ohi hiljaa solisten. Vettä oli paljon. Idän taivaalla pohotti musta juova. Se ilmansuunta ennusti taas sadetta.

Herra Ágost läksi tarkastamaan vahteja. Hopeapajun juurella makasi yksi, jousipyssy vieressään. Toinen oli asettunut jonkin matkaa alemmas, samanlaisen pensaan juurelle.

— Kävellään hiukan, kuiskasi herra Ágost. — On niin kaunis yö.

He läksivät kävelemään. Tavantakaa he kohtasivat vahtipaikan joen rannassa, mutta lausumalla hiljaa tunnussanan he pääsivät ohi. Tomori oli pitänyt hyvän huolen vartiinnista.

— Oletko rakastanut koskaan? kysyi herra Ágost, kun he olivat istahtaneet muutaman hopeapajun katveeseen rauhassa hetkisen jutellakseen.

Herra Andreas punastui. Mitä hän vastaisi? Voisiko Ágost ymmärtää, että mies saattoi noin äkisti rakastua... muutamassa silmänräpäyksessä? Hän empi kauan ennenkuin vastasi:

— En tiedä oikein... miksi sitä sanoisi. Mutta — Budassa minulle sattui...

Herra Ágost tarttui häntä käsivarresta ja puristi lujasti — aivan kuin olisi tahtonut pusertaa hänestä totuuden.

— Minä arvaan, sanoi hän, — sinä rakastat Katalinia!

Kuinka hän saattoi sen arvata?

— Silloin . . . Tolnassa, kun puhuimme tästä, olivat kasvosi niin kumman näköiset, että heti arvasin. »Onpa iskenyt Amorin nuoli poikaan», sanoin itsekseni. Ja hyvä oli, että huomasin — sillä »Kultatukkaa» emme annakaan kenelle vain!

Tumma puna peitti herra Andreaan kasvot, vaikk'ei sitä tähtien valossa erottanut. Merkitsikö tuo kieltoa? Mikäli hän oli Ágostin kertomuksista päässyt selville, oli tämä nykyisin perheen pää . . . niinkuin Imre heidän. Ágostin isä oli aikoinaan kapinoinut Erdély'in vajdaa vastaan ja paennut Puolaan. Sieltä hän ei ollut päässyt palaamaan — tai lie kuollut sinne jonnekin. Senvuoksi oli Ágost nyt perheen pää.

— En taida kelvata kosijaksi? naurahti hän, ja nyt kuohutti hänen mieltään ajatus omasta ylemmyydestään. Olihan hän sentään valtakunnanparoonin poika, vaikka olikin köyhä. Ágost sitävastoin kuului pienaateliin.

— Kuinka niin sanot? huudahti Ágost. — Päinvastoin olen monta kertaa kiittänyt Jumalaa, että Katalin saa sellaisen suojelijan. Sinähän varjelet hänet Báthorin kynsistä.

— Kyllä — niin totta kuin Jumala elää! vannoi herra Andreas. — Mikäli hänen lähettyvillään olen, ei Sánta-Báthorin ole hyvä häneen edes katsahtaa!

— Aijai, sinä olet sentään tulinen mies tyynestä pinnastasi huolimatta, nauroi herra Wörös. — Olet

mustasukkainenkin, kauhean mustasukkainen! Kuu-
lehan... tuolla ovat Gönczölin vaunut... suunnil-
leen Budan suunnalla. Katsommeko niihin ja pi-
dämme toisiamme kädestä?

— Kyllä! hätäili herra Andreas ja tarttui lujasti
toverin ojennettuun käteen.

— Aijai, kun sinä olet kiihkeä! nauroi herra Ágost.
— Niinhän sinä puserrat kättäni, kuin olisin minä
Katalin!

Herra Andreas häpesi ja hellitti hiukan otettaan.

— No, sanoi hän, ja toivo loisti hänen silmistään,
— mitä tarkoitat?

— Lausumme vain yhden sanan, kuiskasi herra
Ágost, joka tänä hetkenä tunsi kiihkeästi kaipaavansa
sisartaan.

— Yhden sanan vain!

— No nyt... yht'aikaa: Ka-ta-lin!

Herra Andreas myöhästyi luonnollisesti hiukan...
mutta ei se haitannut. Hän lausui rakastetun nimen
kuin pyhän lupauksen.

— Minä ymmärrän... sinä tarkoitat, että olet
näin luovuttanut minulle Katalinin perheen päänä?

— Nii-in!

— Ja minä otan hänet vastaan kuin Jumalan lah-
jan, joka annetaan taivaasta.

Ja niin onnelliseksi tunsi herra Andreas itsensä, että
nousi edestakaisin kävelemään pitkin rantaa...
edestakaisin, edestakaisin. Jos turkkilainen nyt olisi
hyökännyt, ei herra Andreas olisi sitä huomannut.
Hän olisi varmasti joutunut vangiksi — tai tullut

hakatuksi maahan. Mutta — sellainenhan on aina rakastunut mies — hän ei näe eikä kuule mitään.

Ei hän ajatellut edes sitä, mitä tyttö sanoisi... tai jäisikö hän itse edes eloon. Mutta — mitä välittää herännyt rakkaus sellaisesta! Vasta tyvenemällä mielellä sellaisia asioita pohditaan.

Tähän mielen tyyneyteen — tai pikemminkin aivan päinvastaiseen tunnelmaan: säikähdykseen herätti hänet äkkiä jymähtänyt tykinlaukaus. Luoti vonkui jossakin... Tomorin leirin suunnalla, kohisten ja pauhaten ilman halki. Herra Andreaalta jäi suu auki.

— Mikä se oli?

— Ylimeno on alkanut! huudahti herra Ágost hypähten pystyyn ja lähtien juoksemaan vartiopaikkaansa kohti, herra Andreas kintereillä.

»Ylimeno on alkanut!» takoi viimeksimainitun päässä. »Ylimeno on alkanut!» Niin — kukas se sieltä oikeastaan yli yritti? Niin... sulttaani! Tämä sana soi tällä hetkellä sangen suloisena herra Andreaan korvissa. Sulttaani!

Hän muisti erään wittenbergiläisen maisterin, joka tutki itämaisia kieliä. Tämä oli kertonut eräästä persialaisesta runoilijasta, joka oli ollut teltantekijä niin kuin pyhä apostoli Paavali. Ehkäpä juuri tämän vuoksi oli runoilijan nimikin hänen mieleensä painunut: Omar al Khajjâm.

Wittenbergiläinen maisteri oli usein lausunut runoa, jossa puhuttiin runokirjasta, leivästä ja viiniruukusta... ja siitä, kuinka mies olisi onnellinen, jos hänellä näitten lisäksi olisi vielä muassaan kaunis

tyttö, jonka kanssa saisi erämaassa oleskella kahden kesken.

»Ois sulttaanikin silloin
sijassa mun!»

Niin, niin — »ois sulttaanikin silloin sijassa mun!» Suloisissa, lempeissä ja omituisen autuaallisissa tunteissa, joihin samalla sekaantui hetken jännitystä ja vaaran pelkoa, juoksi herra Andreas leiriä kohti. Drávan oikealla rannalla hiipuivat turkkilaisten leiritulet, ja etempänä, samalla suunnalla savusi mahtavasti. Liekit leimusivat korkealle. Kuului ryskettä ja sekavia, hätäntyneitä huutoja. »Eszékin on pannut palamaan . . . sulttaanil!» jysähti yht'äkkiä herra Andrean mielessä, ja samassa silmänräpäyksessä haihtuivat mielestä Katalin, Budan hovi ja äskeinen keskustelu herra Ágostin kanssa . . .

Leirissä järjestäytyivät joukot vastarintaan. Tomori istui ratsun selässä, päässä suippokeulainen, viheriä huopahattu, jota koristeli kurjen sulka. Panssari päällä hän istui uljaana hevosen selässä jaellen käskyjä. Miehiä juoksi ja ratsasti yhtenä vilinä. Herra Andreas haki hevosensa. Vidor oli jo sen valmiiksi satuloinut. Hän hyppäsi selkään, sivalsi sapelin tuesta — ja oli hetken päästä Imren rinnalla.

— Nyt se tanssi alkaa! huudahti aamunvirkku veli, ja hänen ruskeissa silmissään välähti.

Sieltä . . . siltaa pitkin tuli turkkilaisia kuin tuhkaa . . . akindšeja, azapeja, janitšaa-reja ja spaheja — kaikkia aselajeja. Muuan bei kulki etumaisena. Omituisen räikeä ja huumaava soitto täytti ilman.

IV.

Ei siinä isoja aikoja viivyttty. Pienen käsikähmän jälkeen Tomori perääntyi.

Hänhän olikin vain halunnut nähdä, milloin sulttaani aloittaisi ylitulon, ja hän oli saanut sen nähdä. Bei, joka ensimmäisenä oli juossut yli, oli lyönyt puoli-kuulipun unkarilaiselle rannalle. Sen ympärillä oli tapella kahistettu tuokio, mutta turkkilaisia oli työntynyt niin tuhottoman paljon, ettei siinä ollut jäänyt aikaa pitkiin siekailuihin. Merkkitorvi oli puhaltanut perääntymään.

Ja tässä he nyt ratsastivat Baranyavária kohti. Arkkipiispa sadatteli kreikkalaisia ja bulgaareja, jotka olivat sillan rakentaneet. Kristityt auttamassa sulttaania toisten kristittyjen kimppuun! Mutta — mikäs auttoi — sotavankeja kun olivat — kurjat!

Kumma se muuten oli, kuinka turkkilaisen leipä oli haluttu. Moni kristitty oli antautunut sulttaanin palvelukseen. Jo Muhammed II:lla oli ollut kristitty henkilöäkäri — mastro Jacobo da Gaieta . . . mutta se onneton oli sentään tainnut ollakin juutalainen! Mutta — tykkimestarit ja sensemmoisiet olivat järjestään kristityitä . . . niinkuin olivat olleet useimmat suurvisiiritkin. Tämä nykyinenkin, joka tuolla perässä kaahasi — Ibrahim pašša — oli entinen kristitty — kristityn albanialaisen talonpojan poika. Mutta — hyvin oli miestä vedellyt — oli saanut kasvaa yhdessä nuoren sulttaanin kanssa Manissassa . . . ja silloin oli

jo tuleva hallitsija mielistynyt mieheen. Kuului olevan kaunopuheliaskin . . . kurja!

Ja hänen korkea-arvoisuutensa oli niin katkeroitunut, että rupesi puremaan hammasta. Leukapiellet jäykkänä ja poskilihakset väristen hän ratsasti joukkonsa edellä. Imre Tárkány'in olisi tehnyt mieli puhutella häntä, mutta ei uskaltanut. Silloinkin hänen korkea-arvoisuutensa »jauhoi leukojaan» ja sylkeä töpehti, ei häntä ollut hyvä lähestyä. Hän saattoi vastata hyvin pahasti . . . käyttää kaikki klassillisen ja keskiaikaisen latinankielen vuodatukset, joista lievimpiä oli: *Cacodaemon devoret* — pahahenki nielkөөn! Hän siis vain tyytyi tarkkailemaan herransa ilmeitä ja toisella korvalla kuulostamaan jälkijoukosta kaikuvaa meteliä.

Se oli kosketuksissa vihollisen kanssa, joka seurasi noin neljännespenikulman päässä. Sieltä kuului tappelun nujua, ja Imre hörästi korviaan. Ei kai se kolumkertaisesti kirottu tosissaan päällepakannut?

Martalóceilla oli taas hauskat päivät. Jättäytyen jälkeen ja painuen sivuille he häärivät sulttaanin etujoukkojen ympärillä kuin kärpäset, käyttäen hyväksseen jokaista tilaisuutta, jolloin vain saattoi vihollista vahingoittaa. Jos joku näistä erkani syrjään, oli hän kuoleman oma. Heti oli unkarilainen sissi niskassa . . . mies ja hevonen maassa. Moni akindši pääsi tällä tavoin päästään — ja taisipa niistä moni tälläkin matkalla tulla Pista Keven, Kurpitsa-Pistan osalle.

Heitä johti János Magyar. Herra Andreas ei ollut tätä nähnyt sen jälkeen kuin he herra Ágostin kanssa

olivat jättäneet etuvarustuksen. János Magyar oli heti järjestänyt joukkonsa ja oli nyt jossakin tuolla . . . takanapäin, upottavien soiden keskellä miehineen. Siellä hän vaani ja väijyi kuin ilves.

Mutta sissien pääjoukko ratsasti muiden mukana . . . repaleisia, tulisilmäisiä miehiä, aseina jousi, sapeli ja sotanuija. Heitä johti herra Ágost Wörös, joka nyt ajoi tuossa jonkin matkaa jäljempänä iloisena ja reippaana. He lauloivat, silmäpuolella tarkaten Tomoria, joka ratsasti äreän ja synkän näköisenä:

— Ah, aikaa, jolloin taistelit
nuo suuret Jánokset!
Kipenen verran kirkkaammat
olit aikaansaannokset.
Kun Hunyadia huvitti,
hän turkkilaisen kaas.
Ja Capistrano kaiutti:
hei, ryntöön, veikot, taas!
Jeesus Maaria!

— Hm, hymähti hänen korkea-arvoisuutensa, ja Imre huomasi, että leukapielet lakkasivat jauhamasta. Hänen korkea-arvoisuutensa ymmärsi, että miehet rakastivat häntä ja että tuokin laulu omalla tavallaan tulkitsi tuota rakkautta.

Hänellä oli aikomus ottaa lujemmin vastaan Karassó-joella. Se oli hyvä puolustuspaikka . . . soiset, upottavat rannat. Tomorin joukossa oli miehiä, jotka tunsivat joka polun, jokaisen soiden yli johtavan portaan. Jos hän vain saisi apujoukkoja, hän voisi Karassólla pidättää sulttaanin . . . kukaties tuhota koko tämän armeijan.

Hän oli kuullut, että hänestä aiottiin ylipäällikköä, vaikk'ei minkäänlaista virallista vahvistusta vielä ollut tullut. Herra Tárkány'ilta, herra Imre Tárkány'in veljeltä, hän sen oli kuullut. Mutta — häntä ei miellyttänyt se tieto, että hänelle aiottiin virkakumppaniksi János Zápolyaita. Kuta useampi kokki, sitä huonompi rokka. Sitäpaitsi hän ei ollut erityisesti Zápolyain ystävä, vaikka sietikin tätä paremmin kuin Báthoria. Nyt hänen mieleensä juolahti, että pitäisi lähettää sananviejä kuninkaalle, jotta tämä painaisi eteenpäin Karassólle. Hän täällä sillä aikaa pidättelisi pakanoita ja koettaisi voittaa aikaa.

Mutta — kenet hän lähettäisi? Jokainen herra, joka hänellä oli joukossaan, oli siksi tärkeä, ettei niistä voinut luopua. Hänen katseensa osui herra Andreaaseen, joka siinä ratsasti veljensä rinnalla. Vidor ajoi herransa jäljessä, ja Tomori huomasi tämän.

— Hei, siellähän se on meidän eilinen sankarimme-kin! huudahti hän, sillä kiukku oli nyt tipotiessään.

Vidor nosti lakkia.

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!

— Iankaikkisesti! tokaisi Tomori nopeasti ja viittäsi luokseen herra Andreaan.

— Osaatteko tien Mohácsiin?

— Kyllä, teidän korkea-arvoisuutenne.

— Lähdettekö viemään kirjettä kuninkaalle?

Herra Andreaan mielessä vilahtivat ne vaikeudet, joita hänellä oli ollut tulomatalla, mutta siitä huolimatta hän vastasi:

— Olen käytettävissänne, teidän korkea-arvoisuutenne.

Tomori komensi pysähdyksen. Käsky kiiri taaksepäin. Tuokion kuluttua seisoi koko armeija hiljaa. Kaukaa kuului vain turkkilaisen musiikin omituisen räikeä ja huumaava soitto. Se kuului vain heikosti. Nähtävästi soitti soittokunta Drávalla, siten reipastuttaakseen ylimarssivia joukkoja.

Sihteeri ratsasti hänen korkea-arvoisuutensa rinnalle ja rupesi arkkipiispan sanelun mukaan kirjoittamaan hanhenkynällä:

»Recedo ad septentriones. Turcus calcem calce terit. Resistam ad Carassonem. Vestra Majestas placeat eo incedere cum signis. Ibi hostem prosternemus Deo omnipotenti juvante. In itinere 20. Aug. 1526.»¹

Ja juhlallisin kiemuroin piirsi hänen korkea-arvoisuutensa alle: *Tomory, arch: Episc: Kalocse, manu ppa.*²

Herra Andreas pani merkille, että hänen korkea-arvoisuutensa kirjoitti *ae*-äänteen *e*:llä, niinkuin hyvin usein oli tapana tähän aikaan. Kirjaimet »*ppa*» hän veti moneen monituiseseen silmukkaan. Muuten se oli hyvää latinaa.

¹ Peräydyn pohjoista kohti. Turkkilainen tulee kanta-päillä. Aion pysähtyä Karassó-joelle. Teidän Majesteettinne marssikoon sinne liput mukana. Siellä lyömme vihollisen kaikkivaltiaan Jumalan avulla. Matkalla jne.

² K:n arkkipiispa, omalla kädellä.

— Annatte tämän hänen majesteetilleen, lausui arkkipiispa, ojentaen herra Andreaalle kirjeen, jonka sihteeri oli sulkenut hänen korkea-arvoisuutensa sine-tillä. — Tuotte heti vastauksen. Ja kertokaa samalla, millaista täällä on: *inopia omnium, sed bona disciplina militaris*.¹ Ja nyt: Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen!

Hänen korkea-arvoisuutensa siunasi lähtijät ristimerkillä, ja hetkisen kuluttua karkuutti herra Andreas Vidorin kanssa pohjoista kohti.

Taas he olivat matkalla. Vidor mukisi, etteivät he kelvanneet muiksi kuin sananlennättäjiksi — ja hän oli sentään osoittanut kuntoaan Drávalla. Eikös näin heitetty hukkaan hyviä humaloita, kun hänen kaltaisensa miehen piti kiidättää pitkin maata joutavia paperilappuja kuljettamassa?

— Minähän niitä kuljetan, huomautti herra Andreas, joka ei pitänyt palvelijansa pöyhistelystä.

No niin . . . samapa tuolle! Vidor ratsasti herransa jäljessä ja oli tyytymätön. Ágost Wörös oli hänen mielestään kokonaan toista maata . . . huhki martalóc-eineen siellä sulttaanin kantapäillä ja nyppi saalista. Siellä olisi hänenkin, Vidorin, pitänyt olla ansaitsemassa tulevaan aateliskilpeensä vielä jonkin uuden merkin.

Sokeahiiri pyörähti tien vierestä tielle, nuuskien tylpällä kuonollaan heinämätästä. Se oli niin hätäntyneen näköinen, että ihan huvitti sitä seurata. Näkemättä mitään se tunsu vain maan tärinän, minkä

¹ Kaiken puute, mutta hyvä sotilaskuri.

ratsujen kaviot synnyttivät . . . nuuski ympärilleen ja yritti yli tien. Seuraavassa silmänräpäyksessä se sotkeutui herra Andreaan hevosen jalkoihin ja jäi kellottamaan tielle.

Vidor pysäytti ratsunsa. Hänen piti katsoa, miten hiiren oli käynyt. Kuollut se oli . . . tai teki kuolemaa. Pää oli murskana . . . ja etujalat vain vienosti vapisivat. Hiiri parka!

— Mikä siellä? huusi herra Andreas, joka myös oli seisottanut.

— Sokeahiiri vain jäi jalkoihin . . .

Herra Andreas kohautti olkapäitään. Hänkin oli huomannut hiiren. »Annas katsoa, pääseekö se tien yli?» oli vilahtanut hänen päässään. Samassa oli hiiri ollut hevosen alla, ja hänen oli tehnyt mieli katsoa, miten sille oli käynyt. Mutta — jokin toinen ajatus oli sen työntänyt syrjään — ja hän oli laskettanut eteenpäin.

Vai jalkoihin se oli sotkeutunutkin. Hmm . . . se oli kuin symboli tästä Unkarin kansasta, joka kuin sokeana haparoi ympärilleen, missä olisi pelastuksen tie. Yksi neuvoi yhtä, toinen toista — jokainen muodosti oman puolueensa. Henkinen sokeus oli vallannut johtajat . . . kuninkaasta alkaen . . . ja tuolla perässä tuli vihollinen, joka sotkisi heidät kaikki jalkoihinsa. Syvä alakuloisuus valtasi herra Andreaan.

— Anna sen olla . . . tule pois! huusi hän Vidorille ja kääntyi jatkamaan matkaa. »Sokeahiiri, sokeahiiri . . .» soi surullisesti hänen sielussaan.

Ohhoi! Nämä olivat autioita seutuja, joiden läpi

matka kulki. Asukkaat olivat paenneet — olkikattoiset mökit seisoivat hylättyinä. Tuontuostakin hän kohtasi sellaisen matkueen, joka pyrki pohjoista kohti. Säikähtyneitä katseita kohosi hänen puoleensa, lasten itku kaikui korvissa, ja äitien muoto oli murheen murtama. Synkkä talonpoika istui vankkurien keulalla nykien hevosia ohjaksista ja kiroillen niin, että ihan hirvitti.

Karassó-joen yli kuljettuaan he lähestyivät jo Mohácsin aukeita. Herra Andreas silmäili ympärilleen. Soiset olivat rannat ja pajupensaikkaa täynnä. Erinomainen puolustuspaikka pienemmille joukoille. Mutta — hän ei voinut käsittää, kuinka tykistöä voitiin kuljettaa tällaisilla mailla. Baranyavárkin oli aivan tulvan vallassa.

Lak'in kylän läpi ratsastettuaan he saapuivat tienhaaraan, josta vasemmanpuoleinen vei Géthin luostariin. Hänellä ei ollut sinne asiaa, hän siis jatkoi oikeanpuoleista tietä, joka vähitellen rupesi kohoamaan.

Kaarenmuotoinen jono matalia kunnaita saarsi näköpiirin. Herra Andreas tiesi, että sen takaa aukeisi kylä — Földvár.¹ Hän oli ottanut selvän vastaanulojoilta. Hevonen näytti uupuneelta. Hän päätti poiketa Földvárin pappilaan lepuuttamaan hiukan.

Siinä oli kylä hänen allaan — mataloita, olkikattoi-

¹ Sekä Lak'in kylä että Géth'in luostari ovat nykyisin hävinneet. Suunnilleen siltä kohtaa, missä nykyisin sijaitsee Busziklican metsästysmaja, jatkuu tie noin 3 kilometrin päässä olevaan Földvárin kylään, joka myös on hävinnyt.

sia, valkoisiksi kalkittuja taloja, keskellä pieni kirkko. Tammimetsikkö kaihti näköalaa pohjoista kohti — mutta oli pa tässäkin katselemista. Peltotilkuilla, joilta vilja jo oli leikattu, hääri joitakin yksinäisiä talonpoikia. Seutu teki hylätyn ja surullisen vaikutuksen. Laskeva aurinko paistoi kuin kuoleman laaksoon, joka on määrätty tuhon omaksi. Kylmä väristys kulki pitkien herra Andreaan selkäpiitä.

Häviötänsä odottavia kyliä ja vainioita! Jos nämä seudut jäisivät sulttaanin selän taa, niin niiden kohtalo oli ratkaistu. Niiden kävisi kuin Eszékin... tulta ja tulenroihua vain. Vaikka herra Andreas oli viemässä kehoitusta kuninkaalliselle majesteetille marssia ahdistetun Tomorin avuksi, kuiskasi jokin vaisto hänelle matkan olevan turhan. Ei suojaisi kuninkaan armeija tätä pientä kylää ja kirkkoa, joka nyt tässä... ilta-auringon valossa välkkyi hänen silmäinsä edessä.

Niin — mutta — jos he voittaisivat! Niin — silloin tietysti! Mutta — vihollisen voima oli niin mahdottoman suuri. Tomori oli arvellut kolme, neljä päivää menevän, ennenkuin sulttaanin joukot olisivat kaikki Drávan tällä puolen. Sellainen joukko... ja heitä vain kourallinen! Jos kuningas etenisi Karassólle niin sitten... mutta oliko luultavaa, että hänen majesteettinsa seuraisi Tomorin kehoitusta?

— Kraak! kuului ilmasta, herra Andreaan yläpuolelta, kuin vastaukseksi hänen kysymykseensä. Korpiparvi leijaili yli. Niitä nousi pelloilta, tammimetsiköstä ja sen takaa suuret laumat ilmaan. Kaarrellen

edestakaisin ne näyttivät kuin tarkastelevan tienoota . . . eikö Kuolema ollut vielä niille pöytää kat-
tanut.

Herra Andreas ajoi kylään. Se oli jo puoleksi autio. Kuin korppien varoittamina lastasivat asukkaat vähiiä tavaroitaan suoriakseen pohjoista kohti. Sieltä kuului olevan tulossa kuningas . . . maan isä. Hänen luok-
sensa turvaa hakemaan tekivät nyt lähtöään Földvá-
rin talonpojat.

— Mistäpäin armollinen herra tulee? kysyi muuan talonpoika, joka parhaillaan köytti heinäsiä vankurien taakse.

— Drávalta.

— Tuota noin . . . tuleekos sieltä turkkilainen?

Kyllä se sieltä tuli . . . mutta välissä oli vielä hänen korkea-arvoisuutensa Kalocsan arkkipiispa.

— Hyvä toki! huudahti talonpoika. — »Meloni-Miklós», meidän pappi, sanoo, että Tomori kyllä top-
paa turkkilaisen. Se on viisas mies.

Oliko se sellainen »Meloni-Miklós» vielä kotona?

Kotona oli. Ei se jättänyt meloneitaan. Sanoi, että ennen saisi turkkilainen tulla kuin hän luopuisi rak-
kaista meloneistaan.

— Taitaapa saada jättää, tuumi herra Andreas.

— Sitähän minäkin, että aina niitä meloneita . . . kunhan vain päänuppi säilyy. Hei, tuokaapas se loimi
sieltä!

Herra Andreas lähti ajamaan pappilaan. Talonpoika oli neuvonut, missäpäin se oli. Se sijaitsikin aivan kirkon juuressa . . . pieni, matala, olkikattoinen raken-

nus. Kalkkuna kaakatti pihalla . . . kuin olisi huutanut ilmoille koko maailman hätää — kuin olisi herra Andreaan ja Vidorin hahmossa koko Turkin armeija rynnännyt pihaan.

Vanhahko, turpea naishenkilö ilmestyi ovelle, huutaen kalkkunalle. Hänen rasvainen naamansa loisti kiihkeydestä ja riitelemisen halusta. »Forsia», vilahti herra Andreaan päässä, ja hän tunsu vastenmielisyyttä.

Oliko isä Miklós kotona?

Kotona oli . . . siellä puuhaili puutarhassaan.

Emännöitsijä osoitti vasemmalle, rakennuksen taa.

Herra Andreas jätti ratsunsa veli Vidorin huostaan ja läksi osoitettuun suuntaan. Sieltä, rakennuksen takaa hän löysikin papin, joka kiiltelevä kauhtana yllään kitki rikkaruohoa. Herra Andreas tervehti:

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus!

— Ii-ankaikkisesti, ii-ankaikkisesti!

Pappi hyppäsi häntä vastaan, pyyhiskellen multaisia kämmeniään kauhtanansa kupeisiin.

V.

Isä Miklós oli todellakin omituinen mies, hän ei puhunut muusta kuin meloneistaan. Ne olivat parast'-aikaa kypsymässä, suuret, uurrepintaiset pallot, joita oli pitkät rivit käytävän molemmin puolin. Herra Andreaan mieleen juolahti, että ne kiusallisen elävästi muistuttivat ihmispäitä.

— Baranyaváristako armollinen herra tulee?

Tämä pappi ei osannut paljon latinaa. Siksi he haastelivat unkaria.

Baranyavárista hän oli viimeksi lähtenyt. Tuota . . . tiesikö arvoisa isä sanoa, missä kuningas nyt mahtoi olla?

Kuningas? Isä Miklós kynsi niskaansa. Kuningas oli hänelle niin kaukainen käsite, että hän joutui ihan ymmälle. Hän ajatteli vain meloneitaan.

Eikö se ollut Tolnassa? Niin oli tänne . . . Földváriin kerrottu.

Herra Andreas naurahti. Pitkältikö tästä vielä oli Mohácsiin?

Mohácsiin? Sekin paikka tuntui isä Miklósista olevan niin mahdottoman kaukana, että hänen piti pitkään miettiä.

— Kyllä sinne on runsaasti puoli penikulmaa.

Eikö hän sitten koskaan käynyt siellä?

Kyllä — markkinoilla . . . myymässä meloninsa.

Ja aikoiko hän myydä ne tänäkin vuonna?

Kyllä! Kai nyt aina ostajia löytyisi.

— Lähtekää te vain pois, kehoitti herra Andreas.

— Ei tiedä, miten käy. Voi vihollinen vallata seudun — ja . . .

— Kyllä Tomori aina turkkilaisen toppaa! lausahti isä Miklós rauhallisesti.

Se oli kyllä kaunista — luottaa hänen korkea-arvoisuuteensa. Mutta—kaiken varalta . . . kaiken varalta . . .

Ja herra Andreas heitti hyvästit, jättäen isä Miklósin melonejaan hoitelemaan. Hänen lepohtimensä ei tullut pitkäksi.

Omituisen rauhattomana hän ratsasti eteenpäin. Isä Miklós häntä melkein säälisti. Jäädä nyt paikoilleen melonejaan hoitelemaan, kun vihollinen oli tulossa! Siinä oli samalla jotakin liikuttavaa — samoin kuin hänen uskossaan Tomorin kykyyn.

Tottahan se oli, että Tomori aina turkkilaisen »top-pasi» — jos oli riittävästi miehiä. Mutta nyt ei ollut. Jollei kuninkaallinen majesteetti lähettäisi apua Karassó-joelle, taisi isä Miklós meloneille käydä hullusti.

Hän ajoi halki tammimetsikön, joka ulottui melkein Udvariin. Sekin oli pieni kylä, melkein Földvárin kokoinen. Pakoon valmistautuivat asukkaat täälläkin. Kuormia pantiin kiireen kaupalla kuntoon. Tona-van tulva-alue teki täällä pitkän polvekkeen länttä kohti — niin oli joki paisunut. Borza virtasi uomassa savenkarvaisena. Sen rannat olivat tavallisen jyrkät . . . olisi ollut melko vaikea ratsastaa niitä ylös. Kivisilta johti joen yli, ja tasainen, heinää kasvava aukea levittäysi herra Andreaan eteen.

Joku yksinäinen niittomies löi siellä heinää poikki kuumeisella kiireellä. Puoli tusinaa vankkureita seiso-i tiellä, ja toinen mies kantoi niihin märkiä rukoja. Huomasi selvästi, että täälläkin joku varovainen talonpoika korjasi eläinten rehua pakomatkaa varten. Kun herra Andreas ehti kohdalle, keskeytti valkeahousuinen talonpoika niittonsa ja katseli pelästyk-sissään tulijoita.

— Me jo . . . että turkkilainenko sieltä porhaltaa, tuumi mies tullen luo.

Herra Andreas tiedusteli kuningasta. Oliko kuultu, että hänen majesteettinsa oli jo ehtinyt Mohácsiin?

Talonpojat katselivat toisiaan, ja kolmas miehistä, joka polki heiniä vankkureihin, tokaisi:

— Missä hiidessä lie koko kuningas!

Mitä? Eikö majesteetti todellakaan ollut Mohácsissa?

— Ei ainakaan aamulla ollut, puuttui nyt ru'onkantaja puheeseen. — Me olemme tuolta — Lajmérista — ja meiltä käytiin aamulla kaupungissa. Ei kuninkaan hajuakaan!

Kuolema ja kadotus! Mitä tämä merkitsi? Hänen majesteettinsa oli 16. päivän aamuna päässyt Szekszárdiin eikä vielääkään ollut ehtinyt Mohácsiin! Missä hän kuhnusteli?

Herra Andreas lähti ajamaan. Hän oli niin huolestunut, ettei ollut huomannut edes hyvästiä heittää. Siinä oli Lajmér — vasemmalla . . . ja siitä hiukan etelään Kerekegyháza. Edellisestä paikasta olivat talonpojat sanoneet olevansa. Hyvä Jumala! Ei vielääkään kuninkaallinen majesteetti Mohácsissa!

Hei! Hän kannusti hevostaan. Siinä oli Kөлkedin tienhaara — Kөлkedin, jonne hän oli poikennut menomatkallaan. Kaupunki oli siinä, pienen matkan päässä. Laskeva aurinko kultasi kirkon ristin. Hyvä Jumala! Kuinka kauan seisoisivat vielä ristit vanhassa Unkarinmaassa?

Joki — Báta — sen yli johtava kivisilta. Hevosten kaviot kopisivat siltaa vasten. Kaupungin ensimmäiset talot . . . jo kopisivat kaviot katua vasten. Herra

Andreas ajoi samaan majataloon, missä menomatalla oli yöpynyt.

Kun herra Andreas majatalon pihalla pyyhiskeli heinätukolla saappaitaan, huusi iloinen ääni ikkunasta:

— Hei! Tervetuloa!

Hän katsahti sinnepäin, mistä ääni kuului ja tunsu isä György'in. Todellakin! Muitakin herra Aczél'in vaakunalla merkittyjä miehiä seisoskeli pihalla.

— Onko kuningas siis saapunut?

— Ei ole, armollinen herra. Kuninkaallinen majesteetti on vielä Báttassa.

No... kuinka he sitten olivat täällä?

Joo... herra István oli lähetetty etukäteen huolehtimaan hänen majesteettinsa majoituksesta.

— Missä herra István on?

Joo... hän oli mennyt herra Miklós Maczedoniain taloon neuvottelemaan.

Herra Andreas riensi sisään. Isä György syötti parast'aikaa koiranpentuja.

— Niin on, että herrojen koirillakin on herrasruoat, nauroi hän tervehdittyään herra Andreasta. — Katsookaahan... parasta sianlihaa vain pitää syöttää.

Herra Andreas oli niin kiihtynyt, ettei tiennyt, mistä päästä alkaa. Kaikki pyöri hänen aivoissaan yhtenä vilinäenä... kuningas, koiranpennut, Batta, herra Aczél... kuninkaan majoitus ja Tomorin pyytämä apu. Hän istahti penkille ja katseli kasvaneita pen-

tuja. Ne riepoittivat sianlihakappaleita hampaissaan kuin Pál Kinizsi turkkilaista.

— Missä te olette viipyneet? sai hän vihdoin suunsa auki.

— Matkalla, matkalla, vastasi isä György, joka myös oli ruvennut syömään. — Ettekös aio haukatakaan?

Niin — tosiaankin! Häneltä oli syönti vallan unohnutun. Eipä tainnut olla pahitteeksi pieni ateria.

Hän tilasi siis illallisen. Siinä syödessään hänellä oli aikaa kuunnella isä György'in juttua.

Oli viivytty siksi, että hänen majesteettinsa odoteli Budasta matkatavaroitaan . . . teltoja ja matkalaukkuja. Ei Unkarin apostolisen majesteetin sopinut saapua Mohácsiin kuin kuljeksivan ismaeliitan säkki selässä ja keppi kourassa. Arvon mukaan, arvon mukaan.

Hyvä Jumala! Mutta olihan jo viikko sitten tullut laiva, jossa oli ollut tykkejä ja ammustarpeita . . .

— Tykkejä! pihautti isä György. — Mitäs niillä! Ei kuninkaallinen majesteetti voinut tykin selässä asua . . . teltoa se olla piti — ja komea kaiken lisäksi. Arvon mukaan, arvon mukaan.

Isä György'iinkin näytti tarttuneen kuninkaan leirissä vallitseva ylimielisyys. Hän haasteli, kuin olisi ollut vähintään lippukunnan päällikkö.

— Mutta nuo pennut ovat sentään hauskoja, jutteli hän. — Ne osaavat jo temppujakin. Haluatteko nähdä?

Ja isä György komensi Tohvelia:

— Kiepauta, kiepauta! Näytä »turkkilaista»! No . . . lempo! Sinähän uit »vanhaapiikaa»!

Ja isä György nauraa hohotti, kun koira veti itseään mahallaan ympäri lattiaa.

Mutta ei herra Andreasta tämä huvittanut. Hänellä oli siksi monta huolta. Piti saattaa arkkipiispan kirje perille. Mutta samalla häntä huoletti, oliko hänen salaisuutensa ilmitullut. Hän tiedusteli sitä isä György'iltä.

— Ei ole tullut. Ei siellä ole teistä ollut mitään puhetta.

Ja isä György pyyhkäisi leukaansa kuin huomauttaakseen, että herra Andreaan kaltaiset olivat pikku tekijöitä kuninkaan leirissä.

— Mitäs se »munkki» siellä puuhaa? kysyi hän siten. — Taitaa lukea vain litaniana?

Kyllä se luki . . . mutta sapelilla. Piirteli *Domine miserere!* turkkilaisten selkänahkoihin.

— Kas sillä lailla! Me valittiinkin se ylipäälliköksi. Herra Andreas ei kiinnittänyt huomiotaan isä György'in mahtailuun, vaan kyseli tarkemmin. Oliko toista ylipäällikköä valittu?

— Kyllä! Erdély'in vajda sai minun ääneni — ja se ratkaisi asian. Mutta siihen asti kunnes herra János saapuu, hoitelee veli, herra György, hänen virkaansa.

Ja isä György iski silmää ja nauroi.

— Murjotus pois! Emmeköhän lämmitä hiukan punaviiniä?

Mutta — ei herra Andreaalla ollut halua. Hän meni pihalle ottamaan selvää, milloin ratsut olisivat lähtö-

kunnossa. Veli Vidor murisi. Ei niillä ainakaan pariin tuntiin tehnyt mitään.

— Pariin tuntiin! ärjäisi herra Andreas. — Katso vain, että hevoset ovat tunnin päästä satuloidut! Muuten . . . sinä voit jäädä tänne, jos haluat.

Veli Vidorilla ei ollut mitään sitä vastaan. Hän oli tavannut herra Aczélin asemiehiä ja kertonut näille sankariryöstään. Olisi ollut vahinko jättää loistavaa historiaa kesken — niin paljon siinä oli yksityiskohtia.

Herra Andreas palasi siis vierastupaan. Hän oli huonolla tuulella. Kaikki, mitä hän oli nähnyt ja kuullut, oli omiaan ärsyttämään häntä . . . isä György ja hänen koiranpentunsa temppuineen . . . veli Vidorin vastahakoisuus . . . herra Aczélin palvelijoiden vetelehtiminen. Se kuvasi niin sattuvasti sitä haluttomuutta, joka valtakunnassa vallitsi maanpuolustukseen.

— No . . . missä se kurakuningas on? kysyi hän, kun oli ojentautunut penkille pitkäkseen. — Mikä suuruus siitä on tullut?

— Kas, kun olikin unohtua! innostui isä György. — Hänet lyötiin aatelismieheksi Báltassa, kun oli sitoutunut pesemään herra palatiinin pöksyt vastaisten onnettomuuksien varalta. Kuningas ja herrat olivat tosin vahvasti humalassa sen tehdessään, mutta — Paavali aikoo vaatia aateliskirjan ja vaakunan vängällä! Minä olen yllyttänyt, että: »vaadi, vaadi!» On pakko antaa, kun on kerran saanut ritarilyönnin. Aateliskilven aion minäkin vaatia, kunhan saan nuo pennut kunnolla haukkumaan — piru vieköön!

Ja isä György ryyppäsi tuopista. Hän oli lämmityttänyt punaviiniä.

Herra Andreasta nauratti. Se oli sitä herrojen hommaa! Vihollista vastaan oltiin menossa... ja hulluteltiin kuin kakarat. Kaipa Trinksaus panisi kilpeensä tynnyrin... kuratynnyrin. Se olisi omiaan.

— Mutta — tiedättekös, mitä Paavali sanoi? pauhasi isä György. — »Enpä pesekään kurapöksyjä, konsa olen kerran aatelismies!» Ja minä yllytin, että: »älä pese, älä pese! Se ei sovi aateliselle!» Nokasta se aikoo vetää!

Oh, Herra! Oli tämä! Herra Andreaan täytyi itseksensä nauraa. Hullu oli koko maailma.

— No... minkäs te otatte vaakunanne, kun sellaisen saatte? kysyi hän.

— Hjah! Olen ajatellut viinituoppia, jossa olisi katkennut koiranjalka korvana. Se pitäisi olla symbolista. Eikös Tomorilla ole vaakunassaan peitsen kärkeä pureva susi? Sen pitäisi olla symbolista.

Aivan niin. Viinikannu sopisikin hyvin isä György'ille — sillä olipa tämä niitä useampia elämässään tyhjentänyt. Ja koiran jalka — niinpä vain.

— Eiköhän paremmin sopisi ruoska? kysyi herra Andreas nauraa hihittäen. — Tai kaakinpuu?

— Älkäähän nyt, herra parooni — sattuu se onnettomuus hyvällekin miehelle. Mutta — mikäs teillä on vaakunassanne?

Mitäpä siitä. Hän ei ollut niitä miehiä, jotka vaakunoillaan ylpeilivät. Ihmisellä oli vain yksi suuri ja korkea aatelisarvo — se, että oli lunastettu Herran

Jeesuksen Kristuksen verellä ja tuli autuaaksi uskon kautta ilman lain töitä.

— Niinpä niin, mutta — älkäähän nyt ottako asiaa niin lutherilaisesti. Tuota . . . mikä se on Tárkány-suvun vaakuna?

Herra Andreas selitti. Kuusi sinisellä pohjalla ja sen alla punainen, puolialaston mies sotanuija kädessä.

Olipas se vaakuna! Kuusi . . . mitähän se merkitsi? Ja punainen, puolialaston mies?

— Se kai viittaa esi-isieni kaukaiseen kotimaahan, missä kasvaa kuusta . . . ja puolialaston mies nuijineen kai tarkoittaa pakanuutta. Sieltä, jostakin pohjoisesta pakanamaasta on ensimmäinen Tárkány tullut.

— Ilmankos teidän suvussanne onkin taipumusta pakanuuteen, nauroi isä György, joka näin puolestaan kosti herra Andreaalle tämän äskeisen karhaisun.

Mutta nyt kavahti herra Andreas istualleen.

— Isä György, huudahti hän, — äsken sanoitte: »kerrankos se sattuu onnettomuus hyvällekin miehelle». Nyt sanon minä samaa. Ja jos tämän perästä sanallakaan kosketatte tätä asiaa, niin tämä puhuu!

Ja herra Andreas lyöä läjähytti sapelin huotralla saappaansa varteen.

Hän ei ehtinyt nähdä, minkä vaikutuksen hänen sanansa tekivät, sillä veli Vidor ilmoitti hevosten olevan valmiit. Hän seurasi poikaa pihalle.

— No, lähdetkö sinäkin? kysyi hän huomattessaan, että Vidorkin oli satuloinut ratsunsa.

— Antakaa anteeksi, herra, rukoili Vidor, — olin äsken tuhma. Saanhan minä lähteä mukaan?

Herra Andreas lauhtui. Hyvä oli. Vidor lähteköön sitten. Mutta — muistakoon vasta, että herraansa vastaan kapinoiminen oli kuoleman synti.

— En minä kapinoi, vakuutteli Vidor.

He nousivat ratsujensa selkään.

Mutta nyt juoksi majatalon isäntä paikalle.

— Armollinen herra ei muistanut maksaa.

Herra Andreas heitti hänelle hopearahan. Mies tarkasteli sitä ilmeisesti väheksyen, vaikka siinä herra Andreaan mielestä piti olla kaksinkertaisesti.

— Hevosetkin olivat tallissa, armollinen herra.

— Mitäs vielä?

— Kyllä ne taisivat saada hiukan heiniäkin.

— Entäs vielä?

— Sonta ainakin jää taloon! tuohahti veli Vidor, jonka mielestä tallin vuokra oli suoraa nylkemistä.

— Ei sitten muuta.

— 'Tuoss' on! huudahti herra Andreas ja heitti miehelle toisen hopearahan. — Siin' on heinistä ja tallin vuokrasta . . . ja »hyvästä päivästä» ja »hyvästistä»!

— Nöyrin palvelijanne! Armollinen herra tulee vastakin!

Herra Andreas ei vastannut, vaan lähti ajamaan. Hän oli ähmissään ja kiukkua täynnä. Mielessä pisti ja kipenöi . . . aivan kuin nuo tuikkivaiset tuolla taivaalla.

Hän kääntyi Båttaan johtavalle tielle. Se kaunis kuva kuninkaasta, jota hän oli koettanut säilyttää . . . se, jonka hän oli saanut Tolnan neuvottelusta,

uhkasi väkistenkin hajota. Vetelys hän oli, Lajos II . . . vetelys ja irstailija . . .

VI.

Torstaina, elokuun 23. päivänä saapui hänen majestettinsa Lajos II Mohácsiin. Kuninkaan teltat eivät vieläkkään olleet tulleet — paremmin kuin muutkaan matkatavarat, mutta hänen majesteettinsa ei ollut voinut kauemmin viipyä. Hermostuneena ja huonotuulisena hän majoittui herra Miklós Maczedoniain taloon — samalle paikalle, missä nykyisin sijaitsee Szekcső.

Sotaneuvottelussa, joka samana päivänä pidettiin, keskusteltiin toimitasuunnitelmista. Arkkipiispa Tomori, joka itse oli mieskohtaisesti tullut saapuville, ehdotti, että kuninkaalliset joukot jatkaisivat matkaa eteenpäin Karassó-joelle. Hän oli asettunut sinne lujaan leiriin, joen eteläpuolelle, ja paikka oli mitä edullisin puolustukselle. Hänen kirjeensä, jonka herra Andreas oli toimittanut perille, ei ollut aiheuttanut muita toimenpiteitä, kuin että herra Péter Perényi, Temesin kreivi ja yli-ispääni oli joukkoineen liittynyt häneen. Nyt hän koetti vaikuttaa, että koko kuninkaallinen armeija olisi tehnyt samoin: marssinut suo-raapäättä Karassó-joelle.

Kuningas oli kysynyt, tiesikö hän, kuinka suuri oli vahvuudeltaan sulttaanin armeija. Kyllä! Kolmesataatuhatta miestä, mutta taistelukelpoisia ainoas-

taan siinä seitsemänkymmentuhannen korvilla. Entäs tykistö? Sitä oli kyllä runsaasti — mutta Tomori oli arvellut italialaisten tykkimestarien ratkaisevana hetkenä suuntaavan kanuunansa omia miehiä vastaan ja siten avustavan ainoan autuaaksitekevän kirkon poikia taistelun ratkaisussa. Sitäpaitsi: suurimmat sulttaanin tykeistä olivat vielä laivoissa, matkalla Tonavaa ylös — eivätkä ne missään tapauksessa ehtisi ajoissa perille.

Kuningas oli ollut kahden vaiheilla. Yhtäältä häntä houkutteli Tomorin tuuma, mutta — toisaalta hän oli saanut siksi paljon varoituksia, että empi. Kreivi Kristoff Frangepán oli kirjoittanut Kroatiasta, ettei missään tapauksessa pitänyt uskaltautua taisteluun, ennenkuin hän joukkoineen olisi ehtinyt paikalle. Samoin oli kirjoittanut Erdély'in vajda, herra János Zápolyai, toinen ylipäälliköiksi valituista. Hänellä oli kuulemma komennossaan kokonainen armeija hyviä joukkoja — ja kun hän ehtisi paikalle, takaisi hän Unkarille voiton. Kerskailevaan sävyyn laadittu kirje ei ollut tehnyt aivan sitä vaikutusta, mitä sillä oli tarkoitettu.

Zápolyai oli moittinut kuningasta siitä, että tämä oli uskaltanut niin kauas etelään — aivan leijonan kitaan. Olisi pitänyt pysyä Budassa tai jossakin toisessa kaukaisemmassa paikassa ja odottaa, kunnes kaikki valtakunnan sotavoimat olisivat ehtineet kokoontua. Oli enemmän kuin arveluttavaa tuollainen strategia. (Erdély'in vajda käytti mielellään tätä sanaa.)

Häntä oli kannattanut kansleri Brodaries, joka jo

Tolnassa oli neuvonut kuningasta pyytämään sulttaanilta rauhaa. Bosnian piispa, herra György Palinai oli yhtynyt kansleriin: oli paras vetäytyä takaisin pohjoiseen ja siellä . . . jossakin odottaa Frangepánia ja vajdaa sekä ulkomaalaisia apujoukkoja. Mikäli oli kuultu, pitäisi niiden jo olla Böömissä ja toisen osan Székesfehérvárissa. Parasta oli siis katsoa, ettei tarvinnut katua.

Kuningas oli lähettänyt kanslerinsa leiriin hillitsemään joukkoja, jotka nyt yht'äkkiä oli vallannut tulinen taisteluvimma. Olisihan pienempi vahinko, vaikka maa hävitettäisiin autioksi Pozsony'ia myöten, kuin että kuningas ja koko valtakunnan ylimystö asetettaisiin tuholle alttiiksi yhden ainoan uskalletun taistelun vuoksi. Mutta leirissä oli Tomorin henki pääsyt voitolle. Kansleria ei ollut kukaan kuunnellut. Tyhjin toimin hän siis oli palannut, ja neuvottelua oli jatkettu.

Herra Andreas, jolle Imre oli selostanut sotaneuvottelun kulun, oli jälleen saattanut todeta sen sekasorron, mikä kuninkaan ympäristössä vallitsi. Hän ei ymmärtänyt, kuinka samat miehet, jotka ennen olivat moittineet liiallisesta hitaudesta ja paasanneet termiinistä — määrääjasta, nyt huusivat liiallisesta hätiköimisestä. He käyttäytyivät kuin mielipuolet. Tomori oli kiivaasti vaatinut kuningasta ja herroja liittymään häneen, sillä hänen väkensä ei aikonut astua askeltakaan pohjoista kohti.

Imreltä oli herra Andreas näistä asioista kuullut, sillä veljelle oli Tomori kertonut kaikki.

Päätökseksi oli tullut, että leiri pysytettiin entisellä paikallaan — siinä, mihin se heti Mohácsiin tultua oli määrätty: puoli penikulmaa kaupungista etelään käsin. Tomori oli saanut käskyn tyhjentää Karassón eteläpuolella olevat asemansa seuraavana päivänä. Unkarin armeija ottaisi vihollisen vastaan Mohácsin aukeilla, niinkuin oli jo aikaisemmin suunniteltu.

Kiihtyneinä ja toisiaan soimaten olivat neuvottelijat hajaantuneet. Nagyváradin piispa Ferenc Perényi oli tapansa mukaan laskenut hirtehishuumorinsa valloilleen: »Jos teidän majesteettinne jää henkiin, niin ehdotan kansleri Brodaricsin lähetettäväksi Roomaan pyytämään paavin suostumusta, jotta unkarilaiseen messukirjaan saataisiin ottaa uusi muistopäivä lisää veli Pálin ja kahdenkymmentuhannen unkarilaisen marttyyrin muistoksi, jotka taistelupäivänä astuvat taivaaseen uskon todistajina.» Piispa Perényi oli tarkoittanut Tomoria ja hän oli silmänyt Csanádin pikku piispaa, herra Csaholy'ta, kuin että mitä tämä siihen... oliko hän huomannut hänen sukkeluutensa mehevyyttä? Mutta — Csanádin pikku piispa ei ollut nauranut. Se oli hänen mielestään ollut liian kyynilistä: vihkiä toiset naurussa suin kuolemaan ja itse uskoa ehkä pääsevänsä ehjin nahoin. Tomori taas oli huomauttanut, että kyllä Nagyvárad leikata osasi... senhän tiesi koko Unkari. Mutta nyt eivät auttaneet purevat sanat, vaan terävät säilät ja kylmä pää. Johon piispa Perényi puolestaan oli vastannut, että hänen päänsä kyllä oli kylmä, mutta miten lie veli Pálin oman pään laita.

Tomori oli siis ajanut takaisin leiriinsä ja 26. päivänä hän oli lähtenyt. Suuri vaiva hänellä oli ollut joukkonsa taivuttamisessa. Oli jo ehditty niin tottua tuohon ajatukseen, että Karassólla annettaisiin turkki-laista selkään — ja oikein olan takaa. Miehistö oli murissut. Miksei majesteetti ollut saattanut tulla tänne, heidän leiriinsä? Olisi jättänyt ne pelkuripiispat ja siirtynyt miesten joukkoon. Tomori oli kyllä pappi ja munkki . . . mutta sellainen munkki, jota itse sulnaanikin pelkäsi. Synkin mielin olivat arkipiispan joukot perääntyneet Mohácsiin.

Vihdoin olivat kuninkaan teltatkin saapuneet — ja se tuntui olevan kaikkein tärkein näiden päivien tapauksista. Laivoilla ne oli tuotu — samoin kuin muutkin matkavarustukset. Tykkien ja muiden sotatarpeiden tuontia pidettiin niin luonnollisena, ettei niistä kukaan puhunut. Ne oli tuotu samoilla laivoilla. *Tavernicus* Aleksius Thurzó oli lähettänyt 20 ratsumiestä, ja Kroatian baani, herra Ferenc Batthyány oli myös ilmaantunut lippukuntineen. Jokos vihdoin! Herrat olivat vahingoniloisina katselleet baanin joukkojen marssia. Tolnaan tämä herra ei ollut suvainnut saapua, vaikka häntä oli ollut velvoittamassa kuninkaan nimenomainen käsky. Mutta nyt . . . kautta pyhän Lászlón ja Tordan tappelun! Hyvä oli!

Muitakin herroja oli ilmestynyt, kuten János Tahy, Vránan prior, János Bánffy 3000 miehen kera, Agramin piispa Simon Erdódi veljensä Péterin kanssa. He olivat tuoneet 7000 miestä, ja ne olivat kroaatteja kaikki. Unkarilaisten leirissä vallitsi ilo ja riemu:

tulipas nyt väkeä, kun kerran otti tullakseen! Herra János Bornemissza Budasta oli lähettänyt 300 ratsu- miestä ja muutamia tuhansia dukaatteja. Hyvä! Rahasta olikin hänen kuninkaallisella majesteetillaan alituinen puute. Herra János Szerecsen, rikas ja mah- tava ylimys, oli omalla kustannuksellaan värvänyyt 2000 jousimiestä — ja ne hän nyt toi turkinpillien soi- dessa ja patarumpujen paukkuessa. No niin — Pécsin kapituli oli sentään tainnut häntä tässä värväyksessä avustaa — mutta se nyt oli pikku juttu. Kyllä Pécsin tuomioherroilla rahaa oli — se tiettiin. Kun elokuun 25. päivä koitti, oli leirissä arviolta 26—28000 miestä ja taisteluinto korkealla.

Koko 26. päivä kului etuvartiokahakoihin. Turkki- laisia parveili jo aivan unkarilaisen leirin lähetyvillä. Tietty se — kun Tomori oli heittänyt »toppaamasta». Tarkoitus oli vain hermostuttaa ja — niinkuin kreivi Johan Hardegg sanoi — *das Debouchieren der Haupt- armee aus dem Sumpfegebit zu decken*.¹ Kahdeskym- meneskahdeksas päivä lepäsivät sulttaanin joukot, ja Unkarin armeijan johtajat kokoontuivat kuninkaan teltaan sotaneuvotteluun.

Jos komeat puvut ja korkea syntyperä riittäisivät ratkaisemaan vaikean tilanteen, ei tämän neuvottelu- kunnan olisi tarvinnut muuta kuin kokoontua: asia olisi ollut selvä. Imre Tárkány, joka Tomorin kanssa

¹ Peittää pääarmeijan (sulttaanin) selviytymistä suo- seudusta.

oli neuvottelussa läsnä, ihaili kynttilöiden valossa välkkyviä dolmaaneja, jalokivin koristettuja aseita, kiiltonahkasaappaita, joita eriväriset tupsut kaunistivat, sähköviä solkia, ja hatuissa huojuvia haikaran-sulkia. Niin paljon loistoa ja komeutta välkkyi tässä hänen silmäinsä edessä, että olisi luullut Unkarin aatelin kokoontuneen valtiopäiville Rákos-kentälle. Valtiopäivät nämä tavallaan olivatkin — vaikka käsiteltäviä asioita olikin vain yksi: millä tavoin kokoon-tuneen armeijan oli otettava vihollinen vastaan?

Kuningas oli melkein köyhästi puettu näiden upeiden ylimysten keskellä. Se oli kuin kohtalon ironiaa: hallitsijalta puuttui sitä, mitä alamailla oli. Nämä eivät vain olleet tahtoneet luovuttaa hänelle rahaa. He vaativat kyllä kuningasta hallitsemaan, mutta riittäviä käyttövaroja he eivät olleet hänelle antaneet. Totta oli myös, että hovi tavattomalla tuhlaavaisuudellaan oli tehnyt herrat haluttomiksi.

Pöydälle oli levitetty kartta. Sen ympärillä kuhisi nyt ylimyksiä, joista jokainen oli olevinaan asian-tuntija. Tosiasia kuitenkin oli, että he hyvin vähän ymmärsivät varsinaisesta strategiasta. Heiltä ei suin-kaan puuttunut mieskohtaista urhoollisuutta — se oli heissä synnynnäistä. Mutta todella johtamaan ei heistä kelvannut ainoakaan — kuningas kaikkein viimeksi. Tomorilla oli käytännöllistä kokemusta, — mutta varsinaista johtajakykyä ei hänelläkään ollut.

Imre Tárkány oli kiukustunut. Hän oli vannonut nostavansa »koiran pöydälle», kunhan Mohácsiin päästäisiin. Herra Andreas oli koettanut veljeänsä hillitä,

mutta Imre oli vain raivostunut yhä enemmän. Arkki-
piispakaan ei ollut pannut vastaan. Hyvää se teki
— pieni suonenisku! Hänkin oli katkeroitunut siitä,
että Karassó-joen lujat asemat oli täytynyt suinpäin
jättää.

He olivat sopineet Tomorin kanssa, että hän, Imre,
iskisi ensimmäiseksi. Herra Andreas oli varoittanut:
muistakoon hän, millä mielellä Báthori heihin suhtau-
tui. Ei ollut hyvä ärsyttää palatiinia, jolla oli niin
mahdottoman suuri vaikutusvalta. Hän puolestaan
oli kiitollinen, että hänen lähettilästoimensa oli su-
junut selkkauksitta. Ei oltu edes kysytty hänen
nimeään. Mutta — saattoihan olla, että herrat sen
muistivat vanhastaan. Hän ei ollut neuvottelussa
läsnä.

Kuningas löi käsiään yhteen.

— Hyvät herrat, jalosukuiset, nyt on siis neuvo-
teltava, millä tavalla käymme taisteluun — toisin
sanoen: taistelujärjestyksestä.

Ja alaleuka riipuksissa katseli kuningas seuruet-
taan. Mutta hänen harmaissa silmissään oli nyt eloa.

Imre Tárkány pyysi puheenvuoroa. Monta päätä
kääntyi häntä kohti. Mikäs magnaatti se mahtoi olla,
joka noin vain ensimmäiseksi? Mutta — Imre ei välit-
tänyt kuiskutuksista eikä uteliaista katseista. Hän
antoi niille palttua.

— Teidän majesteettinne, aloitti hän, — kaikki
parhaat mahdollisuudet on kyllä menetetty —

— Ohhoh! kuului jostakin teltan perältä. Kuningas
räpytti silmiään, ja hänen paksu alahuulensa työntyi

eteenpäin, kuin olisi hän täten tahtonut ilmaista neuvottomuutensa tyytymättömyyden ohella.

— Niin on, jatkoi Imre, — me olisimme voineet puolustaa Szávan linjaa ja estää turkkilaista tule-
masta Tonavan yli —

— No . . . miks'et estänyt! P-u vie! Olithan siellä
Tomorin kanssa!

Kuningas koputti pöytään.

— Yksi puhuu kerrallaan!

— En tahdo viipyä Szávan jutussa, koska siitä ei
enää kannata puhua, jatkoi Imre, ja lähelläolijat huomasivat vaarallisen välähdyksen hänen silmissään.
— Sanon vain, että sitäkin linjaa olisi voitu puolustaa, jos olisi tahdottu. En puhu myöskään mitään Tonavan linjasta, Drávan suun ja Tiszan välillä. Sielläkin olisi voitu ottaa vastaan. Mutta — se minusta on anteeksiantamatonta, että Karassó-linja hylättiin . . .

Hän oli hetkistä aikaisemmin päättänyt sivuuttaa tämänkin kohdan, mutta nyt se tuli kuin itsestään.

— Se on päätetty asia, eikä siitä enää puhuta, huusi herra György Zápolyai.

— Suu kiinni, jollei ole ehdotuksia!

— Teidän eminenssinne ei ole tämän kokouksen puheenjohtaja, heitti Imre priimakselle, joka viimeiset sanat oli lausunut. — Minä huomautan vain, että Tolnasta Eszékiin on vajaa 13 penikulmaa ja Eszékiä Nándorfehérváriin vähän päälle 23 penikulmaa . . .

— Se on mitannut matkat Turkin puolellakin! huusi yht'äkkiä römeä ääni. — Kuka se on?

Herra Imre vavahti. Palatiini oli työntynyt esiin herrojen joukosta.

— Imre Tárkány on nimeni. Teidän korkeaylhäisyytenne on kai sen nimen kuullut?

Palatiinin kasvot ihan sinertyivät. Hän lähestyi Imreä uhkaavana.

— Johan minä sanoin, että se on mitannut matkat Turkin puolellakin! János Tárkány'in veli — eikö niin?

— Kyllä, teidän korkeaylhäisyytenne.

— Haa, sinä petturi! ärjäisi palatiini ja paljasti miekkansa. — Sinä puhut täällä Turkin matkoista — »Eszékistä Nándorfehérváriin»...! Olet tainnut sinäkin siellä hypätä!

Imrekin oli temmannut miekkansa. Näytti syntyvän kaksintaistelu.

— Báthori, sapeli pois kuninkaan teltassa! huusi monta ääntä yhtä aikaa.

— Sapelit pois! karjuttiin. Kuningas katseli neuvotonna ja — niinkuin herra Imrestä näytti — hätääntyneenä ympärilleen.

— Minä vaadin hyvitystä, lausui viimeksimainittu lujalla äänellä. — Minua on kuninkaallisen majestee-
tin läsnäollessa sanottu petturiksi. Hyvät herrat, jalosukuiset, minä vaadin hyvitystä!

Imren silmissä kiilsivät kiukun kyyneleet.

— Herra palatiini pyytäköön anteeksi!

Imre katsahti sinnepäin, mistä viimeiset sanat oli huudettu. *Judex Curiae*, valtakunnan tuomari János Drágfi se oli ollut.

— Minä en pyydä anteeksi koskaan yhdeltäkään

Tárkány'ilta! karjui palatiini maksankarvaisena kasvoiltaan. — Isänmaan kavaltajia ne ovat kaikki!

Neuvottelu oli pahasti häiriintynyt. Herrat huusivat valtakunnanoikeudesta ja kuninkaasta. Imre Tárkány oli yht'äkkiä saanut monta kannattajaa.

Nyt korotti Tomori äänensä:

— Minä lähden pois ja vien joukkoni myös, jollei herra palatiini esitä anteeksipyyntöä. Yhtä minun parhaista miehistäni on mitä törkeimmin loukattu: sanottu kavaltajaksi hänen kuninkaallisen majesteettinsa silmäin edessä. Se on ennenkuulumatonta!

— Ja kaksi kertaa vielä!

— Pyydä anteeksi, palatiini! kehoitti kuningaskin.

— Pyydä itse!

Herra Imre ihan hämmästy. Salliko kuninkaallinen majesteetti itseään noin kohdeltavan? Oli soma nähdä, mitä tästä seuraisi.

Mutta kuningas vain nojasi päätään vasenta kätensä vasten ja katsoa muljotti palatiinia. Hän teki säälittävän vaikutuksen. Huolissaan Tomorin uhkauksesta hänen teki mieli ojentaa palatiinia. Mutta — hän ei uskaltanut. Jotkut nauroivat.

— Minä pyydän, teidän korkea-arvoisuutenne, älkää välittäkö, sanoi hän. — Kuten näette, ei minunkaan auta...

Ja kuningas leväytti avuttoman näköisenä käsiään, räpytteli silmiään ja koetti hymyillä, vaikka huulet vavahtelivatkin.

Kyllä oli Unkari vaipunut syvälle! Kuningasta sinuteltiin hänen omassa teltassaan... virallisessa sota-

neuvottelussa! Olihan tosin ennenkin tapahtunut, että aateliset olivat käyttäytyneet röyhkeästi kuninkaan edessä. Ujlakyn herttua, Lórinç Ujlaky, oli ker-
ran haukkunut kuninkaan isää »sonniksi». Mutta — se olikin sellainen tapaus, että siitä sukupolvet kertoivat. Nyt näyttivät Ujlakyn ajat uusiintuneen.

Kuninkaan nolo asema sai Tomorin järkiinsä. Häntäkin säälisti, että valtakunnan hallitsijaa kohdeltiin kuin koulupoikaa. Senvuoksi hän pyysi Imre Tárkány'ia rauhoittumaan.

— Taistelun jälkeen on paras tällaiset asiat järjestää, huomautti hän. — Kuninkaallinen majesteetti kieltäköön kaikki keskinäiset välien selvittelyt ennen taistelua.

— Ja minä viis sellaisesta kiellosta! puhkui palatiini.

— Kyllä teidän täytyy totella, jos minä kiellän! Se teki niin surkean, niin surullisen ja avuttoman vaikutuksen, että se ihan painoi miehen maahan.

Neuvottelu jatkui. Erilaisia ehdotuksia tehtiin. Herra Leonard Gnojenski, puolalaisen lippukunnan päällikkö, ehdotti, että puolustauduttaisiin vankkurileirissä, mutta se ei saanut kannatusta. Vihollinen voisi tykistöllään ampua leirin hajalle... ja seurauksena olisi vain hirveä verilöyly. Ei — oli päätettävä, minkälaisiin asemiin armeija sijoittuisi. Ja taas häärittiin kartan ympärillä ja puhuttiin yhteen ääneen.

*Beati sunt pacifici*¹, kuuli Imre yht'akkiä lempeän äänen sivultaan. Csanádin pikku piispa oli pujotellut

¹ Autuaat ovat rauhan tekijät.

hänen luokseen ja katseli nyt häntä ystävällisesti. Imre muisti Andreaan puhuneen tästä miehestä. Niin . . . hän katsoi hiukan kieron, kuin olisi toinen silmä pyytänyt anteeksi toisen rohkeaa tuiketta. Hän kääntyi piispan puoleen.

— Niin, haasteli tämä, — minä toivon että annatte anteeksi tämän ennenkuulumattoman herjauksen *in nomine patriae*¹. Minäkin olen vanhaa aatelisukua . . . Csaholy't mainitaan jo 1200-luvulla. Mutta — vaikka meidän — nimestämme päättäen — pitäisi »haukkua» . . . olemme kuitanneet röyhkeyden ja sivistymättömyyden viisaalla olkapäiden kohautuksella. Siksi kai meidän suvussamme onkin niin paljon hengen miehiä.

Ja nyt hänen korkea-arvoisuutensa nauroi, nauroi niin iloisesti ja välittömästi, että se tarttui Imreenkin. Nyt uskalsi tuo toinen, kieron katsova silmäkin, ottaa osaa iloon. Sekin tuikahti niin ystävällisesti, että Imren sydän lämpeni. Ei hän aikonut jättää solvausta kostamatta, mutta tämän miehen läsnäolo tyynnytti hänen kiihkeitä veriään.

Piispa Csaholy tuijotti teltan kattoon, ummistaen toisen silmänsä. Toinen suupieli vetäytyi kurttuun. Kädet olivat ristissä leveän vyön päällä, joka puristi hänen rengaspaitaansa. Imrekin vilkaisi kattoon, mutta ei huomannut siellä muuta kuin kultaisia tähtiä, joita oli maalattu katon koristeeksi.

— Jaha! Nyt on päätös tehty, havahtui pikku piispa samassa. — Niin — huomenna me voimme olla

¹ Isänmaan nimessä.

vainajia . . . mutta minä muistelen aina Ilmestyskirjan 21. luvun viimeisiä sanoja: »Ei siihen ole pääsevä mitään epäpyhää eikä ketään ilettävyyden ja valheen harjoittajaa . . . *aut abominationem faciens et mendacium, nisi qui scripsi sunt in libro vitae Agni.*»¹ Minä olen kärsinyt tällä matkalla — olen nähnyt niin paljon — (piispa pudisti päätään) — mutta mikä minä olen tuomitsemaan! Me siellä Csanádissa, siellä Marosvirran varrella, olemme ehkä vanhanaikaisia.

Ja taas tuo pikkuinen hengenmies nauroi sydämelistä, iloista nauruaan, joka teki Imren sydämelle hyvää. »Ei ihme, että András on häneen ihastunut», ajatteli hän. »Hänessä on jotakin evankelista . . . sellaista pikku Lutheria . . .» Sellaiseksi oli herra Imre kuullut pääkerettiläistä kuvattavan.

— Anteeksi! sanoi piispa Csaholy. — Hänen majesteettinsa kutsuu minua.

Ja siunaten Imren pyhällä ristinmerkillä pikku piispa puolijuoksua kipitti tiehensä, niin että kaapun helmat vain kahisivat.

VII.

Sotaneuvottelun jälkeen oli kuningas pidättänyt luonaan piispat. Hän halusi näiden seurassa viettää iltaa, ennenkuin meni levolle.

Lajos II tunsu itsensä hyvin yksinäiseksi tänä iltana. Hänhän oli melkein kuin vanki omien joukkojensa

¹ Joko ilettävyyden tahi valheen harjoittajaa, paitsi ne, jotka ovat kirjoitetut Karitsan elämän kirjaan.

keskellä. Kaikki häntä neuvoivat, silmälläpitivät ja paimensivat — aivan kuin hän olisi ollut vielä poikainen. Ja hän oli sentään kesäkuun 1. päivänä täyttänyt kaksikymmentä vuotta ja ollut täysi-ikäiseksi julistettu jo vuodesta 1522 lähtien — siis neljä vuotta.

Istuessaan tässä piispojensa keskellä kuningas muisteli lapsuuttaan. Hänellä oli siihen aikaa, sillä hengenmiehet olivat syventyneet vilkkaaseen keskusteluun, joka tuntui koskevan vanhoja roomalaisia epigrafeja. Keskustelua johti Pécsin piispa, herra Fülöp Móré, joka oli ollut Unkarin lähettiläänä Venetsiassa ja kaksi vuotta sitten nimitetty Pécsin piispaksi. Nämäkin — hengenmiehet — olivat niin tottuneet siihen, että kuninkaan saattoi jättää noin vain . . . yksikseen, etteivät he yhtään huomanneet käytöksensä sopimattomuutta. He tekivät sen kuin vaistomaisesti.

Kuningas huomasi sen kyllä, mutta ei välittänyt. Hän oli jo niin tottunut tällaiseen. Istuen pöydän päässä, käsi poskella, hän naputteli oikean käden sormilla hiljaa pöydän reunaan. Hänen ajatuksensa harhailivat menneisyudessa. Budan linna sukelsi hänen silmäinsä eteen . . . sen juhlalliset salit ja puolipimeät käytävät. Isä, autuaasti nukkunut Ulászló II, käyskenteli synkkämielisenä huoneissaan, laskematta ketään puheilleen. Hän antoi partansa kasvaa, ajoi pois kamaripalvelijat ja hoviherrat, kun nämä koettivat lähestyä häntä. Joskus . . . valoisampina hetkinään hän kutsutti luokseen poikansa, otti polvelle ja siinä vähän aikaa keinutteli. Työnsi sitten pois ja jatkoi rauhatonna kävelyään . . .

Hän oli melkein pelännyt isää, tuota synkkämiehistä kuningasta. Siltä ajalta olivat muistot hyvin harmaita. Vain silloin kuin saapui kreivi Brandenburg, paistoi päivä. Tämä oli uljas, ritarillinen ja iloinen herra, joka rakasti metsästystä, aseleikkejä ja tansseja. Silloin juhlittiin Budan kuninkaallisen linnan saleissa monta päivää . . .

Äidistään ei nuorella kuninkaalla ollut minkäänlaista muistoa. Äiti, Candalen prinsessa, Ludvik Pyhän jälkeläinen, oli kuollut hänen syntyessään. Hänkin oli kuulemma ollut niin heikko maailmaan tullessaan, että häntä oli pitänyt lämmittää vastateurastettujen vasikoiden ja sikojen suolissa — siksi kunnes hän oli ehtinyt yhdeksän kuukauden vanhaksi. Hänen vanha hoitajattarensa oli siitä hänelle kertonut. Miksi niin? »No siksi, kun minun kuninkaallinen prinssini oli seitsemänvuotias . . .»

Isän kuoleman jälkeen oli elämä jonkin verran kirkastunut — ihmeellistä kyllä, vaikka olisi luullut päinvastaista. Hän ei ollut tuntenut erikoisempaa kaipausta. Székesfehérváriin oli isä haudattu, ja hän muisti paljon noista juhlallisista hautajaisista. Piispoja . . . paljon piispoja ja pappeja. Priimas itse, Tamás Bakács, oli siunannut ruumiin, ja kirkon satalukuisia kynttilöitä katsellessaan hän oli melkein unohtanut olevansa hautajaisissa. Hän oli silloin ollut kymmenen vuoden vanha.

Ensimmäisessä valtakunnanneuvoston istunnossa oli hänelle puhuttu holhoojista. »Mitä on holhooja?» oli hän kysynyt. Priimas oli selittänyt. Se oli sellai-

nen, joka hallitsi valtakuntaa ja kuningasta tämän alaikäisyyden aikana, jotenka kuningas oli tavallaan oman itsensä varjo.

»En minä tahdo olla varjokuningas!» oli hän huudanut. »En tarvitse yhtään holhoojaa. Hallitsen itse!» Se oli herättänyt naurua, mutta myös ihailua. Kuitenkin oli hänen ollut taiputtava.

Kreivi Brandenburg, János Bornemissza ja priimas olivat huolehtineet hänen kasvatuksestaan. Hän oli saanut oppia kieliä: paitsi unkaria, saksaa ja tšekkiä, joita hän oli osannut jo lapsuudestaan — latinaa, ranskaa ja puolaa. Hän muisti, millä innolla magnaattit olivat koettaneet syrjäyttää kreivi Brandenburgia — muka ulkomaalaisena, mutta onnistumatta. Tamás Bakács oli vain jutellut Rooman-matkoistaan . . . kuinka hänestä oli aivan vähällä ollut tulla paavi, mutta — sitten valittukin Giovanni Medici. »No . . . miks'ei teidän eminenssinne ruvennut?» oli hän kysynyt. »Katsokaapas, teidän kuninkaallinen korkeutenne . . . en olisi koskaan enää saanut syödä unkarilaista pörkölttiä — ja se on sentään niin hyvää! Siksi jätin koko roskan!»

György Brandenburgin otettua ohjokset käsiinsä oli elämä muuttunut täydellisesti. Nyt vasta huvittelu oli alkanut. Turnajaisia, tanssiaisia . . . juhlia päivät pääksytysten. Ulkomaalaiset ihmettelivät kuninkaan hovin köyhyyttä yhtä paljon kuin magnaattien rikkautta ja ylellisyyttä. Samaan aikaan kuin nämä mahtailivat rikkauksillaan, teki kuningas velkaa. Mutta — juhlia piti vain . . . muu ei auttanut. Talvi-

sin tehtiin metsästysretkiä, ja jälleen olivat ulkomaalaiset saaneet ihailta magnaattien seurueiden suuruutta ja loistoa. He olivat kuin itsenäisiä hallitsijoita kaikki. Vierasten nähden kohdeltiin häntä kunnioituksella ja alamaisuudella, mutta kahdenkesken ollen saattoi joku ylimys sanoa häntä sinuksi, kun suuttui. Hän oli vain numero siinä monikirjavuudessa, jonka Unkarin ylimystö muodosti — hallitsija yhtenä hetkenä, käskyläinen toisena.

Kuningas huokasi. Hänen hajamielinen katseensa sivusi keskustelevia püispoja, mutta ei hän niihin yhteenkään sen erikoisempaa huomiota kiinnittänyt. Hän oli niin tottunut tällaiseen. Hän muisti vain puolisoaan, ja kaipaus hipaisi hänen sydäntään. Hänen majesteettinsa kuningatar oli tarmokas ja järkevä. Hän pystyi häntäkin tukemaan. Ja nyt . . . tänä hetkenä olisi kuninkaasta ollut hauskaa keskustella puolisonsa kanssa.

Heillä ei ollut lasta. Valtakunta oli ilman kruununperijää. Eipä silti, etteikö se asia olisi ollut järjestyksessä . . . mutta kuitenkin tunsu kuningas omituista surumielisyyttä ajatellessaan lapsettomuuttaan. Puolan kuningatar, hänen setänsä puoliso, odotti pieno-kaista. Sellaisen tiedon hän oli saanut . . . ja oli ollut kysymystä, että he kuningattaren kanssa matkustaisivat Krakovaan lapsen ristiäisiin. Herra Gnojenski oli kertonut, että synnytystä odotettiin syksyllä . . . loka- ja marraskuun rajoilla . . . ja he olivat kuningattaren kanssa kirjjeessä keskustelleet tästä matkasta.¹

¹ Puolan kuninkaan Sigismund I:n ja hänen puolisonsa

Mutta . . . sitten tuli tämä . . . turkkilaisten rynnäkkö, jota ei aluksi kukaan ollut uskonut, vaikka sanomia siitä oli jo saatu vuoden alussa. Kuningas tunsu tänä hetkenä erikoisesti kaipaavansa heimoaan. Tuntui kuin olisi tuo syntymätön serkku viittonut hänelle lapsenkätösillään ja sanonut: »Tule tänne . . . Puolaan! Täällä me olemme yhtä . . . me, Jagellot!» Hänen sydämensä heltyi, hän oli itsekin vielä niin nuori. Ja kukaties huomenna . . . Hän tarkkasi noiden pikku kätösten liikkeitä, ja hänen katseensa tuli haaveelliseksi. Miks'ei heillä ollut lasta? Miksi piti hänen huomenna käydä taisteluun ja tietää, ettei hänellä ollut sukunsa jatkajaa, jos — Mutta . . . olihan olemassa sopimus . . . hänen autuaasti nukkuneen isänsä ja keisari Ferdinandin, hänen lankonsa, kesken tehty sopimus . . . Mutta — ei se ollut samaa . . . Jagellon olisi pitänyt jäädä Unkarin valtaistuimelle. Mutta nyt . . . miksi hän näin ajatteli? Mistä hän sen niin varmasti tiesi, että huomenna —? Kukaties he voittaisivat . . . ja hän palaisi Budaan kuningattarensa luo, ja sitten — niin . . . mitä sitten? Jälleen väikkyivät hänen silmiensä edessä pienoiset lapsen kädet. Mutta — ne eivät olleet hänen lapsensa . . . ne olivat tuon serkun, tuon syntymättömän serkun. Ja nyt hän ajatteli, että jospa se viittoikin häntä sinne . . . siihen maailmaan, josta tullaan ja jonne palataan. Ja kylmä puistatti hänen ruumistaan.

Hän huomasi, että teltan väliverho liikahti . . . ja Bona Sforzan tytär *Katariina Jagellotar* syntyi marrask. 1. p. 1526. Meille tuttu Suomen historiasta.

parrakas nuori mies katsahti siitä sisään. Pohjoiseen? Kuka lähtee pohjoiseen...? Ja mikä »satumainen onni»? Taas nuo kädet... nuo pienet lapsen kätöset. Ei — nehän olivat vain hänen eminenssinsä sormet, pitkät, luisevat sormet... etu- ja keskisormi, jotka liikkuvat piispa Perényin kasvojen edessä. Mitäs se olikaan tämä kirkkoruhtinas veistellyt? Että hänen pitäisi lähettää Brodaries Roomaan... pyytämään pyhältä isältä... Mitä? Nagyváradin piispa nauroi taas.

Kuningas rykäisi, ja kardinaali Szalkay katsahti häneen. Oliko hänen majesteettinsa kuullut, mitä hän oli juuri piispa Perény'ille kuiskannut: »Katsokaahan, sen silmät pöllöttävät kuin lehmän!» Ja sitä ennen hän oli maininnut herra Oláhista, joka lähtisi pohjoiseen, Budaan, minne kuningas oli hänet komentanut, kuningattaren luo. Sellainen onni miehellä! Sellainen satumainen onni!

— Kuka täällä kävi äsken? kysyi hänen majesteettinsa.

Ei täällä kukaan ollut käynyt. Kamariherra Ulrik Czetricz vain oli raottanut väliverhoa.

— Jokos herra Oláh on lähtenyt?

— Ei ole vielä, teidän majesteettinne.

Herra Oláh oli ilmoittanut haluavansa seurata taistelun kulkua saadakseen ensimmäisenä viedä pääkaupunkiin voiton sanoman.

— Kumma, ettei hän lähde. Egerin piispa lähti mielellään.

Priimas kohautti olkapäitään. Egerin piispan Pál

Várdayn oli hänen majesteettinsa niinikään komentanut takaisin Budaan. Hänkin olisi kernaasti ottanut vastaan samanlaisen komennuksen. Mutta hänenpä oli vain pitänyt jäädä.

— Puhutteliko teidän eminenssinne palatiinia?

— En puhutellut, teidän majesteettinne. Teidän majesteettinne ei pidä panna sitä niin pahakseen. Ker-takos tässä synnin maailmassa miestä soimataan. — Priimaksen pää tutisi. — Muistaahan teidän majes-teettinne Hatvanin valtiopäivät? Minua haukkuivat »suutarinpojaksi».

Kuningas naurahti, työnsi pitkän leukansa eteen-päin ja katsoi priimasta alta kulmain.

— Niin... mutta erehtyivätkös ne siinä? Eikös teidän eminenssinne isä neulonut saappaita?

Priimas punastui. Hän oli arka arvostaan — alhai-nen syntyperänsä oli häntä aina harmittanut. Hänen päänsä rupesi entistä enemmän tutisemaan.

— Minä en muista, mitä isäni neuloi, mutta jos hän neuloi, olisi hän varmaankin kyennyt neulomaan tei-dän majesteettilenne paremmat saappaat kuin nuo, jotka nyt ovat jalassanne.

Kuningas punastui. Szalkay osasi olla myrkyllinen. No niin — sellaisia olivat Unkarin herrat — ylpeitä ja mahtavia. Totta oli, että hänen saappaansa olivat hiukan kuluneet. Mutta hävytöntä oli, että suutarin-poika siitä huomautti!

Hän rupesi puhisemaan niinkuin hänen tapansa oli, kun viha hiljakseen nousi. Nagyváradin piispa huo-masi sen ja riensi sovittamaan.

— Hänen eminenssinsä valittaa vain sitä, ettei teidän majesteettinne saanut nimittää hänen eminenssinsä isää hovisuutarikseen.

Kuningas nauraa kähäytti. *Dobře!* Niin hänkin oli tuon vastauksen ymmärtänyt. Aivan niin!

Ja hänen majesteettinsa rupesi seuraamaan herrojen keskustelua. Pécsin piispa, jota ei edes tämä äskeinen välikohtaus ollut pystynyt häiritsemään, selitti Csanádin pikku piispalle Italiassa tekemiään löytöjä. Pää kallellaan kuunteli piispa Csaholy oppineen arkeologin selityksiä, ja niin kiinnostunut hän oli, että kun piispa Móre taivutti päätään oikealle, seurasi piispa Caholy esimerkkiä: hänkin taivutti päätään oikealle. Huomaamattaan hän oli joutunut istumaan selin kuninkaaseen.

— Kukas siellä kääntää meille selkänsä? huomautti hänen majesteettinsa, jota Csanádin piispan pään liikkeet huvittivat. — Csanádko se on?

Piispa Csaholy pyörähti äkkiä ympäri punaisena kuin keitetty krapu. Hänen kieronkatsova silmänsä tapaili kuninkaan katsetta, mutta jäi kuitenkin kuin hämillään tuijottamaan alas.

— Pyydän anteeksi, teidän majesteettinne. Tarcoitus ei ollut. Nämä roomalaiset epigrafit vain saivat minut unohtamaan teidän majesteettinne läsnäolon.

Ja hän pani kätet ristiin vyönsä päälle ja istui totisena kuin kirkossa, hivauttaen tuon tuostakin leukaansa rengaspaidan alta näkyvän piispankauhtansa kaulusta vasten.

Kuningas nauroi.

— No . . . ei teidän korkea-arvoisuutenne nyt sentään tarvitse muistuttaa mitään epigرافia!

Herrat purskahtivat nauramaan, ja Csanádin pikku piispa nauroi kaikkein sydämellisimmin. Hän ihan hytki. Hänen pieni tempunsa oli onnistunut . . . vaikk'ei hän ollut sitä tempuksi tarkoittanut. Olihan hän velvollinen kunnioittamaan kuninkaallista majesteettia.

Priimas ja Győrin piispa olivat syventyneet keskustelemaan Fuggerin pankkihuoneen asiamiehistä. Se oli vuokrannut anekaupan hänen pyhyydeltään paa-vilta, maksaen siitä vuotuisen summan pyhälle istuimelle. Pääkerettiläisen Lutherin esiintyminen oli antanut sille Saksassa pahan kolahduksen, mutta Unkarissa oli Fuggerin asiamiehiä liikkunut vielä aivan viime vuosina. Priimas tuskitteli unkarilaisten epäluuloisuutta, joka heti leimahti ilmi, kun vain jouduttiin tekemisiin ulkomaalaisten kanssa. Vaikka Fuggerin asiamiehet ajoivat vain pyhän kirkon asiaa! Olihan kristikunnalle kunniaksi sellainen temppele kuin mikä parhaillaan Roomassa kohosi. Hänen eminenssinsä oli sen itse nähnyt.

Priimaksella oli itsellään sängen laajat suhteet Fuggerin pankkihuoneeseen. Hän oli tunnettu yhdeksi valtakunnan suurimmista koronkiskureista.

— Joka härillä kyntää, se häristä haastaa, iski kuningas keskustelun kulkuun. Hän ei ollut vielä kään täydellisesti unohtanut äskeistä loukkausta.

— Niin, teidän majesteettinne, Jumalan valtakuntaan ei tule toimeen ilman rahaa.

— Mutta — eiköhän — *verbum Dei* — Jumalan sana — tulisi halvemmaksi, jos se saataisiin suoraan taivaasta? nauroi hänen majesteettinsa.

Priimas ällistyi. Kuningas ei ollut tyhmä, vaikka olikin veltto. Mutta — tuohan oli jo sentään ollut neronleimaus! Hän ei ehtinyt vastata, kun majesteetti jatkoi:

— Ovatko teidän korkea-arvoisuutenne kuulleet viimeistä veisua:

»Vaivaa varsin vähän,
rahaa riittämähän.
Käskyt niinkuin hirret,
vähänlaiset virret,
sametissa renki
mustakaapuisenki.»

Protestantit veisaavat niin.

Ja kuningas nauroi niin, että teltta kajahteli.

Mutta — nyt rupesi priimaksen pää vasta tutisemaan.

— Tahtooko teidän majesteettinne pilkata? huu-dahti hän ja nousi seisomaan. — Huomenna me käymme taisteluun . . . ja kukaties kaadumme. Pitääkö minun poistua tästä teltasta siinä käsityksessä, että Unkarin apostolinen majesteetti on ratkaisupäivän aattona puhunut kevytmielisiä sanoja Jumalasta ja hänen pyhästä kirkostaan?

— Älkäähän nyt! hermostui kuningas, joka todella oli säikähtänyt. — Enhän minä . . . Jumalaa ja pyhää kirkkoa . . . minähän vain — että protestantit ne tuolla lailla . . . arvostelevat.

Hän pelkäsi priimasta, sillä tällä oli suuri valta. Olihan hän Unkarin kirkon pää. Hänen majesteettinsa oli aikonut ripittäytyä illalla — kaiken varalta, ja nyt hän oli suuttuttanut hänen eminenssinsä, herra kardinaalin.

Hän oli vain halunnut tuolla tavoin huomauttaa kirkon palvelijoiden rikkaudesta ja rahanhimosta, josta herra kardinaali oli yleisesti tunnettu. Mutta nyt hän katui. Kukaties Jumala vielä rankaisisi häntä tästä synnistä?

Ja hämillään kohotti kuninkaallinen majesteetti katseensa priimasta kohti, jonka otsalle oli kohonnut ukonpilvi. Hän pyysi anteeksi kevytmielisyyttään. Kukas se oli hänelle tuon värssyn opettanut? Perényi, Péter Perényi, Temesin kreivi ja yli-ispानी.

— Perényi sen minulle opetti, puolusteli hän itseään, ja nyt hehkuivat hänen poskensa suuttumuksesta. — Mistä lie kuullut.

Ja kuningas katseli suutuksissaan Nagyváradin piispaa kuin olisi tämä jollakin tavoin ollut syyllinen veljensä hairahdukseen.

— Onko teidän majesteettinne pakko kuunnella kaikkia... kevytmielisyyksiä ja kerettiläisyyksiä! pauhasi priimas. Hän piti oikean rippisaarnan. Hovissa puolusti jo hänen majesteettinsa kuningatar julkisesti kerettiläisiä... hän, Habsburgien tytär... ja täällä hänen puolisonsa lausuili pilkkarunoja pyhän kirkon palvelijoista. Kyllä hän oli arvannut, ettei kuningas ollut tuollaista omasta päästään... mutta — piti harkita, mitä painoi muistiinsa. Ja kuin kruu-

natakseen latinankielisen nuhdesaarnansa hänen emi-
nenssinsä kääntyi Nagyváradin piispan puoleen ja
lausui unkariksi:

— On se teidän korkea-arvoisuutenne velikin koko
ajattelematon, kun opettaa kuninkaalliselle majestee-
tille tuollaista roskaa unkariksi!

Kuningasta kiukutti, että priimas suhtautui häneen
kuin lapseen. Hän huudahti:

— No . . . ei se nyt ollut niin vaarallista!

Szalkayta itseään harmitti, ettei ollut ehtinyt oppia
säikeitä äsken. Sillä niissä oli satiiria. Hänen emi-
nenssinsäkin kirjoitteli latinankielisiä värssyjä. Kyllä
hän runouden tunsi. Mutta — saisipa hän ne kuulla
Perény'iltä . . . siltä kerettiläiseltä, joka suosi Lutherin
oppia, vaikka veli oli pyhän kirkon piispa.

— No . . . voihan teidän eminenssinne korvata sen
opettamalla samanlaista roskaa latinaksi, nauroi piispa
Perényi. — Esimerkiksi:

*»Balnea, vina, Venus corrumpunt corpora nostra.
Sunt tamen vita nobis: balnea, vina, Venus.»¹*

— Kuinka se oli? hohotti kuningas. — Kuinka se
oli?

Csanádin pikku piispa teki ristinmerkin ja nousi.

— Salliiko teidän majesteettinne minun poistua?

— No . . . mihin nyt? kysyi kuningas hämmästy-
neenä.

— Lupasin itse lukea iltamessun miehilleni.

¹ Kylvyt, viinit ja Venus turmelevat ruumiimme. Kui-
tenkin ovat elämää meille: kylvyt, viinit ja V.

— Menkää, menkää! kehoitti kuningas. — Mutta teidän korkea-arvoisuutenne lausui äsken erinomaisen säkeen.

Csanádin piispa poistui. Hänen mielestään ilta oli mennyt pilalle. Olisi pitänyt ajatella huomista päivää, jolloin Unkarin kohtalo ratkaistaisiin. Mutta kirkonmiehet huvittelivat vain siveettömiä säkeitä lausumalla. Tuo kerettiläisten tekemä pilkkaruno oli ollut viaton tuon äskeisen rinnalla.

Ja piispa Csaholy rukoili mennessään, että Jumala lähettäisi enkelinsä muistuttamaan majesteettia ja valtakunnan ylimyksiä huomispäivästä. Hänen rukouksensa kuultiinkin, vaikk'ei aivan siinä muodossa kuin hänen korkea-arvoisuutensa oli ajatellut.

Hän oli tuskin ennättänyt laskea teltan oviverhon alas, kun sen toisesta päästä ryömi esiin pikkuinen koiranpentu, riepoittaen suussaan turkkilaista vyötä. Se oli herra Aczélin koira, Sisu, joka oli päässyt isä György'iltä karkuun.

Se oli haistanut herransa jäljet kuninkaan teltan läheisyydessä ja pudottanut hetkiseksi vyön. Mutta sitten kuin muistaen, että sen piti näyttää isännälleen voitonmerkkiään se oli ryöminyt teltan liepeen alitse ja ravisteli nyt vyötä hampaissaan, samalla uhkaavasti muristen.

Bosnian piispa, György Palinai huomasi sen ensiksi.

— Katsokaapas tuota! huudahti hän.

Nyt huomasivat toisetkin pennun.

— No . . . ihmeessä! Se riepoittaa suussaan voitonmerkkiä!

— Niin oikein! Turkkilainen vyö sillä on!

— Kenen se on koira?

— Herra Aczélin.

— Ahaa! huudahti kuningas. — Tämä on yksi niitä pentuja, joista se pappi yhdeltä polkaisi jalan poikki.

Ja hänen majesteettinsa otti pennun syliinsä ja hyväili sitä hellästi.

— Sinä veitikka... sinä kannat etemme voitonmerkkejä! haasteli hän, suu lempeässä hymyssä. Ja me täällä vain jaarittelemme joutavia.

— *Asina Balaam est locuta!*¹

Piispa Perényi katsahti ympärilleen. Kukas se tämän viisauden oli lausunut? István Podmaniczky, Nyitran piispa, joka oli koko illan istunut suu tukossa. Hän oli taas »sovelluttanut».

— Se on hyvä, että pyhä Raamattu puhuu aasintammasta, nauroi kuningas, — muuten olisimme voineet luulla teidän korkea-arvoisuutenne tarkoittaneen meitä.

Ja kuningas vilkutti silmäänsä veitikkamaisesti. Mutta piispa Podmaniczky istui totisena. Poskilihas hänen vasemman silmänsä alla vain nykähteli.

Niin — se oli sanottukin sattuvasti. Eläimen kautta oli Jumala ilmoittanut tahtonsa: oli valmistauduttava huomista päivää varten. Herrat siis nousivat ja poistuivat teltoihinsa. Priimas jäi ripittämään kuningasta.

¹ Bileamin aasi on puhunut!

— Oletkos kuullut, että valtakunnan tuomari János Drágfi jo toissa päivänä kirjoitti testamenttinsa? kysyi Győrin piispa Pécsin piispalta, kun he astelivat leirin halki omia telttojansa kohti.

Oppinut arkeologi pysähtyi. Niinkö?

— Niin. Herra Oláh vie sen Budaan — siinä tapauksessa, että herra Drágfi kaatuu.

Heidän ympärillään levisi sotaleiri, suuri ja avara. Tuhansia tulia paloi. Se oli kuin kokonainen kaupunki lukemattomine telttoineen. Vankkurijono kiersi sitä tummana vyönä.

Pécsin piispa istahti tykille, joka makasi muutaman telttakujan suussa. Niitä oli siinä useampiakin... jokin päivä sitten Budasta tuotuja. Hän oli syvissä mietteissä.

— En minä muusta... mutta inskriptiot ovat minulle kaikki kaikessa, haasteli hän. — Niitä on minulla mukana täälläkin... kaikkein mielenkiintoisimmat. Jokohan antaisin herra Oláhin viedä ne Budaan?

Varminta se olisi. Eihän tiennyt, miten huomenna kävisi.

Piispa Móre mietti. Ei hän ollut tullut ajatelleeksi sellaista mahdollisuutta... Nyt hänen sydäntänsä riipaisi, että pitäisi ehkä ainiaaksi luopua rakkaista epigrafeista. Muusta hän ei välittänyt.

— Tapahtukoon Jumalan tahto, sanoi hän vihdoin. — Minä toimitan ne heti herra Oláhille.

Mutta — Győrin piispa oli kumartunut tarkastelemaan tykin putkea. Siihen oli jotakin kirjoitettu...

valettaessa valettu jokin lause. Hän huomautti siitä virkaveljelleen.

— Todellakin! Siinäkin on inskriptio . . . annahan olla . . .

Ja hän koetteli sormellaan kuin sokea.

— *AD DEI GL.M . . . se on: gloriam . . . ET PATRIAE SALVT . . . salutem.* Niin: Jumalan kunniaksi ja isänmaan pelastukseksi. *Faxit Deus* — suokoon Jumala! Suokoon Jumala!

Ja Pécsin piispa, epigrafien tutkija, siunasi tykin ristinmerkillä.

VIII.

Herra Andreas kierteli leiriä herra Ágost Wöröksen kanssa. Toveri oli alakuloinen.

— Minulla on sellainen aavistus, että jään kentälle, puheli hän. — En tiedä, mistä olen sen saanut . . . mutta niin vain on.

Herra Andreas koetti lohduttaa. Ei pitänyt vaipua toivottomuuteen. Ihmisen elämä oli Jumalan kädessä.

— En minä toivoton olekaan. Kyllä minä uskon autuaaksi tulevani. Mutta — on eräs toinen asia, joka painaa mieltä.

Ja herra Ágost kaivoi poveltaan kultaisen medaljongin.

— Tässä on Katón hiuksia, jotka hän antoi minulle, kun lähdin sotaan. Minulla ei ole koskaan ollut morsianta . . . en ole joutanut . . . olen ollut rajoilla pahai-

sesta poikasesta. Mutta — sisar on ollut minulle kaikki kaikessa — äitiä lukuunottamatta. Häntä olen muistellut ja hänen kuvaansa vaalinut sydämessäni. Katsohan... en halua, että turkkilaisen käsi tätä saastuttaa. Senvuoksi annan sen sinulle.

Ja surumielisenä, allapäin, ojensi herra Ágost medaljongin herra Andreaalle.

Tämä naurahti:

— Mutta... entäpä jos minäkin kaadun! Kuinkas sitten?

Hän vapisi liikutuksesta pidellessään kädessään medaljonkia. »Kultatukan» hiuksia! Mikä onni!

— Et sinä kaadu, vastasi herra Ágost alakuloisesti. — Minulla on sellainen tunne, että sinä pelastut. Välistä ihminen saa sellaisen ihmeellisen ennakkotunteen. Pidä se... sinullehan se oikeastaan kuuluu.

Herra Andreas räpytteli silmiään. Hänestä tuntui, että ripsissä oli jotakin kosteaa. Hän puristi medaljonkia kädessään.

— Jos se on sinun tahtosi, niin otan tämän. Ja kiitän sinua, että olet valinnut minut Katón...

Hän aikoi sanoa: »sulhaseksi», mutta sanoikin: »suojelijaksi».

— Niin... katsohan — meitä ei ole enää muita kuin Kató ja äiti, puhui herra Ágost väräjävin äänin, ja herra Andreasta liikutti, että hän laski jo itsensä luvusta pois. — Isä on hävinnyt sinne jonnekin... Puolaan — ja veljet ovat kuolleet. Meitä on vain kolme. Wöröksen suvun székely'iläinen haara sammuu minuun... mutta se jatkuu Katón kautta,

vaikka toisennimisenä. Pidä se, veljeni! Olemmehan kuin veljet. Ja meitä yhdistää myös sama usko.

He läksivät leiriä kiertämään. Herra Ágost jutteli, että olisi ollut hauskaa, jos herra Andreas olisi voinut ripittää hänet . . . antaa Herran pyhän Ehtoollisen. Mutta — se ei nyt käynyt. Oli mahdoton saada mistään rippineuvoja. Katolilaiset eivät niitä luovuttaisi, sillä he eivät tienneet, että herra Andreas oli pappi. Ja vääräuskoiselle he eivät niitä missään tapauksessa antaisi. Siitä ajatuksesta täytyi siis luopua. Mutta — saattoihan ehtoollisen pyhän sakramentin nauttia hengellisestikin? Niin oli eräs erdély'iläinen opettaja kerran sanonut.

— Saattaa kyllä . . . ja hätätilassa se on yhtä vaikuttava, vastasi herra Andreas. — Herran Jeesuksen Kristuksen kuoleman muisteleminen on oikea hengellinen ehtoollisellakäynti.

Niin he siis siinä astelivat, muistellen Kristuksen kuolemaa. Herra Ágost koetti muistaa, mitä erdély'iläinen opettaja oli tästä asiasta puhunut, ja herra Andreas valisti häntä. Se oli hiljainen, rauhallinen ja yksinkertainen hartaushetki, jonka nämä kaksi miestä tässä viettivät, puoliääneen keskustellen. Herra Andreas puhui Pyhästä Hengestä:

»Töissä Sinä olet lepo,
helteessä virvoitus,
murheessa lohdutus . . .»

Niin . . . Jumalan Pyhä Henki oli »kaikkein pyhin kirkkaus ja valo», joka täytti uskollistensa sydämet.

Hän antoi uskon vahvistusta. Hän antoi autuaan lopun. Hän antoi iäisen ilon.

— Amen, lausui herra Ágost hiljaa. — Nyt minun on hyvä olla. En pelkää kuolemaa. Huomenna, jos se on Jumalan tahto, minä nukun rauhassa pois... huulillani »Unkari» ja »Herra Jeesus Kristus».

Herra Andreas ajatteli, että hänen olisi pitänyt sanoa päinvastoin, mutta hän ei oikaissut. Ágostin yksi kaikkein kauneimpia piirteitä oli juuri tuo tulinen ja rajaton isänmaanrakkaus.

Oli jo suunnilleen puolenyön aika, mutta silti oli suurin osa leiriä vielä jalkeilla. Kulkiessaan Csanádin piispan lippukunnan ohi he näkivät pikku piispan toimittamassa iltahartautta. Lippukunta oli maassa polvillaan, liput laskettuina maata kohti. Hartaina, ristinmerkkejä tehden kuuntelivat Maros-jokivarren miehet piispansa heleätä ääntä:

— Pyhä Henki Jumala,
Pyhä Kolminaisuus, yksi Jumala,
Pyhä Maaria, rukoile puolestamme,
Pyhä Jumalan synnyttäjä,
Pyhä Neitsyten Neitsyt,
Pyhä Mikael,
Pyhä Gabriel,
Pyhä Rafael,
kaikki pyhät Enkelit ja Ylienkelit,
rukoilkaa puolestamme...

— Siinä on miellyttävä mies, lausui herra Andreas, kun he olivat ehtineet lippukunnan ohi. — Minä olen melkein rakastunut häneen.

Ja hän kertoi herra Ágostille Csanádin piispasta

— yksinkertainen ja suora . . . harras uskovainen ja varmasti myös lämmin isänmaan ystävä. Imre oli myös jutellut hänelle, kertonut, mitä piispa Csaholy oli sanonut sotaneuvottelun lopussa: *Beati sunt pacifici* — niin . . . mutta ei hän turkkilaista kohtaan varmastikaan esiintyisi rauhantekijänä, ei varmastikaan.

Täällä oli ulkomaalaisia apujoukkoja paljon. Herra Ágost arveli niiden lukumäärän kahdeksaksi-, yhdeksäksituhanneksi. Eri aselajit olivat melko hyvin edustetut: saksalaisia rakuunoita, puolalaista raskas- ja kevytaseista ratsuväkeä, kroaatteja, italialaisia tykkimiehiä ja espanjalaisia musketöörejä. Eri kieliä kaikui heidän ympärillään, ja sekava sorina täytti ilman. Herra Szerecsenin jousimiehet jo nukkuivat. He olivat peittäneet jousensa viitoillaan, ettei sade niitä kasteleisi ja höllyttäisi jousten jänteitä.

Oli täällä väkeä — suunnilleen 26—28 000 miestä. Jalkaväen lukumäärä taisi nousta kymmeneen tuhatteen ja unkarilaisten kaikenkaikkiaan seitsemään-toistatuhanteen — muut olivat ulkomaalaisia. Mutta sen huomasi, että varsinaiset maanpuolustajajoukot puuttuivat. Ne olivat jääneet hajalleen ympäri valtakuntaa. Unkarilainen talonpoika oli heikosti edustettu.

— Kovin tämä on eriasteista ja kirjavaa, tuumi herra Ágost, joka oli sotilasasioiden tuntija. — Katsohan noitakin! Aseina vain teroitettuja seipäitä ja viikatteita.

He pysähtyivät joukko-osaston kohdalle. Se oli majoittunut lähelle vankkuriketjun syrjää, melkein

sen laitaan. Tulet paloivat heikosti, mutta vaunujen välissä oli vartijoita. He pitivät silmällä leirin ympäristöä.

Suurin osa talonpojista nukkui. Paljaalle maalle he olivat heittäytyneet. Alastomia rintoja ja pörröisiä päitä näkyi joka suunnalla, mihin vain katsoi. Mitä erilaisimmissa asennoissa he siinä makasivat . . . kuin kerjäläiset suuren kaupungin torilla. Takkuinen koira ryömi heidän joukossaan. Se päästi ilmoille valittavan ulvonnan.

Kylmä karsi herra Andreaan selkäpiitä. Siinä oli kuva Unkarista . . . siitä todellisesta Unkarista, joka herrojen neuvottelupöytien ääressä useimmiten unohdettiin. Unkarilainen talonpoika siinä makasi . . . paljaan taivaan alla . . . tähtivartion valvoessa. Oi, kuinka pitkä matka tuntui tästä paikasta olevan taivaaseen — paljon pitempi kuin leirin keskiosasta, missä ylimysten teltat sijaitsivat. Johtuiko se siitä, että siellä vallitsi ylellisyys ja komeus — ja täällä taas mitä suurin köyhyys ja puute. Täällä oli teltan katto korkealla. Mutta — kaunis se oli . . . kauniimpi kuin kuninkaan teltassa, jota kultaiset tähdet koristivat. Täällä loistivat elävät taivaan lamput . . . Aaronin sauva, Sirppi ja Otava . . .

Muutaman nuotion ääressä soitti ja lauloi nuori mies hiljaisella äänellä. Se oli yksi noita avaran pusztan poikia, joiden nimet unohtuvat, mutta maine elää: *szegénylegény, betyár* — aron ritari, joka rakastaa tulista tappelua ja alakuloista laulua. Yksinkertaisella, *lant'ia* muistuttavalla soittokoneella hän näppäili, enemmän

itselleen kuin muille. Mutta — kuulijat, joita seisoi kymmenkunta hänen ympärillään, kuuntelivat silti hartaina.

— Olipa György Dózsa
yks talonpoika vaan,
ei suurten herrain iestä
suvainnut niskallaan.
Hei, György Dózsa
siis nosti kapinan!
Niin: talonpoika Dózsa
nyt nosti kapinan.

Talonpojat huokasivat ja katsahivat herra Ágostiin ja Andreaaseen, jotka pienen matkan päähän olivat pysähtyneet kuuntelemaan. Laulaja jatkoi:

— Ens töikseen György Dózsa
nyt linnat valloitti,
ja talonpoikinensa
suurherrat surmasi.
Hei, György Dózsa,
hän vaati vapautta,
ja magyarille maata,
lakia, oikeutta.

Taas huokasivat talonpojat ja katsahivat kuunteleviin vieraisiin. Eräs heistä kuiskasi jotakin laulajalle. Mutta tämä vilkaisi vain olkansa yli ja jatkoi kovempaa, ikäänkuin uhmaten:

— Csanádiss' Csáky Miklós
ylväänä isännöi.
Mut György poika piispan
pirulle kohta möi.

Hei, György Dózsa
läks Temesváriin päin!
kumuna eellä kulki
nyt kauhu kiidättäin.

— Hei! huusi yksi kuulijoista ja pyörähti kanta-
päällään. — Laula lisää, Sándor!

— Báthori István vihas
Zápolyai Jánosta,
mut hädässänsä pyysi
nyt tältä apua.
Hei, György Dózsa,
hän nauroi herroille.
Oli päässyt ruhtinaaksi
ja näitten verroille.

Herra Andreas pani merkille, että Báthorin nimi
laulettiin hiljempää kuin Erdély'in vajdan — kuin
olisi leirissä oleskeleva palatiini voinut sen paremmin
kuulla kuin kaukana oleva Zápolyai. Häntä huvitti
tämä pieni varovaisuus. Se oli niin kuvaavaa kansan-
miehelle.

— Mut sitten onni kääntyi
ja György voitettiin.
Hänt' tovereineen nälkään
näännyttää koitettiin.
Hei, György Dózsa
nyt oli varjo vaan.
Erdély'in vajda hänet
tuomitsi kuolemaan.

Talonpojat kuuntelivat hiljaa, ja hillittynä kaikui
myös laulajan ääni:

— Se kuolo oli julma,
sen keksi Zápolyai:
tulisen rautatuolin
ja kruunun székely sai.
Hei, György Dózsa,
hän kärvennettiin näin.
Palaneet lihat syödä
annettiin ystävain.

Talonpojat vilkaisivat taas kuunteleviin herroihin,
kuin kysyen, että »mitäs sanotte?» Mutta herra And-
reas ajatteli vain: »Kyllä minä teitä ymmärrän.»

— Lähdetään pois, kehoitti herra Ágost, mutta
herra Andreas halusi kuulla laulun loppuun. Se oli
hänen mielestään kaunis — julmasta sisällöstään huoli-
matta.

— Ja niin se satu loppui,
ja rauha palautui.
Mut Began pajurannat
veressä vallan ui.
Hei, György Dózsa
hetkeksi sekaisin
oli pannut maat ja mannut,
niin — koko Unkarin.

— Niin pani, p-u vie! huudahti äskeinen pyörähte-
lijä, joka näytti olevan humalassa. — György Dózsa
oli poikaa!

Mutta nyt hiljeni laulajan ääni, niin että herra And-
reaan täytyi kurottaa kaulaansa paremmin kuullak-
seen:

— Olipa György Dózsa —
näin magyar muistelee.

Ja missä kansa kyntää,
se hiljaa hyräilee:
»Hei, György Dózsa,
hän nosti kapinan!»
Niin: talonpoika Dózsa
v o i nostaa kapinan.

Laulaja vilkaisi olkansa yli kuin varmistuakseen, etteivät herrat olleet ryhtyneet mihinkään arvaamattomiin edesottamuksiin häneen nähden. Mutta ei — vieraat kulkivat jo hiljaa pois päin.

— Siinä on Unkarin onnettomuuden syy, puhui herra Andreas, — talonpojan kurja tila. Tuo laulu oli palanen historiaa. Hyvä Jumala! Minusta tuntuu, että se on tausta, jota vasten huomista taisteluakin on katseltava.

Ja yht'äkkiä hänelle kirkastui se kauhea asia, että Unkari oli tuomittu perikatoon. Valtaherrain synnit huusivat taivaaseen asti . . . niinkuin muinoin Sodom ja Gomorran. Unkarin talonpoikaa oli liian kauan pidetty orjuudessa — sitä ei vanhurskas Jumala enää anteeksiantanut. Siinä myöskin syy, miksi talonpoikia oli kokoontunut näin vähän: he eivät halunneet puolustaa herrojensa isänmaata. Heillä itsellään ei isänmaata ollutkaan.

Ja herra Andreaan valtasi niin suuri tuska, että hän voihkaisi ääneen. Herra Ágost katsahti häneen säikähtyneenä.

— Voitko pahoin?

— En . . . mutta sydäntäni niin pakottaa, kun ajattelen isänmaani surkeaa tilaa ja huomista tuomiopäivää.

— Miksi juuri »tuomiopäivää»?

— Niin minusta tuntuu. Kuule, missä sinun martalócisi ovat? Mennäänpä niitäkin vilkaisemaan.

He kiersivät leirin toiseen päähän. Csanádin pikku piispan iltahartaus oli jo päättynyt. Hänen joukkonsa nukkuivat. Piispan teltastakaan ei enää näkynyt tulta. Yleensä näytti leiri jo asettuneen levolle. Mutta lähellä vankkurimuurin eteläsyrrjää valvoi vielä pieni joukko mezökövesdiläisiä, hartautta harjoittaen.

Lukkari seisoi heidän keskellään ja johti laulua. Se oli omituinen hymni, yksi niitä lukemattomia, joita kansan keskuudessa syntyi. Siinä puhuttiin herrtua Álmoksesta ja piispa Eusebiuksesta:

— Kaniikki Kaisareasta
tuli Konstantinopoliin
ja Álmos-herttuan kanssa
siellä joutui juttusiin:
Oli sattunut entisaikaan
Eusebius-piispalle näin:
Kun hän asteli kulkuessa
ja katseli ylöspäin,
niin sielu pyhän Imren,
ah, leijaili taivaaseen,
ja pyhien kuoro yhtyi
hymniin sulosointuiseen:
*Juvenis castus castorum!*¹

Ja kuin olisivat mezökövesdiläiset nuoret miehet itsekin kuuluneet tuohon taivaalliseen kuoroon, he kertasivat hiljaa:

¹ Puhtaimmista puhtain nuorukainen.

Se teki herra Andreaaseen syvän vaikutuksen. Nuo nuoret miehet ikäänkuin vihkiytyivät kuolemaan nyt taistelupäivän vastaisena yönä. He katselivat surumielisinä heitä, kahta miestä, jotka olivat pysähtyneet heidän lauluun kuuntelemaan — kuin olisivat he tahoneet sanoa heille: »Viekää terveisiä Mezökövesdin pieneen kylään! Me emme palaa! Emme koskaan enää näe sen olkikatkoisia majoja . . . emmekä saa juhlapukuisten tyttöjen kanssa ottaa osaa jumalanpalvelukseen. *Matyótkin*¹ osaavat kuolla Unkarin puolesta!»

Heidän pappinsa, nuori, kalpea mies, kehoitti rukoukseen, ja *matyót* lankesivat polvilleen. Hatut kourassa hiipivät herra Andreas ja herra Ágost eteenpäin. Mutta — silmätessään taakseen kohtasi herra Andreas nuoren *matyó*-pojan katseen, jossa kuvastui ääretön kaiho . . . kuin olisi kuolemaan tuomittu vielä viimeisen kerran katsahnut ihmistä, joka sai rauhassa astella kotiinsa. Sellaisen vaikutuksen teki tuon nuorukaisen katse.

Martalócien leiri oli aivan lähellä — muutaman sadan askeleen päässä. Sielläkin laulettiin. Herra Andreaan päässä vilahti ajatus: »Kumma, kun joka paikassa lauletaan. Miksikähän he niin . . . ?» Tämä laulu oli toisenlainen kuin *mezökövesdiläisten*.

János Magyar se oli, joka täällä lauleskeli . . . alakuloista, syvästi alakuloista säveltä. Se oli yksi noita

² *Mezökövesdiläisten* nimi.

Turkin puolelle paenneiden kurutsien keskuudessa syntyneitä lauluja, jossa kironalainen valittaa kohtalonsa kovuutta ja kalvavaa koti-ikäväää. Sissit istuivat päät kumarassa, hiljaa, liikkumattomina ja kuuntelivat.

János lakkasi ja jäi pää riipuksissa tuijottamaan eteensä. Tuokion oli aivan hiljaista. Mutta — sitten kohotti muuan *martalóc* päätään ja virkahti.

— Laula vielä, János . . . laula »Ah, mieron sauva».

— Pitäisi olla *lant*, vastasi János, — sitten sen saataisi oikein laulaa.

No — mutta kun ei ollut, niin ei ollut. Täytyi laulaa ilman.

János Magyar kakisteli kurkkuaan.

— Ei kulje ääni enää.

— Kyllä se kulkee . . . laula vain.

— No, minä koetan . . .

Ah, mieron sauva, keppi koukkupää
kurutsin kohtaloksi täällä jää.
Hän metsän pedon lailla piillä saa,
ei turvaa anna armas synnyinmaa . . .

— En minä jaksa, keskeytti János. — Laulakoon joku toinen.

— Kyllä minä laulan, kuului yht'äkkiä käheä ääni miesjoukosta, ja Pista Keve, Kurpitsa-Pista, nousi seisomaan.

— No, ka se! Pista laulaa, naurettiin.

— Joo, minä laulan, mutta pitää nousta seisomaan ja ottaa hatut päästä.

Sissit seurasivat kurillaan Pistan kehoitusta. Tämän päänäpistot tunnettiin. Mutta kun hullu aloitti käheällä, värisevällä äänellä, hävisi hymy, ja miehet tulivat totisiksi.

— Kuin pusztan sutta takaa ajetaan
kurutsi-kulkuria täällä vaan.
Ah, olkikatto ennen suojan soi,
nyt Tiszan kaislikossa kaaheroi.

Pista pyyhkäisi silmänurkkaansa, nykäisi kaulalihasiaan, ja seisoen etukumarassa, hiukan kallellaan, jatkoi:

— Ei vaimoa, ei lasta hällä nyt,
ne herrain kosto hält' on riistänyt.
Ei turvaa kirkko, risti myöskään ei,
kapina hältä oikeudet vei.

Ja taas tuo sama nykäisevä liike, joka omituisella tavalla liikutti herra Andreasta. Hän pani merkille, että Pista laulaessaan lievästi särki *r*-kirjainta. Hän ei ollut aikaisemmin sitä huomannut. Mutta se antoi tuolle surumieliselle laululle vielä valittavamman ja avuttomamman sävyn.

— Yks turvapaikka häll' on: puolikuu.
Miss' Szávan vedet Dunaan sekottuu,
saa siellä suojan maassa sulttaanin
kurutsiparka lopuks kuitenkin.

— Mitenkäs se sitten alkoi?

— »Mut ristiriita mikä mahdoton», autettiin Pistaa.

— Mut ristiriita mikä mahdoton,
ett' uskon soturi on uskoton.
Ja mikä tuska, tulta tuimempi:
kurutsin veli kurja moslemi.

Väkevä kyynelvirta vierähti Pistan poskia pitkin. Hän oli niin surkean ja hylätyn näköinen siinä paljain päin, martalóc-joukon keskellä, seistessään. Nyt ei kukaan enää nauranut hänelle, vaan yksi ja toinen miehistäkin pyyhkäisi silmänurkkaansa. Laulun maallisesta sisällöstä huolimatta oli tässäkin tilaisuudessa jo jumalanpalveluksen tunnelmaa. Siihen vaikutti Pistan liikuttava hartaus ja se välittömyys, millä hän esitykseensä suhtautui.

— Mut sanokaatte, mitä mieltte:
kurutsi konsanaan ei ole se,
ken synnyinmaansa täällä unhoittaa,
vaikk' asua hän siellä ei enää saa.

Ja nyt Pista kääntyi ympäri ja etsi taivaalta Otavan. Tuntui, kuin olisi tämäkin liike kuulunut esitykseen, sillä martalócitkin katsoivat nyt samalle suunnalle. Niin välittömästi oli laulu temmannut heidät mukaansa.

— Hän illan tullen tarkkaa tähtihin
ja etsii sieltä vaunut Gönczölin,
ja kaipauksen kutsuu valjaisiin:
näin joka ilta ajaa — Unkariin!

— Niin se Pista laulaa . . . sillä lailla! riemuitsivat sissit. Ja nyt hyräili koko joukko:

— ... ja kaipauksen kutsuu valjaisiin:
näin joka ilta ajaa — Unkariin!

Mutta — nyt astui herra Ágost esiin pimennosta, jossa oli seissyt herra Andreaan kanssa ja kuunnellut laulua.

— Nukkumaan! komensi hän. — Huomenna on ankara päivä.

— Ylistetty olkoon Jeesus Kristus ... ankara päivä, pajattivat sissit, tervehtien herra Ágostia.

— Paljon saalista otetaan!

— Otetaan!

— Mutta ... tiedätkös, mikä päivä huomenna on? kysyi János Magyar äkkiä.

— No ... keskiviikko, kuului monta ääntä yhtä aikaa.

— Niin, mutta mikäs merkkipäivä?

Herra Andreas mietti. Eipä hänkään osannut sitä sanoa.

— No ... mikäs päivä se sitten on? kysyi József Háló, joka myöskin oli miettinyt samaa asiaa.

— Johannes Kastajan kaulanleikkaus.

Johannes Kastajan kaulanleikkaus ... ?

— Niin ... elokuun 29. päivä.

Se oli totta — János Magyar oli oikeassa. Johannes Kastajan kaulanleikkaus se oli. Sattuipa somasti! Mitähän tuo mahtoi merkitä?

— Sitä se merkitsee, että sulttaani pääsee huomenna päästään, veisteli joku joukosta.

— Mutta ... jospa itse pääsemme?

— No, ei sitten millään! Pyhä László auttaa meitä!

Kylmä karsi herra Andreaan selkäpiitä. Todellakin! Se oli Johannes Kastajan kaulanleikkaus — *Decollatio Joannis Baptistae!*

Hän toivotti herra Ágostille hyvää yötä. Kylläpä piti sattua!

Mutta — herra Ágost otti asian tyynesti:

— Kerranhan on kuoltava . . . ja kaikki menee niinkuin Jumala on hyväksi nähnyt.

Niinpä kyllä, niinpä kyllä . . . mutta hyvä Jumala sentään! Ja herra Andreas oli niin suunniltaan, että läksi puolijuoksua menemään, koko ajan hokien: »Johannes Kastajan kaulanleikkaus! Johannes Kastajan kaulanleikkaus!»

IX.

Aamulla varhain marssi armeija leiristä ja asettui pitkin sitä aaltomaista kumpuvyöhykettä, joka paartaa Borzan pohjoista rantaa. Vasen siipi nojautui Tonavan soista tulva-aluetta ja sitä kukkulaa vasten, jota nykyään kutsutaan Turkkilaiskummuksi. Oikea sivusta levittäytyi pitkin Borzan sivujoen vartta. Leiriin oli aamulla levinnyt huhu, että sulttaani oli lähtenyt Baranyavárista.

Armeija oli puoleksi ratsuväkeä, raskasta ja kevyttä. Se järjestäytyi kahteen perättäiseen portaaseen, jotka taas puolestaan muodostivat kaksi erillistä siipeä. Varsinainen keskusta puuttui.

Ensimmäisen portaan oikeaa sivustaa komensi Kroa-

tian baani, herra Ferenc Batthyány, ja vasenta Temesin kreivi Péter Perényi, protestantti ja Nagyváradin piispan veli. Ylipäälliköt, arkkipiispa Tomori ja Szepesin kreivi György Zápolyai, olivat tässä portaassa.

Se oli kokoonpantu neljästä perättäisestä rivistöstä, joista ensimmäinen käsitti melkein yksinomaan kevyttä ratsuväkeä. Tämän linjan takana sijaitsi tykistö, 53 pienenpuoleista ja huonoa kanuunaa, joille kreivi Hardegg pudisteli päätään. Kolmannessa rivistössä seisojalkaväkeä herra Andreas Báthorin ym. komenossa. Neljäs oli taas raskasta ratsuväkeä.

Toinen porras, jossa oli kuningas, jakaantui viiteen toistensa takana seisovaan linjaan, joista etumaista komensi kuninkaallinen kamariherra Miklós Tárcazi. Toisen linjan muodostivat valtakunnan paroonien joukot. Seuraavassa osastossa hoitelivat päällikön nuijaa hovimarsalkat Péter Korlátkövi ja Andreas Trepka, puolalainen, sekä herra Stefan Schlick. Se käsitti etupäässä böömi- ja määriläisiä apujoukkoja. Neljännessä linjassa oli kuninkaan paikka. Hänen oikealle puolelleen olivat sijoittautuneet priimas, Nagyváradin piispa, kansleri Brodarics ynnä muita hengellisiä herroja lippukuntineen — vasemmalle taas palatiini, Györin piispa, Csanádin piispa sekä joukko maallisia herroja. Kuninkaalle oli erotettu erityinen henkivartio-osasto. Tässä osastossa oli paikkansa Pozsony'in kastellaanilla, herra István Aczélilla, kamariherra Ulrik Czettricillä, ym.

Kaikki, mitä Unkarissa oli ylhäistä, rikasta ja komeaa, oli koolla täällä. Kallisarvoiset asepuvut

kypäreineen ja töyhtöineen, turkisreunaiset hatut haikaransulkineen ja jalokivisolkkineen välkkyivät täällä. Se, joka olisi ollut erikoistuntija, olisi voinut luetella kaikki nuo eri värit ja tunnukset . . . noiden Országien, Batthyány'ien, Majláthien ja Horváthien. Tässä joukossa oli vielä jotakin ristiretkiarmeijoiden mahtavuudesta ja jyrkeydestä: terästä ja rautaa — jotakin Fredrik Barbarossan sotajoukon tyylistä: linnanherroja ja ritareita, kreivejä ja ruhtinaita. Ja hohteen tälle kaikelle antoi kymmenen piispan ja kahden arkkipiispan läsnäolo, lukemattomien lippujen paljous, joista jokaisella oli oma tunnuksensa ja kuvansa — komitaattien, banderioitten, hengellisten ja maallisten herrojen komennossa olevien eri joukko-osastojen mukaan — useimmissa Neitsyt Maaria, Unkarin suojelijatar.

Herra Andreas veli Vidorin kanssa oli saanut paikansa ensimmäisessä portaassa veljensä Imren rinnalla. Tämä komensi yhtä arkkipiispa Tomorin osastoa. Hänen korkea-arvoisuutensa ratsasti pitkin rintamaa ruskealla hevosella. Hän oli puettu yltäpäätä teräkseen. Römeänä kajahteli hänen miehekäs äänensä, kun hän puhutteli sotureitaan.

— Minä toivon, herra Wörös, että säilänne puree ja että martalócit nyt lunastavat itsellensä vapaan pääsyn pyhään Unkarinmaahan.

— *Éljen! Vivat!* kajahti sissien sisukas huuto.

Hänen korkea-arvoisuutensa tarkoitti kurutseja, jotka salaa olivat loikanneet yli rajan ja tulleet maatansa puolustamaan. Herra Ágost heilautti hattuaan

ja katsahti voitonriemuisena Andreaaseen. Oliko tämä kuullut? Hänen martalóceistaan riippui nyt hyvin suuressa määrin Unkarin kohtalo. Herra Andreas ymmärsi sen. Mutta sittenkin pakkasi hänen mieleensä epäily: sissit olivat kyllä tunnetut kuuluisasta tappeluvimmastaan, mutta saaliinjanoisina he saattoivat helposti unohtaa pääasian ja hajaantua ryöstämään. Se teki heidät jossakin määrin epäluotettaviksi.

Aamuyöstä oli satanut aika ravakasti, mutta nyt paistoi päivä kirkkaasti. Herra Andreas ihaili auringon valossa kimaltelevia kunnaita. Borzan toisella rannalla hehkui ja säteili, ja kevyttä auerta kohosi maasta. Oli kuin olisi seutukin peseytynyt ja koristautunut juhla-asuun tätä merkkipäivää varten. Herra Andreas ei nyt ajatellut siihen liittyvää kirkollista merkitystä eikä Nagyváradin piispan sanoja: Pál Tomori ja kaksikymmentätuhatta marttyyria. Miks'ei yhtä hyvin: Pál Tomori ja kaksikymmentätuhatta voittoisaa magyaria!

Siellä... edesspäin olivat ne kunnat, joita alas hän viikko sitten oli ratsastanut. Hänen mieleensä muistui Földvárin pienoinen kylä ja Meloni-Miklós. Olikohan isä Miklósin melonitarha säilynyt? Jollei... niin se laitettaisiin uudelleen! Ja hän kertasi ajatuksissaan pyhän profeetta Jesajan sanoja: *»Laetabitur deserta et in via, et exultabit solitudo, et florebit quasi liliūm.»*¹ Tuo oli kuin kuva uudesta Unkarista, joka tämän voitonpäivän jälkeen alkaisi kukoistaa uudella

¹ Korpi ja kuiva maa iloitsevat, erämaa riemuitsee ja kukoistaa kuin kaunokukka (Jes. 35, 1).

tavalla. Ja siihen kukoistukseen kuuluisi myöskin evankelinen oppi

Nuo kunnaat eivät sopineet näkymään tänne, sillä välillä oleva tammimetsikkö esti sen. Mutta hän tiesi, että ne olivat siellä . . . Földvárin kylän takana. Niitä ylös ryntäisi Unkarin armeija ja heittäisi pakanat Drávan toiselle puolen! Ja sitten he marssisivat Eszékiin . . . ja poltettu kaupunki kohoaisi tuhasta jälleen . . .

Metsikkö kylpi päivän säteissä. Se teki niin tuoreen ja raittiin vaikutuksen, että ihan silmää hiveli. Tammi-
mien latvoissa välkkyi valo . . . niiden lehvät hohtivat kirkkaina. Mutta — alhaalla, puiden juurilla hiiviskeli hämy kuin salassa kyttäävä vihollinen. Hän huomautti veljelleen siitä.

— Niin . . . siellä ovat kunnaat. Ne olisi pitänyt miehittää. On tehty auttamaton virhe . . .

Herra Andreas säpsähti. Imre oli niin synkännäköinen. Tuo kaunis kuva kukoistavasta Unkarista särkyi. Hänen mielensä valtasi paha aavistus.

— Onko se nyt myöhäistä? kysyi hän.

— Myöhäistä on.

Imre oli todellakin synkeällä päällä. Hänen mielestään oli tehty niin monta monituista virhettä, että oli ihme, jos he kunnialla selviytyisivät.

Takaapäin kajahteli *éljen*-huutoja. Herra Andreas kääntyi katsomaan sinnepäin. Sieltä ratsasti kuningas palatiinin seurassa. He ajoivat pitkin linjoja, ja palatiini puhui. Etäisyyden vuoksi ei erottanut sanoja, mutta voimakkaista *éljen*- ja *vivat*-huudoista päättäen se oli jotakin tulista ja innostuttavaa. Herra Andreaan

levottomuus ei ottanut häipyäkseen. Hän ajatteli:
»Tuo on vain keinotekoista...»

Jonkin hetken kuluttua ehti majesteetti heidän portaaseensa. Herra Andreas pani merkille, että kuningas oli tavattoman kalpea. Ja kuin olisi hänen sydämensä yht'äkkiä seisahtunut hän tunsi, että mentiin kuolemaan. Hän muisti mezökövesdiläiset... erittäinkin sen nuoren, melkein poikaselta näyttävän sotamiehen, joka oli luonut hänen jälkeensä kaihoisan katseen... kuin olisi hän jättänyt sanattomat jäähyväiset. Samanlaisin katsein katseli herra Andreas nyt kuningasta ja palatiinia.

Hänen majesteetillaan oli yllään haarniska, mutta kypärä puuttui vielä. Päässä leveälierinen plyyšireunainen hattu hän ajoi pitkin rintamaa nyökytellen päätään ja kohautellen oikeaa kättään.

Herra Andreas tarkasteli kuninkaan asepukeua. Se oli teräksestä, kuuluisasta milanolaisesta haarniska-teräksestä. Neliönmuotoiset ruudut koristivat sitä kauttaaltaan, keskellä ristinmuotoiset, nelilehtistä apilaa muistuttavat upotukset. Kyynärtaipeita suojaavat levyt olivat lumpeen lehtien kaltaiset. Rintaa koristivat samanlaiset neliöruudut, samanlaisin, ristinmuotoisin upotuksin. Keskellä komeilivat toisiinsa kietoutuneina kirjaimet *LS*. Olkavartta suojaavan levyn reunassa oli myös *S*-kirjain. Polvista alaspäin ulottuvat terässaappaat päättyivät leveihin tylppäpäisiin teriin. Herra Andreaan päässä vilahti ajatus:
»Tuo on raskas tällaisella ilmalla...»

Palatiini ratsasti kuninkaan rinnalla. Herra And-

reas oli kuullut, että Báthori oli aamulla sopinut kuninkaan kanssa ja pyytänyt anteeksi eilisiltaista käytöstään. Turpeana ja leveänä hän istui nyt mustan orhinsa selässä, puettuna yltäpäätä punaiseen. Pieni, viheriä lakki nökötti päässä, hiukan kallellaan toiselle korvalliselle. Sitä koristi pitkä, valkoinen haikaran sulka.

Jollei olisi tuntenut kuningasta, olisi helposti luullut häntä tuon mahtavan herran käskyläiseksi. Niin tahdottoman näköisenä tämä nyt seurasi palatiinia. Tämä näytteli suojelijan osaa, ja herra Andreaasta tuntui, kuin olisi hän kaiken tämän tarkoituksellisesti järjestänyt.

— Uljaat unkarilaiset! Tänä päivänä ratkaistaan isänmaan kohtalo. Minä, teidän kuninkaanne, toivon —

Kuninkaan unkarinkieliset, vavahtelevalla äänellä lausutut sanat hukkuivat valtaviin *éljen*-huutoihin. Palatiini nyökkäsi päätään — aivan kuin todetakseen, että nyt oli tämä juttu järjestyksessä. Hän viittasi hallitsijalle, ja he ajoivat pois.

»Majesteetti-parka», ajatteli herra Andreas. Hän oli ollut sen näköinen, kuin olisi ollut itkuun purskahtamaisillaan.

Ja suunnaton säälin ja oman avuttomuuden tunne valtasi hänet.

Koko aamupäivä oli jo kahakoitu Borzan toiselle rannalle takertuneen vihollisen kanssa, kun suunnil-

leen kolmen tienoissa iltapäivällä rupesi joen takaa näkymään uusia turkkilaisosastoja. Valkoisia turbaaneja ja erivärisiä kauhtanoita vilisi siellä — tammimet-sikön ja Borzan oikeaa rantaa reunustavien kunnaiden välissä. Samaan aikaan ilmaantui unkarilaisten oikealle siivelle myös vihollisen joukkoja. Käyttäen hyväkseen sitä kukkulajonoa, joka kauempana, Földvárin kylän eteläpuolella, kaakkois-luodesuuntaa kul- kien ulottuu lähelle Borzan oikeaa rantaa, olivat nämä sen suojissa ylittäneet joen ja edenneet aivan unkarilaisten oikean siiven kohdalle. Toinen osasto oli jat- kanut matkaa vielä ylemmäs, lähelle Bácsfalvan kylää, joka nyt on hävinnyt. Ne olivat Bali- ja Chos- rev-bein osastot, jotka suurvisiiri Ibrahim oli lähettä- nyt tänne estämään unkarilaisia perääntymästä poh- joiseen.

Molemmat olivat saaneet ehdottoman käskyn olla osaaottamatta taisteluun. Vasta taistelun jälkeen piti heidän katkaista unkarilaisten perääntymistie. Huo- mattuaan nämä joukot komensi Tomori osaston kunin- kaan henkivartioväestä ottamaan selvää tilanteesta ja lyömään nämä vihollisen osastot. Herrat Ráskay, Török ja Kállay läksivät, eikä heistä koko taistelun aikana kuulu mitään. Nähtävästi — huomattuaan vihollisen pysyvän alallaan — he eivät myöskään liik- kuneet, vaan jäivät pitämään silmällä näitä vihollisen osastoja: siis tavallaan toimettomiksi.

Samaan aikaan lähetti Tomori herra Andreaan vie- mään sanaa kuninkaalle, että tämä saisi antaa ryn- näkkömerkin. Herra Andreas ajoi siis toiseen portaa-

seen, ohi ensi portaan rivistöjen. Pieni välimatka erotti niitä toisistaan. Sivuttaessaan tätä aukeaa hän pysäytti tuokioksi, sillä hänen silmänsä kohtasi komea näky.

Kardinaali Szalkay, päässä sotahattunsa, istui ratsun selässä, Csanádin, Nagyváradin ja Pécsin piispojien ympäröimänä. Valtakunnan lippu oli kannettu tänne heidän eteensä, ja hänen eminenssinsä siunasi sitä parast'aikaa, herra János Drágfin, kuninkaallisen lipunkantajan pitäessä lippua maata kohti kallellaan. Joukko pappeja, hopeiset ristit rinnallaan ja kädessä pieniä kirkollisia viiriä istui niinikään hevosten selässä priimaksen takana. Herra Andreas tunsu Székesfehervárin rovastin, jonka oli jonkin kerran tavannut leirissä. Hän näytti johtavan pappisosastoa. Csanádin piispa kanto lippua, johon oli kuvattu lohikäärmettä polkeva pyhä Yrjänä. Piispa Csaholy näytti itse tänä hetkenä tuollaiselta pieneltä pyhältä Yrjänältä. Niin tulinen into hehkui hänen punakoilla kasvoillaan.

Herra Andreas oli pysäyttännyt vain pariaksi silmänräpäykseksi, mutta ajoi sitten eteenpäin. Tunto sanoi, että hän oli tehnyt sotilaallisen virheen: sanantuoja ei saanut koskaan antaa minkään esteen itseään viivyttää. Mutta — hän ei ollut jaksanut voittaa kiusausta. Jonkin verran sekavissa tunteissa hän nyt karkuutti neljänteen rivistöön, missä tapasi kuninkaan. Kansleri Brodarics ja Nyitran piispa auttoivat hänelle parast'aikaa kypärää päähän. Herra Andreas tuskiteli: taas kului kallista aikaa. Mutta — samalla häntä

lohdutti, että tämä viivytyks tavallaan kuittasi edellisen.

Hän silmäili ympärilleen. Herrat tekivät hartaina ristinmerkkejä, ja hiljaista rukouksen muminaa kuului eri tahoilta. Mutta tätä hiljaista hartautta häiritsivät palatiinin kiroukset, joilla hän osoitti kärsimättömyyttään, kun palvelijat eivät kyllin nopeasti saaneet hänen panssariaan selän takaa sidotuksi.

— *Mi az Isten nyila!* Ettekö saa remmejä tiukemmin kiinni!

Kuningas käännähti sinnepäin ja kohotti teräshansikkaan verhoamaa kättään. Majesteetti oli kuoleman kalpea. Hän kostutti kielellä huuliaan ja niiskui, ikäänkuin olisi hänellä ollut nuha. Herra Andreas tempasi hatun päästään ja kumarsi.

— Teidän majesteettinne! On käsketty antaa rynnäkömerkki.

— Kuka, kuka? hätäili kuningas, ja herra Andreas huomasi, kuinka hänen pelästyneet kasvonsa pälyivät hopeisen kypärän silmikon takaa kuin vangin, joka katselee rautaristikon läpi.

— Hänen korkea-arvoisuutensa, arkkipiispa Tomori. Olen lähetti.

Ja herra Andreas osoitti käsivartensa ympärille sidottua valkoista nauhaa.

— Niin, niin, jatkoi kuningas, — *Domine miserere!* Missä on merkinpuhaltaja?

Nuori paašipukuinen poika ratsasti paikalle. Herra Andreaan mielestä hän muistutti Bélaa, Béla Pehelyä, ja hänen mielessään vilahti Buda ja äidin

talo. Mutta — hänen mietteensä katkaisi kunin-
kaan ääni:

— Vie sana hänen eminenssilleen, että saa aloittaa.

Merkinpuhaltaja karahutti tiehensä. Hetken kulut-
tua kohosi toisen portaan etulinjojen eteen lippujen
metsä. Priimas paljasti päänsä, ja sotajoukko seurasi
esimerkkiä — ne, joilla ei ollut umpikypärää. Liput
laskeutuivat rukousasentoon. Ilmoille kajahti hymni:

— *Sancte Georgie,
victor draconis!
Te invocamus
tempore angoris:
Hostes illatos
placeas fugare,
infortunatos
salvos praestare.
Amen.*¹

Siltä paikalta, missä herra Andreas oli, oli hyvä kat-
sella tuota juhlallisuutta. Paikka oli hiukan ympä-
ristöään korkeammalla. »Amenen» lopputavu venyi
pitkäksi. Sen sävel häipyi kuin vieno tuulenhyminä,
joka vähitellen lakkaa. Seurasi syvä hiljaisuus. Luke-
mattomien kumartuneitten päitten yläpuolella loisti
aurinko. Jossakin korskahti hevonen.

Sitten kajahti yht'äkkiä merkkitorven ääni. Se räik-
kyi ilmassa läpätunkevasti. Borzan rannoilta vastasi
kaiku. Kolme kertaa perätysten kertautui tuo räik-

¹ Pyhä Yrjänä, lohikäärmeen voittaja! Sinua rukoi-
lemme ahdistuksen ajalla: Maahan hyökänneet viholliset
karkoita armollisesti ja pelasta onnettomat.

kyvä sävel. Kumaraan painuneet päät oikeivat, liput kohosivat, ja sapelit, sotanuijat ja vasarakirveet heiluivat edestakaisin.

— Jeesus! Jeesus! Jeesus!

Se oli sovittu sotahuuto. Ympärillä olevat kunnat kajahtelivat, kun kaksikymmentäviisituhatta kurkkua parkaisi ilmoille tämän kaikkein pyhimmän nimen. Kaiku kiiri kauas Borzan toiselle puolen ja heitti takaisin tämän äänten pauhun valtavana kohinana, jossa eriväriset huudot risteilivät sekaisin kuin salamapilvessä. Kuulosti kuin olisivat uskottomat tällä tavalla hännänneet unkarilaisia, jotka huusivat avukseen Vapahtajaansa. Herra Andreas veti syvään henkeä.

Hänen piti palata, sillä hänen paikkansa oli ensimmäisessä portaassa — ja olihan hän sitäpaitsi lähetti. Mutta — kuningas viittäsi hänelle:

— Jääkää te tänne...

— Mutta... teidän majesteettinne —

Herra Andreaan sanat katkaisi voimakas yhteislaukaus. Unkarilainen tykistö oli ampunut.

— Teidän majesteettinne! Minä olen hänen korkeaarvoisuutensa arkkipiispan lähetti.

Kuningas oli tavattoman hermostunut. Hän näytti menettäneen itsehillinnän täydellisesti.

— Kuulkaa! Nyt ensimmäinen porras lähti!

Ja hän mumisi itsekseen käsittämättömiä sanoja.

Herra Andreas oli ymmällä. Tässä hän istui, ratsunsa selässä... ja tuolla hänen toverinsa jo mennä viilettivät tulista laukkaa. Mitä sanoisi Imre, mitä

herra Ágost, mitä itse Tomori? Mutta... kuningas oli käsenyt hänen jäädä...

Piispat palasivat paikoilleen. He virittivät virren, johon koko toinen porras vähitellen yhtyi: »*Vexilla regis prodeunt*».

»Kuninkaan lippu kulkevi,
salaisuus Ristin loistavi,
kun elo kuolon kantavi
ja kuollen elon tuottavi.

Se oli Ristin ylistysvirsi, jota laulettiin Herran kärsimystä palvottaessa. Mutta — herra Andreaan mielestä se sopi nyt. Sillä olihan tämä sotajoukko kukaties määrätty kuolemaan ja kuolemallansa myös ristin salaisuutta kirkastamaan.

»Puu kaunis, ratki loistava,
kuninkaan ylläs purppura,
valittu runko, joka saa
ruumista pyhää koskettaa...

Kuningas oli liikutettu. Pari isoa kyyneltä vierähti hänen kalpeita poskia pitkin. Siellä... edessäpäin ryntäsivät Tomorin joukot. Sieltä kuului vain sekavaa taistelun melskettä.

»Oo, Risti, toivo ainoa,
nyt kärsimyksen aikana
hurskaille armo enennä,
syntisten kuorma kevennä...

Herrat tekivät hartaina ristinmerkkejään — pala-

tiinikin. Kaipa hänkin muisti, ettei ollut tainnut tulla niin eletyksi, kuin kirkon pyhät käskyt velvoittivat. Hänkin oli harvinaisen vakava ja — niinkuin herra Andreaasta näytti — liikutettukin. Herra Andreaan sydänkin oli vavahtanut, liikutus oli tarttunut häneenkin, koskapa hänen silmänsä uivat kosteina. Tänä hetkenä hänestä tuntui, että Unkarin herrat — kuninkaasta alkaen — olivat puhdistuneet synneistään . . .

— Ei ollut hyvä tämä järjestys, teidän majesteettinne, rikkoi priimaksen ääni yht'äkkiä hiljaisuuden. — Kovin erilaisia joukko-osastoja kuului ensimmäiseen portaaseen.

— Niin . . . kevyet osastot ehtivät ensimmäisinä perille, sitten raskas ratsuväki. Jalkamiehet jäävät auttamattomasti jälkeen. Iskuvoima heikkenee sillä tavalla . . .

— Kukas se tämän järjestyksen keksi?

Palatiini äskeisestä hartaudestaan huolimatta oli jälleen valmis riitelemään.

— Älkää, älkää! hermostui kuningas. Hän oli nyt jonkin verran voittanut takaisin mielenmalttiaan ja näytti käskijältä. — Mitä Mátyás sanoo? Jumala tietää, missä tänään aterioimme.

Pieni keittiömestari, joka oli ratsastanut kuninkaan luo kysymään, missä hänen majesteettinsa halusi syödä päivällisensä, käänsi ratsunsa ja katseli sinnepäin, mihin Tomorin joukot olivat painuneet. Pieni mies varjosti kädellä silmiään ja huokasi syvään.

— Katsokaa, katsokaa! Nyt iskee Tomori yhteen! huudettiin samassa.

— Nyt ovat joen yli! Eläköön Kalocsa!

— Eläköön! kajahuttivat miehet pitkin linjaa, ja Csanádin pikku püspa huusi vielä toisten tauottua:

— *Vivat!*

Mutta priimas muikisti suutaan ja rupesi nyt tähyämään samalle suunnalle oikein toden takaa. Kultainen risti hänen sotahattunsa päällä tutisi.

X.

Tomori oli päässyt onnellisesti joen yli. Hänen kevyt ratsuväkensä iski nyt vihollisen kimppuun pitkin koko rintamaa. Vain kerran oli tykistö ehtinyt ampua, kun ensimmäinen porras jo oli karkuuttanut pitkin kenttää sapelit sojossa ja hevosten harjat hulmuten.

Nämä olivat rumelialaisia akindšeja. Tomori tunsi ne vanhastaan — siksi monta kertaa hän oli ollut tekemisissä niiden kanssa. Punainen vihollislippu liehui siellä jossakin . . . edessäpäin — muutaman kummun juurella. Sen ympärillä kävi tulinen käsikämmä.

— *Éljen!* hikkaisi hänen korkea-arvoisuutensa ja karahutti sinne. Häntä seurasi Imre Tárkány osastoinen.

»Ei olisi hänen korkea-arvoisuutensa pitänyt jättää paikkaansa», ajatteli Imre. »Hän menettää yleissilmäyksen . . .» Mutta — voimakas ravi sotki nämä ajatukset, ja seuraavassa tuokiossa hän jo ihaili Tomoria, joka huutoi tiheimmässä akindšiparvessa, raivaten itselleen tietä vihollisen lipun luo.

— Jeesus Maaria!

Yhdellä ainoalla hyvin tähdätyllä iskulla halkaisi Tomori turkkilaisen lipunkantajan pään. Punainen vaate kaatui hänen silmilleen. Hän heilautti kättään ja repäisi lipun irti tangosta.

— Ensimmäinen voitonmerkki, herra Tárkány!

Hän heitti lippuvaatteen Imrelle, joka nopeasti sitaisi sen vyötäisilleen. Sitten hän huusi jotakin ja viittasi sapelillaan eteenpäin. Siellä oli toinen vihollisen osasto. Tiheimmässä parvessa tappeli siellä kaksi unkarilaista, joiden käsivarsi kohosi ja vaipui vuoronperään. Imre tunsu veli Vidorin ja arvelen Andreaan myös olevan siellä hän kannusti ratsuaan ja huusi miehilleen:

— Suoraan perässä! Täyttä ravia!

Vidor, joka ei ollut nähnyt herraansa sen jälkeen kuin tämä Tomorin lähettinä oli ratsastanut toiseen portaaseen, luuli tämän kaatuneen. Siksi iski hän nyt irvillä ikenin vihollisen kimppuun. Ei olisi luullut tuon hontelon vartalon voivan kehittää sellaista tarmon määrää, mutta kiukku antoi Vidorille jättiläisen voimat. Hän halkoi akindšien kalloja kuin kurpitsoita.

Hänen vieressään otteli Ágost Wörös. Tämäkin oli kaivannut herra Andreaasta, mutta nyt taistelun tiimellyksessä unohtanut hänet. János Magyar, vanha martalóc, huutoi siinä hänen lähettyvillään. Nyt syöksyi iso akindši-aga herra Ágostia kohti skimitar koholla ja silmissä tiikerin tuike.

— *Alláhu akbar!*

— Jeesus! parkaisi herra Ágost, sillä hän ei ollut ehtinyt huomata agaa. Tämän käyräsapeli kohosi jo iskuun, kun samassa Imre sivulta käsin seivästi agan sapelillaan.

— Kiitos, herra Tárkány!

— *Hajrá!* vyöryi pitkin kunnaita kuin venytetyn virren sävel. Imre vilkaisi ympärilleen. Missä oli hänen korkea-arvoisuutensa? Samassa hän muisti Andreaan.

— Missä on Andreas, herra Andreas? huusi hän.

Mutta kukaan ei kuunnellut häntä. Unkarilaiset oli vallannut oikea tappeluraivo. He kävivät yhä sisukkaammin päälle. Ferenc Batthyány, Kroatian baani, raivasi joukoillaan tietä yhä syvemmas tammimetsikköä kohti. Hänen rynnäkköään ei voinut kukaan vastustaa. Tuokion kuluttua kääntyi koko akindšiosasto hurjaan pakoon.

— *Victoria!*¹ kajautti Andreas Báthori, joka jalkaväkineen myös oli ehtinyt leikkiin. Hän piti voittoa varmana.

Ja varmalta se näyttikin. Tomori, joka nyt oli ehtinyt tammimetsikön laitaan, oli myös samaa mieltä. Ympärillä kaikuvan melskeen vuoksi hän ei voinut nähdä eikä kuulla, mitä oli pakenevien rumelialaisten takana. Hänkin siis vahvistui siinä käsityksessä, että kaikki paikalla olleet vihollisen joukko-osastot nyt oli lyöty ja ettei tarvittu muuta kuin hiukkasen ponnistaa, niin päivän työ olisi tehty. Senvuoksi hän lähetti Andreas Báthorin viemään sanaa kuninkaalle,

¹ Voitto!

että tämä hyökkäisi nyt joukkoineen. Hänkin piti voittoa varmana.

Báthori läksi, ja Tomori jatkoi Batthyány'in kanssa takaa-ajoa. Hei, tämä oli toista kuin alituinen perään-tyminen! Kylliksi hän oli jo saanutkin sitä tehdä. Optimismissaan hän uskoi, että sulttaani oli vielä kaukana ja että tämä — kun sai tämän tappiosanomana, suin päin kääntyisi pakoon. Silloin ei hänen tarvitsisi muuta kuin antaa hiukan vauhtia, ja pakanat olisi heitetty rajojen taa! Kauan kestäisi, ennenkuin sulttaani jälleen uskaltaisi lähteä Unkaria ahdistamaan. Tämä viimeinen ajatus tuntui hänen korkearvoisuudestaan hiukan surulliselta. Hän saisi jälleen lähteä Kalocsaan messuja lukemaan . . . ja hänen korkearvoisuutensa täytyi myöntää, että sota oli haus Kempaa . . . paljon haus Kempaa . . .

Näistä mietteistä hänet tempaisi Batthyány'in huuto:

— Pyhä Tapani . . . ja kaikki taivahan pyhimykset!

Mitä . . . mitä nyt? He olivat saapuneet tammimet-sikön toiseen laitaan. Kroatian baani oli seisauttanut ratsunsa ja kiljui miehilleen: »Takaisin, takaisin!» Tomori katsahti häneen hämillään. Hän oli ollut suis-tua satulasta. Niin äkkiä hän oli pysäyttänyt ratsunsa.

— Katsokaa, teidän korkea-arvoisuutenne! Kat-sokaa!

Baani osoitti Földvária kohti. Sieltä, kylän takaa kohoavilta kukkuloilta laskeutui sankkoja vihollis-osastoja. Täydellisen hiljaisuuden vallitessa ne lähes-tyivät sieltä kuin suuri heinäsiirkkaparvi.

— Sulttaani! voihkaisi Tomori ja koetti hillitä joukkojaan. Mutta — nämä oli vallannut sellainen takaaajovimma, etteivät ne enää kuulleet komentoa. Suin päm syösten eteenpäin ne yht'äkkiä huomasivat joutuneensa turkkilaisen tykistön eteen, joka noin puolen-toista kilometrin pituisena rintamana sijaitsi ihan Földvárin kylän kohdalla. Muutamaan syvennykseen sijoitettuna ja turvevalleilla suojattuina ei pattereita erotanut, ennenkuin oltiin ihan niiden alla. Niin hyvin ne oli naamioitu.

— *Steccato, steccato!* karjui Imre Tárkány, joka palasi takaisin naama ruudin savusta mustana. — Nuo italialaiset p-ut ovat laittaneet *steccaton!*

Hän tarkoitti vallitusta, joka oli rakennettu siten, että janitšaarien teroitettuja seipäitä oli isketty maahan tykkien väliin ja peitetty turpeilla. Sen nimi oli italiankielellä *steccato*.

Tomori katseli sinnepäin, ja kauhu kuvastui hänen kasvoiltaan. Kokonaiset rivit suistuivat maahan. Tykinluodit lensivät tammimetsikön yli, niin että ilma vonkui. Mutta — ilmanpaine heitti miehet ja hevoset nurin yhteen röykkiöön. Muutamat suoraan paloivat tykkien suista leimahtelevista salamoista. Ja sieltä...vasemmalta purkaantui vain uusia vihollisjoukkoja yhä sakeammin, yhä sakeammin...

— Jeesus Maaria! parkaisi arkkipiispa. — Unkari on mennyttä!

Kuitenkin hän lähetti sanan Péter Perényille, että

tämä rientäisi vasemman siiven avuksi, ja syöksyi Batthyány'in kanssa turkkilaisten linjoja vastaan.

Sen neljännestunnin aikana, joka Andreas Báthorilta suunnilleen kului, ennenkuin hän pääsi perille, ehti siis tapahtua paljon sellaista, mikä muutti tilanteen täydellisesti.

Ensiksikin: osa martalóceja, jotka olivat taistelleet rumelialaisten kanssa, hajaantui ryöstämään heti takaa-ajon alussa. Ágost Wörös oli sitä pelännyt, mutta hänen ei ollut onnistunut saada miehistä mukaansa kuin rippeet.

Toiseksi: perääntyneet turkkilaiset olivat parahiksi ehtineet hajaantua sivuille ja houkutella unkarilaiset edelläkerrotulla tavalla ihan tykistönsä kitaan. Tomori oli ajatellut rintaman murtoa, mutta luopunut siitä nähtyään, mitenkä hänen miehensä heitettiin takaisin. Näiden joukossa oli osa martalóceja, jotka Ágost Wöröksen oli onnistunut saada mukaansa. Ensimmäisen yhteislaukauksen pamahdettua riensivät ne Borzan rantaan jakamaan saalista.

Kun tämä oli selvinnyt Tomorille ja Batthyány'ille, suorittivat he nopean käännöksen oikealle ja syöksyivät pitkin tykistölinjaa, sen ohi, voidakseen murtautua läpi tykistön ja sen vasemmalle sivustalle sijoittautuneiden rumelialaisten ratsuväkiosastojen välistä. Mutta — nyt laukaisivat topdšit — turkkilaiset tykkimiehet uudelleen tuliputkensa, niin että kokonaiset rivit

ilmanpaineesta paiskaantuivat nurin. Luodit tosin lensivät yli — tykit oli suunnattu liian korkealle — mutta moraalinen vaikutus oli hirvittävä.

Hevoset saivat suorastaan raivokohtauksia. Ne karkasivat takajaloilleen ja kaatuivat selälleen. Useampi urhoollinen ratsumies siten rusentui kuoliaaksi. Osa miehistä joutui sellaisen kauhun valtaan, että syöksyi suin päin pakoon. Eivät auttaneet Tomorin rukoukset eivätkä manaukset. Nämä pakenevat joukko-osastot törmäsivät pahki toista porrasta, joka nyt nopeaa ravia ratsastaen ryntäsi paikalle. Kaksi ihmis- ja hevosaaltoa löi vastakkain, — mutta väkevempi heitti heikomman nurin: pakenevien oli pakko kääntyä ja palata uudelleen tuohon turman paikkaan.

Herra Andreas ratsasti kuninkaan lippukunnassa, kun tämä yhteentörmäys tapahtui. Hän oli jännittyneenä odottanut tietoja Tomorin rynnäköstä. Kun herra Andreas Báthori oli tuonut voiton sanoman, oli hän sydän riemusta tulvillaan painanut kannukset ratsunsa kupeisiin ja karahuttanut mukaan.

Nyt hän luuli toisen portaan kohdanneen ensimmäisen vihollisosaston ja siitä tämän pysähdyksen aiheutuneen. Pitkin matkaa . . . Borzan oikealta rannalta alkaen oli maasto ollut täynnä kaatuneita ja haavoituneita . . . vihollisia ja omia miehiä. Herra Andreas oli kauhistunut. Hirmuinen oli kuoleman kenttä, jonka läpi sodan punainen ratsastaja oli ajanut.

Mutta — samalla tuo näky kiihoitti häntä. Hän joutui sellaisen raivon valtaan, että rupesi hihkumaan:

— Eteenpäin! Miks'ei mennä eteenpäin?

Ja nyt mentiin taas. Maassa, äskeisen pysähdyspaikan kohdalla, oli kokonainen röykkiö hevosta ja miestä. Sikin sokin sätkiviä jalkoja ja käsiä näkyi siinä vain yhtenä sekavana rykelmänä. Mutta — ne olivat omia miehiä ja hevosia kaikki tyynni. Mistä se johtui?

Hän ei kuitenkaan ehtinyt tätä kysymystä sen kauemmin miettiä, sillä ravi jatkui entistä tuimemmin. Komitaattien liput liehuivat joukkojen yllä, keinuen ratsujen tahdissa . . . ja siellä täällä erotti herra Andreas jonkun banderion lipun. Mutta takana — viimeisessä rivissä tuli itse valtakunnan, pyhän Unkarin lippu, jota herra János Drágfi kantoi. Herra Andreas erotti vilahdukselta Csanádin pikku piispan, joka raudikkonsa selässä, leveälierinen papinhattu päässään, lasketti menemään sapeli pystyssä, lippu vasemmassa kädessä. »Miksikähän hänen korkea-arvoisuutensa ei käytä kypärää?» vilahti hänen päässään. »Ehkä se on hankala . . . tällaisessa helteessä . . . ja hänen korkea-arvoisuutensahan on sellainen . . . kimmoisa mies.»

Hänestä tuntui omituiselta ajatella näin . . . juuri nyt . . . tällaisessa hirveässä melskeessä — määritellä tällä tavoin Csanádin pikku piispan olemus. Mistähän se johtui? Tällaisina hetkinä, jolloin seuraava silmänräpäys saattoi muodostua vallan kohtalokkaaksi, tuntuivat aistit toimivan tavattoman nopeasti, mutta

samalla erikoisen selvästi ja kylmästi. Yksityiskohdat . . . samoin kuin jonkun henkilön yleiskuva painuivat mieleen harvinaisen selvinä . . . kuin salaman valossa. Elämä oli kokoonpantu hetkistä . . . tavattoman lyhyistä hetken kappaleista, jotka tajunta vaistosi kuin tulikipunoina. »Ihmeellistä, että on näin», ajatteli herra Andreas, ja hänen päässään välähti, että jos seuraavassa tuokiassa tuollainen kipuna ei leimaisikaan, niin se ehkä merkitsisi sammumista . . . kuoleman yötä . . .

Joku ratsastaa hänen ohitseen ja huutaa suu ammoltaan. Tuokin tilapäiskuva ehti painua herra Andreaan mieleen niin elävästi, että — jos hän eläisi — hän muistaisi sen aina. Se oli ollut herra Trepka, kuninkaan puolalainen hovimestari, ja herra Andreas oli selvästi kuullut, mitä hän oli huutanut: »Majesteetti, majesteetti!» Kylläpä hänen suunsa oli ollut ammolla, ja jäykkänä kuin patsas hän oli laskettanut menemään kuoleman kauhu kasvoillaan. Tuo ammottava suu, josta sydäntä vihlova hätähuuto kajahti ilmoille, oli kuin yhteinen . . . koko kansan . . . koko valtakunnan yhteinen . . . kuin olisi Unkari ollut vain yksi ainoa mies, joka lasketti eteenpäin, jäykkänä kuin patsas . . . kuoleman kauhu kasvoillaan ja huusi apua. Herra Andreas käsitti, että tuon näköinen oli ihminen, jolle ei enää maailmassa ollut olemassa kuin yksi ainoa asia . . . kaiken muun muututtua olemattomaksi. Hän oli kuullut hovimestarin huutaneen kuningasta, ja tuokioksi välähti hänen päässään: »Niin . . . missähän kuningas todellakin on?»

Mutta — mitäs nyt? Edessäpäin jymähti sellainen yhteislaukaus, että kuuma ilmanvirta oli viedä pään mennessään. Kuninkaan lippukunta hajosi yht'äkkiä kuin siivellä pyyhkäisten. Herra Andreas katsahti siihen suuntaan, missä oli äsken nähnyt Csanádin pikku piispan ja huomasiikin tämän joukkojen vilinässä vimmatusti hakkaavan ympärilleen. Mutta — nyt hän oli menettänyt lippunsa. Herra Andreaasta näytti, että piispa kohta räjähtäisi kappaleiksi . . . niin punainen, niin tavattoman punainen hän oli. »Jeesus! Jeesus!» kaikui ympärillä, ja sitten taas: »Allah! Allaa-ah!» Mitä? Joko oltiin vihollisen kanssa käsikähmässä?

Joukko unkarilaisia jalkamiehiä taisteli siinä . . . vihollisen tykistölinjan edessä. Lyhyet, tanakat miehet ottivat topakasti vastaan näiden sulttaanin valiojoukkojen rynnäkön. Uljaasti he löivät sen takaisin . . . karkoittivatpa muutaman ratsuväkiryynnäkökin. Herra Andreas ehti vain vilahdukselta nähdä tuon sekavana kuhinana kuohuvan lauman, jossa vilisi janitšaarien roikkuvapäällyksisiä lakkeja ja spahien paavin tiaraa muistuttavia päähineitä.

Yht'äkkiä sukelsi tästä sekamelskasta esiin voimakas mies, joka ratsasti ruskealla hevosella. Päässä turbaani ja yllä tummanviheriä kauhtana, jonka leveät hihat hulmusivat, hän lasketti eteenpäin spahijoukon etunenässä. »Sulttaani!» välähti herra Andreaan päässä, mutta — sitten hän muisti, että sulttaani käytti viheriää turbaania . . . ja tällä miehellä oli punainen. Seuraavassa tuokiossa hänen huomionsa kiintyi spahiin, joka pitkän seipään päässä kantoi

poikkihakattua päätä. Herra Andreas tunki pyörtyvänsä. Se oli — Tomorin pää!

»Allah! Allah!» kaikui hänen ympärillään, ja miehiä survoi yhdessä kuin riihen tappajia. Aseet kalskuivat . . . raikui ja mäiky, niin että korviin koski. Herra Andreas oli joutunut puristuksiin omien miesten väliin. Nämä kuljettivat häntä mukanaan kuin tulvavirta ajelehtivaa puuta.

»Johannes Kastajan kaulanleikkaus», ajatteli hän. Kukas se oli puhunutkaan Johannes Kastajan kaulanleikkauksesta? Magyar . . . János Magyar. Niin . . . niin — nyt oli elokuun 29. päivä.

Hän ei ollut vielä päässyt kertaakaan sivaltamaan. Ympärillä pauhasi vain . . . ja yksi pitkä, katkeamaton, tuhansista kurkuista lähtevä, lampaan mäkätystä muistuttava ääni vyöryi pitkin tannerta, — mutta kauhean kova, hirvittävän kova. Siitä kaikui sellainen hätä . . . sellainen sydäntä kouristava kuoleman kauhu ja hätä, että herra Andreas ajatteli: »Tällaista on varmaan viimeisellä tuomiolla . . .»

Ja samassa hän muisti Tomorin pään. Julmannäköinen spahi oli kantanut sitä pitkän seipään nenässä, ja arkkipiispan kasvot olivat olleet veren tahraamat. »Ei olisi minun pitänyt jäädä . . . sinne kuninkaan joukkoihin», ajatteli hän. Ja hänestä tuntui kuin olisi hän ollut syypää Tomorin kuolemaan . . .

Mutta — nyt jymähti taas, niinkuin olisi taivas revennyt. Vonkui ja myrskysi vain pään päällä. Nuolia satoi. Hakapyssyt paukkuivat. Edessäpäin romahti jotakin hyvin raskaasti maahan . . . kilinää

ja kalsketta. Hiki virtasi herra Andreaan kasvoja pitkän. Hänen hevosensa kaulasta vuoti veri.

Yht'äkkiä oli hänen ympärillään tilaa. Hän silmäsi sivulleen. Mihinkäs toiset olivat joutuneet? Äskenhän heitä vielä oli paljon . . . ja jonkun oman miehen sapeli oli tainnut haavoittaa hänen hevostaan kaulaan. Ei — siinähan sojottikin katkennut nuolen varsi. Se oli tunkeutunut harjan juuresta läpi . . .

Eläinparka vapisi. Se pyrki horjahtelemaan . . . mutta se johtui enemmän pelosta kuin haavan aiheuttamasta verenvuodosta. »No . . . menhän nyt!» sanoi herra Andreas sille. Ja hänestä tuntui omituiselta, että hän sanoi niin.

Edessäpäin . . . jossakin ahtaassa solassa vilisi punaista ja valkoista . . . punaista ja valkoista. Herra Andreas ei ymmärtänyt, kuinka hän tänne oli joutunut. Takanapäin jymisivät tykit . . . mutta ne eivät olleet heikäläisten kanuunoita. Turbaanipäiset miehet häärivät niiden takana, ladaten ja laukaisten. Herra Andreas ehti vain huomata niiden ketterät, hassunkuriset liikkeet. Välähti pitkä rivi tulia, ja paukahti niin, että maa vavahti. »Kumma, että tuollaiset apinat pystyvät tuollaisen jymyn aikaansaamaan . . .» Herra Andreas sohi sapelilla ympärilleen niin paljon kuin ennätti. Hänen päässään vilahti: »Minä taidan olla hyvin naurettava . . .»

— Somorjan puolesta! kajahti yht'äkkiä nuorekas, tuttu ääni hänen sivultaan. Hän vilkaisi sinnepäin. Turkkilainen spahi tähtäsi häntä lippupäisellä kei-

häällä, mutta herra Andreas kiljaisi kuin haavoitettun peto ja löi keihään syrjään.

— Herra, herra! Tuoltapäin! kuuli hän taas saman tutun äänen . . . ja mies mätkähti maahan hänen takanaan. Herra Andreas käännähti satulassa ja tunsi veli Vidorin.

— Vidor! parkaisi hän. — Jumalan nimessä!

Hänen aivoissaan vilisi lukemattomia ajatuksia. Kuinka oli Vidor tänne joutunut? Kuinka hän uskalsi . . . ? Hänhän huhki kuin täysi mies . . . ja hän, herra Andreas, tässä vain epävarmana takalteli. Pitäisi varoittaa Vidoria. Liian uhkarohkea . . .

— Somorjan puolesta!

Herra Andreasta nauratti ja itketti yhtä aikaa. Vidorin kasvot olivat yltäpäätä veressä. Hän koetti hymyillä, mutta samassa sukelsi taas turkkilaisen käyräsapeli hänen kasvojensa eteen.

— Somorjan puolesta!

Ja skimitarin omistaja pudota retkahti herra Andrean hevosen jalkoihin.

— Missä on kuningas? huudettiin samassa. — Etsikää kuningasta!

Niin — kuningas! Herra Andreas ei ollut häntä nähnyt, senjälkeenkuin ensimmäinen kuuma ilmahyöky oli pyyhkäißyt heidän päittänsä yli.

Kuningas! Herra Andreas muisti, että kuningas oli pyytänyt häntä jäämään luokseen. »Jääkää te tänne . . .» Kaipa oli kuninkaallinen majesteetti tuntenut turvattomuutensa, kun oli pyytänyt häntä suojakseen. Olihan hän ennenkin vartioinut hänen majes-

teettiaan. Niin... ja Trepka... herra Trepka. Ja taas herra Andreas muisti tuon ammottavan suun, joka huusi kuningasta... ja nuo jäykistyneet, kuoleman kauhun kalventamat kasvot.

— Kurpitsoita, kurpitsoita! nauroi pieni, tanakka miehentyinkä hänen hevösensa jaloissa. Se koetti pujottelehtia riehuvien ratsujen välistä. Herra Andreas ehti huomata, että miehellä oli kainalossaan verinen pää ja että hän nauroi kamalaa, kolkkoa naurua.

— Pista! parkaisi hän. Mutta — ennenkuin onneton ehti kääntyä, oli turkkilaisen sapeli jo nitistänyt hänet. Pista vingahti vain kuin koira, joka saa kepeistä kintuilleen... ja verinen pää vierähti maahan.

»Tappoivat Pistan!» takoi herra Andreaan ohimoissa, ja kauhea kostonhimo valtasi hänet. Hän hujautteli ympärilleen niin että silmissä säkenöi. Pistan kuolema oli hänen mielestään sellainen järkyttävä tapaus, että hän joutui aivan raivoihinsa. Se oli vielä järkyttävämpi kuin Tomorin kuolema. Mistähän se johtui? Mielessä vilahteli yksityisiä katkelmia varhaisimman lapsuuden päiviltä. He ajoivat Pistan kanssa Szegeettiin... ja hänet oli kääritty paksuihin turkkeihin. Ihan henkeä salpasi niissä... ja hänen oli tehnyt mieli hiukan vapautua. »Susia?» »Onko sellaisia susia?» »On niitä... muuttuvat susiksi kuoleman jälkeen...» Herra Andreas nauroi. Tässä hänen ympärillään oli niitä... kahdella jalalla juoksevia. Ne kyykistelivät... ja jännittivät jousiaan. Fiuu! suhahti nuoli hänen korvansa juuresta. Perkeleitä ne olivat... roimahousuisia, myssypäisiä perkeleitä! Ja yht'äkkiä hän

muisti tohtori Martti Lutherin. »Kaikessa ottakaa uskon kilpi...!»

Kävi sellainen korvia huumaava jymy ja pauhu... sellainen kauhistuttava kiljunta, että sydän ihan herpaantui. Herra Andreas oli joutunut azapi-parven keskelle, joka kävi hänen kimppuunsa kuin nälkäinen susilauma. »Allah! Allah!» huuteli se, ja — raps! raps! »Ampukoot! Eivät ne minuun osaa!» Ja iskien ympärilleen veristävin silmin, huulet vaahdossa, hän raivasi itselleen tien azapi-parven läpi...

Mutta — missä hän nyt oli? Tuttu kylä aukeni eteen ja pieni kirkontorni pisti näkyviin poppeliryhmän lomasta. Jotkut joukko-osastot olivat painaneet hänet tänne... omia miehiä olivat tainneet olla. Täällä riehui hirveä teurastus. Unkarilaiset olivat ahtautuneet turkkilaisten osastojen väliin, ja heitä hakattiin nyt maahan minkä kerjettiin. Vilahdukselta näki herra Andreas valtakunnan lipun. János Drágfi! Niin... hänhän oli tainnut tehdä testamenttinsa... niin oli hän kuullut. Lippu heilahti vielä kerran jossakin tuolla... parin olkikattoisen mökin välissä ja hävisi.

»Kuninkaan lippu kulkevi», ajatteli herra Andreas, ja sanomaton ankeus valtasi hänen mielensä.

— Báthori! Báthori István! huusi kova ääni hänen takanaan. Herra Andreas pyörähti ja ehti nähdä sotainuijan heilahtavan ja unkarilaisen ratsumiehen vaipuvan maahan. Sama turbaanipäinen, viheriäkäuhtainen mies, jonka hän oli jo äsken nähnyt, syöksyi esiin spahi-parven etunenässä.

— Báthori! István Báthori! huusi hän, ja hänen silmistään säihkyi kostonhimo.

Herra Andreas kohotti sapelinsa, mutta laskeutui sen samassa. Hänen päänsä päällä heilui jo buzogány... ja hän odotti kuoliniskua. »Tulkoon jo loppu», ajatteli hän. »Kaikki onkin jo menetetty.» Ja hän muisti ykt'äkkiä Tomoria ja Pistaa.

Mutta sitten... niinkuin ennen pikku poikana, kun vanhin veli oli tehnyt hänelle kiusaa, hän parkaisi niin paljon kuin kurkusta lähti:

— Já-nos!

Turbaanipäinen hämmästyí. Hän laskeutui nuijansa ja kysyi ihmeissään:

— Kuka sinä olet?

Mutta — herra Andreas ei vastannut. Hän suistui hiljaa hevosen kaulaa vasten, ja viimeinen ajatus, joka kirkkaana eli hänen tajunnassaan, oli tämä:

»Ei minusta tule sankaria...»

Siitä hetkestä alkaen, jolloin Péter Perényi Tomorin sanan saatuaan hyökkäsi Földvárin rinteiltä laskeutuvia vihollisia vastaan, alkaa kaikki tässä verisessä taistelussa mennä sekaisin. Andreas Báthorin onneton voitonsanoma oli vain lisännyt kaaosta — niinkuin olemme nähneet. Sama murhenäytelmä kuin Tomorinkin rynnäkössä oli uudistunut: raskaat unkarilaiset ratsuväenosastot eivät olleet kyenneet vihollisen rintamaa murtamaan. Ne olivat tehneet täyskäännöksen

vasemmalle ja iskeneet anatolialaisten kimppuun, jotka muodostivat vihollisen oikean sivustan. Rynnäkkö oli epäonnistunut täydellisesti, ja unkarilaiset osastot olivat pirstoutuneet kuin hyrskyaalto kallion kylkeä vasten.

Tomorin kaaduttua lakkasi johto täydellisesti. György Zapolyai oli jo aikaisemmin hävinnyt. Kukaan ei ollut nähnyt häntä pitkään aikaan. Tuo suuri, valtava kamppailu muuttui pieniksi, erillisiksi, mutta rai-vokkaiksi kahakoiksi, missä toisistaan eksyneet joukko-osastot epätoivon vimmallä kävivät vihollisen kimppuun. Ne olivat kuolevan leijonan viimeisiä käpäläniskuja. Toista sataa Budan korkeakoulun ylioppilasta vihkiytyi täällä — jossakin — kuolemaan. He eivät pyytäneet armoa eivätkä antautuneet. Kourallinen jalkaväkeä taisteli viimeiseen saakka turkkilaisen tykistölinjan edessä. Se peräntyi, mutta palasi vielä kerran ja löi takaisin pari ratsuväkiryynnäkköä. Kunniaksi niille paikkakunnille, Unkarin, Böömin ja Määrin matalakattoisille maalaiskylille, joissa he olivat syntyneet, he kaatuivat täällä Unkarin ja kristillisen kirkon puolesta. Heissä oli jotakin isä Capistranon hengestä — tuon viimeisen ristiretkeläisen, — samoin kuin noissa ylimyksissä jotakin János Hunyadista, viimeisestä todellisesta ritarista. Mohács sovitti heidän rikkomuksensa isänmaata ja valtakuntaa kohtaan.

Kuningas oli pienen joukon mukana päässyt pakenemaan pohjoista kohti. Hänen suojakseen komennettu henkivartio-osasto oli huvennut, mutta kaksi uskollista miestä seurasi häntä. Ne olivat Pozsony'in kastellaani, herra István Aczél ja kamariherra Ulrik Czettricz. Kuinka he olivat päässeet Budaan johtavalle tielle, emme osaa sanoa, mutta sen tiedämme vain, että retki katkesi Csele-puroon, joka Mohácsin pohjoispuolella laskee Tonavaan. Satoi kuin saavista kaataen.

Kuninkaan uupunut hevonen ei jaksanut hypätä puron yli. Sen etujalat luistivat jyrkästä sateen liottamasta rantatörmästä, ja se luisui takaperin ja painui soiseen puroon. Kuningas ei päässyt niin äkkiä satulasta — rautaanpuettu kun oli — vaan vajosi hevosen mukana. Hänen majesteettinsa Lajos II hukkuu, viimeinen Jagello Unkarin valtaistuimella.

Samoin kävi herra Aczélin. Hän jakoi herransa kotalon. Kamariherra Czettricz ei uskaltanut ryhtyä heitä pelastamaan — hän oli itse myös vähällä hukkaa.

Näin päättyi tämä onneton, kaksi ja puoli tuntia kestänyt taistelu, jossa oli kaatunut, vangiksi joutunut ja tuhoutunut 20 000 miestä, joukossa kuningas, molemmat arkkipiispat, 5 piispaa, 28 valtakunnanparoonia, 16 komitaattien lipunkantaja, noin 500 ylhäisempää aatelismiestä ja epälukuisen joukko pieniaatelia — puhumattakaan tavallisesta miehistöstä. Nagyváradin piispa oli ollut oikeassa: veli Pál ja 20 000 marttyyria! Ihmeellistä! Mutta — itse hän myös uinui ikuista unta, ja hänen oikean

kätensä kämmen oli jäänyt pystyyn, kuin olisi siitä ollut luettavissa koko tämän merkillisen tapahtuman selitys.

XI.

Vidor oli vaipunut siihen paikkaan, missä herra Andreas oli hänet viimeksi nähnyt. Turkkilainen käyräsapeli oli puhkaissut hänen rintansa.

Hän makasi mies- ja hevosröykkiön keskellä, puoltain hevosen alla. Se painoi hänen jalkojaan. Yläruumis oli näkyvissä — ja pää nojasi kuolettavasti haavoittuneen hevosen kuvetta vasten. Se oli vielä lämmin — ja puoleksi tajutonna tunsu veli Vidor, että se liikahteli hiljaa.

Kuumehoureissaan hänestä tuntui, että hän makasi fransiskaanihuostarissa . . . omassa sellissään ja että veli Dezső kiskoi tyynyä hänen pänsä alta. Se herätteli häntä toisinaan sillä tavoin, kun hänen piti mennä talliin hevosia ruokkimaan . . . tai panemaan keittiön padan alle tulta . . .

Hänen ruumiinsa oli niin turtunut, ettei hän aluksi tuntenut minkäänlaista tuskaa. Jalkoja vain painoi . . . mikähän siellä mahtoi olla? Veli Dezső se toisinaan häntä silläkin tavoin kiusasi: istui jalkojen päällä ja nauroi, kun hän unenpöpperöissään riehui. »Dezső! Heitätkös pois!»

Hän liikahti, ja samassa koski niin kipeästi päähän ja rintaan. Hän oli saanut turkkilaisen sapelista myös otsaansa, ja haavasta vuotanut veri oli hyytynyt silmäkuoppiin. Hän koetti avata silmiään, mutta ei voinut.

Samassa alkoi tajunta hiljaksiin palata. Missä hän oli? Mikä oli tämä laulu ja ulvonta hänen ympärillään . . . tämä humalaisten huutoa muistuttava melu? Haparoiden kädellään hän tunsi hevosen kaulan. Ja yht'äkkiä selvisi hänelle kaikki: hän oli haavoittunut ja makasi Mohácsin kentällä!

Mutta miksikähän eivät hänen silmänsä auenneet? Veli Vidor nyki luomiaan, mutta — ei. Silmäripset olivat liimaantuneet kiinni. Yht'äkkiä hän muisti sokeanhiiren, jonka yli he olivat ajaneet. Missä se taas oli tapahtunutkaan? Niin — Baranyavárin ja Mohácsin välillä. Hän oli ratsastanut kuraista, sateen liottamaa tietä . . . ja hiiriparka oli jäänyt hevosen jalkoihin . . . Kenenkäs kanssa hän oli ratsastanutkaan? Herra Andreaan. Taikasanan tavoin loihti tämä nimi hänen tajuntaansa pitkän rivin asioita ja tapahtumia. He olivat lähteneet Pozsony'ista . . . herra Andreaan kanssa, ja paljon oli tapahtunut tällä matkalla. Győrissä hän oli valehdellut olevansa paavin lähettilään kappalainen. Oliko hän todellakin sellaista kertonut? Siltä tuntui.

»Minä kai kuolen nyt . . . ja minun täytyy tehdä tiliä synneistäni», kulki ajatus hänen tajuntansa läpi. Ja veli Vidorin valtasi samanlainen hätä kuin luostarin tarkastajan käydessä.

Paljon niitä oli . . . kauhean paljon — ja muutamat taisivat olla kuoleman syntejä. Veli Vidor koetti muistella, mitä hänelle kuoleman synneistä oli opetettu, mutta ei jaksanut muistaa. Olikohan valhekin niiden joukossa . . . ?

Jos oli, niin silloin hän olisi kadotettu. Silloin olisivat taivaan ovet häneltä ikuisesti suljetut. Mutta — siltä varalta . . . että ne sentään kuuluisivat tavallisiin synteihin, hän rupesi rukoilemaan niitä anteeksi.

Paljon niitä oli — kauhean paljon. Se Győrin juttukin esimerkiksi . . . ja sitten muita. Hän oli Tolnassa valehdellut heidän, herra Andreaan kanssa, ajaneen yhtä painoa Pozsony'ista Budaan . . . ja että hän sillä matkalla vielä oli kengittänyt Győrin piispan hevosen! Herra Andreas oli pitänyt jalkaa, ja hän oli lyönyt. »Noin hiukan takaviteeseen . . . sillä tuosta on kavieri lohjennut . . .»

Ja sitten hän oli valehdellut käyneensä Warsovassa ja Wienissä. Kuinkahan monta *Avea* siihenkin tarvittaisiin, ennenkuin sellainenkin anteeksi annettaisiin? Oli niin ikävä, ettei sitä tiennyt. Veli Dezső . . . se olisi tiennyt — sillä vaikka hän valehtelikin usein . . . niin sellaista hän ei ikinä olisi valehdellut.

Veli Vidor voihkaisi, sillä päähän ja rintaan koski. Mitenkäs se niin? Hän oli tainnut saada iskun puolustaessaan herra Andreasta?

Herra Andreas! Ja taas loihti tämä nimi asioita ja tapahtumia hänen tajuntaansa, mutta nyt ne olivat kauhistuttavia kaikki. Herra Andreas oli kerettiläinen . . . ja hän oli tätä monesti kehunut. Olipa joskus itsekin valehdellut olevansa kerettiläinen. Se oli tehnyt niin salaperäisen vaikutuksen . . . Sellainen oli varmasti kuoleman synty . . . samoin kuin sekin, että hän oli palvellut kerettiläistä herraa ja vielä rakastanut tätä —?

Ja ruveten lukemaan niitä rukouksia, jotka hän osasi, veli Vidor toivoi saavansa anteeksiannon. Ei kai Jumala sellaiselta kuin häneltä niin paljoa vaatisi. Hänhän oli vain tavallinen luostarin apulainen... juoksupoika, renki, joka hoiteli hevosia ja sytytti luostarin padan alle tulen. Eikä hän niin monta rukousta osannutkaan. *Ave Mariaa* ja *Pater nosteria* lukuunottamatta vain rukouksen paavin puolesta ja pari värssyä P. Fransiscuksen »Auringonlaulusta...»

Ja veli Vidor rupesi kuiskailemaan:

— Ylistys, Herra, Sulle
myös tuuli veljestä,
ilmasta selkeästä
ja vihmopilvestä...

Niin — nyt oli ollutkin niin sateinen kesä... kaikki joet tulvillaan. Huono kai nyt oli heinää tehdä... He olivat ratsastaneet halki Unkarin... ja aina oli satanut. Nytkin taisi sataa —?

Veli Vidor tunsi raskaiden pisaroiden putoilevan kasvoilleen. Se oli sama sadekuuro, joka oli alkanut heti taistelun päätyttyä. »Taivaassakin itkevät... kun minä olen tällaisessa kunnossa», vilahti hänen kuumeisissa aivoissaan. »Pitäisi siistiytyä...»

Mutta — se hyöty sateesta oli, että se liotti tahmeentuneen veren hänen silmäkuopistaan, niin että hän hetken kuluttua sai silmänsä auki. Häntä janotti myös hirveästi... ja nyt hän avasi huulensa, antaen kasvoilleen virtaavan kosteuden valua suuhunsa. Siinä oli hiukan äitelää veren makua... mutta ei se haitannut.

Veli Vidor makaa kaatuneen hevosen kuvetta vasten nojaten, antaen virvoittavien pisaroiden valua kasvoilleen ja suuhun. Nyt hän tajuaa, ettei tuo pehmeä... äsken vielä lämpöinen kylki hänen päänsä alla olekaan tyyny. Se on kylki... hevosen kylki. Mutta — nyt se on jo jäähtynyt. Eläinparka on jo kuollut.

Veli Vidor avasi taas silmänsä. Satoi, ja vesikuurot putosivat taivaalta kuin pitkät, ohuet ja välkkyvät säilät. Ja siinä, missä ne iskivät hevosten turvonneisiin kupeisiin, näytti viheriä tuli leimahtavan. Paksuja seipäitä pohotti pystyssä hänen ympärillään... muutamat merkillisellä tavalla taittuneina. Veli Vidor räpytti silmiään. Eivät ne olleetkaan seipäitä — ne olivat hevosten jalkoja. Niin — hevosten jalkoja ne olivat.

»Voi, kuinka paljon hevosia on kaatunut!» ajatteli hän. »Loppuneet ovat hevoset Unkarinmaasta...»

Ja hänen mielensä valtasi ääretön haikeus. Eläinparkojen kuolema säälisti häntä enemmän kuin oma kurja tilansa. »Voi, kuinka paljon hevosia on kaatunut!» voihkaisi hän uudelleen. »Paduan pyhä Antoniokin nyt itkee katkerasti...»

Vasemmalta kuului huutoja. Siellä turkkilaiset juhlivat voittoaan... tai kukaties ne olivatkin unkarilaisia? Kukaties oli kuningas voittanut? Tietysti! Kuningas luonnollisesti oli voittanut. Eihän oltu koskaan kuultu, että pakanat olisivat antaneet unkarilaisille selkään. Niin — tietysti!

Ja veli Vidor koetti nousta, mutta rintaan koski

tavattomasti. Oliko hän haavoittunut rintaankin —? Niin — se spahi . . . se hiippapäinen spahi oli sohaissut häntä skimitarillaan.

Veli Vidor vaipuu voihkaisten takaisin, ja hänen voihkaisunsa yhtyy noihin satoihin, sieltä täältä kaikeviin haavoittuneiden huutoihin ja valituksiin. Ei hän pysty nousemaan. Kyllä kai hän tähän taisi kuolla —? Ja taas johti kuolema ajattelemaan syntejä, joita oli paljon . . . kauhistuttavan paljon.

Tässä kului vain aika . . . kaikenlaisessa, ja rukoukset jäivät lukematta. Mikä se oli tuo valitus . . . tuo sydäntä kouristava vaikerrus, joka kaikui ympäriltä? Pyhä Jeesus ristipuussa! Kuinkahan monta *Avea* pitkään lukea? Veli Vidor valittaa hiljaa. Ei hän muista.

— Herra, anna minulle anteeksi, että palvelin kerettiläistä herraa ja että karkasin . . . Sinun pyhästä sijastasi, kuiskasi hän — ja tämä rukous hiukkasen rauhoitti häntä.

Mutta — mitäs ne olivat puhuneetkaan skimitarista ja veritäplästä ja valkoisesta pohjasta? Kukas se oli sellaista jutellut? Hänen korkea-arvoisuutensa, Kalocsan arkkipiispahan se oli sanonut: »Valkoiselle pohjalle punainen läikkä ja sen alle akindšin skimitar . . .»

Veli Vidor vei käden rinnalleen. Siinä oli yksi kohta niin ilkeän märkä . . . ihan tahmea. Verta se varmaankin oli . . . hänen rinnastaan vuotanutta verta.

Eivät ne pitäneet sanaansa . . . korkeat herrat. Lupasivat vain, mutta unohtivat. Hänellekin olivat puhuneet vaakunasta ja hopeakannuksista. Mutta valehdelleet olivat. Mitäpä ne tällaiselle . . . somorja-

laisen myllärin pojalle, joka oli karannut luostarista ja palvellut kerettiläistä herraa. Mutta — kaipa Herra Jeesus taivaassa tekisi hänestä aatelismiehen... antaisi kannukset ja vaakunan... valkoiselle pohjalle punaisen läikän ja sen alle akindšin skimitarin...

Ja veli Vidor kuiskasi:

— Anna, Herra Jeesus, minullekin aatelisvaakuna...

Nyt hän alkoi hourata. Kuume kohosi, ja jano yltyi. Hänen aivoissaan risteili mahdoton määrä sekavia ajatuksia. Rinnassa nytkähteli niin kummasti. Jonkin kerran hän raotti silmiään ja huomasi taivaalla äärettömän suuren kellertävän pallon. »Kuinka on kuu voinut muuttua noin tavattoman suureksi?» vilahti jossakin hänen tajuntansa kätköissä. Seuraavassa tuokiossa hänen silmänsä edessä leijailee kirkas, niin ihmeen kirkas valo-olento, joka on herra Andreaan äidin näköinen, mutta nuorempi... paljon nuorempi. Se laskeutuu hänen luokseen ja sanoo: »Kas, sinä oletkin uskollinen kirkon poika!» Vidorin huulet vetäytyvät hymyyn, ja samassa sulkeutuvat silmät hiljaa...

Hän astuu suureen, avaraan saliin, joka on kuin Ponzony'n fransiskaani luostarin refektorio, mutta suurempi... paljon suurempi. Sen toista päätä ei erotakaan. Veljet istuvat pitkän pöydän ympärillä, ja isä Gregorius pöydän päässä lukee. Hän jo ihastuu, että on päässyt takaisin entiseen kotiinsa, ja hänellä on jo anteeksipyyntö huulillaan, kun samassa pöydän päässä istuva apotti kohottaa päätään.

Veli Vidor hämmästy: se ei olekaan isä Gregorius...

se on toinen . . . samannäköinen kuin ristillä riippuva Jeesus luostarikirkon alttaritaulussa. Mutta tämä ei ole kärsivä Jeesus . . . tämä on iloinen, nuorekas ja reipas. Ja veljet . . . nuo, joita hän on luullut luostari-veljiksi, eivät olekaan veljiä, vaan uskon puolesta kaatuneita sotasankareita. Siinä on Hunyadi, isä Capistrano, Títusz Dugovics ja Pál Kinizsi . . . ynnä monta muuta, monta muuta. He katsovat kaikki häntä lempeästi . . . niin sanomattoman lempeästi. Mutta Herra Jeesus sanoo:

»Kas, Vidor! Tervetuloa! Täällä sinusta juuri juttelimme!»

Ja Pál Kinizsi lisää:

»On myllärin pojasta ennenkin tehty aatelismies . . . on, on . . .»

Ja Herra Jeesus nyökkää armollisesti . . .

XII.

Imre Tárkány oli pienen joukkonsa kanssa puhkaisut itselleen tien selkäpuolelle ilmestyneiden vihollisten läpi. Nämä olivat niitä joukkoja, jotka sulittaani puolen päivän jälkeen oli lähettänyt unkarilaisten oikealle sivustalle. Valloitettuaan unkarilaisten leirin ja hakattuaan maahan sen vartioston ne olivat ruvenneet ryöstämään, ja senvuoksi niiden valppaus ei ollut ollut niin tehokasta: osa unkarilaisia oli päässyt murtautumaan läpi.

Näiden joukossa oli ollut Imrekin.

Hän oli pahasti haavoittunut, hänen hevosensa samoin. Vaivoin hän oli päässyt Csele-puron yli. Mutta — sen toisella rannalla oli hevonen suistunut maahan, ja Imre oli vaipunut tuuhean hopeapajun juurelle, mennen tainnoksiin. Miehet olivat katselleet hetken päällikköään — sitten jatkaneet pakoaan. Nyt oli kysymys omasta hengestä kaikkein tärkein. Nyt ei joutanut toista auttamaan.

Puolenyön korvissa Imre heräsi. Sade oli tauonnut, ja nyt pilkisti kuu esiin pilven raosta.

Imren päässä kävi kaikki yhtenä kohinana. Verta oli vuotanut runsaasti useasta haavasta, mutta yön viileys oli palauttanut hänet hetkeksi tajuntaan.

Hän ei ollut kuitenkaan aivan täysin tajuissaan. Selviin aistimuksiin yhtyi hourekuvia. Milloin hän oli olevinaan taistelussa . . . hakkaamassa turkkilaisia . . . milloin ratsastamassa Andreaan rinnalla Tomorin joukoissa. Veli kertoo hänelle kuninkaan armeijan elämästä. Herrat syövät, juovat ja mässäävät . . . ja Tolnan leiriin tuodaan kevytmielisiä naisia. Ja kuningas on ensimmäisenä mukana. »Niillä on joukossa sellainenkin — kurakuningas . . .»

Hourekuvat vaihtuvat. Hän on kuninkaan teltassa, ja Báthori seisoo hänen edessään paljastettu sapeli kädessä. »Haa, sinä petturi! Kaikki Tárkány'it ovat pettureita!» Eikä kuningas pysty häntä puolustamaan, vaan sen sijaan sallii palatiinin herjata. Kuinka se on mahdollista? Kuninkaan auktoriteetti niin alas vaipunut! Ja Imre kärsii sanomattomasti . . . kärsii

enemmän sielussaan kuin ruumiissaan, josta veri vuotaa hiljalleen. Houriossaan hän rupeaa hyräilemään:

— Nyt, ystävät, te voidelkaa
ruumista Jeesuksen
ja uusi hauta tarjotkaa
levoksi nukkuneen.
Oo, koska, sielu, sydämes
aukaiset Herralles . . .

Ja nyt hän on taas toisaalla. Hän kulkee äidin kanssa vuoren kuvetta, johon on aina pienen matkan päähän upotettu Kristuksen kärsimyksen historiaa kuvaava taulu. Se on pyhä Ristin tie — Kalvaria — ja jokaisen aseman kohdalla he äidin kanssa rukoilevat ja veisaavat virrenvärssyn. Sen jälkeen he lausuvat puoliääneen *Pater nosterin*, *Aven* ja *Glorian* ja niin jatkavat matkaa asemalta toiselle. Se on pitkä matka . . . vaikk'ei kirjaimellisesti, — mutta noiden neljäntoista aseman sivuuttaminen vie aikaa. Kun he lopulta päätyvät pieneen kappeliin ja äiti polvistuu rukoilemaan loppurukousta, on hän jo aivan uupunut. Hän ei jaksaisi lukea yhtään asemaa enää . . .

Imre makaa suullaan. Siinä hänen allaan höyryää kostea maa. Hänen kuumeisiin hourekuviinsa yhtyy tämä aistimus, ja seuraavassa hetkessä hänestä tuntuu, että hän on Unkari . . . tämä maa, joka tässä yön kosteudesta höyryää . . . ja kansa, joka nyt vuotaa verta monista haavoista. Se kulkee nyt Kalvaria-mäkeä ylös. Ruumis heikkenee, sydän niin oudosti läpättää . . . mutta Imrestä tuntuu, että t ä y t y y päästä eteenpäin . . . lukea nuo kaikki asemat. Mutta — häntä

häiritsevät herrat ... palatiini ... kuningas... Tomori ja monet muut. Jánoskin tulee siihen... ja hän hakee István Báthoria. »Sinunkin vielä piti tulla tähän... sinun, joka pidät yhtä pakanoiden kanssa!» János katsoo häntä murheellisen näköisenä. »Minun on p a k k o, sillä synnyinmaa ei anna minulle suojaa!» Ja nyt siinä on väkeä paljon... mahdottoman paljon... György Dózsa ja Pistakin. Pista! Yhäkö hän niistä »kurpitsoistaan»? Eikö hän käsitä, ettei hän... Niin, niin... mutta sekin on yhteydessä tämän kaiken muun kanssa... tämän valtakunnan huonon hoidon ja hallituksen. Mitä? Isäkö se niin sanoo? Kyllähän hän... mutta kun hänen pitäisi lukea asemat... käydä Kalvaria-mäki päästä päähän. Eivätkö he ymmärrä? Kuningas ja herrat nauravat... ja palatiini hohottaa kaikkein äänekkäimmin. »Tuokaa tyttöjä Tolnasta! Mitäs me tässä Kalvariasta... nyt on sota!» Talonpojat hälisevät... Pista uikuttaa... János huutaa ja manaa: »Vai kotimainen kuningas! Koiran sukupuu! Samanlaisia ne ovat kaikki... Jagellot ja Zápolyait —!»

»No... väistykää nyt vihdoin!» huutaa Imre. »Ettekö näe, mikä tie tämä on? Kansa tahtoo käydä Kalvaria-mäkeä... ja te tässä estätte!» Väkijoukko hajaantuu... kaikki muut paitsi kuningas. Hän jää... makaa keskellä tietä teräshaarniska yllään, joka niin vienosti kimaltelee. »Samantlaisia ne ovat kaikki... Jagellot ja Zápolyait...» ajattelee Imre ja voihkaisee tuskasta.

Mitä äiti sanoo? Ettäkö hän on ainoa... koska on

katolilainen? Ei . . . on Andráskin . . . o n — hän rakastaa myös äitiä . . . vaikka kuuluukin uskon parantajiin. On hänkin silti äitinsä poika! Imre käännähtää kyljelleen. Hänestä on niin tuskallista, että äiti ajattelee noin . . . on kuin olisi hylännyt Andrásin. Mutta — sitä ei äiti suinkaan tarkoita — ei. On vain muuten kirjoittanut niin . . . surusta ja kaipauksesta . . .

Hän tulee tajuihinsa. Yökaste on vilvoittanut hänen kasvojaan. Hänen edessään loistaa kirkas hopeasilta. »Missä . . . missä minä olen?» höpisee hän itsekseen. »Eihän tässä ole mitään Kalvariaa . . . eikä äitiä.» Vaivoin hän kohottautuu istualleen, vaikka ruumiiseen koskeekin. Nyt hän on täysin tajuissaan, ja hänen harhaileva katseensa osuu puroon, joka on siinä hänen allaan. Mikäs puro tämä oli? Kuu paistaa kirkkaasti. Puron pinta välkkyä kuin hopea. Imre pyyhkäisee kasvojaan. Ah, niin! Csele!

Mutta — mitäs tuo on? Hän luulee äskeisen harhänäyn jatkuvan, mutta ei — siinä on mies ja hevonen . . . kuollut hevonen, kuupertuneena silmälleen liejuun. Ja sen selässä makaa rautapukuinen mies, hopeinen kypärä päässä. Se on yltäpäätä veressä ja kurassa . . . on ollut veden alla. Mutta hevonen on kuolinkamppailussaan kiskonut sen pinnalle . . . ja nyt paistaa kuu kypäränsilmikon läpi kuolleen kasvoihin.

Kuningas!

Ja kuin olisivat hänen äsken näkemänsä hourekuvat yht'äkkiä muuttuneet ruumiillisiksi tuskiksi, entisten, haavojen aiheuttamien tuskien lisäksi, Imre vaikeroi ääneen. Hänet valtaa ääretön sääli. Hän sääli it-

seään, ruumisraukkaansa . . . kuningasta, isäänmaata ja koko maailmaa. Ruumis on tulessa, ja silmien eteen putoaa tuontuostakin musta verho. Mutta — sen takaakin hän näkee tuon . . . veren ja kuran vallassa olevan runnellun ruumiin. Laupias Jumala! Sellaisenkö lopun sai tämä taistelu, että kuningas . . . kuningaskin . . .! Voi, *Ludovicus rex!* Ja viimeisillä voimillaan kohottaa Imre kätensä kuninkaan ruumista kohti, ja hänen huuliltaan purkautuu itkun sekainen vaikerrus:

— Voi, Unkaria . . . voi!

XIII.

Turkkilaisten leirissä, pienellä aukealla, joka erottaa toisistaan sulttaanin ja Behram-paşšan leirit, istuu herra Andreas, yllä turkkilainen kamlottikauhtana ja päässä musta patalakki. Hän on kalpea ja laihtunut, katse väsynyt, ja koko hänen kumaraan painunut olemuksensa osoittaa murtunutta miestä. Hän tarkastelee sikin sokin tallattua ruohoa jalkainsa juuressa. Edestakaisin ratsastelevien akindšien ja ulufezidšien — leiripoliisien — ratsut ovat sen tallanneet. Mutta unikko kohottaa punaista hattuaan ruohon seasta niinkuin unkarilainen martalóc päättään Szávan kaislikosta.

Hän on ollut täällä jo viikon ja melkein joka päivä yrittänyt pakoaa, mutta aina epäonnistunut. Kerran hän oli jo kaukana Mohácsin tuolla puolen . . . kun

turkkilainen leiripoliisi palautti hänet takaisin. *Geri!*¹ — ja keihään kärki osoitti leiriä kohti. Mutta ihme: häntä ei ole kertaakaan rangaistu. Hän on korkearvoisen Tárkány-paššan veli, ja se suojelee häntä. János oli pyytänyt hänet itselleen vankien joukosta ja saanut. Veli, kirottu veli, on erityisesti sulttaanin suosiossa.

Herra Andreas vie käden otsalleen, ja murheellisia kuvia vierii hänen sielunsa silmäin ohitse. Hän on nähnyt täällä paljon — ja se, mitä hän on nähnyt, on kuin tulikumalla raudalla poltettu hänen mieleensä.

Kaksituhatta sotavankia oli surmattu taistelun jälkeisenä päivänä . . . teurastettu kuin eläimet. Niiden joukossa oli ollut isä György.

Hän on muistava tuon hetken aina — hänen oli pitänyt olla teloitusta katsomassa. Kymmenen tulipunaisiin kauhtanoihin puettua pyöveliä oli kilpaillut keskenään, kuka listisi useamman pään. Sulttaani oli kultaiselta valtaistuimeltaan katsellut tuota teurastusta — ja sitä mukaa kuin päitten röykkiö hänen valtaistuimensa juurella oli kasvanut, oli hänen luunvalkoisille kasvoilleen levinnyt yhä suurempi ilo. Suurvisiiri Ibrahim ja Rumelian kadiliski olivat istuneet hänen oikealla puolellaan, muut kadiliskit ja visiirit vasemmalla. Koko pakanallinen hovi oli ollut läsnä . . . kapudšit mustine ebenholtsisauvoineen, sulttaanin suosikit ja ensi luokan eunukit . . . koko tämän itämaisen hovin kirjavuus. Isä György oli ollut viimeinen, ja ennen kuolemaansa oli hän huutanut kirouk-

¹ Turkin kieltä = takaisin!

sensa koko Turkin valtakunnan yli. »Autuas on se, joka ottaa sinun pienet lapsesi ja paiskaa kallioon!» Ja sitten oli hänen päänsä pudonnut.

Kylmä puistattaa herra Andreaan ruumista, vaikka päivä paahtaa kuumasti. Nyt on syyskuun alku ja ilma harvinaisen kaunis. Mohácsin kenttä höyryää kuumuudesta. On kuin hengittäisivät nuo tuhannet kaatuneet maan altakin. He eivät ole kuolleet... sillä he veivät mukansa leppymättömän vihan...

Herra Andreas huokaa raskaasti. Kauheaa oli elämä. Hän muistaa hetken, jolloin kaatuneiden kirkkoruhtinaiden ruumiit oli kannettu leiriin. Yksitellen ne oli löydetty tappotantereelta. Rivissä maan suurvisiirin teltan edustalla ne olivat vielä kuolleiden näyttäneet edustavan sitä mahtia, jota eivät helvetin portitkaan voita. Csanádin pikku piispa oli levännyt kalpeana, palttinanvalkoisena... ja hänen sirojen saappaittensa kärjet, jotka olivat näkyneet piispankauhtanan liepeiden alta, olivat muodostaneet suoran kulman — niin... ihan suoran kulman. Niin sotilaallisesti hän oli siinä levännyt, ja hänen kätensä olivat pidelleet vyöstä kiinni. »Minä en voi luopua tästä halatistani... paremmin kuin mezőkövesdiläinen nuorimies esiliinastaan...» Niin, niin... hänen korkea-arvoisuutensa oli pitänyt huolen, että hän kuolleenakin oli säilyttänyt unkarilaiselle piispalle ja sotilaille arvokkaan asennon...

Nagyváradin piispan oikea kämmen oli kangistunut pystyyn... hiukan takaviistoon... kuin olisi hän vielä kuolleenakin pilkannut Ibrahim-paššaa...

tuota talonpojan poikaa, joka oli seissyt hänen päänsä takana. Hänen vieressään oli levännyt Tomorin päätön, alastomaksi ryöstetty ruumis. Niin, niin... piispa Perényi oli ollut oikeassa: veli Pál ja kaksikymmentätuhatta marttyyria. Mohács oli ratkaissut Unkarin kohtalon. Pécsin piispan kaulalle valuneen veren muodostama iso *M*-kirjain oli ollut kuin viimeinen epigrafi, jonka tulkitseminen ei vaatinut arkeologisia tietoja...

Herra Andreas katselee pohjoista kohti. Siellä on Földvárin pieni kylä vihollisen raiskaamana. Ahkeran talonpojan käten työn hedelmät korjasi turkkilainen. Janitšaarit raastoivat vehnäaumoja... kuin kultaa he ajoivat viljaa leiriinsä. Yksinäisiä korppiparvia liiteli ilmassa, etsien eikö olisi vielä jonkin pensaan katveeseen jäänyt kaatuneen magyarin ruumis. Oli niitä... oli varmaankin — vaikka Rumelian *tefterdar* — rahastonhoitaja — oli taistelun jälkeisenä päivänä pitänytkin huolen kaatuneiden unkarilaisten hautauksesta...

Herra Andreas katselee leiriä kuin mies, jonka sydän huutaa kostoja. Siinä se oli hänen edessään kaikessa väririkkaudessaan. Sulttaanin karmosiininpunainen silkkitelttä hohti vasemmalta. Tännekin saakka erotti sen oven edustalla seisovat janitšaarit ja janitšaari-agan punaisen lakin. Herra Andreas puri hammasta. Telta oli kaivannolla ympäröity, ja matala aituus ja ketjut kiersivät sitä. Yksi ainoa portti johti sen alueelle, ja puheille pyrkijän oli mentävä kolminkertaisen ketjun läpi.

Ah, kunpa pääsisi täältä pois . . . näiden Belialin poikien parista! Ja nyt herra Andreas taas tunsu riu-
duttavan vapauden kaipuun täyttävän povensa. Ah,
kunpa hänen onnistuisi hiipiä etuvahtien läpi ja pujah-
taa menemään! Mutta — hän oli koettanut . . . koetta-
nut . . . ja joka kerta epäonnistunut. Jos jossakin
näytti tie olevan auki, niin ilmestyi ennen pitkää jon-
kin pensaan takaa spahi, joka tylysti viitaten käski
hänen kääntyä takaisin. Hän oli samonnut ristiin
rastiin koko tämän suunnattoman leirialueen . . . kier-
tänyt sen laidasta laitaan . . . anatolialaisten, rumelia-
laisten ja tämän sulttaanin leirin. Mutta — joka pai-
kassa hänet tunnettiin. Oli kuin olisivat näkymättö-
mät silmät joka paikassa vahtineet häntä. Oli toivoton
yrittää.

Parin, kolmen päivän perästä lähtisi tämä suunnaton
lauma pohjoista kohti . . . kohti Budaa ja Pozsony'ia.
Pozsony'iako myös? Herra Andreas pudisti päätään.
Tuskinpa sulttaani tällä kertaa niin kauas yrittäisi.
Pozsony'ihan oli kohta Wienin porteilla . . . ja sieltä
alkoivat keisarin maat . . . keisarin maat.

Hänen mieltään painoi huoli äidin kohtalosta. Oliko
tämä päässyt pakenemaan? Vai oliko vielä Bu-
dassa . . . tietämättömänä tämän kauhean vihollisen
lähenemisestä? Se ei voinut olla mahdollista. Ja: jos
oli pelastautunut pohjoiseen, niin oliko varma, että
oli päässyt kunnialla Pozsony'iin? Sillä — mikäli herra
Andreas muisti kuulleensa — oli kuninkaallinen majes-
teetti määrännyt tämän kaupungin kuningattaren tur-
vapaikaksi siltä varalta, että vihollinen valtaisi Budan . . .

Yht'äkkiä hän havahtui — hänen edessään seisoi repaleinen ukko, yllä vanha lammasnahkaturkki, paljain jaloin. Hänen päänsä oli ajeltu ja kiilteli rasvasta. Kädessä hänellä oli peili, jonka pinnasta auringon säteet iskivät kirkkaita salamoita.

Turlak — ennustaja!

Herra Andreas viittasi kädellään, että ala mennä. Hän tunsu syvää inhoa. Näitä ennustajia kierteli leirissä lukemattomia, elättäen itseään peilistä katsoamalla. Herra Andreas oli tavannut heitä usein. Pienestä maksusta he ennustivat tulevaisuutta . . . etupäässä naisväelle . . . tyytyen toisinaan kananmunankin. Herra Andreaalla ei ollut rahaa . . . eikä hän muutenkaan ollut halukas.

— Mene! sanoi hän turkiksi. Hän oli oppinut sen verran kieltä.

Mutta — ukko ei lähtenyt. Päinvastoin hän istahti herra Andreaan viereen ja katseli tätä silmiään räpytellen.

— Minä ennustan herralle, sanoi hän turkinkielellä.

— En ymmärrä.

— Minä ennustan herralle unkariksi.

Ja nyt hän puhui moitteetonta magyarien kieltä.

Herra Andreas säpsähti. Hän tuijotti miestä. Ääni kuulosti tutulta, mutta — vaikka hän kuinka tarkkaan katsoi — ei hän tuntenut.

Turlak tuijotti peiliinsä ja jutteli:

— Drávan varrella . . . pienessä etuvarustuksessa kaksikymmentä miestä. On yö . . . ja muuan martalóc juttelee Turkin-matkoistaan . . .

— János . . . János Magyar! huudahti herra Andreas, joka oli tuntenut turlakin. — Jumalan nimessä!

— Hiljaa! kuiskasi János ja tuijotti peiliinsä. — Tunsittepas, armollinen herra! Olen teitä pari päivää etsinyt.

— Kuinka ihmeessä! Ja tuo valepuku! Minä en olisi tuntenut . . . jollet olisi ruvennut puhumaan Drávasta.

— Tämä on vanha ammatti, jutteli János koko ajan peiliin tuijottaen kuin olisi ennustanut. — Älkää te puhuko, armollinen herra, ettemme herätä huomiota. Niillä piruilla on silmät joka taholla. Minä ennustan teille, ja te kuuntelette.

Ja János Magyar kertoi. Hän oli ollut siinä joukossa, joka oli päässyt murtautumaan läpi. Tonavan rantasoiissa piileskeltyään oli hänen vihdoin yön selässä onnistunut päästä Budaan johtavalle tielle. Bättasta hän oli saanut hevosen ja saavuttanut pakenevan armeijan rippeet Duna Földvárissa. Sieltä hän oli lähtenyt vakoilemaan.

— Kuinka sellainen päähäsi pisti?

— En tiedä. Tuntui vain hauskemmalta täälläpäin . . . kuin siellä yleisen sekasorron keskellä.

Herra Andreas ihmetteli. Oli siinä miestä! Lähteä takaisin . . . kun jo oli nahkansa pelastanut. Mistä hän oli tuon valepuvun saanut?

Oh, pukuja oli ollut yllin kyllin . . . taistelun jälkeisenä yönä. Eivätkä omistajat olleet panneet vastaan . . . Szekszárdissa oli häneltä varastettu nuttu

pään alta... hänen nukkuessaan. Se oli ollut koko menetyks.

— Vaikka täällä... Mohácsissa menetettiin vielä enemmän,¹ jatkoi hän sitten kuin itsekseen ja huokasi pitkään. Lause painui herra Andreaan mieleen. Hän oli henkeä pidättäen kuunnellut Jánoksen kertomusta.

— Kauanko olet jo ollut täällä? kysyi hän kiihkeästi.

— Kolme päivää. Kuulin heti ensimmäisenä päivänä, että Tárkány-paššan veli oli vankina ja ettei häntä ollut surmattu. Kirottut pakanat, kun ovat vuodattaneet niin kauheasti kristittyä verta!

Niin se oli... mutta sitä ei nyt voinut auttaa. Mitä kuului Budaan?

— Hänen majesteettinsa kuningatar on paennut Pozsony'iin ja suurin osa kaupungin asukkaista. Pormestari odottaa Duna Földvárissa sulttaania jättääkseen hänelle kaupungin avaimet.

Kirous pyöri herra Andreaan huulilla. Sellaista! Niinkö notkeaselkäisiksi olivat magyarit jo muuttaneet? Jumala armahtakoon Unkaria!

Mutta hän hillitsi itsensä, sillä hänen teki mieli kuulla enemmän kuningattaren paosta. Oliko tosiaankin koko pääkaupungin väki seurannut häntä?

— Kaikki, paitsi juutalaiset. Olivat lastanneet tavaransa laivoihin ja paenneet Tonavaa ylös. Toiset olivat menneet maitse. Kuningatar oli ottanut mukaansa pyhän Johannes Eleemosynariuksen ruumiin...

¹ Unkarissa yleiseksi sananparreksi muuttunut.

Herra Andreas hermostui. Viis hän pyhän Eleemosynariuksen ruumiista. Hän halusi kuulla elävien kohtalosta.

— Keneltä kuulit nämä? kysyi hän.

Budasta oli tullut ratsastajia . . . kuningattaren kuriireja. Olivat lähetetyt ottamaan selvää kuninkaan kohtalosta.

Niin . . . se oli tunnettu. Hänen kuninkaallinen majesteettinsa oli hukkunut. Herra Andreas mutisi hiljaa rukouksen.

— Jäikö herra Imre kentälle? kysyi hän sitten tuokion kuluttua.

— Jäi . . . ja herra Ágost myös. Jumala olkoon heidän sielullensa armollinen.

He istuivat kauan ääneti. Se oli hiljainen hartaushetki, joka vietettiin näiden kahden miehen muistoksi, joista kumpikin oli ollut herra Andreaalle sangen läheinen.

— Koska lähdet? kysyi hän viimein.

— Ensi yönä lähden, vastasi János peiliin katsoen. — Ei täällä sittenkään kulu kristityn miehen aika. Tulkaa tuonne tammen luo, armollinen herra . . . tuon, joka on aivan selkänne takana. Minulla on valepuku sen ontelossa. Keskiyön rukoushetken jälkeen. Muistakaa, armollinen herra, keskiyön rukoushetken jälkeen.

Samassa kajahti muessinin ääni pitkään ja valittavasti: »Tulkaa rukoukseen, tulkaa rukoukseen!» Se kajahti kaikissa kolmessa leirissä melkein yhtä aikaa.

— *Ikindi*, iltapäivän rukoushetki alkaa, kuiskasi

János Magyar. — Minun pitää mennä piiloon, sillä en minä nyt jaksa pyllistellä.

Ja János nousi ja läksi tammimetsikköä kohti. Herra Andreas pani merkille puun, jonka vanha marta-lóc oli hänelle neuvonut, ja jäi katselemaan vähitellen kokoontuvaa moslemien joukkoa. Tuon jumalanpalveluksen hän oli jo monesti nähnyt.

XIV.

Seuraavana yönä he pakenivat. Kun sulttaanin armeijaan kuuluvat kuormastokameelit kiipesivät ensimmäisiä Mecsekin mäkiä ylös ja kun pilven raosta esiinpistävä aurinko iski salamoita niistä muutaman kameelin selkään kuormatuista metallilautasista, joilta »Jumalan Varjo molemmissa maanosissa» söi, sytytti sama aurinko Pozsony'in P. Martin kirkon tornin ikkunat leimuamaan. Sen huomasi parahiksi kaksi ratsastajaa, jotka juuri porhalsivat tien käänteestä esiin.

Siinä oli Pozsony heidän silmänsä edessä.

Lukija kyllä arvaa, keitä he olivat — samoin kuin sen ilonkin, minkä herätti lautturin vastaus toisen ratsastajan kysymykseen. Hän oli kysynyt: »Täälläkö on hänen kuninkaallinen majesteettinsa?» Johon lautturin oli vastannut: »Täällä on . . . ja turvassa on . . .»

Sillä kysyjä oli Budassa kuullut, että kaksi hänelle rakasta henkilöä oli tosiaankin päässyt pakoon tähän kaupunkiin.

Sulttaani saapui Budaan, joka antautui miekan lyön-
nittä. Kaupunki paloi, mutta kuninkaan linna säästy. Syyskuun 25. päivänä lähti Soliman paluumatkalle. Hänen joukkonsa kulkivat ryöstäen ja polttaen, ulottaen retkensä Tonavan itäpuolellekin — aina Szegediä myöten. Unkari oli sananmukaisesti savuava maa. Palatiini István Báthori seurasi perääntyvää vihollista, joka Péterváradin kohdalta meni Tonavan yli.

Mutta — mitäs se auttoi, kun sulttaani pian palasi. Valtakunta oli mennyt kahtia. Vuonna 1529 vannoi János Zápolyai Solimanille uskollisuuden valan samalla Mohácsin kentällä, jonka mullassa vaalenivat sankarien luut.

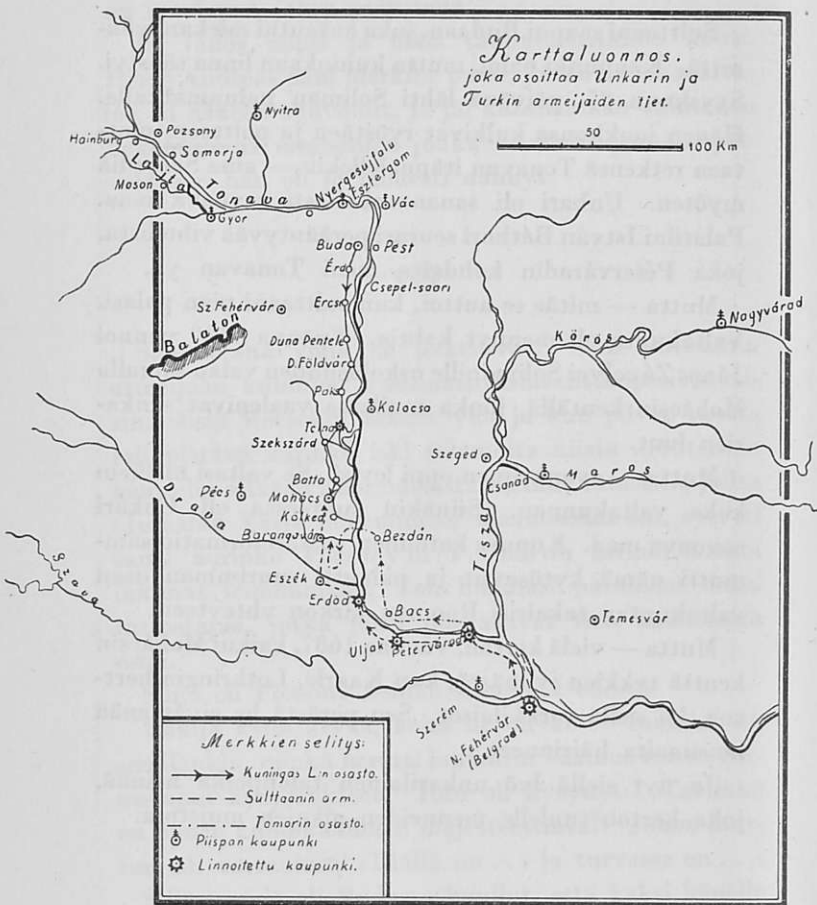
Mutta — evankelinen oppi levisi. Se valtasi melkein koko valtakunnan. Siinäkin suhteessa oli Unkari savuava maa. Kunnes katolinen vastareformatio sammutti nämä kytösavut ja palautti suurimman osan valtakuntaa takaisin Rooman kirkon yhteyteen.

Mutta — vielä kerran, vuonna 1687, kaikui Mohácsin kenttä tykkien jylinästä, kun Kaarle, Lothringin herttua, löi siellä turkkilaiset. Sen perästä he eivät enää länsimaita häirinneet.

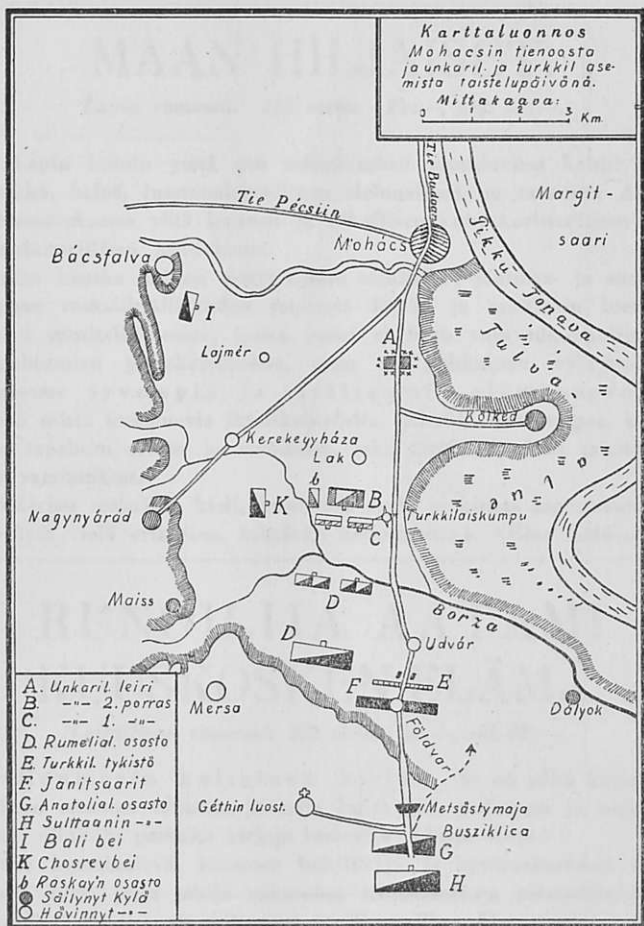
Ja nyt siellä lyö unkarilainen talonpoika heinää, joka kertoo tuulelle menneiden aikojen muistoja.

*Karttaluonnos.
joka osoittaa Unkarin ja
Turkin armeijaiden tiet.*

50 100 Km

Karttaluonnos
 Mohácsin tienoasta
 ja unkaril. ja turkkil. ase-
 mista taistelupäivänä.
 Mittakaava: 1:20000
 0 1 2 3 Km

- A. Unkaril. leiri
- B. -- 2. porras
- C. -- 1. --
- D. Rumelial. osasto
- E. Turkkil. tykistö
- F. Janitsaarit
- G. Anatolial. osasto
- H Sulttaanin --
- I Bali bei
- K Chosrev bei
- b Raskayn osasto
- Säilynyt Kylä
- Hävinnyt --

Arvi Järventauksen teoksia.

MAAN HILJAISET.

Lapin romaani. 212 sivua. 25:—, sid. 40:—.

»Lapin luonto ynnä sen määräämissä olosuhteissa kehittynyt herkkä, heleä, luonnonlapsellinen sielunelämä on tavannut Arvi Järventauksessa yhtä hartaan ja uskollisen kuin koristeellisen ja sanataiturillisen kuvaajansa.

»On hauska kaiken nykyaikaisen seikkailu-, jännitys- ja suora-naisen roskakirjallisuuden joukosta löytää ja muillekin luettavaiksi suositella teosta, jonka juoni ei liiku vain ulkopuolisten tapahtumien pintakerroksissa, vaan ne puhkaisten vyöryttelee eteemme syvempiä ja sisäisempiä elämänarvoja ynnä niistä kumpuavia ihmiskohtaloita. Sitäkin hauskeempaa, kun tuo tapahtuu asussa ja muodossa, joka täyttää korkeat taiteelliset vaatimukset.

»Kirjan sanarikas kieli, huoliteltu tyyli ja kirkas lauserakenne sietävät vielä erikoisen, kiittävän mainintansa.» (Eino Leino.)

RUNOILIJA AATAMI KUUSKOSKEN ELÄMÄ.

Leikillinen romaani. 212 sivua. 20:—, sid. 32:—.

»Huumorin kultainen kirja! Se on niitä kirjoja, joitten seurassa rikastuu ja joita lukee yhä uudestaan ja uudestaan, niinkuin parhaita kirjoja luetaan.» (Viljo Kojon.)

»Se hymähtelevä, luonteva leikillisuus ja hyväntahtoisesti ilaikoiva sävy, jolla tekijä suhtautuu trubaduurinsa pilventakaisiin pyrkimyksiin, tuntuu viittaavan uusille urille: Järventauksen sielullisen asteikon avartumiseen ja hänen spirituellien vaistojensa vapautumiseen. 'Aatami Kuuskosken tarina' on hupaisesti ja paikoitellen oikein vauhdikkaasti kerrottu.» (L. Onerva.)

RISTI JA NOITARUMPU.

Romaani lappalaisten käännättämisestä kristinuskoon.

2. painos. 308 sivua. 45:—, sid. 55:—.

»'Risti ja noitarumpu' on käsittäkseni ensimmäinen suomenkielinen romaani, jossa tarkalla vaistolla ja totuudenmukaisuudella kuvataan Lapin tunturien heimoa. Kirjoittaja on käyttänyt rikkaita aineita, joihin hän on mieskohtaisesti syventynyt, taitavasti saaden kertomuksensa luonnollisesti sujumaan ja oikeat lappalaiset puhumaan. Kun siis teoksen esitystapa on selvää ja sisällyskin mielenkiintoista, on kumma, ellei se saavuta ansaittua laajaa lukijapiiriä.» (Professori Väinö Salminen.)

»Niin jylhän runollista ja vaikuttavan eloisaa luonnon kuvausta, niin selväpiirteistä olojen ja luonteiden esitystä kuin 'Risti ja noitarumpu' ei ole ennen Lapin tuntureilta piirretty.» (Mikkelin Sanomat.)

KETTUSEN KOMPPANIAN LAPINMATKA.

Koululaisromaani. A. Tawitzin kuvittama. 25:—, sid. 35:—.

»Kirjassa tarinoidaan neljän koululaisen matkasta koulukaupungista kesälomalle. Eikä matkan päämäärä ole sen kauempana kuin aivan Lapin perällä. Taival on luonnollisesti täynnänsä vastuksia ja seikkailuja, jopa suoranaisia vaarojakin, mutta retkeläisemme eivät ole suotta karaistuneet ankaran luonnon keskellä. Itse karhukin, kiveleön kuningas, saa pitemmittä puheita lainata turkkinsa urheille koululaisille, osuttuaan vahingossa heidän tielleen. — Järventaus kertoo notkeasti ja osaa mainiosti elävöittää kuvattavansa. Tarkkana Lapin luonnon ja elämän tuntijana hän luonnollisesti on onnistunut valamaan kertomukseensa todellista 'tunturien tuntua', mikä suuresti lisää sen nautittavuutta. Kauniita, taiteilijan silmällä nähtyjä luonnomaalauksia on taajassa, jylhä, salaperäinen erämaa kutsuu ja houkuttelee.» (U. W. Walakorpi.)

TAIVAALLINEN PUUSEPPÄ.

Valtion palkinnon saanut romaani. 2. painos.

362 sivua. 45:—, sid. 55:—.

»Taivaallinen puuseppä» on ylivoimaisesti Arvi Järventauksen pääteos. Tässä romaanissa ovatkin syvälle iskeytyneet ne ominaisuudet, joita on pidetty Järventauksen kirjailijamuotokuvan parhaimpina: elämänarvojen syvällinen ymmärtämys, turvallinen siveellinen katsomus ja lähisuhde elämään itseensä.

»Romaanina on »Taivaallinen puuseppä» viime aikojen huomattavimpia. Käsittelytapansa syvällisyydellä ja tasa-suhtaisella taiteellisella sekä siveellisellä tahtomisella se luo kuvan elämästä, joka on täynnänsä sen arvoituksellista ihmettä ja suurta kohtalokkuutta. — »Tämä romaani on elämänarvojen löytömaa.» (Unto Seppänen U. Suomessa.)

»Taivaallinen puuseppä» merkitsi jättiläisaskelta Arvi Järventauksen kirjailijakehityksessä. On varmaa, että ke kestäisi kunnialla kilpailun suurenkin maailman romaanimarkkinoilla, jos se olisi kirjoitettu, sanokaamme, ranskan tai englannin kielellä.

»Tätä teosta lukiessaan saa ehdottomasti mieleensä sellaisen romaanimestarin kuin Gustav Frenssenin. Meillä ei tällaisia tanaan tyylin romaanikirjailijoita olekaan monta. Täytynee sanoa, että Järventaus pitää valtikkaa melkein yksinään.» (Eteenpäin.)

»Siinä on sydämen sivistävää kauneutta, ajattelun vakavuutta ja selväpiirteisyyttä. Se on tämän syksyn antoisin kirja.» (Suomen Sos.-demokraatti.)

TIE SELVÄ.

Suuri mestariromaani, saanut valtion kirjallisen palkinnon. 544 sivua. 70:—, sid. 80:—.

»Tie selvä» on omiaan vahvistamaan Järventauksen mainetta todellisena mestarikertojana. Se tuo jonkinlaisena kaukaisena vertauskohtana mieleen venäläisen suurenkertojan Tolstoin. Sama suunaton paljous todella eläviksi hahmoiteltuja henkilöitä, lukemattomiin sivuepisodeihin hajautuva, mutta kuitenkin suvereenisesti hallittu juoni, sama kuvaamisen ja psykologisten havaintojen ihmeteltävä rikkaus.» (Hels. Sanomat.)

»On kuin nämä kaksi, perusominauksiltaan kuitenkin niin erilaista taiteilijaa henkisesti olisivat etäistä sukua toisilleen, ellei muussa, niin tuossa vankassa eettillisessä pohjassa, mille he kumpikin kertomuksensa rakentavat. Järventauksella on oma vaikiintunut maailmankatsomuksensa, joka kaukana siitä, että se heikentäisi kuvauksen taiteellista arvoa, vain ryhdittää ja lujittaa sitä.» (Helsingin Sanomat.)

»Kotoisten kaunokirjallisten uutuuksien joukossa on Järventauksen uusin teos luettava korkeimman asteen saavutuksiin.» (Vaasa.)

»Täytyy todella ihailla sitä kertojan mestaruutta, minkä Järventaus osoittaa omistavansa. Ne monenlaiset eri tyypit, jotka hän tuo lukijansa nähtäväksi, ovat todella täynnä elämää. — Kun lasemme kirjan kädestämme, tunnemme olevamme voimakkaan kertojan lumoissa.» (Hämeen Sanomat.)

MIEHEN KUNNIA.

Ajankohtainen romaani. 302 sivua. 40:—, sid. 50:—.

»Järventaus on tällä kertaa valinnut romaaniinsa ainutlaatuisen aiheen: aitosuomalaisuus ei vielä toistaiseksi ole saanut osakseen näin laajaa käsittelyä. 'Miehen kunniasa' kerrotaan suomalaisesta tiedemiehestä, joka taistelee aitosuomalaisten riveissä yliopiston suomalaistuttamisen puolesta ja saa kokea monenlaiset harmit, vieläpä lopuksi hänen kunniansakin tahdotaan tahrata. Sovinnollinen loppu tasoittaa tragiikastaan huolimatta eri puolueiden väliset riitaisuudet.

»Vaikka 'Miehen kunnia' taiteellisenä saavutuksena jääkin tekijänsä heikoimmaksi, on sillä kuitenkin oma mielenkiintoisuutensa. Luulenpa sen saavan runsaastikin lukijoita, sillä se on ikäänkuin kaunokirjalliseen muotoon rakennettua suomalaisuustaistelun viimeisten vaiheiden historiaa.» (Viljo Kojo Karjalassa.)

»Ilmeisesti 'Miehen kunnia' tulee nostamaan melkoista kuohua asianomaisissa piireissä. Sehän on perin ajankohtainen kirja, joka lausuu varoittavan 'mene tekelsinä' Helsingin yliopistolle, missä kielellistä y. m. suursiivousta on jo kauan vaadittu ja missä sitä epäilemättä yhä edelleen vahvasti kaivataan. Kenties siinä liioitellaan, mutta tiettävästi hyvää tarkoittaen — nimittäin yliopiston suomenkielisten opettajain ja oppilaitten hyvää.» (Tohtori O. A. Kallio Aamulehdessä.)

»Käsitykseni mukaan ovat hyvin monet suomalaiset kirjailijat Järventaukselle kiitollisia siitä, että hän romaanissaan 'Miehen kunnia' on pirteästi ja vauhdikkaasti tuonut esiin useita niistä epäkohdista, joita yliopistossamme on olemassa sentakia, ettei se vielä kukaan ole suomafais-kansallisen hengen läpätunkema suomalaisen kulttuurielämän korkein keskus. Nykyjään, jolloin yliopiston suomalaistamisesta keskustellaan, ei ainoastaan ylioppilaitten ja virkamiesten keskuudessa sekä laajoissa kansalaispiireissä, vaan myöskin eduskunnassa, on tämä romaani ennenkaikkea silmiä avaava nykytärkeä kirja, joka ilmeisesti tulee saamaan laajan levikin. — Tämän kirjoittaja luki sen erittäin suurella mielenkiinnolla.» (Professori V. A. Heiskanen Suomenmaassa.)

R U M M U T.

Suurromaani Suomen sodasta 1808—1809, katsottuna sotilaitten näkökulmasta. Saanut valtion palkinnon. 3. ja 2. painos. 1180 sivua. 145:—, sid. 185:—.

»Tämä teos on tuottanut minulle iloisen yllätyksen. Esitys rakentuu, mikäli se romaanissa on mahdollista, historiallisiin lähteisiin, jotka tekijä näkyy tuntevan tarkoin.» (Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari.)

»Sen lukee herpaantumatolla mielenkiinnolla, usein suoranaisen liikituksen vallassa. Ja kesken kaiken väläyttää tekijä toisinaan kirkkaan huumorin salaman.» (Maisteri A. Paavilainen Iltalehdessä.)

»Rumpujen pärähdys kajahtaa kaukaa; varjot tekevät kunniaa ruostunein kiväärein ... Järventauksen romaani on historiallinen teos, jonka tarkkuutta pätevältä taholta onkin kiitetty. Se pohjautuu ilmeisesti laajoihin lähdetutkimuksiin.» (Nya Argus.)

»Kautta koko teoksen huokuu vastaan väkevä tosiperäisyyden tuntu, joka tuo kuvatut tapaukset ja mielialat niin lähelle, että tuntee lopulta elävänsä itse mukana. Ja mitä erityisesti taistelukuvauksiin tulee, ovat ne ilmeisesti lähempänä totuutta kuin mitkään aikaisemmat. Lukija tapaa itsensä kerta toisensa jälkeen sen tunnelman vallassa, että näin on asianlaita varmasti myös todellisuudessa ollut.» (Maisteri Martti Kivilinna Hakkapeliitassa.)

»Loppusummana voimme pitää, että Järventauksen romaani on kokonaisuudessaan mestariteos. Mielikuvituksen valp-

paus, leppoisa huumori, ihmissielun ongelmien tuntemus ja tulkinta, luonnon maalauksellinen kuvaus ovat hänen vahvoja kirjailijaominaisuuksiaan.» (Kanslianeuvos Kaarlo Soikkeli Maaseudun Tulevaisuudessa.)

»'Rummut' kuuluu samaan hyvien historiallisten romaanien luokkaan kuin Walter Scottin mestariteokset ja Topeliuksen Välskärin. Siinä on järkyttävää realismia — suurta, sovitettavaa huumoria — hienovaraisesti piirrettyjä luonnekuvia, jotka avaavat uusia, hämmästyttäviä näköaloja. Se todistaa, että suomalainen historiallinen romaani elää.» (Vaasa.)

»Sotakuvauksia on viime vuosikymmenenä saatu nauttia uupumukseen asti. Mutta ihmeellistä, kuinka tämän teoksen parissa virkistyy. Huolimatta sotatapahtumien onnettomasta johdosta ja tuloksesta. Huolimatta puolustusjoukkojemme kärsimyksistä ja kaiken valtiovallan taholta tulevan avun puuttumisesta.

»Eiköhän tuntemamme mielenvirike lähde siitä hengestä, joka taustana kuultaa tapahtumien kuvauksessa: Suomen itsenäisyyden ajatus. Nykyinen polvi, joka on sen siunausta maistanut, tuntee itsenäisyytemme luomisessa sen polven osuuden, joka sen hyväksi kärsi vilua, välttämättömien sotavarusteiden puutetta, lyötynä ja pakenevana taisteli ilman toivoa. Suomalainen henki elää sen kärsimyksissä. Tuntee vuosisadan takaa teoksen persoonallisuksien: Oljemarckin, Kukko-Kallen ym. kädenpuristuksen.

»Tälle suomalaiselle hengelle omistautuu tämä isänmaallisen mielen mestarromaani.» (Marti Alpiranta Pyrkijässä.)

»Kirjailija katselee asioita totuudenetsijän lahjomattomasta näkökulmasta. Harvoinpa onkaan suomalaisen rahvaanmiehen sieluntiloja sodan melskeessä niin onnistuneesti esitetty kuin tässä teoksessa.» (Nimim. V. P. Suomen Sos.-dem:ssa.)

MAAHANTULO.

Historiallinen romaani Unkarin muinaisuudesta.

265 sivua. 2. painos. 35:—, sid. 45:—.

»Maahantulo' on eepos, komea, loisteliaa, mutta herkkämielinen ja monesti syvästi runollinen näkemys, jossa Järventaus antaa sydämensä lämmön ja mielensä innostuksen täydellisesti. ... Kertomuksessa on katkeamaton loisto ja lento, vauhti ja kiihkeys, joka ottaa lukijan lumoihinsa. ... Antaudumme tinkimättä kertomuksen kulkuun ja seuraamme jännittyneinä unkarilaiskansan kohtaloita sen voittoisana, voimassaan vastustamattomana tunkeutuessa Karpaattien yli maahan, jonka se Attilan perillisenä oli oikeutettu saamaan.» (Eino Palola 'Ajan Sanassa'.)

»— yksityiskohtia myöten elävä, eheä kokonaisuus, historiallinen jättiläiskuva.» (Guyula von Weöres 'Uudessa Suomessa'.)

»— siinä on eloa, värikkyyttä, seikkailun tuntua, kuulasta runoutta.» (Artturi Leinonen 'Ilkassa'.)

»— sen luomisessa ovat historia ja väkevä runollinen luomisvoima olleet hedelmällisessä yhteistyössä.» (V. P. 'Suomen Sos. demokraatissa'.)

»— Tämä kirja ei saa jäädä ainoastaan suomalaisten aarteeksi. He tulevat rakastamaan sitä, koska se on heidän heimoustunteidensa taiteellinen ilmaisu; — mutta kirjan jokainen ajatus ja tunne kuuluu meille, on tarkoitettu meille, madjaareille. Siinä loistaa Unkarin menneisyys, — siinä aukeavat Unkarin haavat ja siinä tuodaan meille lohdutusta.» (Kirjailija Mária Tauszig 'Magyar Jövössa' — 'Unkarin Tulevaisuudessa'.)

Suom. kansak. 1.

Järventaus

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOELMA

120 102 2020

X

